

JAN AMOS KOMENSKÝ

DIDAKTIKA

ČESKÁ

V úpravě prof. Dr. J. V. Nováka

Páté vydání

S úvodem, přehledným obsahem

a vysvětlivkami Jar. Havelky

NAKLADATEL I. L. KOBER V PRAZE

Knihovní systém Clavius

318200200075

JANA AMOSA KOMENS

DIDAKTIKA

19. 10. 2012

TO JEST

UMĚNÍ UMĚLÉHO VYUČOVÁNÍ.

Kterak by totiž člověk, dřív než na těle zroste a stav svůj začne, všemu tomu, což ku potřebě a ozdobám přítomného i budoucího života přínáleží, šťastně, snadně, plně vyučen a tak potěšeně k životu obojímu nastrojen býti mohl.

Co se vše mocně, základy z samého přirození vřatými, prokazuje, ustavičně příklady jiných řemeslných umění vysvětluje, dokonale, na léta, měsíce dny a hodiny rozměřuje, a ke všemu tomu, aby k cíli přivedeno bylo, i probuzení činí i rada dává.

Páté vydání.

A. Kober
1945.

Nakladatelství I. L. KOBER, knihkupectví v Praze.

Otisk vydání z r. 1892.

Úvodem a vysvětlivkami opatřil

JAROSLAV HAVELKA,
ředitel učit. ústavu.

Městská knihovna
Žatec
200075

Národní knihtiskárna I. L. Kober v Praze.
1937.

Úvod.

Je příznačným úkazem v dějinách národů a českého zvláště, že v dobách, kdy se měnil směr života národního jako státního ceiku, vždy objevil se muž, jenž působil v tajnosti a skrytu pro lepší příští svého národa.

U nás k těmto mužům čítáme Husa, Komenského a Masaryka. Husovo hluboké vědomí pravdy a náboženské přesvědčení čistoty mravní i duševní probudilo hloubavou českou duší k boji pro víru.

Masaryk svou vnitřní touhou po právu a spravedlnosti, jakož i snahou pomoci bídným a utlačovaným vždy a všude byl symbolem vytrvalosti legií i národního domácího odboje k dobytí samostatnosti.

A Komenský hloubající o náboženských základech člověka doby husitské osvěcuje lidstvo i národ svůj vševědou, souhrnným poznáním veškerenstva věcí. Tento dar lidstvu korunuje

ještě pro svůj český národ spisem, jenž má způsobiti nové lepší příští vlasti a jeho obyvatelů. Touží sice upravití školství české po návratu Bratří do Čech a na Moravě, než ve své důkladnosti nepíše spis pouze ceny pomíjející, nýbrž tvoří základ školy obecné, střední i vysoké.

Spis ten jest Didaktika česká.

Můžeme snad tvrditi, že Komenský, jenž jako jinoch 16letý dobře pozoroval již v Přerově vady tehdejšího způsobu vyučování i vady škol, a jako pozdější učitel ve Fulneku a hlavně v Lešně byl by jistě našel výraz, aby vyjádřil tuto svou nespokojenost, než přece i tu, možno říci pouhou náhodou, byl uspišen proces krystalisace názorů i potřeba projevití se písemně.

Když v době 1625.—1626. připravil Komenský svými cestami do Lešna, Berlína i Haagu Bratřím pobyt za hranicemi, skrýval se na podzim r. 1626 opět v Brandýse spolu se 14 bratrskými kněžími, připravenými na odchod z vlasti.

Odtud byl poslán svým tchánem, bratrským seniorem Janem Cyrillem do Bílé Třemešně u Dvora Králové, aby tam pravděpodobně připravil tamní tchánův majetek ke stěhování do Lešna.

Třemešná je vesnice u Dvora Králové kudy jde cesta na Pilníkov, Vlčice, Trutnov a Staré Město až k žacléřskému průsmyku, odkudž odešli Bratří, jak známo, dne 3. února 1628 z Čech.

Bílá Třemešná s dvorem a zámečkem Velehrádkem i Červenými Poličany byly majetkem Jiřího Sádovského ze Sloupna na Sádové a Žiželevsí. Tento účastnil se také odboje, avšak již v lednu r. 1621. přísahal věrnost a poddanství Ferdinandovi. Než přece byl r. 1623. odsouzen ke ztrátě majetku, jež ze dvou třetin koupil Albrecht z Valdštejna a postoupil Magdaleně Trčkové. Sádovskému zbyly pouze: Bílá Třemešná, Velehrádek a Červené Poličany, jež pro nedoplatek 12.000 zl. připadly po vystěhování se Sádovského do vyhnanství také Valdštejnovi.

V Třemešné bydlela celá rodina Sádovských, totiž pan Jiří, jeho choť Esthera, s níž se oženil r. 1625. a 3 synové Václav Ferdinand, Jan Jiří a Petr. Mladíky vyučoval bratrský kněz Jan Stadius a rádcem byl mu Komenský.

Jednoho letního dne r. 1627 vyšli si oba přes Pilníkov na zámek Silberštejn ve Vlčicích, chtějíce si prohlédnouti v té době proslulou knihovnu rytíře Adama-Zilvára ze Zylverštejna a z Pilníkova na Vlčicích, Třemešné a Třebnoušovsi. Jmenovaný zdědil statek r. 1608 po Beatrici Lobkovické, rozené ze Silberštejna. Albrecht z Valdštejna zakoupil i tento statek r. 1623 a zastavil jej r. 1627. v léno na 30 let císařskému plukovníku Danielu Hebronovi. Proto se měla knihovna odtud převéztí a oba kněží přišli

prohlédnouti si vzácnou sbírku jsoucí v takové blízkosti jejich bydliště.

A tu náhodou prohlíželi také německý spis: Bericht von der Natur und vernunftmässigen Didaktika oder Lehr Kunst. Nebest hellen und Sonnenklaren Beweiss, wie heutiges Tages der studierenden Jugend die rechten Fundamente verrückt und entzogen werden. Gethan und gegeben von Elia Bodino, Conariensi Sax.-Omnia facilia facit Ratio, Ordo et Modus. — 1621.

Bodinus předkládá ve svém spisu soubor jednotlivých rad mluvnických a nikoli snad skutečnou soustavu vyučovací. Předně žádá přirozenosti vyučování, čímž rozumí na př. uspořádání slabik v přehlednou tabulku, připojení německého překladu k latinskému slovu atd. Mluvnice jest mu klíčem jazykového vyučování s příslušným probíráním textu. Ke snadnějšímu pochopení latinských textů žádá poříditi výtah, ač ani v Ciceronovi, ani jinde není dostatek potřebných slov k výkladu všech věcí. V uvedeném výtahu chce projevit jednotu slov a věcí pomocí jazyka mateřského. Vyučování podle něho podporuje řádný postup a užití obrazů. I on má na mysli poslední věci člověka, totiž věčnou spásu nebeskou.

Spisek byl napsán německy, tedy měl sloužiti nejen vědcům-učitelům, nýbrž i obecnému

lidu a přece, jak vidno, pojí své myšlenky s vyučováním latině. Byl tedy i v dobách Komenského vliv humanismu živý, jak konečně dokazuje i Komenský svou spisovatelskou činností v jazyku latinském. —

Než aspoň z části pozorujeme už u Bodina podporu vyučování latině pomocí jazyka mateřského, čili v tomto případě, němčiny.

Komenský upozorněn Ratkeovými pokusy na snahy po zlepšení způsobu vyučování, v důvěře různým proroctvím, jež slibovala obrát smutného osudu české vlasti a českých vyhnanců i Bratří, podnícen byl Bodinovým spiskem k úpravě a přípravě českého školství pro doby, až by nastal návrat do soužené vlasti. Také v Německu objevovaly se známky nové doby škol, rozkvětu školství a vyučování nejen latině, ale všem ostatním předmětům.

Komenský proto umínil si napsati zcela nový spis, jenž by důkladně probral otázky výchovy i vyučování a hned po svém návratu do Třemešné začal ještě v roce 1627. pracovati na svém rukopisu.

Vedle Wolfganga Ratkea uvádí Komenský jako pracovníky lepšího vyučování Jana Rhenia, Křištofa Helvika, Štěpána Rittera, Glauma, Jana Vogela, Jana Caecilia Freye a Jana Valentina Andreae.

Rukopis původního náčrtu Didaktiky zachoval se v Lešně, kde byl nalezen r. 1841 Janem F. Purkyněm. Přičiněním Palackého uložen v museu království českého. Je složen ze dvou částí. První z nich má zvláštní titul:

Paradisus ecclesiae renascentis,
Ráj církve znovu se rozzelenávající,
to jest nová, jistá, ušlechtilá forma rozkošného mládeže křesťanské v pobožnosti pravé, v mravích ušlechtilých a v umění jazyků i všelijaké moudrosti cvičení:

Jak by jakožto strůmkové ráje božího rozšafně štěpování, zavlažování, okopávání, oklešťování a vedeni jsouce zdárně a spanile růsti, zelenati se, kvěsti i hojnost Bohu a církvi pochoťného ovoce nésti mohli.

Píseň Šal. 4, 16.

Věj, větříčku půlnoční, a přijď, větříčku polední, prověj zahradu mou, ať tekou vonné věci její, ať přijde milý můj do zahrady své a jí rozkošné ovoce své.

K tomuto titulu psanému vlastní rukou Komenského, připsáno též jím na okraji drobně: »Pakli takto? Paradisus Bohemiae, Ráj český, to jest o novém, umělém, veřejném a hlučném

založení škol, jimiž by církev a politia česká po svém žalostném a ohavném zpuštění rozkošné jako zahrada Eden zkvésti mohla.« —

Teprve později, patrně při nové úpravě všeobecné dán nynější název: »Didaktika, to jest umění umělého vyučování. Kterak by totiž člověk, dřív než na těle vzroste a stav svůj začne, všemu tomu, což ku potřebě a ozdobám přítomného i budoucího života přináleží, šťastně, snadně, plně vyučen a tak potěšeně k životu obojímu nastrojen býti mohl.« —

Na začátek spisu položeno věnování, »národu českému a všechněm přednost a zprávu v něm držícím, vrchnostem a panstvu, kněžím a zpravcům církví, radám měst, rektorům škol, rodičům dítek atd.« a úvodní slovo ke čtenáři.

Ve věnování se přednáší o důležitosti vzdělání mládeže a úpravě škol, aby světu byl vrácen ráj ztracený prvním hříchem. Neboť jako ráj byl nejrozkošnějším dílem světa, tak člověk byl nejrozkošnějším všech tvorů. Popisem ráje v zahradě Eden kouzlí před našimi zraky vše to krásné a vzácné, co jsme ztratili a čeho máme znovu dosíci. Dovojuje slovy Písma, jak i Bůh slovy proroka Ezechiela vytýká člověku, oč se sám připravil. Než ve své dobrotě a laskavosti Bůh nás neopustil, osvěcuje nás duchem svatým a vysílá duchovní, kteří znovu pěstují i ošetřují

milý ráj, t. j. církev. Než bohužel toto štěpování se často nedaří a také ovoce nevzejde vždy dobré. I Šalamoun naříká, že tento nově založený a štípený ráj roste v houšt a poušt. Všecko je naruby, všechn řád, zpráva i ušlechtilost rozmetaná sem tam. Místo rozumnosti jest hloupost a tupost, místo opatrnosti zapomínáme na smrtelnost, místo nebeské moudrosti odvracíme se a dráždíme Boha, místo upřímnosti lest, faleš a neupřímnost, místo přízně závist, místo svornosti různice, místo spravedlnosti křivdy, místo čistoty smilství, místo pravdy lži a místo pokory hrdost a nadýmání se.

Můžeme se však utěšovati nadějí: předně, že Bůh připravuje ráj pro své vyvolené, za druhé, že i zde na zemi již několikrát Bůh ráj obnovil. Posledně za Husa a Lutera. »Nejslavnější pak obnovu učiniti slíbil po zkažení Babylona duchovního, Antikristova království. O čemž přehojná máme zaslíbení, ...« Zde projevuje Komenský svou víru v mnohá tehdejší proroctví Kotterova, Poniatovské a jiných.

Obnovu božího ráje nejlépe připravíme dobrým vedením mládeže, jakž učinil i Šalamoun. My velcí se máme zlým věcem odučovati, abychom dále nekazili dítek, kteréž jsou dědici království božího. Má-li tedy bráněno býti nějak neřádům lidským. »to skrze rozumné a prozře-

tedlné mládeže vedení dítě se musí.« Jen mládež, mládež a zase mládež k otci vedena býti má. Dosud však rodičové jen řídce umějí děti své učiti dobrému a kde dobrý učitel, bývá přelapčen některým pánem a tak zase obecné mládeži se nedostane řádného vzdělání. A protože, kdo může poraditi, je povinen tak učiniti, což dotvrzuje i slovy Písma, : překládá pak i svou práci rozdělenou ve dva hlavní díly: obecný, jenž slove Didaktice generalis a částečný, v němž rozdělí se látka učebná na léta, dny i hodiny. Napřed uvedou se knihy pro mládež do 18 let, potom Informatoria rodičům i preceptorům, jak těch knih užívati.

Tím se pomůže: 1. rodičům, 2. učitelům, 3. dítkám, 4. školám, 5. obcím, 6. církvi, 7. celému národu a za 8. nebi.

V promluvě »Čtenáři zdráv buď!« vysvětluje se zcela nové slovo Didaktika t. j. umění o umění aneb o umělém vyučování a cvičení mládeže v uměních, o níž psali někteří autoři teprve v poslední době v Německu od r. 1612, kdy vystoupil první z nich Wolfgang Ratichius. Dodává, že i podobné světlo vzešlo některým z národu českého, ba jasněji než všem vpředu jmenovaným. Zde výslovně prohlašuje Komenský, proč píše česky: Jazykem svým píšeme, protože národu svému píšeme. — Zdá-li se někomu v

knize výklad příliš důkladný a obširný, má se uvážiti, že vše nové potřebuje důkladných a řádných základů, má-li se tou věcí hnouti ku prospěchu všech lidí. — K tomu připojen seznam všech kapitol.

Obsah spisu je rozdělen takto: I. část: úvod a paedagogika obecná (kapit. I.—XII.); II. část: didaktika obecná a zvláštní methodika věd, umění a jazyků (kapit. XIII.—XXII.); III. část: mravně náboženské vedení mládeže (kapit. XXIII.—XXVI.); IV. část: návrh organizace školství od 6 let, resp. od narození do 24 let (kapit. XXVII.—XXX.) Spis končí zvláštní uzavírací modlitbou.

I. část. Úvod a pedagogika obecná.

Kap. I. Má-li býti člověk řádně vychován, musí znáti sebe, což jest základem pravé moudrosti. Neboť člověk jest tvor nejzvláštnější; protože 1. nejdokonalejší, 2. nejdivnější, 3. nejslavnější, (str. 26.—29.).

Kap. II. Člověk právě tímto stavem dokonalosti jest určen k tomu, aby se spojil s Bohem na věčné časy. Důvody: 1. náš původ stvoření samým Bohem k obrazu božimu; 2. naše trojí podstata, tělesná, citová a duševní, již se rozlišujeme od zvířat a podobáme andělům; 3. vše-

cko, co se s námi děje, od početí v těle matky až k smrti, vyznačuje stále onu trojí podstatu člověka, tvora vynikajícího rozumem. Než jestliže v životě se stará o bohatství, slávu, nebo rozkoše, přece v hodině smrti oddá se Bohu, o němž dříve nechtěl slyšeti.

Uvedené trojí podstatě odpovídá i troje lidské bydliště 1. v životě matky, 2. na zemi, 3. v nebi. I příklad Kristův, jenž za nás umřel, ukazuje, kde jsou nám připraveny příbytky věčnosti. (Str. 29.—34.).

Kap. III. Uvádí důvody, že život zdejší jest jen přípravou pro život budoucí, a to: 1. my sami; 2. svět veškeren, totiž: a) čas světu odměřený, b) místo lidem způsobené, i dostatek jejich životních potřeb, c) rozličnost všelijakých věcí; 3. Písmo svaté starého i nového zákona. (Str. 35.—38.).

Kap. IV. Povinnosti, jež příprava ukládá, pozná člověk ze svého původu, neboť jsa Bohem učiněn k obrazu božímu, uděleny mu při stvoření. Má býti: 1. rozumým tvorem, 2. pánem tvorů, 3. obrazem božím. Komenský vysvětluje podrobně, co jest býti tvorem rozumným, co býti pánem tvorů a konečně obrazem božím. Člověk má znáti všechny věci, všemu tvorstvu býti dobrým příkladem a snažiti se býti dokonalým obrazem božím. Proto tedy podstata člověka zá-

leží v umění, mravech a pobožnosti, což je vysvětleno třemi příklady práce řemeslné, ozdoby koně a zachování zdraví lidského. (Str. 38.—43.).

Kap. V. Člověk má v sobě, přirozeně základy osvícení, cnosti a pobožnosti. Vždyť každá věc má v sobě toho základy a kořeny, k čemu je stvořena. Všichni však nedovedou těchto základů užítí, proto vysvětleno, v čem záleží základy umění neb osvícení, mravů a cností, pobožnosti.

A) O umění neb osvícení. Člověk má základ všelikého umění v sobě sám, protože jest: 1. obraz boží, jehož myšlení je věc neobsáhlá a neskonalá; 2. malý svět, v němž všecko zavinuté se dá pomaličku po částkách rozvíjeti až všemu porozumí; 3. má nástroje k vyrozumívání všemu a vystíhání všeho, což jsou smysly a rozum; 4. má přirozenou chut k zpytování všeho; 5. mnozí sami od sebe moudrosti nabývají, svým rozumem se mnohých věcí dovtipují, neboť člověk sám v sobě všecky přípravy má; 6. konečně dosvědčuje příklady o zemi, prázdné tabuli, vosku a zrcadla neb oka, že člověk jako zahradník nebo malíř stará se o náplně svého vědomí, kde zejména příkladem o vosku dobře ukazuje uložení představ ve vědomí.

B) O mravích a cnostech. Člověk má v sobě přirozeně základy cností, z těchto důvodů: 1.

protože miluje všelijakou harmonii, na př. ba-
rev, hudby, pokrmů, mírné teplo; 2. sám nic není
než harmonia, jsa obdobou světa, velikého ho-
dinového stroje. Vysvětlení přirovnání s hodi-
nami shledáváme v těle, kde srdce a údy jsou
kola, nervy pak provazce hodinové; v duši hlav-
ním kolem jest vůle a závažím rozum.

C) Pobožnosti základ má člověk v sobě také,
neboť je stvořen k podobnosti božímu. Cítí od-
por proti porušení svému hříchem a snaží se
napraviti, když poklesl. Je hanbou mluvíti o po-
kažení a nestarati se o nápravu, jež jest vždy
možna; tím spíše možno přizpůsobiti dítky k
přijetí křesťanské pobožnosti, ježto nejsou do-
sud zkaženy. (Str. 43.—56.)

Kap. VI. Člověk nemůže býti člověkem bez
cvičení. Neboť vše na zemi i na nebi potřebuje
strojení a cvičení: na př.: 1. kamení, 2. kovy, 3.
rostliny, 4. živočichové, 5. tělo lidské, 6. andělé,
7. člověk se měl učiti i v ráji v době své rajske
dokonalosti. Tím spíše nyní po pádu, kdy jazyky
nám zmateny. 8. příklady dosvědčují, že nevy-
cvičený člověk nic není, než hovádko, jak uve-
deno vypravování o dětech v Hessensku a ve
Francii, kde chyceny děti žijící mezi vlky. 9.
cvičení potřebují všichni, ať vtipní nebo tupí,
vrchnosti nebo poddaní, bohatí i chudí, krásní i
mrzutí, kněží i posluchači. (Str. 57.—65.)

Kap. VII. Ještě jednou připomíná Komen-
ský, že vše štěpované lepší samorostlého, ať už
hruška, fík, réva a člověk. Štěpování a cvičení
lidí jest konati v nejvhodnější k tomu době, totiž
v mládí, neboť: 1. zameškání nese nebezpeč-
ství nejistoty života lidského; 2. celého věku po-
třebí k tomu, aby se člověk všemu naučil, co
potřebuje; 3. v mládí je cvičení nejsnadnější;
k tomu připomínají se podobně tvárnivé hmoty,
jako vosk, sádra, mladý strom, houžve, cvičení
koně k jízdě, vola k tahu, psa k honbě, medvěda
k tanci, atd., konečně má-li člověk něco k stáru
uměti, musí se již v mládí cvičiti. 4. V čem se
vycvičíme v mládí, to umíme trvale; 5. kdo se
v mládí nevyvíčí, těžko k stáru dohání, co za-
meškal, ať v literním umění nebo v mravech ne-
bo v pobožnosti. (Str. 65.—70.).

Kap. VIII. Bůh poručil cvičení dítek rodi-
čům, aby co zplodili, také vychovali. Než ježto
k tomuto úkolu vždycky nedostačují, buď ned-
bajíce nebo příliš jsouce zaměstnání svou prací,
pročež odedávna zřízeny jsou zvláštní osoby
učitelské, mistři, školmistři, preceptoři, profe-
soři, vyučující ve školách, kolejích, akademiích,
gymnasiích atd. První školu zřídil po potopě
světa Sem a slula hebrejská; potom vznikly ško-
ly v Babyloně, ve Fenisii, v Egyptě, v Israeli,
u Řeků, u Římanů, mezi křesťany i v Čechách

a v říši. Škola má býti zřízena v každé obci, z těchto důvodů: 1. pro řád slušný, aby mládež byla cvičena v místě, jež k tomu určeno; 2. jest stále potřebí lidí, kteří na místě rodičů by děti vychovávali; 3. jest užitečnější působiti na mládež příklady, než rozkazy a zákony; 4. příroda sama vytváří na jednom a témž místě více věcí stejně; 5. i v řemesle hromadná výroba jest nejčastěji zavedena, proto jako rybám rybníků a štěpům štěpnic, tak mládeži škol potřebí. (Str. 71.—76.).

Kap. IX. Školy mají býti veřejné, pro všecku mládež, ježto: 1. všichni z lidí na svět narození jsou lidé; 2. nevíme, co z koho býti může, neboť nejen z nejhudších, nejopovrženějších, nejnepatrnějších, avšak také 3. i z hloupých hlav učení bývají; 4. i ženské pohlaví má právo ke všelikému umění moudrosti, vždyť často jsou královnami, lékařkami, ba i proroky. (Str. 76.—78.).

Kap. X. Školy jsou dílnami lidí, mají učiti i umění i mravům i pobožnosti. Toho tedy trojí základ: 1. předně ve věcech samých, mezi nimiž jsme postaveni, 2. v nás samých, 3. v Ježíši Kristu, obrazu naší dokonalosti. 1. Věci dělí se opět ve 3 druhy: jedny pouze pozorujeme, jiné konáme, posledních pak užíváme. K otázce, čemu ve školách mládež učiti náleží, odpovídá Komen-

ský přehledným výkazem vědomostí, jež vedou k osvícení, cnosti a pobožnosti. Zároveň připojena tabulka všech svobodných umění, a to: umění známosti, umění cností, umění pobožnosti a umění výmluvnosti. Dělí je podle podstaty, případu užití, místa, času, způsobu přemýšlování na teologii, fysiku, geometrii, optiku, musiku, mechaniku, astronomii, geografii, chronologii, historii a dialektiku. K uměním cnosti patří: etika, ekonomie a politika; k uměním pobožnosti praktická teologie, t. j. pietas. V umění výmluvnosti jsou zahrnuta: mluvití, psátí, gramatika, rhetorika, poetika, oratoria, jazyky: český, německý, latinský, hebrejský a řecký. 2. Druhý základ najdeme v sobě samých, v podstatě své duše, jež jsouc obrazem božím, má v sobě rozum, vůli a paměť. Tu pak rozumem poznáváme, vůlí dobré si oblibíme a na Boha pamatujeme. Proto jsme na světě, abychom sloužily Bohu, jiným tvorům a sami sobě. Žádá-li si člověk rozkoší, může mít rozkoš dvojího druhu: těla a duše. Pravá rozkoš těla záleží ve zdraví těla, čerstvosti a síle údů. Rozkoš duše pak je trojí: ve věcech, v sobě samém a v Bohu. Rozkoš z věcí znamená libé zpytování věcí; rozkoš v sobě cítí cnostný člověk ve vnitřním svém pořádku a v dobrém svědomí; rozkoš v Bohu jest nejvyšší stupeň radosti. Příkladem vzdělání všeho toho

trojího jest Kristus Ježíš, jako základ všeho. Proto také se toto tré nemá od sebe rozdělovati, neboť na př. učený bez mravů jest jako žena bez rozumu. (Str. 79.—87.).

Kap. XI. Leč takových škol, kde by řádné poznání bylo udělováno, dosud nebylo. Právě učeným a osvíceným býti jest veliká věc! Znáti všechny věci, aby nic nás tajno nebylo, k tomu ještě býti cnostným a pobožným. Takové školy žádal již Luther r. 1525, předně pro všecku mládež obojího pohlaví s lepší a snadnější methodou vyučovací. Než dosud jsou veliké nedostatky našich škol; a to: 1. nebyly všude; 2. byly jen pro bohaté, jsouce příliš nákladné; 3. v nich se žáky zacházeno tak tvrdě, že se staly hotovými mučírny; 4. žáci proto utíkali a ti, kteří zůstali vedeni methodou zcela nesprávnou, naprosto zvrácenou, nedbáno výchovy mravní a žáci spíše zdivočeli, než se polepšili; 5. vědomostem, hlavně latině naučili se za deset let i více tolik, jako jinde za rok, při čemž zvláště se tlouklo a násilně tlačilo; 6. výsledky byly ovšem velmi špatné, takže ani z akademie nevycházel jeden z tisíce v pravdě učený. U nás uchytili-li trochu latiny nebo němčiny, dosáhli dosti: musíme se stydět, že se dosahuje pouze takových výsledků a nemůžeme již starým žákům pomoci. Tím spíše se musíme postarati o řádné vzdělání mládeže. (Str. 87.—92.).

Kap. XII. Školy mohou i mají se napraviti, neboť možno léčiti i zastaralé neduhy. Komenský slibuje školy tak spořádati, aby: 1. se každý člověk mohl všemu učit; 2. vyučil se do věku 24 let; 3. bez bití a pláče, než snadně, bez nucení; 4. nejen povrchně leč ze základu s řádným porozuměním. Bude-li se to mnohému zdáti nemožným, nechť vzpomene, jak mnohému se svět divil, když věc uznávaná za těžkou, byla lehkou vykonána. Na př. Archimedovo spouštění korábu na moře, první knihtisk Jana Fausta, střelný prach Schwartzův, a j.

Všechn předeslý postup Komenský zavrhuje a slibuje vyučování lehké i příjemné, jako ze hry a kratochvíle. Je opět zcela přirozeno, že to možno. Příkladem buďtež: 1. živočichové, 2. různé věci, čímž odmítá se odpor proti hořejšímu slibu. Tak se říká: 1. z každého dřeva nemůže býti fládr; leč z člověka řádný člověk; 2. prvotním hříchem jsou porušeny naše vnitřní moci; než přece jsou tu a mohou se vypěstovati; 3. všichni nemohou stejně chápati pro nesnadnost věci; dán-li dobrý návod, všechno se pochopí; 4. mnozí jsou tupí a hloupí; vždy se přece dosáhne aspoň nějakého výsledku bude jen rozdíl ve stupni porozumění a množství vědomostí; (vždyť jest málo slabomyslných jako slepých, chromých. atd.): 5. někteří nředhazníf nachut

k učení; než touto jsou spíše vinni rodiče a učitelé špatnou volbou způsobu jednání s chovancem. Autor dělí žáky na: 1. vtipné, chtivé a povolné, či zdárné; 2. vtipné a povolné, však váhavé; 3. vtipné a chtivé, však svéhlavé, t. j. nejlepší, jak dokazuje Themistoklem a koněm krále Alexandra; 4. povolné a chtivé, však tupé; 5. hloupé a nechtivé; a posléze 6. hloupé, nechtivé a vzpurné, t. j. nejhorší. Přece však mládež, ať jakékoli povahy, může býti vedena methodou jednotnou, což potvrzuje: 1. všichni jsou jednoho přirození; 2. jdou k jednomu cíli; 3. mají se vésti v jednu harmonii. (Str. 92.—105.).

Část II.b. Didaktika obecná.

Kap. XIII. Svět a všechny věci jen řádem stojí a záleží na dobrém pořádku. Příklady toho: 1. svět, 2. čas, 3. tělo lidské, 4. zdraví těla, 5. někteří živočichové, 6. království a vojsko, 7. Archimedův nástroj, 8. střelba, 9. knihtisk, 10. vůz, 11. loď, 12. hodiny. A tak různé věci jen pořádkem stávají se možnými; protož i ve škole záleží všecko na dobrém řádu a pořádku. (Str. 106.—110.).

Kap. XIV. Tento pořádek musí býti přirozený, jehož vzorem pořádek přírody. Vysvětluje se těmito příklady: 1. ryby a plovati, 2. pták

a létati, 3. hlasivky a píšťala, 4. hrom a střelba, 5. voda a vodní stroje, 6. obloha a bicí hodiny, kdež zvláště vysvětlena spojitost posledních dvou pořádků. Učiti se a rozum cvičiti srovnává s viděním k němuž potřebí čtverého: 1. dobrého oka, 2. předmětu, 3. světla, 4. postavení před oči. Tak také při učení: 1. vtip, či vnitřní oko nebo zrcadlo, musí býti čištěn, chráněn před zaprášením a vrtkavostí; 2. věci mládeži přednášené nechtě jsou dobré a užitečné; 3. světlem vtipu jest rozum; 4. způsobem přednesu učiva rozumí se pravá metoda, jež má: 1. všemu učiti, 2. všemu ve všech částkách, 3. všemu od základu, 4. všemu k praktickému užití, 5. všemu po stupních, 6. všemu až k řádnému utvrzení. (Str. 111.—120.).

Kap. XV. Lékař Hippokrates vyslovil pět překážek snadného nabytí moudrosti: 1. poměrně krátký život, 2. veliké množství věcí, 3. nedostatek dobrých příležitostí, 4. zatemnělý vtip, 5. nejistota vlastního vyšetřování. V kap. XV. odpovídá se proto k otázce: jak dělati, aby nám život nebyl krátký?

Život sami sobě zmrháme dvojm způsobem: 1. tím, že ho ničíme sami v sobě, 2. maříme ho věcmi neužitečnými, což dokazuje příklady, že i mladí lidé mnoho provedli, jako Alexander Veliký. Tedy dvojího potřebí: 1. šetřiti těla a 2.

mysli. Těla máme hlavně šetřiti, ježto je stánkem duše; zdraví pak šetříme dietou. Dieta se ukazuje příkladem stromu, má býti: 1. skrovná, 2. prostá. Dále tělo třeba cvičiti, odpočinouti i tělu i mysli; k tomu čas života řádně rozvrhnouti a šetrně užívat, by se mnoho provedlo. (Str. 120. —129.)

Kap. XVI. Jak dělati, aby učení na jisto bylo? Bůh rád popřeje vzrůstu, když lidé rozumně sejí a štěpují; každý zkušený štěpař ví, kdy, kde, jak, proč dělati, nebo nedělati. Tak také cvičení mládeže nemá se dít na zdařbůh, nýbrž na určito. Myšlénku tu rozvádí Komen-ský v IX. základů či fundamentů; v nich vždy uvádí několik příkladů z přírody, pak vytkne chyby proti příslušnému základu ve školách a jak by bylo možno odpomoci. — **Fundamentum I.** Příroda koná vše v příslušném čase. — (Pták, stavitel, zahradník.) Ve školách: 1. někdo brzy, někdo pozdě vstupoval do škol, 2. studia nebyla řádně rozdělena časově. **Náprava:** 1. školské cvičení začítí v mládí, 2. hlavně v hodinách ranních, 3. učivo rozměřiti podle pochopitelnosti věku. — **Fund. II.** Příroda dříve připraví materiál než tvoří. — (Pták, stavitel, malíř, zahradník.) Ve školách: 1. potřeby vyučovací i nábytek (tabule, učebnice), nejsou předem připraveny, 2. řeči se učí bez věcí. Ná-

prava: 1. knihy a všechno ostatní zhotoviti, 2. věcem učiti napřed, pak teprve řeči, 3. jazykům učiti z textů autorů, 4. vědám napřed. — **F u n d.** III. Příroda přizpůsobuje si příslušnou látku. — (Pták, stavitel, malíř, zahradník.) Ve školách: 1. žáci nevydrželi ve škole do vyučení, 2. stavěno na nedobrych základech vědění, 3. kázeň nebyla dodržována. Náprava: 1. každý nechť školu řádně dochodí, 2. vyučování nové buď řádně připraveno, 3. co vyučování překáží, budiž odstraněno. — v **F u n d.** IV.: Příroda koná v příslušné době pouze jednu věc. — (Pták, stavitel, malíř, zahradník.) — Ve školách: Dosud v týž čas děláno několik věcí najednou. Gramatika i dialektika, latina i řečtina, atd. Náprava: budiž postupováno postupně. — **F u n d.** V.: Příroda tvoří z vnitřku. — (Pták, štěpař, strom, malíř.) Ve školách: čtou-li bez porozumění. Náprava: napřed cvičiti rozum a soud; pak paměť, jazyk, ruku; 2. zkoušeti způsoby, pak působiti na chovance. — **F u n d.** VI.: Příroda vytvoří napřed zhruba, pak teprve v podrobnostech. — (Pták, stavitel, malíř, zahradník.) Ve školách: Učivo jedné části se podávalo do nejmenších podrobností, co jiné zanedbáváno. Náprava: 1. Učivo má se každým rokem rozvíjeti z učiva předchozího, 2. každá řeč i umění má se pěstovati v základu, pak příklady a cvičením, konečně systematicky.

((zavádí se tím osnova encyklická.)) — **F u n d.** VII.: Příroda nezaplétá, nýbrž stále postupuje. (Pták, štěpař.) Ve školách: učitelé dosud si učivo řádně nerozvrhli, ani časově, ani místně. Náprava: 1. všechny školy tak roztřídit, aby se postupovalo z jedné do druhé, 2. učivo rozvrhnouti na roky, měsíce, dny a hodiny, 3. toto rozvržení přesně dodržovati. — **F u n d.** VIII.: Příroda neustane, dokud nedokončí. (Pták, malíř, stavitel, štěpař.) Ve školách: Učitelé dosud mnoho věcí najednou začínali, nic řádně nedokonavše. Náprava: 1. do školy třeba choditi, dokud člověk není úplně vzdělán, 2. škola budiž na místě tichém, nehlučném, 3. učitelé pokračujte podle rozdělení živě a jadrně, 4. školu vynechávají nebudiž dovoleno. — **F u n d.** IX.: Příroda vyhýbá se tomu, co ruší její práci. (Pták, stavitel, malíř, štěpař.) Ve školách: učí se podle knih nepořádných a hned v mládeži se vzbuzuje disputacemi pochybnost o pravdivosti učiva. Náprava: 1. mládeži dáti do rukou pouze učebnice, 2. tyto pak buďtež plny moudrosti, cnosti a pobožnosti, 3. nedovoliti a od zlých společností ostříhati. (Str. 129.—148.).

Kap. XVII. Jak dělati, aby učení snadné bylo? — Učitel má při vyučování pokračovati tak, aby učení bylo snadné a libé. — **F u n d.** I.: Příroda začíná od dobrého počátku; je-li špat-

ný, zničí se a vezme nový. (Pták, stavitel, malíř, zahradník.) Ve školách: 1. začíná se příliš pozdě, 2. různí učitelé vedou si různě, 3. dříve se vyučuje než vychovává. Náprava: 1. učení začítí záhy, 2. v jeden čas jednoho umění nechť vyučuje pouze jeden učitel, 3. nejdříve vychovati, pak vyučovati. — Fund. II.: Příroda si látku tak upraví, aby byla pohotova přijmouti nový tvar. (Pták, zahradník.) Ve školách: Řádně nepřipravení žáci jsou mocí nuceni do učení. Náprava: 1. chut mládeže k učení podporovati, 2. učení předkládati jakoby hračkou. Má-li býti studium sladkým ovocem, nemusí býti ani kořen hořký, volíme-li příjemný způsob podání. Chut mládeže ke studiu mohou vzbuditi i podporovati: rodiče, učitelé, škola, věci, methoda a správcové školy. — Fund. III.: Příroda staví na malém základu, avšak jistém a bezpečném. (Pták, stavitel, zahradník, boží příkázání.) Ve školách: 1. lepší učitelé staví učivo na špatně vyložených a pochopených základech. Náprava: 1. sestaviti přesná pravidla každého umění, 2. každé pravidlo projeviti nejméně slovy, 3. ke každému pravidlu připojiti množství příkladů k procvičení. — Fund. IV. Příroda postupuje od snadnějšího k nesnadnějšímu. (Pták, tesař, malíř, štěpař.) Ve školách: hlavní výtka patří vyučování jazykům, jež vede od latiny k češtině.

Náprava: 1. učitel i žák buďtež téhož jazyka, 2. čemu se má řádně rozuměti, budiž přednášeno jazykem srozumitelným, 3. mluvnice i slovník budiž upraven v jazyce mateřském nebo známém, 4. všechno učivo budiž procvičeno nejdříve jazykem známým, pak teprve cizím, 5. cizímu jazyku třeba nejdříve rozuměti, pak psáti a teprve pak mluvíti, 6. věci spořádati od bližších k vzdálenějším. — **F u n d. V.** Přírodě stačí málo. (Pták, tesař, zahradník.) Ve školách: v každé době se předkládá jiné studium. Náprava: učeň má v jeden čas dělati pouze jednu věc. — **F u n d. VI.:** Příroda postupuje pomalu. (Pták, stavitel, zahradník, dětský žaludek.) Ve školách: 1. vyučování až 8 hodin denně, i déle, 2. žactvo přetěžováno přemírou učiva, 3. diktátem a učením na pamět. Náprava: 1. Nejvíce 4 hodiny věnovati denně vyučování, 2. co nejméně obtěžovati pamět, 3. vše přizpůsobiti věku a prospěchu žactva. — **F u n d. VII.:** Příroda nepouští dříve, až plod dozraje, (Pták, štěp.) Ve školách: 1. žáci se nutí k tomu, k čemu nedospěli, 2. mají si pamatovati, čemu neporozuměli. Náprava: 1. neučiti tomu, čemu žáci nemohou rozuměti, 2. neukládati na pamět, čemu řádně neporozuměli, 3. nic nechť nedělají, co jim nebylo řádně ukázáno. — **F u n d. VIII.:** Příroda sobě pomáhá jak možná. (Pták, chůva.) Ve ško-

lách: Učitel řádně nevysvětliv, žádá na žáku učivo, pomáhaje si bitím. Náprava: 1. bití žádné, 2. čemu se žáci učí, budiž jim jasně a zřetelně vysvětleno, 3. užití všech prostředků i pomůcek, aby lépe porozuměli, hlavně všech smyslů. — **F u n d. IX.:** Příroda vyvozuje vše k účelu příslušnému. (Pták, strom.) Ve školách: Na žáku žádáno bez ukázání. Náprava: nic neuč, aniž bys neukázal, jak užívatí. — **F u n d. X.:** Příroda dělá vždy příslušné týmž způsobem. (Pták, rostliny. (Ve školách: Mládež se mate různou methodou, různými autory. Náprava: 1. užívatí jedné metody pro všechny jazyky, 2. v jedné škole budiž jeden pořádek všech cvičení, 3. vydání knih, pokud možno, stejná. (Str. 148. — 168.).

Kap. XVIII. Jak dělati, aby učení mocné bylo a hojný prospěch neslo? Hleďme, aby vyučování bylo trvalé. — **F u n d. I.:** Příroda nezačíná ničeho nadarmo. (Pták, strom, sadba, kuce.) Ve školách: 1. budiž vše řízeno potřebami budoucího života posmrtného, 2. učení pro život pozemský nepřekázej životu budoucímu. — **F u n d. II.:** Příroda nic nezačíná bez základu. (Pták, štěpař, stavitel.) Ve školách: 1. žák není dostatečně připraven, aby toužil po cíli vědění, 2. žák je nepozorný a neposlušný, 3. žák neví, k čemu je vede. — Náprava: 1. vysvětliti pře-

dem význam i užitečnost nového učiva, 2. podati na začátku všeobecný přehled probíraného jazyka nebo umění. — **Fund. III.:** Příroda zapouští hluboké kořeny. (Žloutek, kořeny stromů, kostra.) Ve školách řádně předem vysvětliti ideu, nebo přehled, nebo definici umění. — **Fund. IV.:** Příroda vyvíjí vše pouze z kořene. (Pták, štěpař, stavitel, studnař.) Ve školách: 1. mládeži přednášeny hromady slov, frasí, sentencí, 2. nevyvinuty věci samy ze sebe, nýbrž posuzovány podle různých učebnic a spisů, 3. žáci nezískali samostatného úsudku, leč vedení cizím rozumem. Špatná metoda způsobila pak: 1. mládež zná pravidla, než neví k čemu jich užití, 2. procvičovaná zručnost není dokončena, vyložena jen část, 3. zpětný pochod k lepšímu poznání základů nesnadný, 4. umění z cizích autorů přejaté jest jako vesnická »máje«, nemohoucí vydati plodů. Náprava: 1. všechno poznání dějž se vlastním rozumem, 2. nic nezačínati od kraje, nýbrž od kořene. — **Fund. V.:** Příroda při sebe dokonalejším díle, uvádí též jeho rozčlenění. (Strom, živočich.) Ve školách budiž vše vyloženo jasně, bez zápletek, hlavně na počátku. — **Fund. VI.:** V přírodě vše stále roste, nikdy nekráčí zpět, avšak rozmáhá se přírůstkem nových věcí. (Pták, strom.) Náprava ve školách: 1. studía tak upraviti, aby se staré učivo vždy

XXVIII

opakovalo, 2. co se vyloží, tomu mají žáci rozuměti a sobě pamatovati. Míňení své dokládá autor slovy Ludvíka Vivesa o paměti. — **F u n d. VII.:** Příroda všecko spojuje a váže neustále. (Pták, strom, stavitel.) Jest potřebí, aby žák sám znal příčiny dějů i věcí a jejich spojitost. Náprava ve školách: 1. studium má tvořiti encyklopedii všech věd. ((vševěda)), 2. čemu se člověk učí, nechť vždy vyrůstá ze základu, jako z kořene, 3. veškeré učivo budiž spolu vázáno na trvalo. — **F u n d. VIII.:** Příroda dbá poměru kořene a ratolesti. (Kořeny rostlin.) Náprava ve školách: a) pevného základu učiva se dosáhne: 1. úsudkem a pamětí, 2. výpisy učiva do poznámek; b) rozvětvení učiva lze dosíci: 1. spojením příslušného učiva k sobě, 2. čemu se naučíme, zkouseti také ihned prakticky. — **F u n d. IX.:** V přírodě vše sílí častým pohybem. (Pták, strom, stavitel, kovář.) Ve škole nutno cvičiti, opakovati a využítkovati každý den i každou hodinu. Zvláště podrobně se vysvětluje význam pravidel, příkladů, cviku a cvičení. — **F u n d. X.:** Příroda rozmnožuje i rozkládá látky všemožným způsobem. (Strom, živočich.) Má-li studium vzkvátati, jest třeba: 1. aby student po vědě toužil, pozorně poslouchal a čemu nerozumí se zeptal, 2. všechno učivo řádně zažil, 3. jiným studentům hned povídal o tom, čemu se naučil. Do-

kládá příklady a různými autory jinými význam vlastního vyučování a žádá, aby učitel v každé hodině novou látku dal ihned některému lepšímu žáku zopakovati, pak také slabším. Z toho bude tento užitek: 1. žáci se stanou pozornějšími vědouce, že ihned potom budou zkoušeni; 2. učitel se přesvědčí zda-li žáci mu porozuměli, 3. několikerým opakováním pochopí i slabší žáci, 4. tím uspoří si práci domácí, 5. žák se osamostatňuje a připravuje pro své příští povolání učitelské. Doma pak, nechť každý příslušný úkol přepíše do zvláštního sešitu. (Str. 168.—192.)

Kap. XIX. Jak dělati, aby učení krátké a hbité bylo? — Příklady dotvrzuje, že pravdou rčení Hippocratovo: umění dlouhé jest; než jako jiné věci možno zkracovati, tak také vyskytují se vady, jež činí umění dlouhým. Příčiny: 1. nebyl vytknut určitý cíl, 2. prostředky nespořádané, 3. oddělovány věci k sobě patřící, 4. učivo nezaloženo na řádných základech, 5. method mnoho, avšak žádná řádná, ze základu věci, 6. všichni žáci nevedeni stejně, 7. na vyšší škole ukládáno mnoho úloh, 8. o jedné a téže látce vyučováno z několika učebnic i autorů. — Náprava: příkladem budiž slunce, jež slouží všem a všude: 1. slunce samo zahřívá, 2. svítí jedněmi a týmiž paprsky, 3. v týž čas působí na všecko, 4. každým rokem stejným pořádkem, 5. na kaž-

dou rostlinu působí od semene do vzrůstu, 6. co k sobě patří, vyvede spolu, 7. avšak po jistých stupních, 8. odmítají nepotřebné. Tak i ve školách: 1. v jedné škole jeden učitel, 2. jedny knihy jednoho předmětu, 3. jedna práce v jeden čas, 4. vše stejnou methodou, 5. vše od základů rozvíjeti, 6. k sobě příslušející pohromadě, 7. po stupních jednotlivých hodin, 8. nepotřebné odmítati. — I. Postačí jeden učitel pro jednu školu? — Ano, jestliže: 1. pracuje se všemi žáky najednou, nikoli pouze s jedním, 2. všichni žáci jsou pozorní, čehož se dosáhne: a) stálým dozorem, b) vnímáním všemi smysly, c) častými otázkami i při výkladu, d) dovolením, aby se žáci sami tázali. Musí-li učitel zvláště dohlédati, nechť: 1. pomáhá si žáky lepšími, 2. sám přihlédne ke všem a dá některým úlohu přečísti, 3. dohlédá na nedbalce. — II. Postačí jedna učebnice všem? — Pro každý předmět budiž užívána na jedné škole: 1. pouze jedna učebnice, čili compendium s hotovými výklady, 2. žáci nemějtež jiných knih, 3. zavedené knihy nechť jsou téhož vydání. — III. Nechť v jeden čas zabývají se žáci pouze jedním předmětem. — Z toho plyne užitek: 1. jeden od druhého lépe porozumí, 2. všichni dohromady více pochopí než jeden sám, 3. opravy chyb jednoho budou k užitku druhému. — Žáky do školy přijímati pouze v jeden

den v roce. — IV. Jednou methodou mají se vésti všechny předměty i jazyky. — V. Jak mládeži pomoci, aby rychle porozuměla? — Stane se hlavně knihami kratičkými s hutným obsahem, jež mohou sloužit, klíč rozumu. — VI. Práce školní tak spojití, aby každá vyučovací hodina dala několikerý užitek: 1. spojovati věci a slova, 2. čtení a psaní, 3. výklad, příklad a užití. — VII. Jak rozdělití učivo na stupně? — Podle stupňů věku upravití osnovy, knihy, dobu vyučovací, instrukce pro učitele a pod. — VIII. Jak věci nepotřebné oddělití? — Každý se věnuj tomu, v čem máš zálibu! (Str. 193.—212.).

Část II b. Didaktika zvláštní.

Kap. XX. Speciální metoda věd. Lidskému vtípu pomůžeme, jestliže: 1. povzbudíme žákovu pozornost a touhu po nové vědě, 2. postupujeme-li od bližšího k vzdálenějšímu, 3. ukážeme obraz nebo názor, 4. přednášíme řečí prostou, srozumitelnou, 5. ptáme se, zda žáci rozuměli, 6. provedeme shrnutí. Příkladem vypsán výklad o struktuře lidského těla. K tomu přidáno o významu poznámek, zápisků i opakování. (Str. 213.—218.).

Kap. XXI. Speciální metoda umění. — Pro život nestačí vědění, nýbrž také třeba umění. —

Postup při cvičení zručnosti. 1. základní tvary a jejich spojení, 2. řádně vzor ukázati i vyrobiti, 3. materiál vhodný a dobrý. Aby žák všechno uměl, jest třeba: 1. přesný vzor, 2. pozorná a pomalá výroba, 3. stálé opakování, až do nacvičení. (Str. 218.—221.).

Kap. XXII. Speciální metoda jazyků. — Výcvik v jazyce dělí Komenský ve 4 doby: dětinskou, pacholectkou, mládeneckou, mužskou; v každé době zároveň s věcmi učíme se rozuměti, pak psáti a konečně mluvíti. Podrobně vysvětluje cvičení v jazyce latinském, českém, řeckém, hebrejském, vlašském, hispanském a franckém. (Str. 221.—229.).

III. část, vedení mládeže.

Kap. XXIII. Speciální metoda mravů. — Výchova mravní a cnostná není nečinou: 1. počne-li záhy v mládí, 2. užívá-li dobrých příkladů, 3. provázených správným poučením, 4. odvrátí-li pozornost chovancovu od příkladů špatných, 5. užitím dbalé kázně, 6. konečně cvičením v samostatném vystupování. Cnosti dělí Komenský na vnitřní: opatrnost, střídmost, udatnost a spravedlnost, a zevnější, z nichž hlavně jmenuje slušné chování veřejné. (Str. 229.—234.).

Kap. XXIV. Cvičení svaté pobožnosti. — Výchovu v pobožnosti klade Komenský takřka na první a nejvyšší místo při svém hlubokém náboženském cítění českobratrském, již také proto, že vlastně veškerá jeho výchova směřuje k životu posmrtnému. — Proto žádá, aby na pobožnost dán ve školách největší pozor, dokládaje citáty z Písma, že výchova v pobožnosti se má v mládeži pěstovati. Uvádí následující důvody cvičení v pobožnosti: 1. pobožnost jest nejpřednějším cílem výchovy, jež má vésti k věčnému spojení s Bohem, 2. v mládí se nejsnadněji vstřípí, ježto mysl dětská netouží dosud po světských marnostech, 3. připravuje srdce a duši pro další výchovu, 4. přijímá Ducha svatého, vůdce a učitele moudrosti, 5. Bůh jest prvotinou našeho srdce, 6. pobožnost sama zaslibuje nám život přítomný i budoucí, 7. rozveseluje člověka k další práci, 8. jest vrcholem vší dokonalosti, po níž toužíme v hodině smrti. — Při pobožnosti obrací se k Bohu naše mysl, vůle, skutky i činy. Získáváme ji, zpytujeme-li Písmo svaté, skutky boží a své svědomí. Cvičíme ji: 1. častým přemýšlením nad těmito třemi uvedenými, 2. modlitbami, 3. pokušením, jež jest zkouškou, jak mnoho jest člověk pobožný. (Str. 234.—243.).

Kap. XXV. Z křesťanských škol buďtež odstraněny pohanské učebnice, na jejich místo za-

vede se Písmo svaté. — Důvody: 1. Písmo dáno Bohem lidu božímu, 2. Bohem vyhlášeno za světlo lidského rozumu, 3. Hospodin zakázal učiti se od pohanů, 4. nýbrž právě horlí proti jejich knihám, 5. vždyť i svatí čerpali svou moudrost jedině z Písma, 6. později vždy církev sama zakročovala proti úchytkám od Písma, 7. je pod naši důstojnost křesťanskou bratřiti se s pohaný, 8. konečně Bůh sám hrozí tresty těm, kdož by neuposlechli. — K tomu uvádí Komenský námítky přívrženců pohanské kultury a odpovídá jim: 1. u pohanů prý jest moudrost, 2. filosofie, 3. dobrá latina; k této třetí námítce odpovídá: 1. latina tato je nemravná a nebezpečná, 2. ozdoba řeči je více v Písmu svatém, 3. jen to pěkně buď vybráno, 4. z dobrých autorů poříditi výběr. (Str. 243.—264.).

Kap. XXVI. O školní kázni. — Kázeň je školám nutna nevyhnutelně. Jejím cílem jest, aby žák nehřešil, tedy preventivní opatření zkázy mravů a necností. Nejvíce nechť jsou trestány: 1. nepobožnost, 2. vzpoura, 3. pýcha, lenost nebo závist. Kázeň se udržuje: 1. živým příkladem učitelovým, 2. mírnou domluvou a napomenutím, 3. při zatvrzelých trestem tělesným, leč raději hanbou než bitím. Při tom míní Komenský, že kázni prospěje, budou-li hoši svěření mužům a dívky ženám. (Str. 264—269).

IV. část. Organisaace školství.

Kap. XXVII. Věk lidský rozděluje se pro mládež na čtyři stupně do 24 let, ježto v té době dospívá člověk tělesně i duševně, a to: dětinství, pacholectví, mládeneectví, jinošství, čemuž odpovídají tyto školy: rodinná, (mateřská), obecná, latinská a akademie. I. škola mateřská: učitelé jsou matka s chůvou, inspektoři otec a pěstounové. Naučí se mateřské řeči, poznává Boha, vede si slušně. — II. preceptorská; či městská nebo obecná, učitelé-mistři a preceptoři. Naučí se: 1. čísti a psáti česky, 2. zpívati, 3. počítati. 4. encyklopedii umění a věd, 5. české gramaticy, 6. mravně se chovati, 7. pobožnosti. — III. škola latinská: naučí se: jazyku latinskému dokonale, částečně řeckému a hebrejskému, sedmeru svobodných umění a též novým vědám. IV. akademie: doplní své vzdělání cestováním a znalostí jiných jazyků, a oddá se buď právům, lékařství nebo theologii. Kdo všechny 4 školy projde bude dokonalým mužem. — Roztřídění škol: 1. škola mateřská v každém domě, 2. obecná v každé osadě, 3. latinská v každém větším městě, 4. akademie v každé zemi. Dále práce budiž tak rozměřena, aby se na hodinu přesně vědělo, co v každé škole se má probírat. K tomu nechť se připraví knihy i učitelé. Na školy pak budou dozírat školdozorci. (Str. 269.—275.).

Kap. XXVIII. Zda-li by mohly se takové školy u nás zříditi? Komenský přemýšlí o potřebách těchto škol a nalézá celkem osmero úkolů, jež třeba rozřešiti: 1. Kdo se má škol ujmouti? 2. kdo má na ně platiti? 3. kde získati rozumné preceptory? 4. kde opatřiti řádné knihy? 5. jak přidržeti mládež k řádné návštěvě školy? 6. kde naléztí řádné školní dozorce? 7. jak pracovati se starými žáky, když budou mladí jinak, nově vedeni? 8. jak zajistiti na trvalo tyto reformy? I. II. Této povinnosti se ujmouti mají kněží a vrchnosti společně, na náklad vrchnosti. III. Nedostatek učitelů bude pouze na začátku. IV. Knihy příslušné uvoluje se napsati sám Komenský, jakožto práci největší a nejtěžší. V. Povinná návštěva jistě se sama vyvine, ježto za vyučování se nic platiti nebude a na domácí pomocné práce zbude ještě času dosti. Jedině o sirotky bude se třeba postarati. Část jich nechť převezmou bohatí bezdětní, část rodičové k dětem svým a část poslední si vezme na starost obec sama. Pro akademie zřizeny buďtež pro chudé studenty zvláštní koleje. VI. Školními inspektory buďtež lidé velmi rozumní, na vsi faráři a starší církve, nad gymnasiem dva ze senátu a dva z obce, nad akademii z pánů stavů. Povinnosti dozorců: 1. Stavovati seznam školních dítek, 2. rodiče do-

nutí, aby v každém domě se řídili podle Informatoria školy mateřské, 3. opatření budovu pro školu obecnou, 4. dohlédati nad docházkou školní. 5. konečně starati se všestranně o školní preceptory. VII. Odrostlejší mládež nechť vstoupí do české školy a pak podle chuti a nadání též do školy latinské. VIII. Trvalost reformy podpoří se nově zřízeným visitátorem (inspektorem) škol, jímž buď rektor pražské akademie nebo jiná osoba ve školství horlivá. Tato nechť: 1. objíždí krajská i jiná města, pro jejichž okolí zřídí inspekci místní, 2. sestaví si seznam všech škol, učitelů i počet žáků v celém království, 3. bude povina starati se o další rozvoj umění didaktického doma i v cizině, 4. bude zodpovědna ze své činnosti kurátorům akademie. (Str. 275.—291.).

Kap. XXIX. Poslední dvě kapitoly psal Komenský doufaje, že se Bratři vrátí zase na trvalo do Čech po vpádu Sasů r. 1631, jsou proto psány speciálně pro poměry české. — Odpovídá tu k otázce: Proč se mají shora vypsané školy založiti ihned? — Uznává, že jeho návrh není zcela dokonalý, než i tak bude správně, když bez meškání začne se podle něho postupovati. Jednou také Čechové mohou začíti něco před jinými národy, aby předstihli Vlasy a Španěly, kteří je tak potlačili a poplenili. Zdárný vzrůst obcí a

církvi záleží pouze na množství rozumných lidí, kteří nečekajíce, začnou se starati o novou výchovu, ze tří příčin: 1. z vděčnosti k Bohu, jenž vlast vysvobodil z moci Antikristovy, 2. z náhlé potřeby, aby kořeny Antikristových ohavností byly brzy udušeny, 3. při toužené příležitosti, kdy školy jesuitské vyprázdněny a znovu návratem jara národního života třeba orati i síti. (Str. 291.—297.).

Kap. XXX. Napomíná všechny stavy, aby pracovali horlivě při žádané obnově českých škol. — A sice: 1. rodiče, 2. učitelé, 3. učenci vůbec, 4. kněží, 5. vrchnosti, jimž nemožno nic lepšího a slavnějšího poraditi, než toto. Náklad vydaný na školy, vrátí se zase tisíckrát, což dokládá i slovy Písma. (Str. 298.—308.).

Zavírka. Jako jiné své spisy i tento končí Komenský upřímnou modlitbou, v níž prosí o požehnání své práce a svého snažení.

Cílem Komenského výchovy jest pravý člověk, všestranně vzdělaný a pobožný. Ten je také jediným předmětem výchovy. Pro moderní dobu jsou nejvýznamnější jeho myšlenky v kapitolách XXVII. — XXX., kdež jeho pedagogický veleduch předskočil svou dobu o kolik století, jimiž teprve potvrzena pravdivost i životnost jeho

myšlének. — Methodicky jest podivuhodné užití příkladů o ptáku, staviteli a štěpaři, (resp. stro-
mu), v kapitolách XVI., XVII. a XVIII., kdež
autor na jednom a témž předměť dovedl na-
lézti všechno to, co potřeboval pro určité heslo.

Didaktika česká byla začata, jak uvedeno,
ještě v Čechách r. 1627; pak máme o ní zprávu
z r. 1638. a ze dne 26. června 1639, kdy poslal la-
tinské její opisy Joachimů Hübnerovi a Martinu
Opitzovi. V Amsterodamě pak vyšel rozšířený
překlad s názvem: Didaktika magna.

Odborně uznána Didaktika teprve Georg
Raumerem (1843) a Karlem Schmidtem (1860).

Český rukopis zůstal v Lešně, odkud po 180
letech byl přenesen do musea království českého.
Spis psán písařem asi v Lešně; avšak Komenský
sám vpisoval poznámky, opravy, měnil kapitoly
atd.

1. české vydání, pořizené z opisu Josefa
Dundra. vyšlo r. 1849, nákladem českého musea.

2. vydání následovalo r. 1872, nákladem I. L.
Kobra.

3. vydání objevilo se již r. 1878, nákladem
Th. Mourka, vydané Dr. J. Beránkem.

4. vydání Dra. J. J. Nováka z r. 1892, vytisk-
nuto opět I. L. Kobrem

5. vydání z r. 1913, ve Veškerých spisech Komenského zpracované opět Drem. J. Novákem, přišlo z Moravy, nákladem ústředního spolku jednot učitelských v Brně.

Chorvatský překlad vydán r. 1871, nákladem Dragutina Albrechta, prací V. Z. Maříka.

JAR. HAVELKA.

NÁRODU ČESKÉMU

a všechněm přednost a zprávu v něm držícím,

vrchnostem a panstvu, kněžím a zprávcům církví,
radám měst, rektorům škol, rodičům dítek a t. d.

Milost Pána Jezu Krista a láska Boží v Duchu svatěm rozmnožena buď.

Stvořiv na počátku člověka Bůh z prachu země, postavil jej v ráji, zahradě Eden, kterouž byl štípil na východ, nejen proto, aby jej dělal a ostříhal jeho (Gen. 2. 15), ale také aby sám rájem byl rozkoší Bohu svému. Jakož zajisté ráj byl nejrozkošnější díl světa, tak člověk nejrozkošnější všech tvorů. Ráj štípen byl na východ; člověk k obrazu toho, jehož východové jsou od starodávna, hned ode dnů věčných. V ráji vyvedeno bylo všelijaké stromoví, na pohledění libé a k jídlu chutné, cokoli kde v světě porůznu bylo; v člověku všechna materie, co jí v nebi i zemi jest, a všechno řemeslnictví Boží, co ho nebe i země má, jako na jednu hromadu shrnuto. V ráji byl strom vědění dobrého a zlého; člověku vtip k rozeznávání a vůle k vyvolování dobrého i zlého. V ráji byl strom života, v člověku jest strom nesmrtedlnosti, z kteréhož věčnost plyne, Syn Boží, moudrost ta Boží, kteráž kořeny věčné v lidech založila (Syr. 1, 14). Řeka vycházela z Eden k svlažování ráje, a odtud se dělila na čtyry hlavní řeky: v srdce člověka pramen darů Ducha svatého vchází, a z břicha jeho zase řeky vody živé plynou (Jan. 7, 38), to jest v člověku a skrze člověka rozmnožuje se moudrost Boží a jako řeka na prameny rozchází; což svědčí apoštol právě, že se angelé skrze církev učí poznávati rozličnou moudrost Boží (Efez. 3, 10). A tak tedy každý člověk jest ráj Bohu svému, když stojí tu, kde ho postavil Bůh. Podobně se celá

církev rájem, zahradou, vinnicí Boží milou atd. nazývá, aneb k ráji, zahradě, vinnicí připodobňuje na mnoha místech písem svatých.

Ale, ach žalosti, ach neštěstí! Ztratili jsme ráj ten rozkoši tělesných, v němž jsme byli, a ztratili jsme také sami v sobě ráj duchovní. Na pustiny země jsme vyhnáni, pustinou jsme i sami v srdcích svých učiněni. Nevážili jsme sobě opatření rajskeho, více se nám a výše cosi chtělo, na těle i na mysli; zbaveni jsme tedy slušně obojího, tělo i mysl naše břemenem bíd a kvaltování obtíženo. Slyšme, co o tom Bůh skrze proroka Ezechiele v osobě onoho pyšného ku pomstě oddaného Tyrského krále mluví kap. 28, 13 atd. „V Eden, zahradě Boží, byl jsi, a všelijaké drahé kamení přikrývalo tě, sardius, topazius, jaspis, tarsis, onychyn, beryl, zaffir, karbunkulus a smaragd i zlato; nástrojové bubnů a píšťal, hned jaks se narodil, připraveni tobě byli. Byls cherubem hned od pomázání svého, hned jakž jsem tě za ochránce (za pána tvorům jiným) představil; na hoře svaté Boží byls, uprostřed kamení ohnivého chodil. Byl jsi dokonalý na cestách svých, tehdáž když se narodil, až pak nepravost se při tobě našla. Nebo množstvím bezpráví velmi hřešíš. Protož tě vyhladím z hory Boží, o cherube, z prostřed kamenů ohnivých, poněvadž se pozdvihlo srdce tvé slávou tvou, a k zlémus užil moudrosti své příčinou jasnosti své; protož porazím tě (nýbrž porazil jsem) na zem atd.“ — Ach porazit' jest nás, rozházel a rozmetal v zuřivé*) spravedlnosti své přežalostně, že ač jsme byli jako zahrada Eden, již však nejsme než jako poušť přehrozná (Joel. 2, 3).

Chvála však, čest, velebnost a požehnání na věky věků Bohu slitovníku našemu, že poopustiv nás, neopustil dokonce, a věčnou pustinou nás nezanechal, nýbrž moudrost svou, milosrdenstvím svým ohraditi dal zapuštěný ten ráj svůj, pokolení lidské; a uschlé, uvadlé, zakrsalé stromy srdci našich sekerou, pilou, škoblí zákona spodtínav, zpřeřezav a ostrouhav, nové z nebeského ráje rouby (víry, lásky a nádeje) vštípl; kteříž aby mocně se ujíti i k zrustu jíti mohli,

*) = přísné. „Zuřivý hlas boží,” Kom.

krví svou vlastní je zalil, a prameny rozličných milostí Du-
cha svého svatého jako řekami živými zavlažovati nepřestá-
vá, a dělníky své, štěpaře duchovní, kteřížby je ošetřovali,
vysílá. Jakož Bůh k Izaiášovi a v osobě jeho k jiným di:
„Vložil jsem slova svá v ústa tvá, a stínem ruky své při-
kryl jsem tě, aby štípl nebesa a založil zemi, a řekl Sionu:
Lid můj jsi ty” (Iz. 51, 16).

I roste zase jemu milý ráj, církev, srdci jeho božskému
potěšení. Sliboval to Bůh učiniti, skrze Izaiáše tak mluvě:
„Potěší Hospodin Siona, potěší všech pustin jeho a učiní
poušť jeho přerozkošnou a pustinu jeho podobnou zahradě
Hospodinově. Radost a veselí bude nalezeno v něm, dikčínění
a hlas žalmů zpívání” (Iz. 51, 3). Sliboval i skrze šalomou-
na sám choť církve své, Kristus, těmito slovy: „Zahrada
zamčená jsi, sestro má, vrchoviště zamčené a studnice za-
pečetěná. Výstřelkové tvoji jako zahrada, štěpy jablek zrna-
tých vysazená, s ovocem rozkošným jahodek cyprových
s hardem, nardu s šafránem, prustvorce s kořící, s strom-
vím kadidlo vydávajícím, mirry a aloes i s všelijakými zvlášt-
ními věcmi vonnými” (Pis. šal. 4, 12 atd.). — Načež choť
církve odpovídá: „O ty sám vrchoviště zahrad, studnice vod
živých, tekoucích z Libanu! Věj větríčku půlnoční, a příd'
větríčku polední, prověj zahradu mou, ať tekou vonné věci
její, a ať přijde milý můj do zahrady své a jí rozkošné ovoce
své” (Ibid. v. 15. 16).

Než jakž se pak to nové ráje štěpování daří? všickniliž
se výstřelkové ujímají? všicknili mirhu, kadidlo, jablka zrna-
tá, hrozny, jahody cyprové s nardem atd. nesou? Ach ne-
šťastného daření! nešťastného ovoce nesení! Poslechněme, co
o tom Pán vinnice své, církve, mluví: „Já jsem tě sobě štípl
jako vinný kmen výborný, aby byla všecka napořád seme-
nem výborným; i kteraks mi se pak proměnila v plané réví
a naprosto v jiné?” (Jer. 2, 21). — Takhle Pánu Bohu
i tento v nově založený a štípený ráj v houšť a poušť roste;
o čemž plná jsou písmata sv. naříkání, plné uši i oči naše do
dnes neřádů, chcemeli se jen na zmatky a spletky, co se jich
v samé třeba církvi nachází, dívati. Nejmodřejší z lidí, ša-
lomoun, všecko co se pod sluncem děje, i vlastní své činy,

řeči a skutky myslí prohlédaje, v naříkání se vydal, že nikdež nic nenachází než marnost a bídu, a že co křivého jest, zpřímí se nemůž, a nedostatků ani sčísti že nelze, pro náramnou totiž zamotanost a zapletenost všech lidských věcí (Eccles. 1, 15), až na to přišel, že i samu moudrost a umění trápením ducha nazval; protože prý kde jest mnoho moudrosti, tu mnoho horlení, a kdo rozmnožuje umění, tím sobě rozmnožuje bolesti (Ibid. v. 18).

A to jest pravda. Nebo jakož, kdo neduhu svému nerozumí, nad ním se netrápí, kdo bolesti necítí, nestůně, by kdo nad propastí třeba stál, jestliže ve tmách jest a toho nevidí, neleká se; tak kdo neřádů, pokolení lidské i církev zžírajících, neznamená, nemá proti čemu horliti, nad čím se trápiti. Ale kdoť sebe i jiné nescíslnými neduhy se prýštiti znamená, kdoť vředů a ran svých jitření cítí a jdoucím z nich puchem chřipě naplněné má; kdo sebe i jiné mezi nebezpečnými roklami a výmoly státi, skrze osidla a nástrahy kráčeti, po příkrých skalách a špicích lézti vidí, nýbrž jednak toho, jednak onoho dolů letěti, hlavy, ruce, nohy lámati, aneb jiného opět jinde v bahně váznouti, v víru tonouti atd. vidí, těžko jest nelekati se, netrnouti, nebolestiti, nenaříkati, neteskniti.

Nebo co jen jest při lidech, jakžby býti mělo? co jen, prosím, na svém místě kde stojí? Nic. Všecko na opak, všecko na ruby, všecko různě, protože všecken rád, všecka zpráva, všecka ušlechtilost naše rozmetána sem tam. Místo rozumnosti, kterouž jsme angelům podobni býti měli, jest při mnohých (pouhým obmeškáním a nedbalstvím) hloumalá víc než ta hovada znají. Místo opatrnosti té, aby k věčnosti jsouce stvoření k věčnosti se strojili, jest nejen na věčnost, ale i na tu smrtedlnost se zapominání dokonalé, a toliko v zemských, tělesných věcech zároveň s novady se válení. Místo moudrosti nebeské, kteráž v známosti Boma, všech věcí učinitele, a dosažení přízně jeho záleží, jest mrzuté od téhož Boha, v němž živi jsme, hýbeme se a trváme, odvrácení a jeho proti sobě dráždění. Místo společné mezi sebou upřímnosti a sprostnosti jest chytrost, lest, faleš a neupřímnost na vše strany. Místo přízně jest závist a ne-

návist, místo důvěrnosti podhlídání, přesuzování, valchování jedněch druhých. Místo svornosti jsou různice, svárové, hněvové, zášti tajná i nepřátelství zjevná, bojové a války. Místo spravedlnosti nátiskové, krivdy, loupeže, krádeže; každý jen sobě naháněje, koho muž, kde muž, šklube. Místo čistoty vnitřní i zevnitřní smilství, cizoložství, freje, oplzlosti rozličné v mysli, řečech, skutcích. Místo pravdomiuvnosti lži, klevety, básně všude. Místo pokory nadýmání se jedněch proti druhým, honosnost, šperkování, hrdost a vzpínání se, kam kdo muž.

Běda tobě, nešťastné pokolení, žes tak hluboko do neřádu zabředlo! Sám Bůh z nebe hledě (dí písmo) a patře, bylliby kdo rozumný a hledající Boha, nenalezl ani jednoho. Všickni jsou porušeni, všickni se odvrátili, a ohavní v snažnostech svých učinění: není, kdoby činil dobré, není ani jednoho (žal. 14). — I ti, kdož jiných vůdcové býti mají, zle jdouce, zle vedou. Kdožby světlem býti měli jiným, světla sami nemajíce, mráкотou jsou. Jestli pak při kom co dobrého a zdárného, nespořádané jest, neutvrzené jest, polovičátné jest, nýbrž stín a domnění jest, přirovnáno jsúc k tomu, cožby v pravdě býti mělo. — Nevidíšli toho kdo, věz, že mráкотa jest na očích tvých, kterážť věci tak zřejmé viděti nedá; moudří všickni, ne skrze bryle domnění, než jasným rozumnosti zrakem na své i jiných věci hledící, vidí a vědí, že jinak není.

Toto dvoje za potěšení máme:

Jedno, že Bůh ráj věčnosti pro vyvolené své strojí, kdež zase bude dokonalost, a to plnější a stálejší, než v onom prvním, na věky. O tomto ráji mluvil Kristus na kříži (Luk. 23, 43.) a sv. Pavel (2. Kor. 12, 4), a ukázán jest Janovi v zjevení. (Zjev. 2, 7. a 21, 10.)

Druhé potěšení jest, že i zde Pán Bůh jistými časy ráj svůj, církev, obnovuje, a z pustiny sobě zahradu rozkošnou činí; jakž připomenuté z Izaiáše zaslíbení Boží ukazuje. Učinil to několikrát již Bůh: jako po potopě, po převedení lidu svého z Egypta do zaslíbené země, za Davida a šalomouna, po zkažení Babylyona a vzdělání zase Jeruzaléma, po vstoupení na nebe Syna svého a podmanění ku poslušnosti jeho národů, za Konstantina, za Husa a Lutera. Nejslavnější pak

obnovu učiniti zaslíbil po zkažení Babylona duchovního, Antikristova království. O čemž přehojná máme zaslíbení, které všickni národové jemu sloužiti začnou, a všickni králové před ní korunou skládati budou, a ďábel svázán jsa, nebude svozokorony svázán, a evangelium kázáno bude všechněmu národu, a pokoj bude po vší zemi, že nepovstane národ proti národu, a známostí Hospodina všechna země naplněna bude jako vodami, a že všickni od Boha učeni budou, — a co více přeslavných těch zaslíbení Božích jest, kteráž na tento čas vpadají, a my již blahoslavenýma očima splnění jich spatřovati začínáme.

Na tom nejvíce záležeti bude, abychom dobře základu té přepotěšené a slavné ráje tohoto Božího obnově vyrozuměti, a jak k ní Bohu, slitovníku svému, napomáhati věděli. Což do písem svatých nahlédnouce najdeme, a rozum sám, že tak jest a jinak býti nemůž, potvrdí. Tomuto pak nás písmo sv. učí, že pod nebem jiné cesty k napravení zašlosti našich není, jediné mládeže dobré vedení. Šalomoun zajisté, namotav se mezi motaninami lidskými, a nanařikav se, že nedostatku sčisti, a co křivého jest, vzpřímiti nemůž, obrátil se naposledy k mládeži, a té prosil, aby se ve dnech mladosti své Stvořitele svého báti a přikázání jeho ostříhati učila; nebo prý na tom všechno záleží (Eccles. 12, v. 1, 13). Podobně David volal: „Podťe dítky, poslouvejte mne, bázni ně Boží Syn, nebeský ten David a pravý Šalomoun, pro ten cíl z výsosti, aby lidské neřády napravil, přijda, tutouž cestu jako prstem ukázal, když řekl: „Nechte dítek, ať jdou ke mně, a nebraňte jim, nebo takových jest království nebeské“ (Mat. 19. Mar. 10. Luk. 18). K nám pak dospělým obraceje se říkal: Neobrátili se a nebudete jako děti, nikoli nevejete do království nebeského (Mat. 18, 3). Ach jakéž jsou toto řeči! Slyštež je a rozvažujte všickni lidé! Slyšte, pravím, všickni lidé, co tuto všech lidí Mistr a Pán mluví! Jak samy dítky za způsobilé k království Božímu, nýbrž za dědice téhož království vyhlašuje, ty k tomu právu toliko, kdožby se k dítkám připodobnili, připouštěje.

O dítky, přemilé dítky, kéž vy tomuto nebeskému privilegiu rozumíte! Vaše hle jest všecka sláva, co jí v porušeném pokolení ještě pozůstává! Váš jest Kristus, vaše posvěcení ducha, vaše milost Boží, vaše dědictví věka neskonalého; vaše všecko to, protože vám předně náleží a neomylně náleží, nýbrž samým náleží, leč by se kdo k vám připodobniti uměl. Aj hle my urostlí, kteříž sami sebe za lidi, vás za opičata, sebe za moudré, vás za bláznata, sebe za výmluvné, vás za nemluvňata držíme; aj k vám jsme na učení odesláni; vy nám za mistry dáni, vaši činové našim za mustr vykázáni!

Proč Bůh dítky tak vebí, chtělliby kdo uvažovati, příčiny jiné nenajde, než tu, že símě Boží na počátku v srdce lidské vsáté (símě totiž moudrosti a rozumnosti, čistoty a svatosti) nejméně ještě při nich poškrvněné jest, a tak Pán Bůh, co při nich vidí, to svým býti poznává, k tomu se přihlašuje. Zvláště když k tomu již krví Kristovou pokropení k smytí od Adama přichycené špiny a viny přistoupilo. Ale co my odrostlí při sobě máme, k tomu se Pán Bůh nechce znáti, protože když zesnuli lidé, přišel nepřítel a nasál koukole mezi pšenici, tak že na roli srdce našeho trní, bodláčí a všeliká neužitečná směsice roste. Pro tu příčinu praví Kristus, že se obrátiti a jako dítky býti musíme, to jest, zlým věcem, jimž jsme se nešetrným vedením a pohoršlivými světa příklady naučili, odučovati se, a na stupeň sprostnosti, tichosti, dobroty, pokory, čistoty, poslušnosti atd. přicházeti. Ale že pak nic na tom světě těžšího není, jako navyklostem odvykati (nebo zvyk druhé přirození; naturam vero furca licet expellas, tamen usque recurrit), jde odtud, že nic na světě těžšího není, jako člověka zle navedeného, zle navyklého, lépe chtíti navésti a vyučiti. Nebo strom, jak zroste, tak stojí, buď přímě neb křivě, na výš vystřelený neb na šíř rozložený. Přestrojovati ho, pomínulis čeho, dokud mladistvý byl, již pozdě, již darmo. Loukot v kolo ohnutá a tak zaschlá v kusy se dříve dá polámati nežli zase zpřímí. To vidáme očima svýma.

A z tohož neproměnitelně jde závěrka tato; že máli neřádem lidským nějak bráněno býti, to skrze rozumné a pro-

zřetelné mládeže vedení dítí se musí. Tak jako kdo zahradu pěkně obnoviti chce, mladistvých planí nasázeti a naštěpovati musí, a ty, kteréž rostou, uměle vésti; staré stromy předělávati a přeštěpovávati nemožné jest, aneb aspoň těžké a nevelmi užitečné. Naprosto a nejlépe se Bohu sejde to, což světa ještě nezná. Ukázal to Kristus pán i u figuře, když do Jeruzaléma se ubíraje, oslici s oslátkem sobě přivésti sic kázal, avšak raději na oslátko než na oslici sedna jel, a dokládá evangelista (Luk. 19, 30), že na tom oslátku ještě žádný z lidí byl neseděl. Zdali to nadarmo se stalo aneb zapísáno jest? Nemysleme tak; každý nejmenší skutek Kristův, každé nejmenší slovíčko neb punktík v písmě tajemství má ku poučení našemu. Jisté tedy buď, že ačkoli Kristus starých i mladých k sobě volá, a oboje s sebou do nebeského Jeruzaléma rád vede, mladí však, od světa ještě neosedlaní, způsobilější jsou k obvyknutí jhu Kristovu, nežli ti, které svět břemeny svými zemdlil a zvášnil. A protož mládež, mládež, mládež k otci vedena býti má; s těmi a na těch milá jemu jízda.

Vésti pak rozumně mládež jest, opatrovati prostředky, jakby před nákazami a nákvasami světa ohražena, v tom dobrém, jehož símě v srdci složené má, zachována i k šťastnému zrostu rozhojněna, též uměním všelijaké moudrosti a pravé Boha i všech skutků jeho známosti vyučena, a tak pravým pravé rozumnosti světlem právě osvicena býti mohla.

To kdyby se dalo, byloby pravé, že z úst nemluvnat Bůh rozmnožuje chválu, aneb (jakž náš výklad vlastněji zní) dokazuje síly z příčiny nepřátel svých, aby přítrž učinil protivníku a vymstivajícimu se (Žalm. 8, 3), totiž d'áblu, kterýž nejvíce vymstíti chce, maličké tyto Boží strůmky, mládež, aneb aspoň jedem svým pekelným ranami poráží a vyvrací, nakažuje, aby aneb schli a v pobožnosti dokonce se káceli, aneb aspoň vadli, chřadli, neužiteční byli. A za tout' příčinou Pán Bůh dítkám i angely za strážné proti d'áblu přidává (Mat. 18, 10), i rodiče za pěstouny vystavuje, a aby je v cvičení a napominání Páně vychovávali, velí (Efez. 6, 4),

i všechněm lidem, aby maličkých těch zlými příklady neb jinak pohoršovati se vystřihali, poroučí, nýbrž věčnou bídou tomu, kdožby dítky napravovati a vzdělávati maje, pohoršoval je a kazil, hrozí. (Mat. 18, 6, 7.)

Než jakže to v takovém neřádů světa rozvodnění činiti? Za časů patriarchů, když pobožní ti muži od světa se oddělivše, sami obzvlášť bydlili, a v čelednosti své sami nejen hospodáři a otcí, ale i kněžimi a preceptory byli, snáze to bylo. Nebo vzdálené od zlých příkladů dítky a čeládku majíce, a sami dobrým ctností příkladem svítky, lehýčkým vyučováním, napomínáním a někdy požehnáním své za sebou vedli. Což že Abraham uměl, sám Bůh jemu svědectví dal, pravě: „Vím o něm, že přikáže synům svým a domu svému po sobě, aby ostřihali cesty Hospodinovy“ (Mojž. 18, 19). Ale nyní již vesměs bydlíme, dobří i zlí, nýbrž zlých všude víc. Příkladové pak, jaké mládež vidí, takoví se jí chytají, a to mocněji, nežli aby proti tomu podané poučováním dobrým pomoci platnosti mnoho míti mohly.

Co pak že i poučování dobrých se nedostává? Řídící rodičové dítky své čemu dobrému učiti umějí; (bud' že sami ničemu dobrému naučení nejsou, aneb umějíce třeba něco sami) řídící i preceptoři v to trefovati umějí, aby zdárně, spanile, k šlechtnostem vedli. Pakli se kde kdo takový vyskytne, uchytí ho některý pán, přeplatí penězi a chová sobě, vůbec nic. Tak mládež, co jí svět má, na větším díle jako houšť, již žádný neštěpuje, žádný neoklešťuje, žádný nezalévá, v plané a divoké povahy roste, a neřádů nejen v světě vůbec, ale v každém městě, v každém domě, v každém těle, v každé duši, jako hmyzu, Aby dnes mezi nás Diogenes, Socrates, Seneca, ba šalomoun přišel, jinéhoby nespatriři než to, což jest; by se nám dnes Bůh z nebe ozvati měl, jinéhoby neřekl než to, což prvé řekl, že jsme porušeni ve všech snažnostech svých.

A protož můžli kdo co poraditi, můžli co vymyslití, můžli co vzdycháním, úpěním, pláčem na Bohu vyprositi, co a jakoby rostoucí mládeži k dobrému bylo, ten at' nemlčí, ale radí, myslí, prosí. Zlořečený, kdo zavodí slepého, aby bloudil po cestě své, dí Bůh (Deut. 27, 17); zlořečený tedy také, kdo

slepého na cestu pravou navésti moha, nevede. Běda tomu, kdož pohorší jednoho z maličkých těchto, dí Kristus (Mat. 18, 7), běda tedy také tomu, kdo pohoršení zbrání moha, nebrání. Nedá Pán Bůh na hovádko v poli neb lesi bloudící neb pod břemenem ležící dívati se, než aby je, kdokoli uhlédá, by nevěděl, či jest, by je věděl nepřítele svého býti, na cestu navedl, pozdvihl, domů uvedl (Exod. 23, 4. Deut. 22, 1.); a má v nás zalíbení míti, jestliže ne hovado, než rozumný tvor, ne jednoho neb dva, než celou vlast blouditi vidouce, díváme se, mijíme, ruky nepříčiníme?

O nikoli! Zlořečený, kdo dílo Hospodinovo lstivě dělá a meč svůj od Babylona zdržuje, dí Bůh sám (Jer. 48, 10); a myslíme my bez viny býti, Babylon smésice té ošklivé, neřádů našich bezpečnou myslí snášejice? Ach vytáhni meč, kdo jej máš, neb v které pošvě vězí, vidíš, a aby požehnaný Hospodinů byl, Babylona pleniti pomáhej! Dělejte to, vy vrchnosti, služebníci Boží, a mečem tím, kterýž vám připásal Bůh, mečem soudu a spravedlnosti, neřády, kterýmiž teď svět naplněn, a Bůh drážděn byl, přetrhujice, vykořeňujte je! Cíte to vy kněží, služebníci Kristovi, a mečem úst na obě straně ostrým vytinejte zlé věci! Nebo k tomu, abyste plenili a kazili a hubili a bořili zlé, stavěli pak a štěpovali a vzdělávali dobré, oboji postaveni jste. (Jer. 1, 10, žal. 101, 5. do konce. Řím. 13, 4. atd.)

Již pak jste srozuměli, že šťastněji nemůže bráněno býti zlým věcem v lidském pokolení, jako aby při mládeži bráněno bylo; šťastněji nemohou štěpování býti stromove, k věcť šťastněji majíci, jako aby za mladistva štěpování byli, jako aby živé Boží kamení, mládež, dobře vytesávána a porádána byla. Protož chceteli spořádané, rozzelenalé, zkvětélé šťastněji nemůže na místo Babylona Sion vzděláván býti, málo zví. Naposledy byť pozorovali a k čemu se jim slouží, vyrozumívali, nepohybuje to však nimi tak mocně, jakby obce, církve, školy, domy míti, školy napřed založte a spořádejte, aby se učením a cvičením pravým rozzelenaly a prací svého, jinak na věky.

To pak jakby se užitečně, uměle a potěšeně státi mohlo a mělo, aj, to vám teď my, kterýchž ducha Bůh vzbudil, před oči předstíráme. Co jest, hleďte, kdo oči máte, slyšte, kdo uši máte, rozvažujte a sud'te, koho Bůh duchem soudu a rozeznání podělil. Odevrouli se komu oči, aby se mu prvé ukryté světlo zastkvělo, dej Bohu čest, a blesku světla toho těm, kterýmž se rozsvěcuje, nezávid'. Uhlédášli v témž světle nedostatek a někde ještě zastínění nějaké, by nejmenší, aneb doplň a naprav, aneb aby napraveno a doplněno býti mohlo, napomeň (více vidí oči než oko). Tak sobě díla Božího věrně a upřímně dělati pomůžeme; tak zlořečenství lstivým v díle Božím vyhlášeného ujdeme; tak nejdražší ten světa klénot, mládež, dobře opatříme; tak blesku vyučujícím jiné a k spravedlnosti přivodícím mnohé zaslíbeného, dojdeme.

Dejž nám to Bůh pro milosrdenství své, abychom nejen Babylon ten, kterýž proti nám, ale i ten, který v nás byl, rozmetaný, zbořený, zkažený, v rum obrácený brzo viděli, a pravým, milým rozkošným Sionem, nad nimž a v němž sláva Boží svítí, jsouce, hned v smrtedlnosti této nesmrtedlnost začínali:

Králi věků nesmrtedlnému, neviditedlnému, samému moudrému Bohu, budiž čest a sláva na věky věků. Amen.

Budou pak vypsání tohoto ráje dva díly hlavní.

V prvním se spatřovati bude okolek téhož ráje vůkol, též hradba jeho s branami, kudy se tam vchází.

V druhém bude samo vnitřní položení a rozložení téhož ráje, podlé rozdílných v něm cest a průchodišť, a mezi nimi stojících, všelijakým kořením, kvítím, stromovím vysázených záhonů. To jest:

První díl bude veřejný*), ukazující, na čem blahoslavenství člověka náleží, a jak se jeho dochází. Ten slove Didactica generalis.

Druhý díl bude částečný**), všecko, co člověku uměti, činiti, mluvití možné, potřebné, povinné, rozbírající, a jisté věky,

*) všeobecný. — **) zvláštní, podrobný.

léta, měsíce, dny a hodiny (aby se nikdež pravého cíle chybiti a pravých k cíli vedoucích prostředků minouti nemohlo) rozměřující. A to opět na dvě:

Napřed zajisté budou pro mládež knihy, všelijakou moudrost a umění pořádkem tím, jak co za čím neproměnné jíti musí, obsahující, zhotoveny až do léta 18, a ty nazývám záhony vonným všelijakým kvítím, bylinami, stromovím vysazené.

Potom budou Informatoria, to jest knihy, instrukcí a zprávu rodičům a preceptorům o pravém a užitečném oněch knih užívání dávající přidány. A to nazývám stezkami a průchodišti. —

Toto vše budeli oblíbeno, přijato, uvedeno, zkvětnou školy naše, zkvětnou obce, zkvětné církev, zkvětné národ náš, zkvětné všecken pro nás nastávající věk, a to slavně jako slavný a Bohu milý ráj jeho. Nebo naplněna bude známostí Hospodina všecka země naše, jako moře vodami (Iz. 11. 9). Moudrost založí v nás základy věčné a semeni našemu bude svěřena (Syr. 1, 14). Summou sláva přebýváti bude v zemi naší, milosrdenství a víra potkají se spolu; spravedlnost a pokoj dají sobě políbení (Žalm. 85, 9. 10). Nebo, aj, Bůh silný, Hospodin pokoj mluví k lidu svému, jen aby se nenavraceli zase k bláznovství (předeshlých motanin).

O Bože, Bože, Bože plný milosrdenství, kterýž z neskonalého pokladu světla moudrosti své, jiskřičky nám vysílaje, zasvěcuješ se před očima našima vždy jasněji, učiniž nás hodné světla svého zde i věčně. Amen.

Ne nám, Pane, ne nám, ale jménu svému dej čest pro milosrdenství své a pro pravdu svou (Žalm 115, 1).

Komu se tuto poslouží pomocmi těmi?*)

1. Předně rodičům, kteříž posavád nejisti bývali, budeli co z dítek jejich či nic? Chodili, hledali, starali se, platili, darovali, měnili preceptory atd. tak často na darmo, jako s užitekem.

*) Vlastní rukou Komenského.

2. Preceptorům, z nichž mnozí, v čem jejich povinnost záleží, neznali, jiní znajíc, jak ji konati, nevěděli, trápili se, hmoždili se, měnili se, mátlí se atd.

3. Dítkám samým: aby bez nesnadnosti, bez tesknosti, bez práce, bez tlučení, jako skrze hru a kratochvíl, vedeni byli až k vrchům umění a moudrosti, nýbrž do nebe k Bohu.

4. Školám, kteréž skrze to nejen napraveny, ale i náramně rozšířeny býti mohou. Nebo budou právě Ludi, domové kratochvílí, vнад a rozkoši rozličných; a když pro jistotu metodu z každého učedníka mistr bude (v vyšším neb nižším stupni), jak se to vše množiti můž?

5. Obcím, dle Ciceronova svědectví: Quod munus reipublicae afferre majus meliusve possumus, quam si docemus atque erudimus juventutem? (II. de Divin.) Jaký prý větší a lepší dar obci přinéstí můžeme, jako jestliže mládež vedeme a cvičíme? Nebo zpráva obcí a společnosti lidské na lidi rozumných dostatku záleží. Protož i Melanchton ad Cameraarium napsal, že uměti mládež vésti více jest než Troje dobývati.

6. Církvi, poněvadž toto cesta jest, aby se církvím osvěcujícím učitelů, učitelům pak osvěcených posluchačů nenedostávalo.

7. Národu celému poslouží se a napomůže bůhdá k tomu, aby skrze povstávání i mezi námi velikých a vysoce osvěcených mužů více mezi národy vážnosti a vzáctnosti měl, poněvadž zřejmé jest, že pro ten nedostatek posavad nejedneme v pohrdání a útržce byli. Tuto tedy, když všecka mládež naše v literní umění zavozována bude, a každý stupně své před sebou, kam dále a výše jíti má a můž, uhlédá, není možné, aby z tolika tisíců každoročně v nižších školách se brousicích neměl jich dobrý díl k vyšším školám přicházeti, a odtud, jak tomu Bůh dá, výše a výše vtípem zdárným vystupovati, že nejen národ náš, ale i jiné světlem moudrosti osvěcovati moci budou.

8. Nebí; a to skrze osvěcování mnohých, jichžby sic hlas trouby Boží, k spasení svolávající, nedošel. Neb ač se káže i kázati bohdá bude evangelium po všech stranách národu

našemu: a však, jak bývá na jarmarku, v krčmě a v hluku jakémkoli, že ne ten toho poslouchá, kdo nejužitečnějšího co přednáší, než kdo nejbliž koho čím zaměstkná a zaměstknati můž, ten ho drž, tak v světě. Mluvte kněží, kažte, křičte, pište, hrozte — při větším díle není slyšení, protože mnozí ani do shromáždění nejdou, leč někdy buď náhodou neb z obyčejje, jiní ač chodí, však s zavřenýma očima a ušima, protože s jiným se pěstujice, co se tu dělá, o tom srdce jejich mělo, protože předešlá hříchu navyklost a domnělá toho sladkost mámi jim rozum; z čehož se vydobyti nemohou, pravého soudu o věcech činiti se nenaučivše, a tak v hlouposti a slepotě hříšné jako v okových a poutech vězí, že jim již v te všeho toho zastaralosti pomoci z toho nemůž leč sám Pán Bůh. Protož právě zázrakem jest, když se starý hříšník ku pokání získá. — Ale poněvadž v jiných věcech, kde Pán Bůh prostředky lidem ukázal, na zázraky čekati, za všetečnost a Boha pokoušení se pokládá, tak i tuto. Neliknужmež se tedy všechné mládeže naší hned z počátku pilněji, než se to posavád dále, věsti, i pozorlivost k Božímu slovu v nich brousiti, a uhlédáme, že násilí trpěti bude království Boží, jako za dnů oněch.

K čemuž všemu Bůh, věčné světlo, světla milosti a požehnání nám uděliti rač. Amen.

Nazianzenus: *Τέχνη τεχνῶν, τὸν ἄνθρωπον ἄγειν, τὸ πολυτροπωτατον καὶ τὸ ποικιλωτατον τῶν ζῶων*

To jest: Umění nad umění, člověka věsti, nejmistrnějšího a nejvrtkavějšího všech tvorů.

ČTENÁŘI ZDRÁV BUĎ!¹⁾

Didaktika, slovo nám nové, řecké jest, znamenající docendi artificium, to jest: umění o umění aneb (jakž náš titul má) o umělém vyučování a cvičení mládeže v uměních, jazyku a moudrosti všelijaké; jakby totiž snadně, libě, jako ze hry, a na jisto učenými, ctnostnými a pobožnými lidmi učinění býti mohli. Veliké v pravdě umění, hodné uměním všech umění slouti, poněvadž se skrze ně jiných všech umění tak snadně, lehce, libě a vždycky na jisto dochází.

Ale zdrž soud, kdokoli toto čteš, dokud nepřečteš, žádám. Veliké jsou věci, kteréž se slibují; tak jest; ale veliké také věci uhlédáš, nad nimiž se podivíš, potěšíš, Boha pochválíš.

Neznáměť to umění bylo, v tom stupni, předešlých časů; protož spletek a zmatek, zbytků a nedostatků, temností a mrákoty, vad a chyb ve všem literárním umění, ve všech školách, při učedlnících i učitelích, všudy bylo plno. Ale začal Bůh minulých teď let, jako září novému věku vyskýtaje, některým v německé říši učeným mužům v srdce vnukati, aby na nějaké snadnější, líbeznější, však plnější a jistší prostředky, jimiž by mládež školská snázeji a šťastněji než posavád cvičena býti mohla, pomýšleli. I prohlédli nejedni, jak komu dáno, a aby, což sami uhlédali, jiným též ukázali, didaktik svých na světlo dáti se neostýchali: Volfgangus Rattichius (kterýž tu nejprvnější led prolomil) léta 1612; Joh. Rhenius 1614; Christoph. Helvicí Didaktika od dědiců jeho po smrti vydána, 1619; Elias Bodinus et Stephanus Ritterus 1621; Glaumius s svými discipuly, (kterýž nejdál že přivedl,

*) Tento úvod v rukopise Musejním psán vlastní rukou Komenského.

vidin býti chtěl) léta 1625, a dále Jos. Vogelius, 1629; Jos. V. Andreae (kterýž pro vzácnost napřed státi měl) v rozdílných svých knihách od léta 1616 začna, přeosvíceně církvi, politii, škol neduhy odkrýval, i žádostivá proti nim lékařství ukazoval — jiných drobnějších, aneb jichž jsme nespatriili, nedotýkajíc. Až pak i v Frankrejchu tou skalou hýbati začato, a Janus Cecilius Frey léta 1629 v Paříži milostnou svou didaktičku vydal.

Poněvadž pak i nám některým z národu českého Bůh svíci rozumnosti rozsvítil, že jsme při věci této i nad onyno všecky jasněji prohlédli (chlouba naše v Bohu jest, a ne bez pravdy: kdo oboje srovná, pozná, že všechna fundamenta e naturae abdito eruta nostra sunt, jako i specialissima omnium dispositio. Alii in praescribendis tantum regulis et prodendis particularibus observationibus occupati fuere*): ne stavíme ji pod kbelec, ale na svícen, aby svítila všechněm, kdož v domu vlasti jsou: a kdo miluje světlo, aby plesal tom a chodil v blesku jeho. — Jazykem svým píšeme, protože národu svému píšeme. Mají jiní, kdoby je probuzoval, napomínal, vzdělával: mějme i my, a Bohu, kterýž po předešlých mrákotách hněvu tak rozkošnými paprsky nám svítiti začíná, vděčně děkujeme.

Zdáloliby se komu toto didaktiky vypisování obšírné, žeby snad tak mnoho k čtení a uvažování jí času neměl, ten nech soudí, že větší tato věc jest, nežli aby se při ní práce a času litovati mělo, protože ona práci i čas bohatě zaplatiti a vynahraditi můž. Aníž však tu jaká obšírnost jest; toliko že tak zvláštní, veliká a nám ještě nová, nevidaná věc s dostatečným gruntem ukázána býti musela. A čas jest, aby se tou věcí, na níž podstata a život každého člověka blahoslavený, hnulo. Protož nelitovali-liť jsme my po tolik let, dnem i nocí, úsilné práce, aby toto collyrium**) přistrojeno bylo, nelitujž

*) všecky základy z samého přirození vzaté naše jsou, jakož i částečný (podrobný) všeho rozvrh. Jiní toliko s předpisováním pravidel a oznamováním pozorování se zanášeli.

**) hojivá mast.

také některé hodiny, aby sobě oči jím pomazal a prohlédl, kdokoli toho, což slibujeme, nevidíš a nerozumíš.

Pán Bůh, kterýž jest světlo očí našich, osvěcujiž nás ke všeliké libeznosti své. Amen.

Kap. I. že člověk nejdokonalejší, nejdivnější, nejslavnější tvor.

Kap. II. že cíl člověka jest věčné s Bohem blahoslavenství.

Kap. III. že život zdejší není než příprava.

Kap. IV. že příprava člověka záleží v nabývání moudrosti, ctnosti, pobožnosti.

Kap. V. že trojiho toho člověk základy má v sobě sám přirozeně.

Kap. VI. že však, máli to skutkem při sobě míti, cvičen býti musí.

Kap. VII. že cvičení v mladosti nejlepší.

Kap. VIII. že se mládež nejlépe pospolu cvičí, a tak že škol potřebi.

Kap. IX. že do škol všecka mládež obracína býti má.

Kap. X. že mládež v školách všemu učena býti má, což lidí lidmi činí.

Kap. XI. že škol pravých posavad nebylo.

Kap. XII. že však býti mohou.

Kap. XIII. že na dobrém pořádku všecko záleží.

Kap. XIV. že pořádek učení přirozený býti musí.

Kap. XV. Jak dělati, aby života k studiím dosti bylo.

Kap. XVI. Jak dělati, aby učení na jisto bylo.

Kap. XVII. Jak dělati, aby učení snadné bylo.

Kap. XVIII. Jak dělati, aby učení mocné bylo a hojný prospěch neslo.

Kap. XIX. Jak dělati, aby učení krátké a hbito bylo.

Kap. XX. Specialis scientiarum methodus.¹⁾

Kap. XXI. Specialis methodus artium.²⁾

Kap. XXII. Specialis linguarum methodus.³⁾

Kap. XXIII. Methodus morum in specie.⁴⁾

Kap. XXIV. Methodus pietatis.⁵⁾

¹⁾ Zvláštní navedení k vědám. ²⁾ Zvláštní navedení k uměním. ³⁾ Zvláštní navedení k jazykům. ⁴⁾ Navedení k mravnosti zvláště. ⁵⁾ Navedení k náboženství.

Kap. XXV. že mají-li pravé křesťanské školy býti, pohan-
ské knihy přeč ať jsou.

Kap. XXVI. O kázni školské.

Kap. XXVII. Rozložení cvičení mládeže.

Kap. XXVIII. Uvážení, jakby takové školy u nás vyzdvi-
ženy býti mohly.

Kap. XXIX. Proč na vyzdvižení takových škol ihned mysliti
sluší.

Kap. XXX. Napomenutí všechněch k oblíbení té rady.

Kapitola I.

že člověk nejdokonalejší, nejdivnější, nejslavnější tvor jest.

1) Když řecký mudřec Pittakus známé ono povědění *γνωθι σεαυτόν* (poznej sebe samého) ponejprv vynesl, tak se ono hned jiným tehdejším pohanským mudrcům zalíbilo, že schváliti je všechněm lidem chtěje, o něm, že z nebe spadlo, hlásali, a nade dveřmi chrámu Apollinova v Delfis,¹⁾ kamž se lidu množství odevšad sbíhalo, zlatými literami napsati dali. Smyšlenáť to sic od nich řeč byla, že z nebe spadlo; avšak my víme, že pravá jest. — Kniha zajisté písem (kterouž my z milosti Boží v rukou máme) z nebe jest, protože hlas Boží jest, neznějící jiného nic, než: Poznej člověče Mne, poznej člověče sebe. Mne, že jsem od věčnosti blahoslavený, pozhnaný Bůh, jehož díla jsou nebesa i země, a což v nich jest; sebe, žes obraz můj přistrojený k věčnosti, blahoslavenstvím a pozhnáním mým naplněný, aby spatřoval a zpravoval díla rukou mých, a v tom kochání měl na věky.

2) Jest tedy člověk tvor sic Boží, jako i země, voda, kámen, dřevo, hovado, pták atd., ale však tvor ze všech tvorů nejdokonalejší, nejdivnější, nejslavnější.

Nejdokonalejší, protože co jiným tvorům po různu dáno, to jemu všecko spolu, a ještě nadto výš. Ku příkladu; někteří tvorové nic nemají, jediné byt v světě, že něčím jsou, a nejsou ničím, jako ze, mě, voda, vítr, oheň, kámen, kov.

¹⁾ Známost sebe samého základ pravé moudrosti. (Hvězdičky a křížky značí marginalie, připsané vlastní rukou spisovatelovou. Z příčin technických uvádějí se pod čarou.)

²⁾ Člověk tvor nejzvláštnější, protože 1. nejdokonalejší.

^{*)} v Delfech.

Jiným přidán život, že se krmí, zažívají, rostou, sílí, simé sobě plodí a skrze ně se množí, však tak, že o tom nevědí a toho v sobě necítí, jako takový život mají stromové a byliny všelijaké. Třetí tvorů stupeň jest, že některým mimo život dáno citění v sobě života, a k tomu dýchání a hýbání, aby z místa na místo, pro shledávání sobě potrav, obydlí a pohodlí všelijakých, přenášeti se mohli. Protož jim i nástrojově citění dáni, jenž smyslové slovou, zrak, sluch, čich, košť a takt*) (to jest moc dotýkání věc od věci rozeznávající), aby tak po blesku, hlaholu, vůni, chuti atd. jdouce, pohodlných přirození svému věci hledali, nepohodlným vyhýbali. Takoví tvorové jsou živočichové (odtud, že život nejen mají, ale i číjí, nazvaní), všecka totiž čtvernohá zvíř a hovada, ptactvo létavé, ryby a jiný hmyz vodní, zeměplazové a žížaly. Nu, toť tré všecko také člověku dáno: byt, život, cit neb citědnost, avšak ještě mu z nebe nadchnutím Boha samého rozumnost přidána, aby, že jest něčím, že živ jest, že cítí a činí něco, rozuměti a tak i sebe i Boha, učinitele svého, i všelijaké jiné skutky jeho a skutky tvorů jeho znáti, a k čemu co a jak jest a býti má, uvažovati uměl a mohl. A v tomť již s ním žádný zemský tvor spolku a tovaryšství nemá; sám on obrazem všemohoucího Boha slove a jest. Angelé sic také rozumný tvor jsou; však poněvadž jsou samě o sobě mysl, bez těla, člověk pak i mysl angelům nápodobně má i tělo zemským tvorům nápodobně, za tou příčinou nejdokonalejším tvorem sám on zůstává, všecku plnost všech tvorů sám jediný pospolu maje.

3) A pro tuť také příčinu nejdívnějším tvorem slove. Nebo, že zemští tvorové mimo zemnatost a povětrnost svou nic nemají, nebeští pak, duchové jsouc, že nejvyššího toho ducha duchů rozumnosti účastnost mají, to dívného nic není, protože tu každá věc v podobnosti té podstaty, z níž a k níž jest, zůstává. Ale že v člověku obě to, nebeské s zemským, viditedlné s neviditedlným, nesmrtedlné s smrtedlným se sbíhá, aby v kusu hlíny rozumná, nesmrtedlná, věc-

3) 2. nejdívnější,

*) chuť a hmat.

ná duše bydlila, a z obojího jediná toliko osoba byla, to moudrosti Boží veliký jest skutek, a řemeslnictví jeho zrcadlo přejasné nad všechny jiné skutky Boží na zemi i na nebi.

*) Jest také nejslavnější tvor, netoliko nade všechny zemské tvory, jimž za pána představen, ale pro spojení, spríznění a skrevnění se osobně Boha s ním. Nebo že při prvním stvoření moudrost Boží člověka k obrazu svému sformovala, toho se i angelům dostalo; ale že tatáž Boží moudrost porušeného člověka přestvořiti chtěc, obraz jeho sama na se vzala, to již sláva jeho jest, již se nade všechny angely chlubití můž; jakž pismo dí, že Bůh zjeven jest v těle a ukázán angelům (1. Tim. 3, 16), totiž nejen aby viděli a divili se (poněvadž dívati se hned zdávna žádostivi byli, 1. Petr. 1, 12), ale také aby se tomu v těle zjevenému Bohu, nýbrž tomu Synu člověka (Žid. 1, 6. Jan. 1, 52. Mat. 4, 11.) klaněli.

Což vše, ó by ne po dveřích a stěnách chrámů tělesných, ani v knihách tu i jinde, ale všechněm lidem v očích, jazycích, uších a srdcích vyryto býti mohlo! A tať jest povinnost těch, kdo lidi formují, aby je na důstojnost svou hleděti napřed učili.

Kapitola II.

že cíl člověka jest věčné s Bohem blahoslavenství.

Tento tedy tak dokonalý, divný, slavný tvor k něčemu také dokonalejšímu, divnějším, slavnějším nad jiné tvory že oddán jest a býti má, rozum sám ukazuje, jmenovitě k tomu, aby s Bohem, v němž dokonalosti, divu a slávy vrch jest, spojen jsa, nejdokonalejšího s ním blahoslavenství na věčné věky užíval. — Což ač z písem víme, a že tak a ne jinak jest, v pravdě ubezpečeni jsme, připomenuti však tuto důvody toho, nebude daremné. Čtyři pak jsou toho,¹⁾ že my lidé ne pro tento přítomný život, ale pročsi dalšího jsme, mocní důvodové. Ukazuje to

2) 1. Předně původ náš, kterýž není jako jiných tvorů

4) 3. nejslavnější.

1) Důvodové toho. 2) 1. původ náš,

z materie toliko hmotné, slovom rozkazu Božoho tak neb tak sformované, ale takový, že Bůh prsty svými z hlíny zemské tělo připraviv, vdechl v ně dchnutí života, jako z podstaty své jemu toho, aby vlastním jeho obrazem byl, udíleje. Poněvadž pak Bůh nesmrtný jest, také obraz jeho nesmrtný býti musí.

3) II. Složení naše ukazuje nám, že na tom, co zde máme, dosti není. Nebo oznámeno v kapitole předcházející, že člověk trůj života stupeň v sobě má: první život rostoucí, s bylinami zároveň; druhý život citící a hýbající se, s hovady společně; třetí život duchovní, stihající rozumem všěcko, angelům nápodobně.*) První ten život tak v těle svém vězí, že z něho nikam nevyhází; druhý vychází působením toliko, protože co okolo sebe má, vidí, slyší, cítí; třetí i bez těla býti můž, jakž při angelich znamenati. Poněvadž tedy zde zavřenou v těle duši nosice toliko prvním a druhým způsobem živi jsme, jde odtud nevyhnutelně, že pozůstává ještě něco třetího, aby duše bytu svého i bez těla ohledala. A poněvadž zde na nejvyšším stupni života nejsme, že na nejvyšším stupni dokonalosti nejsme: a tak se nám něco vyššího jinde někde chová.

4) III. Jest nám to v životě tomto všelijak před oči vymalováno, že my zde cíle svého nedocházíme, ale jinam patření míti musíme. Cokoli se zde v životě tomto s námi děje, jen stupňové jsou, po nichž jdouce vždy výše vystupujeme, a vždy vyšší nad sebou jiné stupně vidíme, nejvyššího nikdy nedosahující. Nejprv zajisté člověk ničímž jest, tak jako byl od věků; začátek teprv bere v životě matky své, z krůpěje otcovské krve. Jest tedy nejprv člověk co? trupel ssedlé krve, neforemný a nesličný. Potom to roste, a bude kousek masa, podobnost člověka na se beroucí, však ještě bez života a hnutí. Přistoupí k tomu potom hýbání; naposledy prolomí se vychází na prostranno, odvírají se mu oči, uši a jiní smyslové. Po některém opět času odvírá se mu smysl vnitř-

3) 2. složení naše,

4) 3. všecko, co se s námi na světě děje.

*) jinak: vegetativní, animální, duchovní.

ni, že začíná v tom sebe znáti a pozorovati, že vidí, slyší, cítí atd. Zatím se rozum zjevuje, soud o věcech činící; naposledy vůle, to neb ono sobě oblibující a po tom dychtící. A to vše opět po stupních. Nebo i rozumnost naše od malička se začíná, jako z mrákoty vynikající jitřní záře; a tu nám, dokud živi jsme (jestliže jen do mrákot bludů aneb života zhovadilého vtržení nebýváme), vždy víc a více světla přibývá, až právě do smrti. I činové naši nejprv nepatrní, tencí, mdlí jsou, potom pak čím dál tím širše se rozkládají, že dokud živi jsme (jestliže nás jen rozmařilost nezachvátí a za živa nepohrbí), vždycky co dělati, čeho žádati, co sobě ukládati, oč znažnost vésti máme, a bývají (při zdravém člověku) čím dál, tím větší věci. Nemůž však nikdy žádný svých snažností ani se nasytiti, ani dojiti v tomto životě.

Zřejmé to na vše strany, kamkoli kdo mysl obrátí, a k čemukoli ji přiloží. Nebo zamiluje-li kdo statek, čím ho víc má, tím víc žádá; by svět měl, ještěby se mu málo zdálo, jinéhoby hledal jakž Alexandrův příklad ukazuje. Zadychtí-li kdo po sláve, nic na světě tak vyvýšeného není, na čemž by přestal; vždy se výše pne žádost jeho. Oblíbí-li kdo rozkoše, by potokové všech libostí skrze něj plynuli, nikdy neřekne dosti, vždycky mu to, což má, zvětší, vždycky se po lahodnějším něčem ohlédá. Oddá-li se kdo k umění moudrosti, spatřování a zpytování skutků Božích i lidských, nenajde také konce nižádného. Čím víc umí, tím více, čeho se ještě nedostává, rozumí, tím víc po umění prahne.

Čemuž ani při smrti konec není. Tu zajisté, kteří prvé o nesmrtnosti duše dobře vyučeni byli, těšíce se, že teprv k životu pravému přijdou, chvátají k dokonalosti té, rádi za hřbetem všeho, čím se tu zaměstnávali, nechávajíce. Jiných, kteříž se v tento život a věci jeho tak byli pohřížili, že na budoucí to zapomněli, svědomí teprv procituje a myslí oči odvírá, když život ten, o němž jako budoucím věděti nechtěli, jako přítomný již cítí; a vědí-li ještě jakou k Bohu cestu, teprv se jí chytají, voláním, pláčem, nařizováním za sebe obětí atd., tak se vždy k tomu, což nastává, strojíce. Mimo to, ač tělo bolestmi potřené umdlivá, smyslové se zatmívají.

život se tratí: duše však tehdež nejjadrněji práce své koná, chválitebněji často nežli po veškeren život svůj. Nařizují, pravím, o sobě, o dítkách, o jmění, o obci atd. pobožněji, vážněji, prozřetedlněji než kdy; tak že, kdo umírajícího pobožného vidí, hlinu rozplývající se vidí, kdo slyší, angelského a nebeského cosi slyší. Tak žijou tedy v umírajícím těle duši vida, kdo sobě pomysliti nemusí, tak rovně, jako na kuřátka léhnoucí se, se dívaje, že se sic škořepina boří, ale z ní ptáče živé vychází?

5) A tak tedy troje máme sobě vyměřené bydlení, dvoje projiti toliko, v třetím trvati na věky majíce. První bydliště naše jest život matky, druhý země, třetí nebe. Z prvního vycházíme do druhého skrze narození, z druhého do třetího skrze smrt a vzkříšení, z třetího nikam na věky. V prvním máme život toliko a počáteční hýbání, v druhém život, hýbání, smysly a počáteční rozumu užívání, v třetím všecko bude dokonalé, bez nedostatku. V prvním životu se hotovíme k druhému, v druhém k třetímu, třetí bude pro sebe sám bez konce. Z prvního když se vychází musí se oděti svléci, lůžko, sám člověk jako z šupiny jádro se vyloupí; podobně z druhého když se jde, tělo se složiti musí, sama duše k věčnosti vyniká, dokudž zase novým stkvělým stánkem přiodina nebude. Z prvního do druhého jest těsný průchod, a protlačení skrze něj bolestné; z druhého do třetího podobně (nebo jak smrt, tak i narození těžce a bolestně se koná); z třetího že se vycházeti nebude, nebude také tam více ani smrti, ani bolesti, ani stonání. Nebo první věci pominuly. A tak cíl člověka není zde, než potom teprv bude.⁶⁾

7) 4. Ukazuje se to neproměnně i tím, že Syn Boží věčný Boží v nás porušený obraz napraviti chtěje, k nám dolů

5) Troje bydliště lidské: I. v životě matky, II. na zemi, III. v nebi.

6) (NB. Troje bydliště se také vysvětliti může příkladem Israelských: kteříž 1. v Egyptě se rozplodili, 2. na poušti Bohu sloužili, zákonu se učili, bojovali, 3. do vlasti zaslíbené vešli.

7) 4. příklad Kristův.

stoupil, a skrze vtělení našim přirozeným bratrem učiněn byv, v témž našem těle i umřel i zase z mrtvých vstal a na nebesa vstoupil. K čemu? jedině aby nás v smrt upadlé s sebou z smrti vychvátil, s sebou vzkřísil, s sebou na nebesa pojal. Jakož tedy on nebyl na zemi proto, aby stále byl, než jen aby pobyl, pobuda pak, a proč poslán byl, vyřídě, tam se, kdež jemu sláva neskonalá připravena, odebral; tak rovně my, účastníci jeho, ne proto jsme tu, abychom byli, než abychom pobudouc a vyřídíc, proč posláni jsme, ubírali se tam, kdež nám připraveni jsou příbytkové věčnosti.

Kapitola III.

že tedy zdejší život není než příprava.

1) Z toho jde, poněvadž život tento není pro sebe sám, než pro budoucí ten, přijítí teprv mající, že tedy (vlastně mluvě) není život, než příprava toliko k životu pravému. Čehož svědectvím jsme předně opět my sami, potom svět veškeren, naposledy písmo.

2) Sami my. Vidíme zajisté, že cokoli v nás po stupních jde, jedno druhému přípravou jest. Ku příkladu, první náš život v matce jest. Ale k čemu jest? zdali pro sebe sám? Nic. K tomu toliko, aby tělo formováno a za nástroj duši k životu tomuto, kterýž na světě veden býti má, zhotoveno bylo. To jak se zpraví a dokoná, hned na světlo vycházíme, protože tam ve tmách co více dělati není. Tak tedy i druhý tento pod sluncem život nic není než příprava třetímu, aby totiž tělo s duší sobě zvykly a k tomu, co věčně konáno býti má, se přistrojily. To když se zpraví, není tu co víc dělati; vynikáme přec. Ač někteří nepřistrojíc se vycházejí, aneb raději vymítání bývají na zahynutí, tak jako nedochůdčata za rozličnými příčinami také z života bývají pozbývána, ne k životu, než k smrti; což se na obojím místě, Božím sic dopuštěním, lidskou však vinou děje.

¹⁾ Ze život zdejší jen přípravou jest, důvodem: ²⁾ 1. my sami jsme,

3) Svět tento viditedlný, po kterékoli straně na něj pohledíme, svědčí také odevšad, že není pro jiné stvořen, než

pro rozplození	}	lidského pokolení.
pro vychování		
pro vycvičení		

4) Že zajisté Pán Bůh ne pospolu všecky lidi, co jich na věky míti chtěl, stvořil, (jako stvořil pojednou angely v plném počtu; a kdo jemu řekne: proč toto tak, ono onak činíš?), než stvořil jediný pár lidí, a těm, aby se množili a zemi naplnili, poručil: potřebí bylo k tomu rozplození čas jim dáti. I dal; a aby ten čas nebyl slepý, otočil svět oblohou, a postaviv na ni slunce, měsíc a hvězdy, točiti se jim a tudy hodiny, dny, měsíce, léta rozměřovati kázal.

5) Zase pak, že tělesný tvor býti měli lidé, místa k bytu, prostranství k dýchání a hýbání, jídla a pití k zrostu potřebující, roztáhl pro ně u prostřed světa půdu pevnou, zemi: a ji vodami vnitř i zevnitř zavlažil, povětřím přiodíl, zrostlinami ovoce nesoucími i živočichy všelijakými naplnil, tak že ku potřebě i rozkoši hojnost mají dostatečnou.

6) A že ku podobenství obrazu svého dal mysl člověku, aby se tu čím pásti a v čem svůj vtip ušlechtilý brousiti měla, přidal i mimo těla potřebu tvorů přerozličných hojnost, v povětří, u vodách, na zemi, pod zemí, jichžby spatřováním libým a zpytováním důmyslným i rozkoš duše i ku poznávání moci, moudrosti a dobroty Tvorce pomoc míti, i k zamilování neviditedlné jeho, ještě na ten čas ukryté krásy a pochotnosti pobádán býti mohl. A tak svět všecken nic není než odchovárna naše, škola naše.

7) To vše že tak jest, ač rozum ukazuje, písmo však svaté nejmocněji tvrdí, kteréž oznamuje, že stvořiv Bůh svět a zhotoviv v něm všecko, teprv člověka jakožto hospodáře v něj uvedl, poručiv, aby se plodili a rozmnožovali a naplnili zemi. panující nade vším, což tu jest; tak že hle! svět ne pro jiné jest, než pro službu lidem. Mluví o tom Bůh u Oseáše zřejmě,

3) 2. svět veškeren, totiž: 4) čas světu odměřený, 5) místo lidem způsobené i s plností potřeb, 6) všelijakých věcí rozličnost. 7) 3. písmo sv.

že nebesa jsou pro zemi, země pak pro obilí, mest, olej atd. a ty věci pro lidi (Os. 2, 21. 22). Item, že svět dotud stojí, dokud se počet vyvolených nedoplní; potom že se mu konec stane: toto nebe a tato země že pomínou, a nebude jim místa nalezeno, ale jiné, nové nebe a nová země pro budoucí ten život že stvořena budou, svědčí se: (Zjev. 6, 11. a 7, 3; 2. Pet. 3, 10, 11. 12. 13. Zjev. 20, 11. a 21, 1.) Naposledy mluví písmo o životu tomto nejinak téměř, než jen jako o strojení a připravování nějakém. Nazývá jej zajisté cestou, jítím, branou, očekáváním; nás pak pocestnými, hostmi, příchozími, čekanci. (Viz Gen. 47, 9; Žalm 39, 13; Job. 7, 12; Luk. 12, 34 atd.)

A takť jest; nebo kdo poukážíc se na světě, neschová se zas? ježto k věčnosti stvoření jsme. Tam tedy do té věčnosti my náležíme vlastně, zde se toliko hotovíme. Protož Kristus řekl: „Bud'te hotovi, nebo nevíte, v kterou hodinu syn člověka přijde“ (Mat. 24, 44). A tať jest příčina (i to z písem víme), že Pán Bůh pobožné častokrát v mladosti z světa bere, když jen hotovi jsou, jako Enocha (Gen. 5, 24. Viz Moudr. 4, 14). Naproti tomu zlým shovívá, nechtěje, aby se kdo opozdil a nepřipravený zastížen byl. Až pak, když se dočekati nemůž, i je předce bere pryč, na soud.

Jak tedy jisté jest, že pobytí naše v životě matky přípravou jest k životu tomuto v těle, tak jest jisté, že pobytí toto v těle přípravou jest k životu tomu, kterýž za ním nastati a věčně trvati má. Blaze tomu, kdo zdárné, dobře sformované oudy z života matky vynesl! blaze ovšem nad to tisícokrát, kdo zdravou, dobře vyčištěnou duši odsud vynesel!

Kapitola IV.

že příprava ve trém záležití; učiti se totiž zde sebe (a vedlé sebe všecko jiné) znáti, zpravovati, k Bohu obracetí.

¹⁾ Co člověk ve viditedlném světě činiti a jak se pripraviti k něbí budoucímu má, chceme-li místně porozuměti, považme, co Bůh, když ho na svět uvozoval, mluvil a činil, a vy-

¹⁾ Odkud člověk povinnost svou pozná?

rozumíme radě Boží a mínění jeho. Píše pak o tom Mojžíš takto:

2) I řekl Bůh: Učiňme člověka k obrazu našemu, podle podobnosti našeho, a ať panují nad rybami mořskými a nad ptactvem nebeským i nad hřívady a nade vši zemí atd. I stvořil Bůh člověka k obrazu svému, k obrazu Božimu, muže a ženu, stvořil je a požehnal jim řka: Plodte se a množte se a naplňte zemi a podmaňte ji atd. A aj dal jsem vám všelikou bylinu, vydávající símě, a všeliké stromové, nesoucí ovoce, za pokrm atd. Potom pak přivedl k Adamovi všelikou zvěř polní i všecko ptactvo nebeské, aby pohleděl na ně, jakéby jméno kterému dáti chtěl, a jakby koli nazval kterou duši živou, tak aby jmenována byla" atd. (Gen. 1, 26. a 2, 19.)

3) Z čehož vidíme, že člověku na světě poručeno (od poslední povinnosti začna):

4) 1. Prohlédati skutky Boží, a rozdily jich znamenajíc, jména jim rozdávati: to jest, učiti se znáti i vypovídati všeho.

5) 2. Uživati pohodlí těch, kteráž jemu zřídil Bůh ze všech tvorů; a věděti, čas, způsob a míru toho.

6) 3. Býti obrazem Božím, to jest obracet se k Bohu, všude a vždycky, a všemi snažnostmi podobnost jeho vyobrazuje.

To troje poručeno člověku, ten trůj jeho na zemi bytu cíl; nic k tomu přidávati, nic odtud vypouštěti netřeba; spolu to jíti má a musí, protože na tom trém všecka podstata přítomného života, všecka příprava budoucího záleží. Má, pravím, každý živý člověk naučiti a vycvičiti se zde, aby byl

Rozumným tvorem;

Pánem tvorů;

Obrazem Božím.

7) Rozumným tvorem jest člověk, jestliže zná a ví (šalomounovými slovy to vypovím), jaká jest podstata světa a moc žvlů, počátek, prostředek i dokonání časů, proměny běhu slunečného, rozdílnot počasí, běh roku a sporádání

2) Z původu svého. 3) Troje člověka povinnost, býti: 4) 1. rozumným tvorem, 5) 2. pánem tvorů, 6) 3. obrazem božím.

7) Rozumným tvorem býti co jest?

hvězd, přirození živočichů, povahy zvířat, moc větrů a přemýšlování lidská, rozdíl kmenů i moci koření; anobřž cožkoli tajného neb zjevného jest, jestliže povědom jest (Moudr. 7, 17). K též rozumnosti přináleží i to, aby cokoli k skutkům Božím výše již přičinila důmyslnost lidská, rozličnost řemesel a umění všelijakých znal, až i mistrovství jazyka v povědomosti máje, aby moudře o všelijakých věcech vypravovati uměl; a tak aby v velikých i malých věcech ani jedna jemu neznámá nebyla (jakž Sirach mluví, kap. 5, 18). Tím titule, že rozumný tvor jest, obhájí a k nebeské akademii hodně se připraví.

8) Pánem pak tvorů bude, jestliže ku potřebě a pohodlí všech tvorů užívaje, všudy sobě mezi nimi i sám v sobě panský, to jest, vážně a ctnostně počínati bude, aby jediného toliko velebného učinitele svého nad sebou, a angely, služebníky jeho a spoluslužebníky své, po boku, jiné pak všecky tvory pod sebou níže býti znaje, ostříhal místa svého, žádnému tvorů, ani svému vlastnímu tělu, v službu otroctví se nedával, nýbrž jich sám k službě užíval: a to rozumně a rozšafně, věda jak, kdy, kde, pokud čeho užití neb neužití; jak, kdy, kde, pokud tělu jeho žádosti dáti neb nedati, jak, kdy, kde, pokud bližnímu vhod býti neb nebyti. Summou, věděti jak mravně, ctnostně, rozšafně a prozřetelně sebe i všecky své činy vnitř i zevnitř řídití.

9) Naposledy obrazem Božím bude, jestliže k Bohu se srdcem, žádostmi i všemi snažnostmi obraceje, vnitř i zevnitř čistoty a svatosti, spravedlnosti a milosrdenství ostříhati bude. Obrazu zajisté dokonalost všecka v tom záleží, aby podobnost původu svého co nejvlastněji vyrážel. Protož Bůh, svatý jsa, poroučí, abychom i my svatí byli. (1. Petr. 1, 15.)

10) Z čehož všecko zavírka jde, že právě člověkem zde na světě býti, jest osvíceným, ctnostným, pobožným býti, to jest

Znáti jasně sebe i všecko,

Řídití rozšafně sebe i všecko,

8) Pánem tvorů býti co? 9) Obrazem Božím býti co? 10) Podstata tedy člověka na umění, mravích a pobožnosti záleží.

Obraceti sebe i všecko k studnici té, z níž plyne všecko.

V tom trém všecka sláva člověka záleží, proto že to podstata jeho jest. Jiné věci, jakékoli při něm jsou, neb býti a mysliti se mohou (jako zdraví, krása, síla, bohatství, paměť, vzácnost, přízeň lidská, přátelství, v předsevzetích štěstí, dlouhověkost atd.), nejsou nic než zevnitřní přídavkové a povrchní ozdoby, jestliže je Bůh komu přidává. Aneb jsou zbytečné marnosti, neužitečná břemena a škodlivé překážky, jestliže kdo sám po nich dychtě je sobě shledává, a s nimi se zaměstnává, onyno přednější (na nichž podstata záleží), obmeškává.

11) Příklad dám. Hodiny (bicí neb slunečné) ušlechtilý a potřebný jsou k ostříhání náležitému času nástroj; jichž podstata na řemeslném všeho rozměření a umělém složení záleží. Pouzdru na ně, řezba, točení neb květování nějaké, pomalován neb pozlátky nejsou než příbytné věci, křtaltu trochu přidávající, dobroty nic. Kdoby raději pěkný než dobrý takový nástroj míti žádal, smáli bychom se mu jako dítěti ne soudícímu, co nač jest. — Tak dobrota koně ne na něčem jiném, než na síle, udatnosti, čerstvosti, umělém se pod jezdcem obracení záleží; ocas rozvinutý neb svinutý, začesaná kštice, pozlacená uzda, krumpované sedlo neb deka, ač mu ozdoby něco přidávají, hlupcům bychom však nazvali, kdoby na těch okrasách vzácnost koně zakládal. — Opět, zdraví těla našeho na dobrém žaludku zažívání a vnitřní oudů síle a čerstvosti záleží. Léhati měkce, choditi hladce, jísti a píti lahodně, ani ku podstatě zdraví nepřináležejí, ani mu nenapomáhá, spíše ujímá. Protož kdo více lahůdek, pohodlí, šperků než zdraví šetří, nemoudrý jest, Ovšem tedy nemoudrý a nevýslovný, kdo člověkem býti chtěje, zevnitřních ozdob člověka za bláznů a bezbožných odsuzuje, kteří život svůj za hříčku mají aneb za tržiště ku provozování zisku. Takoví prý nedojdou chvály Boží, ani požehnání jeho (Moudr. 15, 12 a 19). Na tom stůj.

11) Příklady třemi toho vysvětlení.

Kapitola V.

že člověk toho trého (osvícení, ctností, pobožnosti) základy sám v sobě má přirozeně.

1) K čemu Bůh kterou věc stvořil, k tomu způsobnost v přirození její vstúpil, tak aby žádná nebyla tím, čímž jest, bezděčně a s násilím, ale ráda; protože z kořenů v ní založených samo vyrostá, což vyrostati má. A tak tedy i člověk osvícenosti, ctností, pobožnosti (poněvadž k tomu trému na svět uveden jest) kořeny sám v sobě má, tak jistotně jako strom kořeny své, na nichž stojí. Protož netřeba nic z těch věcí do člověka vnášeti, má je již v sobě sám hned od přirození, jen aby tíž kořenové před zhoubou chráněni byli a pomoc k jadernému se ujímání a náležitému ratolestí pouštění, též mocnému se rozkládání a zdárnému v ovoce rozkvětání měli, toho potřeba jest.

Ale poněvadž tomu, co Sirach píše, že Moudrost základy věčné v lidech založila (Sir. 1, 14), ne všickni rozumějí, poukažme sobě to po částkách. Jaké základy v nás má umění neb osvícenost? jaké ctnost? jaké pobožnost? a uhlédáme, jaký moudrosti Boží nástroj jest každý člověk.

O umění neb osvícení.

2) Ze člověk k tomu, aby všecko znal a všecko uměl, stvořen jest, důvodové jsou tyto:

3) 1. Stvořen jest k obrazu Božímu. V Bohu tedy poněvadž se mezi jinými divnými jeho věcmi také blesk jasně na všecko patřící vševědoucnosti jeho stkví, jistotně i toho podoba v člověku býti musí. Sicby obraz nebyl obrazem. Jakož pak svědčí sama věc, žeť arci má podobnost v té věci člověk Bohu. Nebo u prostřed skutků Božích v světě postaven jsa, mysl svou v sobě má, jako zrcadlo nějaké okrouhlé u prostřed pokoje zavěšené, v kterémž se všecko, co po všech

1) Každá věc, k čemu stvořena, toho základy a kořeny v sobě má. 2) Člověk má základ všelikého umění v sobě sám, protože jest: 3) 1. obraz Boží.

stranách jest, samo obleskuje. Všecko, pravím, co kde jest. Nebo mysl naše nejen věci blízké okolo sebe, ale i vzdálené buď místem neb i časem, r zavinuté tak i jinak, rozviná, rozbírá, zpytuje, stihá. 4) Jsou zajisté myšlení naše věc jakási neobsáhlá a neskonalá, žádnými mezemi obmeziti se nedávoucí, jako sám Bůh. Nebo by člověk tisíc let živ byl, a vždycky se uče jedné věci za druhou vyrozumíval, vždycky se to má kde všecko v mysl jeho směstknávati. Taková bezedná hlubina jest mysl naše! — K tomu, ač tělo lidské uzičkými mezemi oudů svých skličeno jest, čich trošku dále okolo těla dosahá, sluch ještě dále, zrak nejdále, ježž obloha toliko terminuje; mysl však ani oblohou, ani tím, což nad oblohou jest, terminovati se nedá. I nad nebesa nebes, i pod propast propastí, by to vše tisíckrát větší bylo, ona prostupuje a proniká, a vždy ještě dále prostupovati a pronikati můž; a to vše v jednom okamžení, z země na nebe, z nebe do propastí, a odtad kamkoli jinam se přenášejíc. A nechtěli bychom povoliti, že jí všecko obsáhnouti možné jest? nýbrž že k tomu, aby obsahovala, jest? a jiného dělati nemůž?

5) 2. Nazývá se člověk a jest malý, v summu shrnutý svět, v němž všecko zavinuté se nachází, cokoli v sobě veliký svět široce rozprostřené má. (Což plněji vysvětlovati, že tak jest k jinému místu přináleží.) Protož člověka na svět jdoucího mysl dobře k seménku bylinnému neb jádru stromovému přirovnána býti můž, v kterémž ač podobnosti byliny neb stromu neviděti, jest však tam bylina neb strom v pravdě. Což skutek snadně ukáže, když dané ono jsúc v zemi, i pod sebe kořinky i nad sebe proutky pouští, kteréž se potom přirozenou mocí sami v ratolesti rozrostají, listím odívají, květ a ovoce nesou, jen když se jak kořen tak ratolesti zsilí. Ne potřeba tedy ničeho do člověka, co uměti má, vnášeti (anby to snad místa v něm nenašlo), než toliko, co v sobě sám zavinuté má, to jemu pomaličku rozvijeti a po částkách, co která věc jest, ukazovati; uhlédá hned všecko, hned všemu vyrozumí. Protož Pythagoras říkával, že tak přirozené jest člověku všecko uměti, že prý, kdyby kdo sed-

4) Mysl lidská věc neobsáhlá a neskonalá. 5) malý svět.

mileté pachole examinovati a jeho se rozumně podlé pochopitelnosti jeho vytazovati uměl, na všechny by otázky celé filosofie odpovídati trefilo, proto jmenovitě, že sám rozum v člověku dostatečná jest regule a pravá míra všech věcí, toliko že po pádu sebou sám zastiněn a zamotán jsa, sám sobě pomoci neumí, a kteříby pomáhati měli, řídko do toho trefují, nýbrž jej více zamotávají a zaplétají.

6) 3. K tomu přidání jsou té rozumné v nás bydlící duši nástrojové takoví, že cokoli vně vůkol nás jest a děje se, jí tajno býti nemůž; vyzvídá ona skrze ty nástroje špehéře své všecko, jenž jsou zrak, sluch, čich, košť, takt. *)

Poněvadž tedy není v tom světě, cožby se buď viděti, neb slyšeti, neb voněti, neb košťovati, neb dotýkáním, co a jaké jest, rozeznávati nemohlo, jde odtud, že nic není v světě, cožby od člověka chápáno býti nemohlo; od člověka, pravím, mysl a rozum majícího a skrze nástroje ty všudy dosahujícího.

7) 4. Přivstípena jest také člověku chuť k zpytování všeho a k vyrozumívání všemu. Omnes natura scire desiderant, dí Aristoteles. (Všickni prý umění žádostivi jsou z přirození.) Vidí se to hned při dítkách, i potom ovšem dál. Nebo kdo nerad vždycky něco nového, vidí? vždycky něco nového slyší? vždycky něčeho nového se dotýká? Na prsto přirozené to všechněm lidem, ačkoli jednomu víc, druhému méně. Odtud jest, že člověk vždycky rád někam jde, s někým se shledává, na něco se ptá, něco sám povídá, summou mysl jeho pokoje nemá, vždycky se na něco táhne, jako i zevnitřní smyslové jeho. Nad to lidem učeným diví se i ti nejhloupější, za cosi zvláštnějšího mimo sebe je držíce. Čeho to znamení, než že přirození i v nich také k vnaďě té se táhne? že, čeho nemají, aspoňby míti žádali, kdyby, že možné jest, naději míti mohli?

8) 5. Příklady máme, že někteří přirozenou chtivostí za rozumem jdouce, velikých věcí se dovtipovali a bez vůdců k většímu umění, než jiní skrze vůdce, přicházeli; jaciž

6) 3. má nástroje k vyrozumívání všemu a vystihání všeho.

7) 4. má přirozenou chuť k zpytování všeho. 8) 5. mnozí sami od sebe moudrosti nabývají.

*) chuť, hmat.

αὐτοδίδακτοι (sami od sebe učení) slovou. A to čeho důvodem, jedině že člověk všecko v sobě sám má, i lampu, i knot, i olej, i křesadlo se všemi přípravami.

9) Kdyby jen rozkřesávati sobě, a z jisker světlo rozvěcovati, a hořící světlo utíráním vyjasňovati uměl, vidělby hned, jakožto po světle, divné moudrosti Boží sklady, i v sobě sám, jakožto v malém světě a obrazu Božím i kromě sebe, v velikém tom světě, jak všecko přerозkošně Bůh na počet, míru a váhu sporádal, libě se dívaje, i v Bohu také, jakožto studenti té, z níž plyne všecko. Ješto když se nerozkřesuje v člověku vnitřní to pravé rozumu světlo, než jen se mu zevnitř kahanců, a to ještě v laterni domnění lidských (authoritatum involucris) podává, není jinak (a býti nemůže), než jakoby někoho, v tmavém místě sedícího, tak s světlem obcházel, aby se mu skulinami trochu něco blýštělo, samo pak plné světlo k němu nemohlo.

10) 6. A zdaž se to patrně i z věcí těch, k nimž mysl naše podobnost má, nevidí? Země zajisté (k níž srdce lidské přirovnává písmo svaté často, poučování pak k semenu) zdali všelijakého semene v se nepřijímá? zdali jedna a táž zahrada všelijakými vonnými bylinami, kvítím, kořením, stromovím vysazena býti nemůž? Můž v pravdě, když pilný, umělý, rozšafný zahradník jest; a čím větší rozličnost se vidí, tím libější očím divadlo, chrípím vnada, srdci občerstvení.

11) Aristoteles člověka na svět jdoucího mysl připodobnil tabuli prázdné, na níž psáno nic není, napsati se však může všecko. Jakož tedy na tabuli prázdné písař napsati aneb malíř namalovati bez nesnáze můž všecko, co chce, když jen umí, tak v mysl lidskou všecko uvéstí jednostejně snadná věc tomu, kdo, jak se to dělati má, rozumí. Čehož nedějeli se, jistě, tabule vinna není (kromě že někdy trošku nehladká bývá), než písaře a malíře neumělost. Tento jest rozdíl, že na tabuli nemůžeš dále a déle psáti, než kam a pokud kraj stačuje; ale v myslí vždycky psáti a rýpati můžeš, kraje a

9) Člověk sám v sobě vsecky přípravy má. 10) Příklady věcí jiných (k nimž mysl lidská podobnost má) to se vysvětluje: země, 11): tabule prázdné.

konce nikdy nenajdeš, protože (jakž málo výš dotčeno) mysl naše neskonalá jest, krajů a mezi žádných nemající.

¹²⁾ Třetí připodobňuje se mozek náš (v němž se myšlení konají) vosku, jakožto na kterémž se buď pečeť tiskne, aneb z něho obrázkové všelijací a květování rozličná formují. Jakož tedy vosk všelijaké formy v se přijímaje, všecko, co jen chceš, udělati z sebe dá: tak mozek náš všech věcí obrazy a podobizny v sobě formovati dává, všecko, co světa širokost obsahuje, chytá; čímž se pěkně, co myšlení aneb umění naše jest, vyobrazí. Cokoli já vidím, slyším, koštují, čiji, makám, to jest pečeť, kterouž se hned v mozku mém podobizna její vyrazí, tak že i po oddělení jí od očí, uší, jazyka, chrčpí, rukou mých já obraz její v mysli mám, aniž ho (leč jsem nepozoroval, že se mde vytlačilo) pozbyti mohu, bych chtěl.

¹³⁾ Ku příkladu, viděli jsem kdy člověka některého a naň pilně pohleděl; mluvilli jsem co s ním; šelli jsem neb jel cestou a tu řeku, horu, pole, rybník, les, město, zámek atd. spatřil; slyšelli jsem kde střelbu, hřimání, muziku atd.; četlli jsem co bedlivě v knize některé atd., to mi se vše na mozku vytlačuje a vyráží, tak že kdykoli na to vzpomenu, tak mnoho jest, jakobych to nyní před očima neb ušima měl. Což, ač se na jednom mozku jinak než na druhém pozoruje a dělá, dělá se však na každém vždy nějak. A tu se opět nestihlá Boží moudrost vidí, jak ona to opatřila, aby jediný ten v jedné hlavě mozek, jehož tak mnoho není, tak nescíslné množství obrazů v se přijímati mohl. Nebo co jediný člověk, kterýž třidcet nebo 40 let živ byl (zvláště učený), viděl, slyšel, cítil, četl, zkusil a nač vzpomenouti při příčině můž, to vše on v hlavě nosí, podobizny na mozku vytisknuté věci těch někdy viděných, slyšaných, dotýkaných atd. an jich na tisíce tisíců, a ještě tisíckrát víc; a však se to všecko tam směstnává, a každý den toho přibývá. Jaká to Boží moc, jaká nestižitedlná moudrost!

¹⁴⁾ Naposledy však nejpodobnější jest mysl naše zrcadlu aneb oku, jemuž cokoli představíš, jakékoli formy a barvy,

¹²⁾: vosku. ¹³⁾ Podobenství pěkné, k vyrozumění, co myšlení naše jsou, napomáhající. ¹⁴⁾ : : zrcadla neb oka.

hned toho obraz chytí, leč by to po tmě přistrkoval, aneb pozadu, neb pobočně, neb zdaleka jen vyskytoval, zblízka neukázal, neb to něčím zastěňoval, neb s jiným mátl; tu nebude nic, pravda jest; ale já o tom, co při světle a skrze náležitě věci předstírání býti můž, mluvím. Jakož tedy netřeba oka nutiti, aby hledělo, samo se ono odvírá a rádo vždycky odvírá a na všecko, co svět viditedlného má, rádo hledí a stačuje všemu (jen když jedno po druhém, ne spolu), aniž se kdy nasytí hleděním (jakž šalomoun dí, Eccles. 1, 8); tak rovně mysl naše sama se odvírá, sama hleděti žádá, sama chytá všecko a v tom neustalá jest, když se toliko věcmi nezasyká, a jedno za druhým v slušném řádu jí se podává. Chybiti to nemůže; tak neproměnné jest.

O mravích a ctnostech.

¹⁵⁾ Že pak člověk ad harmoniam moralem (k spořádanosti povah mravných) z přirození náklonnost má, tím dvojím dovedím: 1. že se kochá v harmonii všelijaké, kdekoli ji cítí. 2. že sám není než harmonia, vnitř i zevnitř.

¹⁶⁾ Nebo každý člověk miluje malování pěkné, pěkný obraz, pěkného člověka, pěkného koně, pěkného ptáka atd. Proč? Proto že harmonii barev a proporcí oudů cítí; to vnada čím jeho, přirozeně. Miluje každý člověk muziku. Proč? Protože harmonia hlasů jest, uším pastva libá. Miluje každý chutné pokrmy a nápoje. Proč? Protože temperatura saporum (dobré stemperování chuti) jazyka se jímá, přirozeně. Miluje každý mírné teplo, mírný chládek atd. Proč? Protože přirození všecko mírné libuje, v něm své zachování, v výstupku pak zhoubu svou cítě. Nýbrž milujeme jedni při druhých ctnosti (nebo i ti nectnostní ctnostným se diví, ačkoli nenásledují, za nemožné sobě to, v čemž z počátku pokaženi a zvykem zatvrzeni jsou, pokládajíce). Proč tedy ne i při sobě? Ach nebud'me slepí a vizme, že člověk všeliké harmonie, všech mravů a ctností kořeny v sobě má, jen kdyby z těch kořenů ratolesti vyvoditi uměli.

¹⁵⁾ Člověk základy ctností že v sobě má přirozeně, důvod: že ¹⁶⁾ 1. miluje všelijakou harmonii,

17) Nýbrž člověk sám v sobě, v těle i duši, nic není než harmonia. 18) Nebo jakož viditedlný tento svět ve všech svých částkách nic není než jako přeuschlehtilý hodinný nástroj, z neschíslného množství kol a cimbálů řemeslně složený, kdež hlavní kolo svou přirozenou váhu majíc, jiná s sebou (ačkoli jedno větší, druhé menší jest, jedno niž, druhé výš stojí, jedno přímo, druhé nazpět běží) tak pojímá, že všecka spolu s ním, nad ním, okolo něho se točí a bitím cimbálů zvuk libý vydávají; tka jest rovně člověk jakožto malý svět a onoho velikého světa obraz. 19) Tělo jeho nic není, duše jeho nic není, než takový řemeslný nástroj. Pohled'me a spatříme.

20) V těle hlavní kolo jest srdce (primum vivens et ultimum moriens; et per consequens, primum mobile),*) studnice života: jiná kola jsou jiní oudové vnitř i zevnitř, kteréž srdce, životní duchy k nim rozsýlaje, s sebou pojí. Váha, počátek všelikého oudů hnutí, jest mozek, kterýž nervy, jako provazy, po oudech protažené maje, potahuje jich k všelikému hnutí, jak kde třeba. Co pak se již tím hýbáním zpravuje a dělá, vnitř i zevnitř, to jest melodia živých těchto hodin, těla lidského. 21) Tak v duši hlavní kolo jest vůle; závaží ji potahující jsou žádosti a náklonnosti rozličné. Zámek (jakýž při bicí straně hodin bývá, jednak se zdvihající a hodinám běh dávající, jednak zapadající a běh zastavující) jest rozum, kterýž, co vůle oblíbíti má neb nemá, ukazuje. Jiná kola jsou jiná rozličná v mysli hnutí, to jest úmyslové k činům, jakéž rozum radí. Odkudž (když se jen závaží, totiž náklonnostem příliš mnoho váhy nedává, a zámek, rozum, dobře odvírá a zavírá) nemůž než harmonia et concentus virtutum*) jíti, náležitě totiž a rozšafně všech hnutí a činů vnitř i zevnitř temperování. A tak aj hle! člověk nic není, nežli harmonia sám v sobě!

17) 2. sám nic není než harmonia. 18) [Svět veliký jest hodinný nástroj, a člověk rovně také.] 19) Vysvětlení toho,

20) v těle, 21) : v duši.

*) nejprvé živoucí a nejposléze umírající, a tudy nejprvé

*) shoda a jednota ctností.

se pohybující.

A protož, jakož o pokazeném a zlou harmonii dávajícím instrumentu, regáiu, varhanech, jestliže jen od dobrého mistra dobře udělán byl, neříkáme, že se nehodí, protože se zpravití můž; tolikéž o hodinách dobře udělaných, potom pak zle složených anebo rzi zašlých, aneb s potrhanými strunami, nepochybujeme, že dobré předce býti mohou, přijdeli jen dobrý zase na ně mistr, kterýžby je napravil: tak o člověku k harmonii přistrojeném nemysíme, žeby v harmonii uveden býtin nemohl (ačkoli pádem rajským porušen jest) jen kdyžby to co porušeno neb rozsmeknuto jest, uměle zase napraveno nebo vpraveno, co pak v celosti zůstává, k zůstávání posilováno bylo.

O pobožnosti.

²²⁾ Pobožnost že člověku také přirozená jest, dovodím tím, že k obrazu a podobenství Božímu stvořen jest. Nebo poněvadž všech tvorů všeho světa povahami to se tvrdí, že se podobné k podobnému táhne (Sir. 13, 18), člověk pak sobě rovného nic v nebi ani na zemi nenachází kromě toho, k jehož obrazu sformován jest; jde odtud, že se srdcem svým nemá kam obracet, než k tomu pramenu svému, z něhož vyplývá. To cítě v sobě David, řekl: Kohožbych měl na nebi kromě tebe, Bože! a na zemi v nižádném kromě tebe libosti nemám. (Žalm 73, 25).

²³⁾ Ale díš: To tak býti mělo, kdybychom byli v dokonalosti své zůstali; nyní již pádem rajským porušení jsme, že srdce naše odvráceno jest od Boha. — ²⁴⁾ Odpovím apoštolskými slovy: Takliž jsme pak klesli, abychom dokonce padli? (Řím. 11, 11.) Nabuchodonozorovi když srdce lidské odjato a hovadí dáno, zanecháno mu však kořenů, aby zase k rozumu lidskému, nýbrž i slávě královské přijíti mohl, jen jakžby poznal, že nebesa panují (Dan. 4, v. 23.). A což my tak vyřati jsme z ráje Božího, aby nám ani kořenů nepozůstávalo? Odstup to, Nebo zdali i těch neznabohů, pohanů srdce

²²⁾ Pobožnosti základ že také člověk v sobě má. ²³⁾ Odpor, že jsme porušení. ²⁴⁾ Odp. Ne tak, abychom napraveni býti nemohli.

po Bohu se neohlédá? netáhne? Však Cicero praví, že na světě není tak divokého národu, kterýžby boha nějakého neměl a nectil. Takhle hluboce kořenové toho v nás vězí i po pádu, že tu člověk není pro sebe sám, než pro Boha. A zdaž hned po pádu a vyhlášení pokuty a jako vytětí nás Bůh hned zase nových roubů milosti a pomoci své (zaslíbením totiž semene ženy) v srdce naše nevštípil? Zdali i neposlal Syna svého, skrze něhožby napraveno bylo porušení naše? Hanba, že jen o pádu a porušení svém vědět chceme, o pozdvižení a napravení nic. ²⁵⁾ Hanba, že starým Adamem nemožnost svou vždycky raději vymlouvati se pokoušíme, nežlibychom, co se v novém Adamovi, Kristu, může, ohledati pokusili; ješto apoštol (svým i všech znovu zrozených jménem) dí: Všecko mohu v tom, kterýž mne posiluje, Kristu (Fil. 4, 13). Možnéliť jest, aby roub ovocný do planého strůmku, vrby, trnu, hlohu atd. vsazen jsa, ujal se a rostl, čím víc vsazen jsa do ratolesti, v níž své vlastní kořeny má? (Viz jak tu apoštol argumentuje. Řim, 11, 24.) Protož možnéli jest Bohu z kamení syny Abrahamovy vzbuzovati (Mat. 3, 9), jak má nemožné býti, abychom my při prvním hned stvoření kořenů svatosti dostavše, a do týchž kořenů nových milostí roubů skrze Krista, a nové vláhy skrze Ducha svatého dosáhše, ujmáti se a růsti neměli? O nesužujme milosti Boží tu, kdež jí on sám nesužuje! Nebo chceme-liť i my, k Kristu připojení a novým rodem obdaření, s semenem našim nezpůsobnými se dělati k věcem, kteréž jsou království Božího: kterakž pak Kristus o dítkách řekl, že jejich jest království Boží? aneb kterakž nás k nim odsylá, obracet se veleje, abychom jako dítky byli? Kterakž pak apoštol dítky rodičů křesťanských (by prý jeden toliko z nich křesťanem byl) svatými nazval? nečistými pak je býti odpírá? (1. Kor. 6, 11.) Obmyté zajisté jsou, posvěcené a ospravedlněné ve jménu Pána Jezu Krista, skrze Ducha, Boha našeho. (1. Kor. 6, 11.)

²⁶⁾ A protož, když křesťanské dítečky, ne Adama starého plémě, ale Adama nového sítě, synáčky a dcerky Boží, bratříčky a sestříčky Kristovy k formování berouce, způsobné

²⁵⁾ Hanba o pokažení mluvíti a o napravení se nestarati.
²⁶⁾ Dítky křesťanské ku pobožnosti nezpůsobné nejsou.

k přijímání v sebe semene věčnosti býti pravíme, nech se to žádnému nemožnou věcí nezdá; protože ne od plané olivy dobrého ovoce hledáme, ale ratolestkám k stromu života přivštipeným, aby v něm zůstávajice rostly a ovoce nesly, napomáháme.

A toť jest, což šalomoun mluví, že moudrost snadně spatřina bývá atd., nýbrž že sama obchází hledajíc atd. Sap. 6, 12 atd.

Kapitola VI.

že však člověk, máli člověkem býti, cvičen k tomu býti musí.

1) Nezele z starých jeden člověka definoval, že jest animal disciplinabile, totiž, tvor k učení narozený. Nebo ač k obrazu a podobnosti Božimu stvořen jest, a Bůh bez učení se něčemu všecko ví a umí, člověk však v té částce Bohu podoben není a býti nemohl. Kdyby zajisté bez učení se všemu rozuměti měl, muselby místem i časem neobsáhlý býti, aby vždycky a vsudy všemu přítomen jsa, všecko simulici intuitu spatřoval, čehož ani člověku, ani angelu, ani žádnému tvorů dáno není a dáno býti nemohlo, protože věčnost a neobsáhlost (to jest božství) dáno býti nemohlo. Dosti jest angelům i lidem slávy, že jim Bůh mysl dal, aby stíhati a chápati mohli rozličné skutky jeho a tím sobě poklad rozumnosti shromazďovati. Protož i o angelích z písem víme, že se učí, to jest, čemu prvé nerozuměli, vyrozumívají. (Viz 1. Petr. 1, 12. Efez. 3. 10. 1. Reg. 22, 20. Job. 1, 6. atd.) Za kterouž příčinou moudrost a umění jejich z nemalé částky experimentalis (totiž zkušením dosažená) slove.

Zádný tedy na mysl sobě vstupovati nedej, jakoby člověk člověkem býti mohl, jedině leč se naučí člověkem býti, to jest, vycvičí v věcech těch, kteréž jemu jakožto člověku přínáleží.

2) Ukazují to všech tvorů živých i bezdušných příkladově, že máli která věc tím, k čemuž stvořena jest, býti, musí k tomu lidskou pomocí býti nastrojena, jako:

1) Člověk člověkem býti nemůž bez vycvičení. 2) Všickni tvorové strojení potřebují, jako

3) Kamení k tomu jest, abychom z něho domy, zdi, věže, dlažky, sloupy atd. měli; a však máli k tomu užívání přijítí, lidskou rukou lámáno, tesáno, zdviháno, voženo, nošeno, staveno a kladeno býti musí. Tak kamení drahé a perly, k ozdobám lidským stvořené, od lidí řezány, strouhány, pulerovány býti musejí.

4) Kovové, zlato, stříbro, železo atd. k rozličným lidským potřebám oddány jsou: však se dobývati, rozpouštěti, přeháněti, přelévati a v rozličné formy rozkovávati musejí; samy od sebe méně než ta hlina a bláto k užítku přicházejí.

5) Zrostliny zemské všelijakou potravu (pokrmem i nápojem) z sebe nám dávají, však tak, že se byliny a obilí síti, plíti, žíti neb trhati, stromové pak štěpovati, oklešťovati, vyčišťovati musejí, rozličným způsobem; ovšem pak, jestliže odtud co k lékařství neb šatstvu neb k stavení přijítí má, připravováno býti musí.

6) Živočichové život v sobě a hýbání majíce, sami sebe opatrovati se zdají; a však i těch, majili k tomu, k čemu stvoření jsou, užítí býti, cvičiti potřebí. Kůň k jždě, vůl k tahu, osel k břemenům, pes k stráží a štvání, krahulec k myslivosti atd. stvořen jest; a však nevyvíčili ho sobě k tomu, málo ho uživeš.

7) Člověk strany těla k tomu jest, aby chodil a práce nějaké řídil; a však vidíme, že s sebou toho na svět nepřináší; i seděti, i státi, i choditi, i rukama prací nějakých konati dosti pracně se učiti musí. Kdežby tedy mysl naše to privilegium vzala, aby sama od sebe, bez nastrojování, tím, čímž býti má, býti mohla? Poněvadž všech stvořených věcí to právo jest, aby jak bytnost svou, tak i všecka působení svá od ničeho, začínajíce, nejinak než po stupních vzhůru šly?

8) Nýbrž i o angelích, ačkoli tvor dokonalostí Boha nejbližší jsou, pravé jest, že vševědoucnosti nemají, než stížitedlnost toliko k vyrozumívání předivné Boží, ve všech skutcích jeho neskonalým způsobem zavinuté moudrosti.

9) Patrné také jest, že byť člověk v své rajske dokonalosti byl zůstal, učiti by se však byl měl. Nebo ačkoli hned, jakž

3) 1. kamení, 4) 2. kovové, 5) 3. zrostliny, 6) 4. živočichové, 7) 5. tělo lidské, 8) 6. angelé, 9) 7. Člověk se i v ráji učiti měl:

stvoření byli, Adam a Eva choditi a mluvit i rozumně mluvit uměli, povědomosti však věci té, kteréž se zkušením dochází, neměli. Což odtud dosti zřejmé, že se Eva nad hadovou řečí nic nezastavila, nýbrž s ním v řečnování dala: ješto kdyby sobě byla zkušením rozumnost utvrdila, bylaby věděla, že řeč tomu tvorů nepřipadá, že se tu podvod kryje.

Ovšem tedy po pádu, máli člověk člověkem býti, něco uměti a rozuměti, učiti se musí, protože my již na svět se rodice mysl s sebou, jako prázdnou tabuli toliko (jakž Aristoteles říkával), přinášíme, na níž nic psáno není, psáti se teprv, co potřeba musí. A jest to nám po pádu mnohem pracnější, nežli v ráji býti mělo, protože se i mluvit i rozuměti i činiti dobře z gruntu učiti musíme, poněvadž i věci před námi nyní jsou ukrytější (pro zatemnělost rozumu), i jazykové nám zmateni, že se jich několika (chcemeli lidé s lidmi zacházeti moci) učiti musíme, an i mateřští zmatenější a těžší učiněni, a mezitím nic se s námi nerodí. ¹⁰⁾ Příkladové zajisté jsou, že někteří v dětinství byvše od zvěři divoké (jakž příhody jsou rozličné), vlků, nedvědu atd. uchvácení, zanešení, mezi nimi vychovaní, a potom zas lapeni, nic nad ta zvířata víc neuměli a nerozuměli, ani mluvit, ani na dvou nohách choditi, ani ovšem jiných lidských prací konati, leč až mezi lidmi zase pobývše, se naučili. O čemž dva neb tři příklady přimenu.

Před nemnoha léty ztratilo se skrze nešetrnost rodičů dítě v jedné vsi v Hassii,*) kteráž ves stromovím a zahradami naskrze prorostlá a u samého lesa ležící byla, z něhož vlci až do samé vsi vybíhali. Po některém roce vidali sedláci mezi běžícími vlky zvíře jakési, čtvernohé sic, ale rozdílné od vlků, a kteréž ne tak čerstvě přes ploty skákalo. Ukazovali je sobě často s podivením a oznámili to nejprv fojtovi, potom úředníku, až se to naposledy landkraběte doneslo; kterýž poručil na to zvíře číhati, a jak mohou, na živě ho dostati. I přičinili se sedláci a dopadli ho a vedli do Kassel, ano na

¹⁰⁾ 8. Příkladové osvědčují, že člověk nevyvíčený nic není než hovádko.

*) v Hesích.

čtyřech dlapách šlo jako vlk, ale na pohledění mrzutější bylo. Když je na knížecí palác přivedli, uteklo jim a schovalo se pod lavici, hvízdalo a vylo škaredě, jako nějaká nejlitější šelma; ale když jeho pilněji ohledovali, zdála se jakási podoba k lidské tváři a oudům, a poručil je kníže mezi lidmi poněkud chovati, až by se ukázalo, co z něho bude. Ti, jimž to poručeno bylo, ujali se ho opravdově, chovali je a cvičili, ano v krátkém čase zkrotlo, potom zdvihna se, na dvou nohách choditi, naposledy i rozuměti, mluvití a tak člověkem býti počalo. A tu on vypravoval (jak mnoho o tom pamaťovati mohl) a vyznával, že v jámě mezi vlky bydlel a od nich chován byl, a že jemu vždycky nejlepší díl zvěřiny dávali. — Vypravuje tuto historii M. Diesserus, in lib. de nova et antiqua disciplina, a ukazuje tím, jak divoké zvíře jest člověk, jestliže cvičení nepřistoupí. Kterouž historii Camerarius, Hor. Succ. volum. I. c. 75, obnovuje, přidává k tomu, že to dítě ve třech létech bylo, když se mezi vlky dostalo a že je nutili na čtyřech nohách běhati, a v zimě že jemu v jámě peleš z suché trávy a stromového listí připravili, a že potom říkalo, kdyby mu to na vůli bylo zůstalo, že by raději mezi vlky, než lidmi, bylo. — A rovně prý téhož léta, na jiném místě, pachole ve 12 létech od některých zemanů, kteříž na vlky honili, lapeno jest. Camerarius citato loco.

Jiná ještě divnější historie připomíná se in Thesauro mirabilium nostri saeculi, parte 2. p. 613, kteráž se ve Frank-reichu zběhla. Léta 1563 sešlo se několik zemanů s sedláky svými, aby vlky, kteříž jim škodu činili, honili, jichž když okolo 12 zabili, vběhla jim naposledy do léče veliká vlčice a zabita jest. A aj, za ní běžící pachole asi v sedmi létech, nahé a barvy žluté jako se stromu spadlý list, žluté a kadeřavé vlasy mající, k nim příběhlo, a je vlčici tlouci viděvši, na ně se obořiti chtělo; ale poněvadž jich mnoho bylo, obskočeno a lapeno jest. Nehty mu u noh i u rukou našli pod se skrivené, jako ptačí pazoury; nemluvalo nic, ale bečelo jako tele. Přivedeno jest do jedné tvrze, a dána mu, ač ne bez práce, pouta na nohy, a nedali mu několik dní jísti, dokud neokrotlo. Naučilo se potom mluvití dřív než v sedmi

měsících a voženo bylo po městech, městečkách a zámcích, a tržili ti, kteří je ukazovali, nemálo peněz. Přiznala se k němu žena jedna chudá. Tak právě jest, což Plato napsal (lib. 6. de legib.) hominem mansuetissimum atque divinissimum animal esse, si vera disci plina sit mansuefactus; si nulla vel falsa, ferocissimum omnium, quae terra producit, že člověk nejkrotčí, nejbožšnější živočich jest, jestliže dobrým cvičením okrocen bude; pakli žádného cvičení není, aneb zlé, že jest nejdivočejší ze všech tvorů, které země nosí.

11) To tak veřejné*), jak všechněm lidem cvičení potřebí. Již pak pohledimeli na lidi různu, podlé rozdílných případností jejich, totéž najdeme. Nebo jestliže kdo z přirození hloupý jest, ten vedení a cvičení proto potřebuje, že sám pro zpozditost svou na nic přijíti a v nic trefiti neumí. Pakli kdo přirození jemného jest, tomu potřeba mnohem víc; protože nezaměstknáli ono hbité myslí své něčím užitečným, zaměstkná ona sama sebe ledačims neužitečným, škodným, hříšným. Jakož zajisté na roli z přirození dobré nejspíš ostí, trní, bodláčí a chamrad' všeliká roste, tak v myslí jemné všelijaká všetečná, hříšná myšlení se zarozují, nechávají se jí oulehlí ležeti. A jakož mlýn točící se, nedáváli se mu zrna, aby mouku dělal, sám sebe stírá, a drtiny děláje, ne-užitečné sobě předce práší, a někdy třeští, praští, láme se; tak mysl potočítá, nemáli materie hodné k zpravování, jistotně se marností a bláznovstvím zanese, někdy tak dalece, že sama sobě zahynutí příčinou bude.

12) Potřeba vrchnostem vycvičenu býti, protože vrchnosti bez umění, moudrosti, zprávy, rozšafnosti co jsou než krávy Bazanské**) vytylé? co, než koní do vozu zapřažení, vozataje však, rozumu, nemající? kdež jak se jede a veze, snadně souditi, a příkladové osvědčují. Poněvadž zajisté i učným, rozumným, v dobré zprávě a bedlivosti vycvičeným, regiment do rukou dada, ještě bez toho sotva býti můž, aby leccos leckdes néchybovalo a nevyvívalo se; coť býti nemá, když

11) 9. Cvičení potřebují všickni, totiž i tupí i vtipní.
12) : vrchnost i poddaní.
*) obecné. **) Bazan, později Batanea, kraj na vých. Jor-

zprávu nad jinými drží, kteříž ani sami sebe zpraviti ne-
umějí, ani co to jest, nerozumějí, ani rozuměti se neučili,
obrové samorostlí, Goliášové křiklaví a sršlaví, pštrosové
hloupi, sami svá vejce sem tam rozhazující a pošlapávající.
Protož máli býti vrchnost hodná, zprávná, pleniti věci zlé a
vzdělávati dobré umějíci, musejí ti, kteří se k tomu strojí,
všelijaké dobré zprávě vynaučení býti, aby jí nejen rozuměli,
ale i zvykli. Podobně poddaným, majili nebýti hloupi pod
břemeny oslíkové, aneb zase bujni, kopaví mezkové, než lidé
rozumní, rozumné, pro vůli Boží a řád světa vrchnostem
svým povolní, potřeba jich nejprv ku poslušenství okrotiti a
vycvičiti; ne kyjmi, kladami, kabáty,*) věžemi, ale rozumem,
protože tvor rozumný jsou. Zacházili se s nimi jako s hovady,
neúcta se v nich, tak dobře jako v jiných, složenému obrazu
Božimu činí.

13) Bohatí bez umění co jsou než vepřové v mlátě ležící?
Chudí nevytvícení co než telátka a oslátka mizerná?

14) Zpanilý a krásný tělem bez umění co jest než papoušek
peřím okrášlený, a štěbet, lidské řeči podobný, bez rozumu
však, vynášející? aneb (jakž onen řekl) pošva zlatá, v níž
se olověný meč chová?

15) Ovšem pek a nade všecko kněžím a učitelům církve
cvičení potřeba, aby majíce jiné věsti, osvěcovati, brousiti,
nebyli lampy bez oleje svíce bez světla, mečové bez ostrí,
vůdcové bez očí atd. Tolikéž posluchačům, aby vůdce své
znáti, cestu od nich ukazovanou pozorně znamenati i povol-
ně za nimi jíti mohli. Summou tedy všechněm lidem toho,
aby rozumně vedeni a cvičeni byli, potřebí; protože, aby lid-
mi byli, potřebí. Poněvadž i to patrné jest, že čím se kdo
méně neb více vycvičí, tím méně neb více se hodí. Odkudž
šalomoun: „Kdo sobě moudrosti a cvičení neváží, bídny jest“
(Moudr. 3, 11), proto jmenovitě, že nikdy cíle svého nedojde.
A mudřec: Talis est quisque, qualis ejus educatio.**)

13) . . . bohatí i chudí, 14) :: krásní i mrzutí, 15) . . . kněží
i posluchači.

*) = vězení. **) Takovým bývá každý, jaké vychování je-
ho. (Kam strom ohýbáš, tam roste. Strom jak zroste, tak
stojí. Čel.)

Kapitola VII.

Že cvičení lidí v mladosti nejlepší jest nýbrž v mladosti toliko býti můž.

1) Rozumíme tedy, že člověku a stromu jednostejný jest způsob. Jakož ovocný strom, hruška, jabloň, fik, rév, sám od sebe sic růsti a zrůsti můž, však planý a s planým ovocem; ale máli sadové, sladké, dobré ovoce nésti, od rozumného štěpaře štípen, zalíván, ošetřován býti musí: tak podobně člověk v lidskou sic podobu sám od sebe, jako i každé hovado v svou, roste; ale v rozum lidský, osvícenost, zkušenost, počestnost, pobožnost zrůsti nemůž, leč roubové poučování dobrých v něho se štěpují.

2) Nyní se ukáže, že takové štěpování za mladu býti má. Cehož základ pater.

1. Nejistota života přítomného, jmenovitě že majíce od sud, i my i dítky naše, nevíme však, kdy povolání budeme. Mezitím zastiženu býti nepřipravenu tak veliká škoda, že na věčné věky toho napravití nelze. Tento zajisté čas k tomu oddán jest, aby člověk buď se milostí Boží ubezpeče, na věky jí požíval, aneb Boha a účastnost jeho ztratě, na věky jí zbaven byl. Nebo jakož v životě matky formuje se člověka tělo, a to tak, že nevyneseli odtud všech již sformovaných oudů, nemožné jest potom jich dosáhnouti: tak když z života matky vyjda, v těle živ jest, formuje se mu duše v známost a účastnost Boha, a to tak, že nedojdeli zde s Bohem spojení, potom z těla vyjda, času a místa k tomu není žádného. O velikou věc tedy poněvadž činiti jest, potřeba popíchatí, nýbrž chvátati.

3) 2. Byť i byla naděje delšího života, nýbrž by jim ujistěn byl, potřeba však časně začíti pro hojnost a rozšířenost věcí těch, v nichž cvičen býti má člověk. Veliký zajisté jest svět, široká země, vysoká obloha, hluboká propast, což my však uvěsti v se všecko máme; mnoho jest všudy předivných

1) Všecko štěpované hodnější než samorostlé. 2) Štěpování lidí v mladosti se konati musí. Nebo 1. zameškání nebezpečnosti nese. 3) 2. Celého věku tomu, co dělati má člověk, potřebl.

tvorů, kteréž sobě však vypořádati máme; divná rozličnost forem a křtaltů, kteréž se nám do očí, uší a smyslů našich tisknou, a my se z nich vymotávati a v harmonii sebe i všecko uvéstí máme; důstojný, slavný, sladký, a však neviditedlný jest Bůh, jehož po nesčíslných viditelných šlépějích ve všech stranách hledati a nalézati máme. Summou, byť i nejdelší byl život člověka, má hojně co činiti přebíráním skladů moudrosti a pokladů nesmrtedlnosti shromažďováním atd. Protož kdo mnoho prospěti má, časně mu na všecko oči odevřiti a k chápání všeho smysly odemknouti potřebí.

) 3. Ovšem pak proto mládež do umění hned časně zavozovati sluší, že tu v prvním věku nejsnadnější k tomu přístup. Pueri celeriter res innumerabiles accipiunt, dí Cicero.) Nebo to všech přirozených věcí povaha, že se za mládí a za nova snadně ohýbají a formují, jak kdo chce; zastaralé pak a zatvrdlé formovati se nedají. Vosk neb gyps za měkka se do všech forem velmi hladce líti neb rukama táhnouti a formovati dá; zatvrdneli, nedá se žádným způsobem formovati, jen se drobí a tře. Již pak oznámeno, že mozek lidský právě jako vosk jest, na němž všecky viděné, slyšené, makané atd. věci nejinak, než jako přitisknutá na vosku pečeť, se vyobrazují; a ten v pravdě za mladu vlhký a měkký, k přijímání pečeti způsobný jest, dále potom vysychá a zatvrdá, na němž rýpati neb tlačiti že nesnadno a nehladko přichází, samo zkušění ukazuje. — Tak strůmek za mládí se přesazovati, okleštovati, štěpovati, a jak chceš, ohýbati dá, ješto vyrosteli a ratolestmi se zmocní, již jest veta. Podobně kdo houžve dělati chce, mladistvé dřevo vzíti musí; staré, zavilé, sukovitě kroučiti se nedá. Chceli hospodyně kuřata míti, musí slepici na vejce nová, čerstvá nasaditi; z starých a sleželých nebude nic. — Chceli rejtar koně naučiti jezdit, sedlák vola táhnouti, myslivec psa štváti, keyklíř nedvěda tancovati, zajice bubnovati, papouška, straku, kosa mluvíti, za mladu učiti musí; chtělliby starého koně neb psa atd. k tomu vzíti,

*) Děti rychle věcem přečetným se naučí.

*) 3. V mladosti cvičení nejsnadnější, což se ukazuje podobstvím vosku, stromu, houžve, vaječ, koně atd.

nezpraví nic. Protož i přípovídku máme: Starý pes k řetězu nepůjde.

⁵⁾ Naposledy při samém člověku to se vidí, že máli práci nějakou tělesnou uměti, z mládu se jí naučiti musí, dokud prstové ohební a k navedení načkoli způsobní. Ku příkladu, kdokoli má písařem dobrým neb malířem neb krupířem*) neb krejčím neb kovářem neb muzikem atd. býti, naprosto se za mládi k tomu oddati musí, jinak se umění toho do smrti nezmocní, aby za mistra obstál, jistá jest věc. Odkudž ono přísloví: Čemu se nenaučí Janíček, nenaučí se Jan. Podobně tedy v kom se pobožnost má vkořeniti, za mladu musí štípena býti; kdo má z nemravů a grobianství otesán býti, za mládu otesáván býti musí; kdo mnoho v umění moudrosti prospěti má, za mladu mu oči odevřiti a smysl odemknouti třeba, aby dokud chtivost živá, vtip jemný, paměť čerstvá, smyslové jadrní, jadrně všecko prohlédati a hojnost rozumnosti sobě nashromážditi mohl.

⁶⁾ 4. Jest věc nejstálejší. Nebo čím hrnek za nova navře, tím zapáchá, až se rozrazí. Vlna, jaké se barvy nejprv napije, takovou drží; přebarvovati se nesnadně dá. Strom jak zroste na výš, na šíř, přímo, pochylo, tak zůstává, dokud ho stává, by tisíc let, předělati ho již nelze. Houžev za mládi skroucená a loukot za surova ohnutá, když zátvrdnou, na kusy se raději polámí, nežby se k své přirozené rovnosti a přímosti navratily.

A tak jest s lidmi naprosto: čemu za mládi zvyknou, to se jich do starosti drží, buď že dobré neb zlé jest. Primae enim impressiones haerent.***) Odtud jest, že mateřský jazyk, kterémuž jsme se nejprv naučili, nejhloběji nám vězí; že mnohé věci v mladosti stálé, mluvené, slyšané, lépe než co se teď někdy dále, pamatujeme, že vad, kteréž se tehdáž nás přichytily, i po mnohém odučování, posavád zbýti nemůžeme atd. (Tak strany obyčejů skutek sám svědčí, že etc.

⁵⁾ Tělem člověk nic nemůž bez cvičení, ovšem tedy myslí.
⁶⁾ 4. V mladosti se vycvičiti nejstálejší věc jest. Což se příklady ukazuje.

*) vyšívač.

**) První zajisté dojmy jsou trvalé.

V. Pansof. k. p. 1. A semť přináleží Kristovo podobenství dvojce. Math. 9, v. 16. 17.)

7) 5. Z čehož jde poslední veliká příčina, proč mládež hned, jakž rozumu užívati začíná, v cvičení moudrosti zavozována býti má. Nebezpečenství, nedějeli se to. Nebo poněvadž mysl živého a zdárného člověka tak málo jako i smyslové zevnitřní zaháleti může, půjde z toho jistotně, že nebudeli zaměstknána učením a cvičením, zaměstkná ona sebe sama, a z toho, co vidí, slyší, čeho se dotýká, čeho dopadnouti můž, sama sobě sbíratí a skládati bude, protože jinak nemůž. Poněvadž pak svět, jakž písmo dí, ve zlém leží, čemu než zlému učiti se bude člověk od sebe sám? aneb aspoň, poněvadž s svými činy nespořádaný jest, velmi nespořádaně také mysl jeho mezi těmi věcmi motati se, tu i tam váznouti bude: odkudž ho potom jako z bahna, ne bez nesnadnosti, tesknosti, kálení, mazání (s obojí strany) dobývati přijde. A tímť jest, že lidi z mládí zmeškané tak pracno přichází i literním uměním i mravům i ovšem pobožnosti učiti; odtud také jde, že svět neřádů jest plný naskrz, an tomu ani kněží ani vrchnosti zbrániti nemohou, když na pravém místě, v začátcích života, nebrání. Protož jak komu dítky jeho a šťastný jejich zde i věčně způsob milé jsou, tak s nimi pospíšiti má, aby jako strůmkové ráje Božího časně, však příhodně a rozšafně, štěpování, zalévání, oklešťování a k zdravému v moudrosti, ctnostech a pobožnosti zrůstu formování byli.

Kapitola VIII.

že mládež nejlép pospolu cvičiti, a tak že škol potřeba.

Rozumějice již tedy, že mládež, strůmkové ráje Božího jsouce, nemohou jako plané v lese dříví sami růsti, než že jakožto ovocní stromové sázini, štěpování, v zrůstu svém opatrné zpravování býti musejí, vizmež, kdo a jak to činiti má.

¹⁾ Náleží vlastně a předně práce ta rodičům, aby, co zplodili, to také odchovávali, ne na těle jen (nebo o to, jakožto špatnější zemskou částku, vždycky menší starost býti má),

²⁾ Kdo se v mladosti nevyvíčí, potom ztracená věc jest.

³⁾ Dítek cvičení Bůh rodičům poručil.

ale na mysli a rozumu tím, čímž by rostli, je opatrující. To že Abraham činíval, Pán Bůh jemu svědectví vydal: Známe (prý) jej, že přikáže synům svým a domu svému, aby ostříhali cesty Hospodinovy (Gen. 18, 19). Což aby všickni jiní rodičové činili, poroučí Bůh v zákoně takto: Budeš slova má často opětovat synům svým a mluvíti o nich, když sedneš v domě svém, když půjdeš cestou svou, a léhaje i vstávaje (Deut. 6, 7). A svatý Pavel dí: Otcové! nepouzejte k hněvu dítek vašich, ale vychovávejte je v cvičení a v napominání Páně (Efez. 6, 4).

2) Ale že pak rodičové k tomu, aby dítky své zdárně cvičili, často jsou nezpůsobilí, buď pro neumění a hloupost, že sami vycvičení nejsou (Quodque parum novit, nemo docere potest*), buď pro nedbalství a lhostejnost (Nábal, ožralé nectné hovado, čemu dobrému koho naučiti má?), buď pro choulostivost (nebo Eli mnoho má následovníků, na syny kysele pohleděti nesmících), buď pro zaměstknání přílišná při obchodu a živnosti aneb v obecných úřadích, (jako králové, páni, úředné osoby, kupci sem tam jezdicí atd. a k dítkám svým stačovatí nemohoucí); tou příčinou začat jest hned od starodávna obyčej ten, aby osobám k tomu vybraným, pobožným, vážným, rozumným mnohých rodičů dítky svěřovány a k cvičení oddávány byly. Jaciž jsou mládeže učitelé, mistři, školmistři, preceptoři, professoři, a jak kde slovou, sama pak místa, do nichž se k učení schází mládež, 3) auditoria, scholae, ludi literarii, collegia, gymnasia, academiae etc., to jest sluchárny, cvičírny, školy (líbeznic), literní hry, kolleje (sbory), akademie nazývají se.

4) Nejprvnější obecnou školu že nařídil po potopě Sem, Josephus píše, a ta že potom hebrejská škola sloula.

5) Brzo potom vyzdvihl školu hlučnou v Babyloně Nymrod, kteráž kaldejská sloula; a tu mládež jak v jiném umění, tak obzvláště v hvězdárství evičena bývala. V níž za Nabucho-

2) Však poněvadž k tomu oni nevždycky stačují, obzvláštní na to jsou i mistři; 3) i místa, jenž školy slovou. 4) Původ a rozmnožení škol. 5) v Babyloně,

*) Co kdo neúplně zná, jiného učiti nemůž.

donozora i Daniel prorok študoval a všeliké moudrosti Kaldejských vycvičen byl. (Dan. 1.)

6) V zemi také fenické měli školy, začátek učení svého (jakž Josephus píše) z školy hebrejské, t. od Abrahama, vzavše.

7) Tolikéž slavné školy měli v Egyptě. Nebo se o Mojžíšovi svědčí, že vši moudrosti egyptské vycvičen byl. (Skut. 7, 22.)

8) V lidu potom Israelském z nařízení Božího školy po městech drželi levitové, mladé i staré zákonu Božimu, jak čten a rozumím býti měl vyučující. Kteréž školy až do Krista trvaly, v nichž i on a apoštolové učivali.

9) Od egyptských Řekové formu škol vzavše, všudy po městech je vyzdvihli, obzvláště pak v Athenách, kdež nejslavnější ze všeho světa školy byly, rozdílných mistrů, jenž filosofii, aneb mudrci slouli. Plato svou školu nazýval *Academiam*, Aristoteles *Lycaeam*, Zeno *Stoam*, a jiní jinak; odkudž zástupové učených lidí vycházeli.

10) Od Řeků přestěhovaly se školy k Římanům, a od Římanů po vši Europě se rozešly, a to obzvláště po přijetí křesťanské víry, 11) věrnou péčí a obstaráváním vrchností a biskupů pobožných. O císaři zajisté Karlovi Velikém svědčí se, že kterýkoli národ pohanský přemohl, hned jim kněží a učitele dal, chrámy a školy vzdělal a učení pro mladé i staré nařídil. Tak kníže české Bořivoj víru křesťanskou¹²⁾ přijav, nejprv v Budči školu hlavní, potom jiné menší všudy v obcích nařídil; až pak císař Karel čtvrtý, král český, v Praze akademii (léta 1360) fundoval, a po něm v říši¹³⁾ jiní a jiní z knížat, až do našich časů, takže sama Germania za našeho věku akademií (totiž škol hlučných, slavnými privilegii nadaných) třicet šest měla, jinších pak menších škol po městech, městečkách, všech bez počtu.

14) A takť býti má naprosto; v každé dobře spořádané obci, buďže jest město, městečko nebo ves, má býti škola,

6) : v Foenicii, 7) . . v Egyptě. 8) : : v Israeli, 9) : u Řeků, 10) ii u Římanů, 11) : : : mezi křesťany, 12) až i v Čechách 13) a říši. 14) V každé obci má býti škola.

do nižby mládež všecka k cvičení oddávána a tak pospolu vedena byla. Příčiny toho jsou:

15) 1. Řád dobrý. Nebo jestližeť sic ne všecko, čeho otec čelední v domě potřebuje, sám sobě doma strojí, ale řemeslníků užívá, proč ne i tuto? Ku příkladu: potřebujeli chleba, hledí on pekaře; o mouku mlynáře; o maso řezníka; o víno nebo pivo šenkýře; o šaty krejčího; o obuv ševce; o stavení tesaře, zedníka atd., o radlici, podkovu, hřebík atd. kováře; o klíč zámečnicka atd.; nýbrž pro poučování se věcem spásitelným máme chrámy; pro konání soudů a rozepří máme radní domy; proč tedy ne také školy pro mládež? An sviní, krav a jiného dobytka v dobře spořádané obci nepase sobě každý sám, ale pastýře mají, kterýž všechněm zároveň slouží, a jiní zatím jiné své právo volně konají. To zajisté jest fortel a čisté pracem spoření, když se žádný nezaměstknává než jedním, jiného zase při jeho práci necháváje, protože tak mnozí mnohým, a všickni sobě vespolek platně sloužiti mohou.

16) 2. Potřeba; nebo poněvadž navrženo, že rodičové řídko sami buď umějí, buď mohou dítky své cvičiti, potřeba jest nevyhnutelná lidi míti, kteřížby celé obci tím sloužili.

17) 3. Užitečnost; nebo byť i někteří rodičové sami s cvičením zacházeti uměli, lépe však jest mládeži v větším počtu pospolu býti, protože jim tu snázeji a liběji přichází učiti se, kdež jedni od druhých pochop berou, a jedni druhé brousí. Přirozené to zajisté, jíti, když jest s kým; stihati, když jest koho; ucházeti, když jest komu. Tum bene fortis equus resehabet.*)

A ten věk (dětinský) více se příklady zpravuje, nežli zákony váže. Poroučíšli mu jen, málo se ho chytá; ukazuješli, co jiní dělají, dělati totéž bude, by ty mu neporoučel.

*) Jen tenkrátě komoň bujný hbitě z ohrady cválá, Má-li koho stihnout, má-li koho sledovat.

15) 1. Pro řád slušný. 16) 2. Potřeba toho. 17) 3. Užitečné jest.

18) 4. Naposledy, příklad toho nám a mustr dává samo přirození, kteréž co ploditi a formovati chce, na jednom místě pospolu plodí a formuje, ku příkladu dříví v lesi, byliny po polích, ryby v vodě, kovy v zemi atd. a to tak, že v kterém lese místo dáno jedloví, neb cedroví, neb jinému dříví, tu pokolení to v hojnosti roste, jiné ne tak; v které zemi roste zlato, neroste jiný kov atd. Podobně v lidském těle, ač všickni oudové potrav každodenně přijatých účastnost míti musejí, však se jim nerozsylá každému jeho částka, aby jí sobě zažíval, ale jsou jistá místa, jako dílny, v nichž se pokrm pro potřebu celého těla zažívá a teprv roznáší; žaludek formuje chylum, játra krev, srdce duchy životní, hlava nervy, a odtud se krve, duchů životních, nervů celému tělu dodává a dostává.

19) 5. A zdaž i v uměních řemeslných, když rozumně postupovati chceme, téhož nečiníme? Zahradník opravdu ne tu, kde pláň státi najde, štěpuje, než vykopaje, nese ji sobě do zahrady, a tu jich na sta, neb i na tisíce maje, spolu ohražuje, zalévá, šetří atd. Tak ryb pro potřebu života doploditi se chtěje, zdali do rybníků plodu nedáváme? zdali čím větší štěpnice, ne tím zdárnější štěpoví? zdali čím větší rybník, tím více a větších ryb neroste? — Protož jak rybám rybníků a štěpům štěpnic, tak mládeži škol potřebí.

Kapitola IX.

že do škol všecka mládež obracína býti má.

1) Školy pak býti mají nejen pro některou bohatší a přednější, ale pro všecku, urozenou, i neurozenou, bohatou i chudou, obojího pohlaví mládež. A to proto, že

2) 1. všechněch lidí, co se jich na svět zrodí, jeden a týž jest cíl, lidmi býti, to jest tvorem rozumným, pánem tvorů, obrazem Božím. Všechněm tedy v umění, mravích, pobožno-

18) Přirození samo tomu učí. 19) 5. V řemeslných věcech toho ostrháme.

1) Školy mají býti veřejné, pro všecku mládež, protože

2) 1. všichni na svět narození lidé jsou.

sti cvičení potřebí, aby skrze to k životu tomu, k němuž se všickni ubírají, všickni strojeni a hotoveni byli. Nebo u Boha není přijímání osob.

3) 2. Nevíme my, k čemu Bůh koho vyvolil, a k čemu užiti chce; to víme toliko, že častokrát z nejchudších, nejpopvržnějších, nejnepatrnějších nádoby slávy své vyvodí. Protož my číňme, jak slunce nebeské činí, kteréž celé zemi svítí, všecko osvěcuje, všecko zahřívá, aby co může živo býti, růsti, kvěsti, ovoce nésti, ožívalo, rostlo, kvetlo, neslo.

4) 3. Aníž se tu ohlédati třeba, že se někdo tupý, hloupý, k učení nezpůsobný zdá. Máme zajisté příklady, že někteří ku podivu zpozdilí velikého však umění předce docházeli, i vtipných za sebou nechávajíce, a tím že Labor improbus omnia vincit*) dosti ukazující. Nýbrž jakož na těle někdo z mládí zdrav jest a zdárně roste, potom zneduživí a zákrskem bude, jiný naproti tomu z mládí krsá a kyše, potom z toho vyjda v jonáka zroste: tak na mysli někdo příliš brzo vtipný jest, a potom tupne, jinému nejprv těžce přichází, potom vpravě se, proniká všudy. — Mezitím však v zahradě rádi pospolu máme stromy, i ranní i pozdní i prostřední ovoce nesoucí; všecko se časem svým vyplácí, že tu daremně nestojí. Pro v škole také rannějších i zpozdilejších hlav pospolu trpěti nemáme?

5) 4. Nemůže se také příčiny žádné ukázati, pročby ženské pohlaví (nech i o tom obzvláštně něco řeknu) od umění jazyků a moudrosti odměšováno býti mělo. Nebo rovně lidé jsou, Boží obraz jako i my, rovně účastnice milosti a království věka budoucího, rovně myslí k chápání moudrosti způsobilnou obdařené, nýbrž vtipu jenmosti často nad nás počténé, rovně jich k velikým věcem někdy (jako k zpravování lidí, krajin panství i celých království, též k dávání králům a knížatům rad zvláštních, item k umění lékařskému a spomáhání lidem, nýbrž k úřadu prorocskému, poučování a výtrestávání skrze ně kněží a biskupů atd.) užívá Pán Bůh.

3) 2. nevíme, co z koho býti můž, 4) 3. i z hloupých hlav učení bývají. 5) 4. I ženské pohlaví ke všelijakému umění moudrosti právo má.

*) Práce neunavená všecko přemáhá.

6) Proč tedy je abecedou samou odbývati a dále potom od knih odháněti máme? — Bojíme se všetečnosti? Cím více je do prací myslí zavedeme, tím méně všetečnost (kteráž z prázdnoty myslí plyne) místa při nich nalezne. Však tak, aby ne ledajakás knih směsice jim, jako i mužské mládeži, do rukou byla dávána (načež že posavád pozoru nebylo, oplakání hodná věc jest), ale knihy ty a takové, kteréžby k rozumnému spatřování skutků Božích a nabývání odtud moudrosti pravé, ctností a pobožnosti platnou pomocí a prostředkem mocným byly. O čemž následuje.

Kapitola X.

že mládež v školách všemu vyučována býti má.

1) Moudře řekl, kdož k schválení škol řekl, že jsou (Humanitatis officinae) dílny lidí; tím se zajisté školám pravý jejich cíl, pravá povinnost právě vyjadřuje, lidi lidmi dělati. Coby to pak bylo, člověkem býti, víc než jednou již ukázáno, jmenovitě býti osvíceným, mravným, pobožným člověkem. A k tomuž trému že všecka mládež zúplna vedena býti má, tuto ukázati potřebí. Čehož základ nepohnutý jest

I. předně v věcech samých, mezi nimiž postaveni jsme, a s nimiž zaměstknání máme a míti musíme, všickni lidé;

II. v samých nás;

III. v Kristu Ježíši, dokonalém dokonalosti naší obrazu.

2) V věcech samých, co jich kromě sebe viděti a věděti můž člověk, nachází trého toho základ tak, že nemohou věci ty všecky jinak rozděleny neb rozloženy býti, než na tré, poněvadž

některé toliko k spatřování člověku predestřiny jsou, jako nebe, země, a což v nich jest;

jiné jsou jemu k činění poručeny; jako řád, kteréhož ostříhati má i v sobě sám i kromě sebe mezi jinými tvory;

jiné naposledy jsou věci jemu ku požívání podané, jako jest milost a požehnání Boží, zde i věčně.

6) Objectio solvitur.

1) Ze školy, dílny lidí, mají i umění, i mravům, i pobožnosti učiti: základ toho trůj: 2) V samých věcech, kteréž se na tré dělí.

Chceli tedy dosti učiniti těm věcem, mezi něž jako do amphitheatrum uveden jest, musí se učiti i znáti toho, což mu k spatřování představeno, i činiti toho, což mu činiti poručeno, i požívati toho, čehož mu v sobě samém (jakožto studnici vši sladkosti) přeje milostivý ten učitel a slitovník jeho, Bůh. — Ale rozestřeme sobě to trošku jinak, a plněji ještě, na tabuli.

³⁾ Otázka jest: Čemu v školách mládež učiti náleží? Odpovídám: Všemu.

A co pak to všecko? Odpovídám:

Všecko, co	{	v bytu jest; a to se má znáti; povinné jest; a to se má činiti; milost boží dává; a to se má požívati.
Umí tedy všecko, kdo	{	ví a zná, co a jak která věc jest ve všem světě; snažuje se činiti, co činiti má v každé příčině ostříhá toho, což jej milého činí Bohu;
	{	a toť slove:
	{	osvícení. neb umění. ctnost. po- božnost.

Ke všemu pak tomu jako přídavek, okrasa a korunka přistupuje výmluvnost, k tomu sloužící, aby člověk o všem tom trojím srozumitelně, libě, pronikavě bližním svým vypravovati a je tím vzdělávati mohl. A však polože výmluvnost za umění částku, nebude než troje to stále předce zůstávati; umění, ctnost, pobožnost.

Kdo tedy chce nabyti:

⁴⁾ I. umění neb osvícení, znáti musí

A. Rozdíl věcí, jenž jsou:

a) Podstatné, bytnost samy v sobě mající; a ty jsou:

⁵⁾ 1. Duchovní: Bůh, angelé a duše; a o těch vyučuje theologia.

³⁾ Rozestření toho na tabuli. ⁴⁾ Pořádek všech svobodných umění; ⁵⁾ umění známosti. (V rukop. obšírný obrazec, jež nelze opakovati tiskem.)

2. Tělesné, všecko totiž, co viditedlné jest; a o těch vy-
pisuje physica*).

b) Případné, v oněch toliko bytnost mající; jako jsou:

1. Počet. Tomu rozuměti učí arithmetica.

2. Velikost, na dýl, na šíř, na výš; což vystihati učí
geometria.

3. Figura, křtalt, krása. Té znáti učí optica.

4. Hlaholu rozdily a líbost; tomu učí musica.

5. Dila všelijaká vtipná; o nichž vypravující a jim po-
učující jest mechanica.

6. Místo v světě:

a) vyšší, jenž jest obloha. Tu rozbírá a spatruje
astronomia;

b) nižší, jenž jest země okršlek, kterýž prohlédá geo-
graphia.

7. Čas světa, strany

a) běhu samého. Ten ukazuje chronologia;

b) příběhů v něm rozličných. Ty vypravuje historia.

B. Způsob přemýšlování o nich; jemuž vyučuje dialectica.

6) II. Ctnosti neb zprávy života kdo nabyti chce, musí věděti:

A. Jak se chovati sám v sobě, aby totiž ctnostmi spořádaný
byl; jimž učí ethica.

B. Jak se chovati v společnosti:

a) domovní neb čelední; o níž jest oeconomia;

b) obecní zprávě obcí učí politica.

7) III. Pobožnosti. Což na čem záleží, učí praxis theologiae,
to jest pietas.

8) Výmluvnosti kdo nabyti chce, musí se učiti myšlení svá
vynášeti:

Aa) Jazykem; což mluvití slove;

Ab) pérem: což psátí slove.

Ba) Vlastně; čemuž učí grammatica;

6) : umění ctností, 7) . . . umění pobožnosti 8) :: umění
výmluvnosti.

*) = přírodopis. Naše „fysika“ rozbírá se pod b) 3. 4. 5. 6 a.

- Bb) ozdobně; čemuž učí 1. rhetorica, 2. poetica;
Bc) mocně; čemuž učí oratoria.

C. Jazykem víc než jedním, totiž:

a) Mateřským, pro každodenní potřebu.

b) Cizím:

- a) Pro společnost národů; jako nám Čechům potřebný je
1. pro sousedství s Němci německý;
2. pro konverzací s jinými národy latinský.
b) Pro knihy moudrost Boží spasitelnou původně v sobě zdržující, jako hebrejský a řecký.

Tak se hle věci samy dělí! tak naše okolo nich cvičení.

⁹⁾ Pohled'mež již do sebe sami, jaký tu najdeme základ, že na umění, ctnostech a pobožnosti všecka naše dokonalost záleží. Najdeme pak, buďže na podstatu duše naší, neb na cíl našeho stvoření a na svět uvedení pohledíme.

¹⁰⁾ Duše naše, předně, poněvadž z Boha jest v nás vdech-nuta, k Bohu zase patří a patřiti má, protože každá věc přirozenou svou mocí k svému původu se táhne. To tedy nej-přednější povinnost naše, zdržovati duši v Bohu láskou, na-dějí, poslušenským atd., a to jedním slovem pobožnost slove. — Zase pak, tatáž duše má v sobě dvě hlavní moci: rozum, k uvažování a vystihání mezi věcí a věcí rozdílů; a vůli, k oblibování a následování dobrého, zlého pak k utíkání. Musí tedy jak rozum k známosti pravé byti osvěcován tak vůle k oblibování dobrého a k utíkání zlého formována. A to když se děje nabývá se onimno osvícení, tímto ctnosti. Protož jakž se duše naše, jedna jsúc, trhati nemá a nemůž, tak se to, což jí v trojím tom napomáhá, trhati nemá.

¹¹⁾ Opět pak pohledímeli, proč na svět uveden jest člověk, najdeme, že pro to: jedno, aby sloužil Bohu, tvorům jiným, sobě: druhé, aby skrze to a v tom rozkoše užíval.

Máli se pak člověk hoditi sobě, bližnímu, Bohu, musí pro Boha míti pobožnost, pro bližního mravy, pro sebe sám umění. Ač všecko to sic tak sloučené jest, že jak pro sebe sám

⁹⁾ 2. V sobě sami. A to ¹⁰⁾ v podstatě duše naší, kteráž obrazem Božím jsúc, má v sobě rozum, vůli, pamět. ¹¹⁾ : Pro-to jsme tu, abychom sloužili Bohu, tvorům a sobě.

člověk nejen umělý, ale i ctnostný i pobožný býti má, tak bližnímu k užitku nejen mravové jeho, ale i umění i pobožnost přicházejí; a Bohu k slávě netoliko pobožnost, ale i umění i ctnosti obráciny býti mají a v pravdě obráceny jsou.

¹²⁾ Rozkoši žádali člověk (jakož k tomu jest stvořen, aby obrazem Božím jsa, blahoslavenství jeho účastníkem byl), těch také plnost v tom trém záleží. Nahlédneme v to a porozumíme, že jinak není. Rozkoš zajisté dvoje jest, těla a duše. — Rozkoš těla pravá záleží v zdraví těla, čerstvosti a síle oudů, v pochotnosti pokrmů a nápojů, spaní a odpočívání libém. Ale to kdo, jedině člověk střednosti oddaný, míti může? Nestřednost zajisté (kterouž bláznivá hloupost lidská rozkoši nazývá) všecko tomu na odpor činí, zdraví zemduje, nechutenství působí, oudů třesavost, chromotu, skrčení, bolesti těžké a nemoci dlouhé, i smrt dříve času přináší. Ješto střední dlouhověci jsou, čerství jsou, veselí myslí jsou, šmakuje jim dobře všecko, by suchý chléb, zeli voda bylo, snem libým odpočívají, veselě procitují, vesele práce konají. A tak tedy rozkoš pravá těla u středních toliko jest.

Duše trojí míti muž rozkoš, jednu v věcech všelijakých vůkol sebe, druhou v sobě, třetí v Bohu.

¹³⁾ Rozkoš v věcech jest libost ta, kterouž člověk osvícený v zpytování věcí rozličných má. Nebo, kamkoli se obrátí, načkoli pohlédne, cokoli v uvažování své vezme, všude jakousi přelibou vnađu, k níž se mu srdce rozvína, nachází. Nebo toť jest, což o moudrosti šalomoun vyhlásil, že není trpký byt její, ani bolestné bydlení s ní, ale potěšené a radostné. (Moudr. 8, 16.)

¹⁴⁾ Rozkoš v sobě jest sladké to kochání, kteréž člověk ctnostný sám v sobě a vnitřní své spořádanosti má, kteréž libost větší ještě nad onuno jest, když člověk sebe ke všemu, co rád spravedlnosti káže, hotového a chtivého býti cítí, nýbrž skutečně sebe, že k řádu tomu stojí, svědom jest. Toť jest, o čem se říká: Dobré svědomí hody ustavičné.

¹²⁾ . Trojí může a má míti člověk rozkoš; ¹³⁾ v věcech, ¹⁴⁾ v sobě,

15) Rozkoš v Bohu jest nejvyšší radost stupeň, když člověk pobožný milostivého sobě cítě Boha na věky, tak se v tváři otcovské jeho kochá, že se v něm plápolající zase k Bohu láskou srdce rozplývá, aniž ví co činiti, aneb čeho nad to žádati, jedině že na milosrdenství Boží bezpečně se ulože, přelíbě odpočívá, začátek věčného života dokonalý již v sobě maje. A toť jest ten pokoj Boží, převyšující všeliký rozum (Fil. 4, 7), nadeňž nic vyššího ani žádáno ani myšleno býti nemůž.

A tak to tré, osvícení, ctnosti, pobožnost, tři studnice jsou, z nichž všickni nejdokonalejších rozkoší pramenové plně tekou.

16) Naposledy troje to že při všech lidech vzděláváno býti má a musí, ukázal příkladem svým náš nejmilejší Spasitel, ten v lidském těle (pro vyobrazení nám všeho na sobě formy) zjevený Bůh. O něm zajisté jest napsáno, že prospívaje věkem a postavou, prospíval také moudrostí a milostí, u Boha i u lidí; kdež patrně to tré pospolu vidíme. Nebo moudrost jest osvícenost myslí. Milost u lidí co dává, než mravů a povah ušlechtilá sporádanost? Milost u Boha co dává, než bázeň Páně, totiž upřímá, vnitřní, opravdová a vroucí pobožnost? — To tedy citme na sobě, co i na Kristu Ježíši; nebo on jest všeliké dokonalosti kontrfekt nejdokonalejší, a my k němu formování býti máme, proto že on dí: Učte se ode mne. —

17) Protož nešťastně se to tré trhá, kdekoli se trhá. Nebo umění co jest, neníli ctnostmi ozdobené? Qui proficit in literis et deficit in moribus, plus deficit, quam proficit.*) Co Šalomoun o pěkné bez rozumu ženě, to se o ueném bez mravů člověku říci můž: Zápona zlatá na pysku svině jest umění při člověku nectnostném (Přísl. 11, 22). Jak kaménků dráhých do olova nesázejí, ale do zlata, a třpyti se oboje tím pěkněji, tak umění nemá se pojiti s grobiánstvím, ale s mravy dobrými, a bude jedno druhému ozdobou. K obojimu pak

15) v Bohu, 16) 3. Třetí toho trého základ v Kristu Ježíši jest. 17) Tedyť se to tré loučiti nemá.

*) Kdo prospívá v umění a hyne v mravech, spíše hyne, než prospívá.

když přistoupí pobožnost pravá, vnitřní, způsobí dokonalost. Neb bázeň Páně, jakož jest počátek a konec moudrosti, tak jest také vrch a koruna moudrosti a všelikého umění, protože plnost moudrosti jest báti se Pána (Přísl. 1, Sir. 1, a jinde).

Kapitola XI.

že škol pravých posavád nebylo.

Pravá tedy škola jest, kde se vtip lidský známostí pravou všech věcí osvěcuje, povahy a obyčejové v ušlechtilou harmonii pořádají, srdce v Bohu mocnými kořeny zakládává, a k rozličné libé výmluvnosti jazyk formuje.¹⁾ Ach neníliž to velikého cosi, sud' člověče! Rozum sobě všelijakých věcí povědomostí tak napravití a zpravití, aby nic na zemi, nic pod zemí, nic u vodách, nic v povětří, nic na obloze, nic nad oblohou, nic v propasti tebe tajno nebylo, aby ty co, kdy, jak, proč jest a děje se, nevěděl? Neníli veliké, cokoli v svých uměních lidé mají, všemu rozuměti? aby i o řemeslných uměních lépe třeba a grutovněji, než sám řemeslník souditi a mluvití mohl? Neníli veliké všecken světa okršlek tak v mysli nositi, aby se na rozličné jeho národy, krajiny, města, hory, řeky, zátoky, ostrovy atd., kdy chtěl díval? Neníli veliké všech přešlých věků obraz tak před očima míti, aby rozličné lidského pokolení, národů, krajin, měst, osob atd. činy, příhody, proměny, války, potýkání, vítězství, summou rozličná předsevzetí a v věcech daření neb nedaření dle libosti spatřovati mohl? Neníli veliké, rozdílných národů knihy čísti, a co oni v svých pokladích mají, vyzvídati, tolikéž s nimi o věcech svých rozmlouvati moci? a to tak, aby i kořenům všech jazyků rozuměl, i jakoukoli rozkvetlou řeč kdykoli vyvésti uměl? Jsou v pravdě veliké toto věci. — ²⁾ Ale větší, sebe samého, i vnitř v povahách a náklonnostech svých, i zevnitř v obyčejích, činech a hnutích, tak spořádati, aby jako nástroj muzický řemeslně udělaný byl, jehož všecky struny dobře proti sobě vespolek znějí a libý od sebe zvuk dávají. Neb to jest a slove právě mravným a ctnostným býti na vše

¹⁾ Právě učeným a osvíceným býti jak veliká věc! ²⁾ Ale nad to ctnostným a pobožným býti.

strany. — Největší pak nad oboje to jest, v Bohu věčných sladkosti vnadu cítiti, po té vůni jíti, s Bohem se pojiti, Boha v srdci pěstovati a od něho pěstovánu býti. Tomu pak všemu učiti mají školy, všemu pravím bez výminky, protože humanitatis officinae slouti chtějí a mají.

3) O způsobu pak a formě týchž škol dotknu, co doktor Lutherus (v svém k městům říšským o vyzdvihování škol učiněném napomenutí, léta 1525) vinšoval, nýbrž vyhledával. Předně, aby v každém městě, městečku, vsi škola byla, a to pro všecku mládež obojího pohlaví (jakž že býti má, napřed v kap. IX. prokázáno), tak aby i ti řemeslům a jiným zaměstnáním oddaní dvě hodiny každý den přicházeli a vyučování dostatečně náboženství, mravům a literárnímu umění byli. Druhé, aby jiné snadnější a libější metod vynalezen byl, kterýmžby mládež nercili ohrožována nebyla od učení, alebrž vábena k němu, a jakž dokládá, aby jim nepřicházelo tížeji a tesklivěji v škole se učiti, nežli po ulicích běhati, v ráže neb ořechy hráti, třeba celý den. Haec ille.*)

4) Pěkněť to za potřebné vyšetřil veliký ten muž, pěkně radil! Ale kdeže která taková škola posavád byla? Kdo ji viděl?

I. Nebyly všude.

II. A kde byly, nebyly pro všecky, než pro některé, bohatší totiž, protože nákladné byly: chudší a zadnější byli zanedbáváni, a mezi nimi častokrát čistá ingenia mijela a mizela.

III. Při těch pak, kdo k školám obracíni, tak tvrdého methodu užíváno, že školy vůbec za mučírny a lámání hlav držány, a mnozí zplašíc se od knih k verštatům a jinam prchali.

IV. Kterí zůstali, neb zůstati a cvičiti se dáti museli, při těch ne opravdově, ne rozšafně, ne uměle, na opak a na ruby všecko téměř činěno. 5) Co při nich nejpředněji vzděláváno býti mělo, na to nejpředněji zapomináno, aby jmenovitě za základ všeho pobožnost a pravá Boží bázeň kladena, zatím mravové a ctnosti, jako roubové ušlechtilí, v mládež štípeni, a teprv umění v ně uvozováno bylo, vůbec pravím

3) Dokonalé školy requisita. 4) Nedostatkové škol našich posavád. 5) Metodem hned v základu chybováno.

na to dvě přední zapomináno, jak v domácích našich školách, tak i akademiích (anby vrch cvičení lidského, vrch dokonalosti býti měly), tak že odtud místo tichých, pobožných beránek na větším díle divocí oslové a neskrocení, bujní mezkové vycházeli, a místo spanilých, dobře spořádaných obyčejů a povah šperkovně toliko kroje a k bujné zdvořilosti a marlostem vycvičené oči, ruce, nohy vynášeli, na to, aby na nich jiní středomsti, čistoty, pokory, vřidnosti, vážnosti, trpělivosti, zdrželivosti atd. zrcadlo míti mohli, nic nesmyslice. Třetím toliko, literním cvičením, zanašely se školy. Ale jak i to? a s jakým prospěchem?

V. S takovým, že co za rok lidské mysli pochopiti dáno, v tom pět, deset i víc let mládež drželi (ku příkladu v latině: ještě jinde leda kuchtík cizímu jazyku za rok se naučí; jaká to škol pochvala?) Co pěkně povlovně v lidskou mysl uvedeno a jako penzlíkem vymalováno býti mohlo, to se do nich násilně tisklo a tlačilo, nýbrž tlouklo a hmoždilo. Co světle a zřejmě, jako z vyloupené škořepiny jádro, před oči se stavěti mohlo, to se tvrdě, zatemněle, zamateně a zamotaně, jako v pohádkách jakých, přednášelo. Z čehož šlo, že

VI. Práce ta v školách vedená při řídkém za náklad stála, (stálali však při kom, k zmaření přicházela na větším díle). Nebo i z akademií jen s omáčeným uměním vycházeli; právě učený kterýžby podlé předloženého (co umění jest) navržení na průbě ostáti mohl, jeden z tisíce nebýval. A nad to pak u nás. Nebo z našich škol (hanba se přiznati! pravdu však vyznati i svědomí i přítomné předsevzetí nuti) ⁶⁾ řídko kdo začátky nějaké podstatné vynášel, na čtenářství a pisařství mládež naše vynakládala svá školská léta a na koustěk při tom vokální muziky a arithmetiky. Uchytili kdo drobet latiny neb němčiny, to za zvláštní kořist měl, a v tom věk mladosti strávě, dále a výše někam jíti neměl kdy a nevěděl kudy, ba ani nerozuměl, že se jíti muž někam výše. Věc sama mluví, že jest tak, že se posavád mnozí, prohlédše na nedostatky své, za sebe stydětí musíme, an toho již napravití nelze.

⁶⁾ Bída a mizerie!

O mihi praeteritos referat si Juppiter annos řekl onen,
to jest*)

Byť mi Bůh má pominulá
Navrátil léta zhyňulá!

7) Ale takový vinš daremný jest; co pominulo, to jest tam. Žádný z nás zastaralých, aby léta jinak začítí a jinak se k životu přístrojiti mohl, neodmladne; žádné na to rady není. Toto jediné pozůstává, toto samo možné jest, abychom dítkám a potomkům našim, co poraditi můžeme, poradili, a ukážíc jim, kde jsme my neb vůdcové naši chybovali, tudy jim k vyhýbání týmž chybám cestu ukázali. Což se stane ve jménu a vedením toho, kterýž sám nedostatky naše nejen počítati, ale i napravovati, a tolikéž křiveniny naše přimiti a rovnati umí.

Kapitola XII.

že školy napraveny býti mohou a mají.

Zastaralé nemoci hojiti těžko jest, a téměř se za nemožné pokládá; a však nacházili se kdo zhojiti slibující, zdali tím od sebe strká pacient? zdali netouží raději, aby ruky co nejdřív přičinil? Zvláště když se vidí, že ne na nějakém zdání slepě, ale na rozumu podstatně předsevzetí své zakládá. 1) Na tom tedy bude v tomto našem neobyčejném předsevzetí napřed: co slibujeme, a jaký toho základ máme?

Slibujeme pak školy tak spořádati,

2) I. aby každý člověk (leč komu Bůh myslí a rozumu nedal) všemu tomu, což při počátku kapitoly desáté a jedenácté ukázáno, vyučen byl.

3) II. Aby, než na těle zroste, zrostl i na mysli, to jest do 24 let všemu, co člověku uměti možné jest, vyučen byl.

4) III. Aby se k takovému umění žádného bití, tlučení, mrskání, hmoždění, stonání a pláče nepotřebovalo, nýbrž vše-

7) Co tedy pozůstává?

1) Jak mnoho se tuto školám slibuje? 2) 1. Všem učiti.

3) 2. Do zrostu těla vyučiti. 4) 3. Bez bití a nucení, záhy a kratochvilně učiti.

*) O kdyby uplynulá Bůh chtěl mi navrátiti léta.

čko učení a cvičení samo, rádo, mile a libě šlo, aby člověk v umění tak snadně prospíval a rostl, jak snadně na těle sám od sebe bez oudů natahování, napínání a napírání a jakéhokoli k tomu nucení roste, jen když se jak tělu pokrmu, nápoje, snu a jiných náležitých pohodlí, tak i mysli toho, čím se ona krmí, slušně a rozšafně dodávati bude.

5) IV. Aby nejen povrchní bylo umění, říkání totiž a štěbetání něčeho po jiných, ale jeden každý aby sám věci každé hned z nehlubšího gruntu a základu rozuměl, tak jistotně věda, co ví, a uměje, co umí, jak jist jest, že co vidí, vidí a co drží, drží.

6) Ale tomu kdo uvěří dřív, než uhlédá? Nebo známa jest v té věci povaha lidská, že než se co velikého stane, diví se, jak to možné; a když se stane, proč se to dávno nestalo, vidouc, že snadné jest. 7) Když Archimedes onen zástup lidí s lodí velikou, kterouž Hieron král byl udělati dal a na moře uvedenou míti chtěl, násilně a daremně zacházeti vida, králi opatřiti to sliboval, aby ji sám král jednou třeba rukou na moře vpravil, žádný tomu věřiti nechtěl, nýbrž za smích to měli; až pak s podivením uhlédali. — Podobně když Jan Faustus, impressorství nálezce, hlásati začal, že umění má, kterýmž jediný člověk za týden více knih nadělati můž, než prvě deset písařů za rok napsalo, a že bude pěkněji, a že exemplářové všecko jednostejní, a že jeden zkorrigujíc všickni zkorrigováni budou atd., zdali tomu kdo věřil, a jakby to býti mělo, rozuměl? Bez pochyby, žeť se to nejednomu žertem zdálo, a nebo chloubou marnou. Ale skutek ukázal, a již to i děti vědí a vidí. — Kdyby Barthold Schwartz, (kterýž střelbu ručníčnou vynalezl) mezi střelce přijda, byl řekl: Vaše kuše, luky, praky za nic nestojí; já nástroj ukáži, kterýmž sám oheň, bez přičinění lidské síly, kamením, železem, olovem házeti bude, a dáleji, než vaši lukové, donášeti, a mírněji trefovati a silněji prorážeti, i veliké zdi porážeti atd., kdo z nich bylby ho nevysmál? Tak obyčejné jest, aby nevidané věci divnými a nemožnými se zdály! — Jako i Ameri-

5) 4. Mocně všemu hned z gruntu vyučiti. 6) Budeli se to nemožné zdáti, nebude nové, protože nové věci za nemožné držiny bývají. 7) Příklady.

kánům nemožné se zdálo, aby člověk s člověkem nemluvě, než papírek toliko jakýsi od něho dostana, myšlením jeho vyrozuměti mohl, ješto u nás i ti nejhoupější o tom vědí. — Tak všudy.

Ardua olim visa risus sunt posteritati.*)

Nejinakť bez pochyby bude i při tomto novém předsevzeti (an jsme toho již něčeho zakusili), že se nejednomu mysl zastaví a zatočí: Co to jest, že se lidé nacházejí, kteříž školám říkati smějí: ti vaši slabikářové, ti vaši Donátové**), ty vaše grammatiky, ti vaši dikcionářové, vaše ty dialekty, summou všickni vaši apparatusové, všecken váš učení způsob, nehodí se; meškáte, zamotáváte, trápíte, kazíte jimi mládež a k další dokonalosti dokonale cestu sobě i jim zasekáváte; jinak to, jinak všecko býti můž; na čem vy deset let držíte, za rok se zpravití můž; čím trápíte, to ze hry a kratochvile jíti můž; čeho kuse necháváte, plně býti můž atd. — Protož se všecko to tak zřetelně ukáže, aby každý rozumný tak jako před sebou svých deset prstů to viděl. Potom pak k rozměrování všeho částečně se přistoupí.

8) Ze tedy možné jest člověku všecko uměti, a to snadně a mocně, tento (veřejně mluvě) jediný, mocný, dokonalý, nepřemožený bude důvod, že k tomu, aby pobožným, ctnostným, rozumným a osvíceným byl, stvořen jest, a tak že všecko to jemu jest přirozené. Cokoli zajisté kterému tvorů přistvořené a přirozené jest, to jemu nejen možné, ale i snadně i libé jest; tak že zhouba a trápení jeho bude, bránili se mu toho.

9) Ku příkladu: Pták že k létání stvořen jest, netřeba ho násilně k tomu míti, ani ryby k plování, ani zvířete k běhání; samo přirození je vede, k čemu oddáni jsou, jak jen oudové jim jakožto nástrojové dospějí.

10) Tak vody, aby tekla, kam spád má; ohně, aby hořel, máli co mastného a suchého a prúdůch k tomu; kamene

8) To však že možné jest, důvod, že přirozené jest. 9) Příklad toho 1. na živočiších, 10) 2. na bezdušných věcech.

*) Druhdy co obtížným se zdálo, je hračka potomstvu. **) Jméno latinské mluvnické, Donatem jistým sepsané.

okrouhlého, aby se s vrchu dolů válel, hranatého, aby ležel; oka neb zrcadla, aby co mu představíš, vidělo; semene, aby se vyklivalo, když je do vlahy dáš atd. nutiti netřeba: sama každá věc, k čemu od přirození způsobná jest, k tomu se nese, a nepřekazí-li se, to dělá, neomylně.

že pak člověk ku pobožnosti, ctnostem, umění sám v sobě vlastní svou přirozenou moc, chut a náklonnost má, tak jako voda k toku, oheň k plápolání, pták k létání, ryba k plování atd., to již v kap. V. zřetelně ukázáno a nových průvodů nepotřebuje. Toliko ¹¹⁾ co tu některým na mysli vězí, aby povoliti té věci nemohli, to zpravme a objeckí ty stvrzme.

1. Říkají: ne z každého prý dřeva můž býti fládr. Odpovídám: ale z každého člověka můž býti člověk, nepřistoupili zkázce nějaký.

¹²⁾ 2. Díšli (jakž mnozí říkají): Vždyť jsou vnitřní naše moci pádem rajským porušeny! Odpovídám: Ale nejsou vzaty. I těloť jest porušeno a zemdleno, a však je předce k chození, běhání a prací rozličných hbitému konání navěsti umíme. Nebo jakož Adam s Evou, hned jak stvoření byli, i choditi, i věcem rozuměti a o nich mluvití mohli (totiž dokonalé jim a dospělé dáno i tělo i mysl), tak my po pádu ani rozuměti, ani mluvití ani choditi neumíme, leč se naučíme. A však z toho nejde, aby se člověk jinak učiti nemohl než dlouze, pracně, na nejisto. Naučíliť se, co k tělu náleží: jisti, píti, choditi, dělati to neb jiné, tancovati, fechtovati atd. bez tak příliš veliké práce, pročby i druhému nemohl, kdyby jen vedení dobré bylo? — Více ještě povím. Naučí koně koníř za čtvrt léta uměle šlapati, skákati, obracet i točiti se, jak jezdec káže; naučí kejklíř nedvěda tancovati, zajíce bubnovati, psa fechtovati atd., naučí leda baba straku, krkavce, kosa, papouška lidská slova vypovídti, neb i melodii při tom zpívati atd., vše mimo přirození a dosti v krátkém času, jen když na to fortel ví. A nemělby člověk ve všecko to, k čemu jej přirození, nedím připouští aneb vede, ale táhne, snadne zaveden moci býti? Hanba toho říci. Protož se odpí-

¹¹⁾ Odporové proti tomu se smítají. ¹²⁾ 2. Nemůžli to pro porušení rajské býti?

rati tomu styd'me a raději na prostředky a cesty, jak se to státi má, myslme.

13) 3. Diš: Sama věci nesnadnost působí, že ne všickni chá-pají. Odpovídám: Jaká nesnadnost? Jestliž medle věc, která v světě tak nebarevná, aby se v zrcadle obklesnouti a vyra-ziti nemohla? jen postavíši mu ji příhodně. Jestli jaká věc, ješto by se na tabuli napsati neb vymalovati nemohla? jen píše a malujeli, kdo umí. Jestliž na světě semeno neb kořen jaký, jehožby země přijiti a zrůstu mu dáti nemohla? jen když kdo ví, kde, co, jak siti neb sázeti má. Přidám i toto. Neni na světě tak vysoké věže, ani tak příkré skály, aby na ni kdokoli vyléztí nemohl, jen zdělášli neb vytešešli mu stup-ně a ohradiš je zábradly. Ze tedy k vrchům umění lidských mnozí zdraví, čerství, chtiví nemohou, aneb s prací, stoná-ním, nebezpečenstvím, hlavy zavracením, odpadáním, mozku lámáním lezou, nejde odtud, že by to lidské snažnosti bylo nemožné, než to, že schody nespořádané, nerovné, děravé, kusé, nebezpečné jsou (totiž metod zmatený); dobré, rovné, celé, plné, spořádané zdělaje, že muž kdokoli kamkoli nejvýše vyveden býti, patrné jest.

14) 4. Diš: A vždyť mnozí tupou mysl mají, jichž do ničeho vpraviti nelze. Odpovídám: Sotvat' tak zašpiněné neb zdrápa-né zrcadlo býti muž, aby vždy nějak, byť i temně, obrazů věci nechytalo; sotva tak drsnatá tabule, aby se vždy nějak psáti a malovati na ní nemohlo. — Mezitím, jestli zrcadlo temné, vytríti a vypulervovati je; jestli tabule drsnatá, vy-mládež vždycky muž cvičena, broušena, pulerována býti vše-cka, a budou se jedni vedle druhých brousiti a pulerovati, tak že se všickni všemu naučí (nepohnutě na tom stojím, pro-tože grunt můj nepohnutý jest). — Ten toliko naposledy rozdíl se ukáže, že zpozdilejší tomu, čemu z gruntu učení byli, vždy nějak rozuměti budou; vtipnější pak k takovému všelijakých věcí hned z nejhlubších gruntů zpytování zave-deni a v tom pocvičení jsouce, čím dále tím hlouběji pro-nikati, tím ostřeji na všecko hleděti, tím pozorněji všecko

13) 3. Nemůžli pro věci samých nesnadnost? 14) 4. Nemůžli pro některých hloupost?

spatřovati, tím víceji nových invencí nalézati budou, s nevypravedlným myslí kocháním, slávy pak a moudrosti Boží zjevováním.

Naposledy necht' jest tak, že se některá ingenia k študování nehodí, tak jako některé dřevo k fládru; pravé však všecko to, což přednášíme, bude o zdárných aneb aspoň zdravých hlavách, jakýchž z milosti Boží vždycky jest (i v národu našem) větší díl. Příliš mdlého a k ničemu nezpůsobného mozku lidí málo vídáme, tak jako s nestatečnými oudy narozených (chromých, slepých, hluchých) nečasto. Slepota, chromota, hluchota, outlost zdraví od nešetrného chování obyčejně pocházejí, jako i nedostatkové mozku; v Bohu a přirození viny není.

¹⁵⁾ 5. Ještě se pak umítá, že prý někteří způsobnost k študování majíce, nemají chuti, tak že hnáti je přes moc pracno, tesklivo a bez užitku jest. — Odpovídám: Takt' se píše o jednom z filosofů, že dva discipule měv, jednoho pracovitého, však tupého, druhého vtípného, však lenocha, oba zahnal; protože jeden moha prospívati nechtěl, druhý chtěje nemohl.

— ¹⁶⁾ Ale co pak kdyby nechutí oněch ne jejich přirození vinno bylo, než preceptorí sami? Aristotelesť praví, že lidem jest přirozené umění žádati; což že pravé jest, v kapitole předcházející ukázáno. Než že někdy rodičové sami rozmázením svým v lhostejnost je uvodí, někdy od zlé chasy ledacos postranního jim vstřelováno bývá, někdy oni sami tělesné řemesel neb dvořství vnaďy zácític, pravých myslí vnaď necítí (jako jazyk hořkým něčím napuštěný sladkosti nerozeznává): tím to jest, že ignoti nulla cupido*). — Preceptorí pak majíce, kudy tu v začátku co uchází, vyšetřiti a napraviti, jak to dělají? Jestli medle kdo z nich, kdožby na to pomyslí, aby sobě jako soustružník dřevo, prvé než strouhati začne, otesal? neb jako kovář železo, prvé než kovati začne, změkčil? neb jako soukenník, než vlnu přísti a tkáti začne, přepral, přebral, zšlahal a zkramploval? neb jako švec,

¹⁵⁾ 5. Nemůžli pro některých k učení nechtivost? ¹⁶⁾ Nechuti k študiím při mnohých rodičové a preceptorí vinni.

*) čeho kdo nezná, po tom nedychtí.

nežli třevíc dělati začne, kůži vydělal, vymazal, vytáhl, vyhladil? atd., aby pravím, nejprv i preceptor discipule sobě povolného, chtivého, způsobného učinil, kdo z nich na to myslí? Každý jak ho najde, tak naň vpadne; hned strouhá, hned kuje, hned přede, hned tká, hned na kopyta táhne, hned hladké a stkvělé mít chce, a nedaril se (a jakť má?), zpouzí se, bije, tluče, hází. A divíme se, že jest někdo, jemuž se to přičí? div raději, že někdo takovou věc vystojí!

¹⁷⁾ Ale příčina se dává, světleji něco o rozdílu hlav pověditi, a to podlé vtipu a povah. Někteří zajisté jsou ostrovtipní, jiní hloupí a tupí; někteří k učení chtějí, jiným od knih mysl odpadá k řemeslům, kupectví, myslivosti atd.; někteří povolní a ochotní, jiní svémyslní a zpušní. A z tohoto trojího rozdílu ingeniorum temperatura*) povstává. Nebo:

¹⁸⁾ Vtipní, chtějí, a povolní jsou dokonale způsobní; jimž netřeba než materie umění dodávati; porostou, že se jako na strůmek zdárně se vyzdvihující milo dívati bude. Prozřetelnosti však potřeba, aby se vědělo, čeho, jak, pokud dodávati, aby se z počátku pojednou nevytáhli a nepřetrhli.

¹⁹⁾ Druzí jsou vtipní a váhaví, bez zpoury však. Těm ostruhy třeba a častého užitku prací schvalování.

²⁰⁾ Třetí jsou vtipní a chtějí, však k své vůli, aby, co se jim vidí, to dělali. O takových se vůbec málo smýšlí, a preceptoři je neradi mají; ale z takových bývají nejlepší, jakž Themistocles, kníže Atenské, říkával. Nebo že v mládenectví svém velmi plachých byl obyčejů, rodičům i preceptorům zpušný, potom když se proměnil, a moudrým člověkem byl učiněn, divícím se tomu některým pravil, že čím plašší v stádě hříbě, tím lepší v maštali kůň, když je kdo jen okrotiti umí. ²¹⁾ A toť se při Alexandrovu Bucefalovi tak v pravdě ukázalo. Nebo když otec jeho Filip koňě jakéhoš neobyčejně plachosti a hned žádného na sobě jezdcе netrpi-

¹⁷⁾ Rozdíl hlav, že některé jsou ¹⁸⁾ 1. vtipné, chtěvé a povolné, a ty jsou zdárné. ¹⁹⁾ 2. Vtipné a povolné, však váhavé.

²⁰⁾ 3. Vtipné a chtěvé, však svémyslné. A ty nejlepší. ²¹⁾ Příklad na koni.

*) hlav uspořádání.

cího, jakožto neužitečného, kázal pryč dáti, on litoval, že tak znamenitý kůň rossporejterů neumělostí zmařen býti má, a vyžádav jeho sobě na svou práci, krotil jej hlazením a jinak tak dlouho, že ho kůň i na hřbet pustil, a on s ním pomaličku proti slunci (aby ho stín neplašil) jedal, naposledy v uzdu a na ostruhy vzal, a sem tam jezdě povolného sobě učinil, nýbrž potom jeho samého jediného, žádného nad něj neměv, ve všech svých bojích užíval. Kterouž historii připomíná Plutarchus dokládá: Admonet nos equus ille, multa bene nata ingenia perire vitio instituentium, qui equos vertunt in asinos, quia erectis et liberis imperare nesciunt. To jest: učí historie tato, že mnoho zdárných hlav neumělostí učitelů pokaženo bývá, kteříž z koní osly dělají, proto že udatných myslí zpravovati neumějí.

²²⁾ Čtvrtí bývají povolní a chtiví, však zpozdilí a tupí. A takoví mohou předce, by za jinými, stačovati, pomáháli se jen mdlobě jejich i neukládáním přes moc, i podkládáním ruky, i snášením, jestližeby předce klesali. Takoví pozdě docházejí, ale stálejší jsou, jako ovoce pozdní déle leží. A jakož na olovu tíže se rýpá, stálejší však jest, než co se na vosku vyryje; tak tito i déle živi bývají (obyčejně) nežli ostrovtipní, i ne tak snadně zapomenou, čemu se jednou naučí.

²³⁾ Pátí jsou hloupí a k tomu nechtiví. Však nejsou jen zpuřní, mohou ještě napraveni býti, toliko že k tomu velkého umění, práce i trpělivosti potřebí.

²⁴⁾ Šestí jsou hloupí a při tom zpuřní. Z takových řídko co bývá. Však poněvadž každá v světě věc vždy se něčím přemáhá (jako diamant žádnému kladivu neustupující kozlovou krví se rozpouští), a strom sám z sebe planý štěpováním ovocný bývá učiněn, nesluší ani tu dokonce pochybovati, nýbrž hleděti zpouru aspoň vykořeniti. Nepomůžli pak okrocování, věž, že jsou zavilé, sukovaté dřevo, z něhož darmo se pokoušeti krotiti houžve, aneb obrázky strouhati. Cariosam terram neque coli, neque tangi oportet, napsal onen Cato, totiž země slatinné ani dělati, ani (pluhem) se dotý-

²²⁾ 4. Povolné a chtivé, však tupé; ale ty jsou stále.

²³⁾ 5. Hloupé a nechtivé. ²⁴⁾ 6. Hloupé, nechtivé, zpuřné. A ty jsou nejhorší.

kati nesluší. Ale takový dokonce nepodařilý tvor sotva mezi tisíci bývá, což Božím darem jest.

Summa všeho: Quales nascantur liberi, nulli in manu est: ad ut recta institutione evadant boni, nostrae potestatis est, di Plutarchus, to jest: jací se děti rodí, to v moci žádného není; ale aby dobrým vedením na dobré vyšli, to v moci naší jest. Nebo umělý štěpař jakoukoli plaň vezme, hledí ji vésti, aby z ní štěp byl.

25) Že pak mládež, jakýchkoli povah jest, předce pospolu jedním a týmž pořádkem cvičena býti můž, důvodové toho jsou tito tři:

26) 1. Že všichni lidé, jakých pak koli obyčejů jsou, jedno předce lidské přirození mají, a jednostejné k tomu, aby lidmi byli, přípravy, zevnitř smysly, vnitř rozum, pamět, vůli atd.

27) 2. Že všickni k jednomu cíli, svatosti, ctnosti, moudrosti, vedeni býti mají.

28) 3. Že ty rozdílné povahy nejsou jiného nic, než excessus a defectus naturalis harmoniae, totiž vystupování z přirozeného glejchu vzhůru neb dolů, na pravo neb na levo; tak jako neduh těla jest, když v kterém oudu horkost neb studenost, vlaha neb suchost z míry vystoupí. Ku příkladu: přílišná vtipu ostrost co jest, než par mozkových subtylnost a mektavost?*) kteréž nebudouli něčím stavovány, stahovány a ssazovány, rozprchnou se a nechají mozku buď tupého neb zemdeného; jakž to vidáme, že lidé, při nichž se příliš brzy a prudce veliký vtip zjevuje, stáli nebývají, mrou brzy, aneb na těle i myslí umdlévají. Naproti tomu myslí tupost co jest, než par mozkových hustost a temnost, kteréž se častým a pilným myslí províváním rozháněti a vyjasňovati musejí? Svévlnost a zpoura co jest, jediné zbytečná srdce

25) Ze mládež, jakýchkoli povah jest, jedním methodem vedena býti můž, důvodové. 26) 1. Ze všickni jednoho přirození jsou. 27) 2. K jednomu cíli jdou. 28) 3. V harmonii jednu vedeni býti mají.

*) mektám = sem tam hýbám. (Je to cosi neposedavého, rtuť vždycky se mektati chtějí. Tekutá a mektavá voda. Třaslavost a mektavost. Kom.)

udatnost a tuhost, oslabování potřebující? Lenost a rozmánilost co, než přílišná srdce slabost, stužování žádající? Protož jakož lékařství těla to nejdokonalejší jest, kteréž non contraria contrariis opponit*) (nebo tak větší pugna bude), ale harmonii toliko a temperaturu uvodí, aby s jedné strany neubývalo, s druhé nevybývalo: tak myslí lidské nejdokonalejší lékařství bude metod takový, kterýmžby excessy i defecty ingeniorum temperovány byly, **) aby se všecko okolo centrum pořádalo a v harmonii pěknou uvodilo. Protož tento náš metod na prostřední hlavy strojen, jakýchž vždycky nejvíce jest. Substilnějši, poněvadž zdržování potřebují, aby se před časem nevytáhly, budou tu míti ham, ***) vedlé jiných povlovně vedeni jsouce; tupějším pak, musejí vedlé oněch dvojích popínati, netřeba se báti ztřeštění, protože tvrdší majíce mozk, tvrdší práci, bez ublížení sobě, sněsti mohou.

Ale čas bude, na čem ten takový metod záleží, oznámiti.

Kapitola XIII.

že na dobrém pořádku všecko záleží.

1) Rozvážili se, co to jest, což svět tento i jednu každou věc v něm v dobrém, veselém, trvanlivém způsobu zachovává, najde se, že jiného nic, na prosto nic, než řád, jenž jest přednějších a zadnějších, vyšších a nižších, větších a menších, podobných a rozdílných věcí takové spořádání, aby jedna každá své vlastní místo, čas, váhu, počet měla. Protož filosofi řád duchem a životem světa (animam mundi) nazývali; a neníť jináč. Cokoli spořádáno jest, dokud spořádáno jest, dotud stojí dobře; vyjdeli co kde z svého pořádku a glejchu, není možné, aby stálo; ruší se, trhá, boří, ustává, zatiná, nejde, aneb jde různě a na kusy. 2) Všeho světa při-

1) Svět a všechny věci jen řádem stojí, dokudž stojí. 2) Čehož příklad na

1) = přísné. „Zuřivý hlas boží,“ Kom.

*) odpornému odporu neklade. **) přebytky i nedostatky hlav se mírnily. ***) úzdu. Ham = držadlo čehokoliv, instrumentum, quo aliquid tenetur. Ros. (Kolo u vozu hamovati [zavíratí]. Střídmy žádosti hamuje. Kom.)

klady, přirozených i řemeslných věcí, ukázati se to můž.
Nebo

3) Co působí, aby svět světem byl a v plnosti své stál? To, že všechněm jeho stranám a v týchž stranách postaveným tvorům rád vytknut, aby jedno každé svého času, místa, přirození ostříhalo. To dokud stojí, svět stojí.

4) Co působí, aby čas v světě na léta, měsíce, dny a hodiny rozměřený tak pořadně šel a nikdy se nezmátl? Rád neproměnný oblohy jej vyvodí.

5) Co působí, aby tělo lidské tak divným nástrojem bylo, že ač nemá oudů bez počtu, prací však bez počtu konati může, a cokoli mu předivných věcí dělati přijde, ke všemu trefující se dostatečné nádoby v oudech svých nachází? Spopřádanost předivná, přemoudrá, kteráž mezi týmiž oudy, i v jednom každém obzvláště, se nalézá.

6) Co působí, aby s týmž tělem spojená duše pohodlně bydlila, zdraví a čerstvosti bez bolesti a smrti požívala? Rád životních par a vlhkostí v těle, kteréž dokud se srovnávají, a každá svého místa, míry, způsobu ostříhá, dotud život a zdraví dobře stojí; rušíli se co a z glejchu vystupuje, život a zdraví nemohou než trhati se, umdlévati, zalévati, hynouti.

7) Co působí, aby včely, mravenci, pavouci (ať o jiných živočiších mlčím) taková díla konali, že se i lidský vtíp čemu podiviti a nad čím strnouti má? Rád, kteréhož i mezi sebou vespolek i v díle samém jedno každé to živočiše ku podivu pilně ostříhá.

8) Co působí, aby král moudrý, jediná jsa osoba, celé však království (na sta tisíce lidí) zpravovati mohl? Co působí, aby v vojště třeba sto tisíc lidí jedinou hlavou se zpravovalo? co ta chce, aby dělali všickni? rozměřujeli ona dobře, aby bylo všecko dobře? Nic jiného než rád, že ta jediná hlava jiné pod sebou má, a ta každá opět pod sebou jiné, a ty zase jiné, až do posledního, a že všecko to řádem práv, kázně a bázně spojeno jest, aby hnutí jednoho hnutím všech bylo, stanutím jednoho stanutím všech.

3) 1. světu, 4) 2. času, 5) 3. tělu lidském, 6) 4. zdraví těla,
7) 5. živočiších některých, 8) 6. království a vojsku celém,

9) Co to bylo, že Hieron tihotu takovou, již mnoho set lidí uvládnouti nemohlo, sám jediný, jednou rukou i uzdvihnouti i přes veliký plac na moře vtáhnouti mohl? Příprava rozumná, to jest nástroj z mnoha válců, skřípečů, rumpálů, provazů tak složený, že jedno druhému pomáhalo, fortele a síly přidávalo.

10) Na čem střelba ta nynější násilná, hrozná a strašlivá záleží, jediné na umělém stemperování sanytru a síry, na zhotovení slušném přípravy, ručnice neb děla, na nabíjení a směřování rozšafném? Pořádek naprosto tu býti musí takový, že chybili se v jednom, celá věc nedostatek trpí.

11) Co to jest, že se papír v impressii hbitě, pěkně, vlastně, pozorně a neomylně písmem naplňuje? Řád v formování, slévání, po kasách rozkládání, sázení, ošroubování atd. liter, a potom v strojení papíru, připínání, tlačení, sušení umělém.

12) Nýbrž abych i hmotnějších věcí dotekl, co to jest, že vůz, dřevo a železo jsa, hbitě za konimi běhá a ku přenášení velikých břemen místo ramen lidských, aneb ku přenášení jich samých místo stolic, lůžek, kolebadel užívati se dá? Nic než spořádání kol, os, vojí, korb, váh, držadel rozličných atd.

13) Co to, že lidé dřevu se svěříc, na pusté u vzteklé moře se pouštějí i na druhou stranu země dostávají a vracejí zase? Nic než spořádání v lodi dna, boků, zábradel, vesel, sloupů, bidel, plachet, kotví, kompasů atd. Roztrhneli, pukneli, zlámeli se co, nebezpečností, zmitání a naposledy utonutí následuje.

14) Co to jest, že v nástroji tom, kterýž hodinami nazýváme, rozkované a roztavené železo samo se hýbe? a hýbe harmonice, minuty, hodiny, dny, třeba i měsíce a léta rozměřujíc? a to nejen očím zevnitř viditedlně ukazujíc, ale i uším pozorně vyhlašujíc? Co, že tentýž nástroj, kterou chceš hodinu, vzbuditi tě umí? co, že i světlo rozkřesati, aby ty oči odevra, již svíci před sebou hořící viděl? Co, že tentýž nástroj kalendáře místo zastoupiti, dny a svátky, na-

9) 7. Archimidesovu nástroji, 10) 8. střelbě, 11) 9. impressii, 12) 10. vozu, 13) 11. lodí, 14) 12. hodin.

stávání a proměny měsíce, též běhy všech planet ukazovati můž? Co, že již i bez závaží a šňůr takoví nástrojové běh svůj konati umějí? Co působí, aby někteří z nich za dva, tři čtyry i více dnů natahování nepotřebovali, nýbrž aby některý takový nástroj sám sebe vlastním během svým natahoval? Co ještě, aby žádného natahování nikdy nepotřeboval a předce stále šel? Neniliž to vše velikého cosi? neniliž jako věc živá a nesmrtná, nic nejsou než kov mrtvý?

15) A zdali to předtím, než se spatřilo, rovně za tak nemožné, jako aby stromoví létalo neb kamení mluvilo, nebylo držáno? Děje se však, vidíme to všickni. To pak, což věci té mrtvé tak živá a tak divná hnutí dává, co jest? Nic než jediný řád; sporádání totiž všeho na jistou formu, míru, váhu, počet, tak aby všemu cíl vytknut byl, a k tomu cíli jdoucí prostředkové zřízení, a vše jedno k druhému proporcí mělo, a jedno druhým se vázalo, a jedno druhému napomáhalo naskrz. Tak jde mírněji všecko a lépe trefuje, než věc živá. Než rozsmekneli se co, neb přetrhne, neb přelomí, neb oslábne, neb zakříví, by nejmenší kolečko bylo, neb zoubek, neb hřebík, hned buď všecko, buď na díle stane, a neb aspoň chybje a bez užitku se mate.

Tak se tu mocně ukazuje, že řádem všecky věci stojí.

16) A tak tedy i didaktika na jiném nezáleží, než na rozměření dobrém a vlastním času, věci a způsobu přednášení jich. Takové rozměření trefíme-li dobře udělati, nebude nemožnější člověka všemu naučiti, nežli vezma impressorské nástroje, dva neb tři rýsy papíru za den pomalovati; postavě Archimedesův nástroj, domy, věže, náklady jakékoli zdvihati a přenášeti; vsedna na lodí, moře přeplouti a na novy někam svět se dostati atd. A půjde všecko to rovně tak snadně a lehce, jak snadně a bez násilí natažené hodiny svou vahou jdou; mile a libě, jak milo a líbo jest na takový pěkný nástroj se dívati a jeho užívati; a tak na jisto, jako kdy takový dobře udělaný nástroj jíti můž. Ohledejmež tedy, budemeli tak moci školu, jako veliký hodinný nástroj, plný

15) Jak to za nemožné držáno. 16) I v škole tedy na řádu všecko záležeti bude.

všech, jichžby se žádati mohlo, příprav, rozměřiti, sformovati a postavit.

Kapitola XIV.

že pořádek učení přirozený být musí.

1) Začněme již (ve jménu Božím) základů, na nichžby *discendi et discendi methodus* jako na skále založen býti mohl, dobývati. Kterýchž, poněvadž přirození napravovati chceme, ne jinde, než v samém přirození hledati musíme. Nebo právě jest všelijak, že (*Ars imitatur naturam*, to jest) umění jde za přirozením, aneb *mustr bere* od přirození.

Čehož pro důvod některý sobě příklad připomeňme.

2) Vidíme rybu u vodě plouti? Přirozené to jí. Kdo jí v tom následovati chce, od ní *mustr vzíti* musí, t. také se na vodu polože, místo perutí rukou, místo ocasu noh užívati, a co ona perutmi a ocasem, to on rukama a nohama dělati. Tak dovede, jinak nic. Nýbrž i lodi *mustr odtud vzat*.

3) Vidíme ptáka létati? Přirozené to jemu, Chtělliby kdo následovati, křídlaby sobě také, k udržení jeho dostatečná, přistrojiti, připíti, a potom se, až by uměl, cvičiti, jako *Daedalus onen*, musil.

4) Vystiženo, že nástroj, kterýmž se z živočicha hlas dává, jest chřtán s rozdílnými vyššími a nižšími kroužky, a na vrchu čípek, zespod pak dmýchající do něho plíce. I vynalezeny jsou na ten *mustr píšťaly*, kejdy, varhany, do nichž když se dmýchá, všelijaký zvuk, tlustý, tenký, i harmonie, jaká nejlibější býti můž, se vydává.

5) Vystihl *Bartholdus Niger alchimista*, že to, což v oblacích bouchá, ohněm a kamením hází, jest zapálena síra s nytrem. I ohledal téhož dělati a trefil, tak že nynější naše střelba totéž dělající (hřímající, blýskající, ohněm, kamením, železem prskající) vynalezena.

6) Spatřino, že voda v nádobě o dvou hrdlech v jednom hrdle tak vysoko stojí jak v druhém, rovnosti po všech stra-

1) Umění *mustr* od přirození bere. Vysvětlení toho příkladem: 2) 1. ryby a plování, 3) 2. ptáka a létání, 4) 3. chřtánu a píšťal, 5) 4. hřímání a střelení, 6) 5. vody a vodních strojů.

nách šetříc; i naučili se s vrchu na vrch, skrže jakoukoli nížinu neb údolí, po trubách ji vésti, a ona tak vysoko na druhé straně vzhůru sama jde, s jak vysoka prvé byla sešla. To se uměním děje, však z základu přirození.

7) Hledíno na oblohu, že se vůkol světa točí ustavičné, a na rozličné okršlky rozdělena jsúc, rozdílné hvězdy a planety vodí, tak že odtud libá světu dnů a časů proměna povstává. I vynalezen v týž mustr, touž oblohu vytvářející hodinný nástroj, také za den a za noc obcházející a tím obcházením časy a chvíle rozměřující.⁸⁾ Musil pak také z kol býti složen (jinak nebylo lze), nejen aby se jedno druhým táhlo, ale také aby běh bez konce býti mohl. A muselo tu něco býti nepohnutého (jako v světě země jest *primum quiescens*), t. sloupkové a šroubkové rozliční, potom něco napřed se hýbícího a jiné s sebou pojímajícího, jako v světě jest oheň *primum mobile*. Poněvadž pak tuto (v hodinách) nebylo lze poručiti něčemu hýbati se a jiné za sebou točiti, tak jako Stvořitel světlům nebeským poručil, a pro vůli jeho děje se; tou příčinou se přirození na pomoc vzíti muselo, totiž váhy neb závaží. Nebo poněvadž všecko těžké dolů se táhne přivěšuje se k hodinám olověná (neb kamenná) váha, a to na šňůru, kteráž okolo válce hlavního kola otočena jest, kterýmž váhy dolů se tlačení kolo to hlavní se obrací, a jiná s ním spata jsouc, musejí za ním. — Aby pak to vše prudce neběželo, než pomalu, přidává se minuta, sem tam se vracující a běh zdržující. Straně pak, kteráž někdy jen vyrážeti má, přidávají se zámkové, kteříž se, kdy potřeba, zdvihají a zase zapadají. Což aby se náležitě svými časy dalo, rozměření kol, zoubků, kolíků atd. to působí. V těch, kde závaží není, jsou péra ocelivá, násilně stočená a přirozenou svou mocí k rozmrštění se zase a zpřímění směřující. Ale to násilné rozmrštění poněvadž se (pro propletení kol s minutou a zámkou) státi nemůž, musí se pomaličku rozcházeť a kola za sebou táhnouti. — A tak tu hle i základ všeho hnutí přirozený jest, i forma sporádání kol a běhů jejich z formy samého světa vzata.

7) 6. oblohy a hodin bicích. 8) Rozebrání hodin bicích, jak z oblohy i základ jich i forma vzata?

9) A týmž způsobem forma učení (máli lidská mysl všecko, co se jí podává, snadně, mocně, hbitě bráti) z přirození vzata býti musí, a bude na jisto, aniž zmýlí. Poněvadž pak v kap. V. ukázáno, že mysl naše náramnou má k zrcadlu aneb oku podobnost; nýbrž jak oko nic není než zrcadlo živé, tak mysl nic než oko vnitřní: jisté jest, že se jedno druhým, a druhé třetím, milostivě vysvětliti můž. Pohled'mež tedy, jak se tu co děje a díti musí.

K spatřování věci potřebí je nevyhnutelně čtverého tohoto:

I. Oka*) dobrého.

II. Objektum patrného (t. něčeho viditedlného).

III. Světla.

IV. Mírného věci proti oku postavení.

Nedostávají se třeba jedné z těch čtyř věcí, spatřování žádného býti nemůž. Nebo neníli oka, oč se věc opřiti a kde vyobraziti má? (Jestli pak oko tmavé neb zaprášené neb zašpiněné, mdle se vyobráží.**)) Nepředstavíli se oku věci té, kterouž chytiti má, jak ji chytí? A však nebudeli světla, by ty věc do samého oka cpal, neuhlédá jí a nechytí. Naposledy však, nech oko, věc, světlo pospolu jsou, ještě nebude dosti, protože ještě míry a způsobu jistého potřebí, jak věc proti zrcadlu***)) postaviti máš. Nebo dášli věc oku za hřbet, neuhlédá jí; pakli pobočně, slabě; nechášli ji státi opodál, tratiti se bude patrnost její; pakli příliš blízko přistrčíš, sama sebou oko zastíní, že se vyobraziti moci nebude. Item musí se oku nemnoho věci pojednou cpáti, než jednu za druhou předstírati; tak stačí všechněm.

A takť jest rovně s vnitřním naším zrakem:

I. Zrcadlo jest mysl neb vtip učícího se.

9) Mysl naše nic není, než vnitřní oko neb zrcadlo, kdež čtverého potřebí.

*) V rukopise stálo zde, jakož i v celém tomto odstavci „zrcadlo“, kteréž slovo Kom. zpřetrhav, napsal vlastní rukou „oko“. Odtud ta jakási nesrovnalost, že totiž místo zrcadla hned klade oko a aplikuje to na vidění duševní.

)) Tato věta od Kom. dána v závorky, protože se k „oku“ nehodila, když jim nahradil původní „zrcadlo“. *)) Zapomenuto nahraditi slovo „oko“.

II. Objectum jest Bůh a svět, to jest věci všelijaké, viditelné i neviditelné.

III. Světlo jest rozum, vnitřní to pravé světlo, mezi věci a věci rozdílů šetřící.

IV. Míra a způsob přednášení vtipu věci jest pořádek a metod slušný.

10) To čtvero kdekoli se sbíhá, tak přirozené, snadné, libé jest učiti se, jako tělesně po věcech libých oči pásti; chybiti to nemůž, jestliže jen učedník dobré zrcadlo (t. vtip dobrý) přinese, učitel pak věci užitečných mu dodávati a světlo rozumnosti rozsvěcovati a všeho míry jisté šetřiti umí.

11) 1. Zrcadlo aneb oko vnitřní, vtip, přistrojil jednomu každému Bůh, jakž ráčil; opravit tu nemá co člověk, kromě šetřiti tohoto trého: 1. aby drahé to zrcadlo před zašpiněním hájil; 2. zaprašovati se mu nedal; 3. trásti a viklati jemu se nedopouštěl.

12) Špina zrcadla našeho vnitřního, myslí naší, jsou žádosti nezřízené a vášně zlé, hned z dětinství v nás se zjevující; hněv, svévolnost, zarytost atd. Nebo to jest vnitřní srdce našeho zahnojování, kteréž tak zraku vnitřnímu překáží, jak zevnitřnímu hnojení a krhání očí. O čemž šalomoun mluví dí, že v nešlechtnou duši nevchází moudrost a nepřebývá v těle podmaněném hříchu; proto že duch svatý, duch kázně, od myšlení nerozumných odstupuje atd. (Moudr. 1, 4. 5). Musí tedy, kdo pravé moudrosti právě vyučen býti má, nejprv srdce své čistotě a svatosti nastrojené míti.

13) Prach vnitřního našeho zrcadla se přichytávají a je zastěňující jsou postranní, zbytečná, neužitečná, marná myslí zanepražďování, jakýchž každého člověka mysl vždycky plná jest. Jest zajisté mysl naše jako kolo ustavičně se točící, nýbrž jako mlýn ustavěně melící; jejíž nosiči, smyslové zela, donášejí. Donášejí pak (nepřihlídí k tomu vrchní zpráve, rozum) marného lecos, co kde uchytí, řídko věci užitečných zrno, vždycky téměř marnosti plevy ohrabky, písek.

10) Učiti se nic není než spatřovati. 11) Vtip, vnitřní zrcadlo, musí 12) 1. vyčišťován býti, 13) 2. před zaprašováním hájen,

prst, drtiny a ledacos. Tu pak se děje, jakž ve mlýně bývá, že se všickni koutové zapráší a zanesou. Protož tento vnitřní mlýn, mysl (jenž také zrcadlem a okem slove, před zaprášením hájiti jest, mládeži daremnými věcmi se zanášeti nedopouštěti, ale hned časně tím, což k moudrosti právě přináleží, je naplňovati.

14) Třetí tohoto vnitřního zrcadla výprava jest obránění mu třaslavosti a mektavosti. (Nebo na tekuté a mektavé vodě nsnadně se podobizna věci vyobrazí, na stojaté snadně; a komu se oči třesou aneb sem tam házejí, málo zraku užívě.) Protož musí mládež učena býti v řádu mysl držeti, aby netěkala sem tam, ale toho, co se kdy dělá, hleděti zvykala. Tak navedené pacholátko, aby hříchů, marností, vrtkavosti prázdné bylo, bude právě ušlechtilá moudrosti nádobka.

15) Potud o zrcadlu a oku. — Objectum máli býti patrné, musí býti celistvé a dobře barevné. Nebo mlha, pára a podobná chamraď, špatnou v sobě majíc podstatu, špatně se v zrcadle mohou opíratí. Věci tedy, kteréž se mládeži přednášejí, ať jsou dobré, pravé, užitečné, libé, a budou se mocně myslí jímati.

16) Světla rozumu také potřebí. Nebo jakož po tmě člověk nic nevidí, aby mu co u očí se dělo, tak nerozsoudí-li čeho rozumně, by mu o tom mluvil, neb ukazoval, nic věděti nebude, jakž při člověku spícím, aneb mysl jinde majícím patrné, že všecko přehlídne a přeslechne: a tolikéž kdo někomu něco zamateně a zatemněle povídá, že se rozum rozvinouti a tomu v se přijíti nemůž. Jakož tedy, kdo v noci zraku lidskému něco ukázati chce, světlo rozkřesati, rozsvítiti, a potom tytýž utíratí a vyjasňovati musí, tak chceli preceptor neumělému a jako ve tmách sedícímu discentu poklady moudrosti ukazovati, musí jej sobě i ku pozorlivosti nejprv nastrojiti, aby s chutí a žádostí velikou přistupoval (což jak se státi můž a má, níže v kap. XVII. fund. II. a kap. XIX. se státi můž a má, níže v kap. XVII. fund. II. a kap. XIX. comp. I. se oznámí) i potom všecko rozumně předkládati (e principiis rationis deducendo omnia*), aby vida viděl.

14) 3. vrtkavosti se vystříhati. 15) Objectum vtípu jakého se dodávati má? 16) Světlo vtípu jest rozum.

*) ze zásad rozumových vše vyváděje.

17) Naposledy způsobu jistého potřebí v přednášení věci, jenž záleží v těchto částkách:

18) 1. Nestavěti nic za zrcadlo, všecko před ně, to jest, neukrývati před discipulem nic ze všech věcí, kteréž věděti má; (ani naschvál, ani v zapomenutí). Protož i věrnosti i bedlivosti veliké preceptoru potřeba.

19) 2. Nestavěti pobočně, než přímo proti oku; to jest, ukazovati nejen kraj aneb svrček věcí, ale věci samy, jak nejpěněji možné.

20) 3. Neobraceti hřbetem k zrcadlu, než lícem; to jest, věc každou ukazovati z pravého jejího gruntu. (Omnia docere per priora, id est per causas.)*)

21) 4. Nejen zdaleka věc ukazovati, ale také blíže k spatřen podati, to jest, čemukoli preceptor učí, tak učiti, aby discipulus viděl, že to jsou života jeho se dotýkající a jako každodenní věci, jichž k tomu a k tomu, tu a tu, bude potřebí. Nebo to se jímá, když k čemu co jest, discipulus vidí. Mluvili se mu o věcech jako o něčem cizím, v Satranské tam někde zemi, on z daleka cosi znamenati bude, že se hmyzí, co pak jest a k čemu, vlastně rozeznati moci nebude a zapomene to zase hned.

22) 5. Ne mnoho pojednou na oči dávati, než povlovně jedno po druhém; to jest, nezasýpati mysli množstvím učení pojednou, než jedno po druhém přednáseti (uno tempore non nisi unum)**). Zrak zajisté jinak nemůž.

23) 6. Pomeškati se však s každou věcí před očima tak dlouho, ažby se zrak s ní seznámil a jí po všech částkách dobře shlédl, jest s discipulem nejen přeběhnouti artes, leda se odbylo, než cvičiti ho na každé věci tak, ažby se jí zmocnil ve všech částkách. Tak sobě v prodleném času všecko

17) Metod učení pravý: 18) 1. všemu učiti, 19) 2. všemu ve všech částkách, 20) 3. všemu z gruntu, 21) 4. všemu k skutečnému hned užívání. 22) 5. všemu po stupních, 23) 6. všemu až do dostatečného utvrzení.

*) Všemu učiti na základě věcí předcházejících, to jest původně. **) jedním časem jen jednu věc.

vypořádati můž, a bude bez obtížnosti, libě, snadné, mocně a platně.

Aj hle v přirození samém základ všeho toho, čehož se při vyučování dítek šetřiti má! A kdyby se šetřilo, jistě by chybiti nemohlo (opětuji to), že jak snadně člověk do nějakého krásného palácu puštěn jsa, a chvíli sobě vezma všecko, co tam jest, malování, řezby, čalouny a jiné rozličné ozdoby, prohlédati můž bez tesknosti, ažby prohlídl všecko: tak snadně týž člověk do palácu světa puštěn jsa, všechny v něm rozstavené divné přípravy a činy prohlédati a jim, až do vypořádání sobě všeho, vrozumívati můž.

Však poněvadž co tak veřejně navrženo, ještě částečněji, světleji a jemněji ukázáno býti můž, pohledme, jací z téhož základu přirození grifové vzati býti mohou, aby učení na jisto bylo, a to mocně, snadně, hbitě.

Kapitola XV.

Jak dělati, aby života k studiím dosti bylo.*)

1) Libuji sobě moudří Hippokratesa, starého lékaře, aphorism první, kterýž (lékařské umění v summu uvéstí začínají) tak položil: *Ὁ βίος βραχύς, ἡ δὲ τέχνη μακρά, ἡ δὲ καιρὸς ὄξυς, ἡ δὲ πείρα σφαλερῆ, ἡ δὲ κριδὶς χαλεπή,* to je: život krátký, umění dlouhé, příležitost rychle mijející, zkušování nejisté, dovtípování nesnadné. Címž pět překážek, pro něž řídcí k vrchům umění lidských vycházejí, jadrně vyslovil.

2) První jest krátkost života. Nebo začnouc živi býti a něčemu vrozumívati, mřeme, a to, co se při nás ukazovati začalo, s námi.

3) Druhá věc, kterýchž uměti potřebí, náramná rozšířenost, jichž k vypořádání více by času, než ho na světě míti můžeme, potřebí bylo.

4) Třetí nedostatek příčin a příležitostí dobrých, aneb jsouli kdy, rychlé jich míjení. Nebo nejlepší jest příležitost v mla-

1) Pět překážek snadného v moudrosti prospívání: 2) 1. života krátkost, 3) 2. věcí rozšířenost, 4) 3. příhodnosti rychlé míjení,

dosti, an věk ten obyčejně v hříčkách strávíme. Jiná příležitost dále se kdy, než zvíme, usmekne se zase.

5) Čtvrtá (ač u něho pátá) zatemnělost vtipu a soudu našeho, že nsnadně k jádrům věcí pronikati můžeme.

6) Pátá, chtěllyby kdo dlouhým vyšetřováním, jak toto neb onono jest, porozumívati, to že pracné jest, a k tomu nejisté. Nebo přehlídneli se co jednou třeba (což jak snadně se státi můž), všecka observací v nejistotu přichází, aniž se kdy ubezpečiti lze.

7) Toto vše poněvadž všelijak pravé jest, mysliti potřebi, zda by jak napraveno býti mohlo. Napraveno pak býti nemůže, leč

života prodlužováním;
umění ukracováním;
příležitostí uchvacováním;
vtipu (k snadnému chápání) odvíráním;
místo nejistého vyšetřování jistého základu, kterýž by chybiti nemohl, užíváním.

A o tomž již mluviti a toho vyhledávati budeme, tímto pořádkem:

- I. Jak dělati, aby nám život nebyl krátký?
- II. Jak dělati, aby učení na jisto bylo?
- III. Jak dělati, aby snadné bylo?
- IV. Jak dělati, aby mocné bylo?
- V. Jak dělati, aby krátké a hbité bylo, abychom ho mnoho vypořádati mohli?

8) Co se života lidského tkne, nejen tuto Hippokrates na krátkost jeho nařiká, ale to i sám Aristoteles činil, naturae exprobrans, quod cervis, corvis et aliis animalibus tanta vendi spatia concedat*), člověka pak, k velikým věcem narozeného, že tak úzkými života mezemi obmezilo. Ale mou-dře odpovídá Seneca: Non brevem vitam accipimus, sed

5) 4. vtipu zatemnělost. 6) 5. vlastního vyšetřování plzkost.
7) Jak tomu vyhýbati? 8) Na života krátkost slušili nařikati?
*) vytýkaje přirození, že jelenům, havranům a jiným zví-
řatům tak dlouhých věků propůjčilo.

dílo vykoupení šťastně vykonal, zdali ne na příklad nám cimus; nec inopes ejus; sed prodigi sumus. Vita, si scias uti, longa est. Item: Satis longa vita et in maximarum rerum consumptionem large data est, si tota bene collocetur. Není nám (prý) krátký život dán, než my jej krátký děláme, protože jej nepotřebnými věcmi mrháme. Sic kdybychom užívali života uměli, štědře se ho nám, i k největších věcí vykonání, dává. (De brevít. v. c. 1. et 2.)

⁹⁾ Naše tedy jest vina, jestliže se nám k vykonání velikých věcí (to jest: k vyučen se všemu tomu, což že člověku náleží, v kap. X. ukázáno života nedostává, protože jej sobě mrháme sami; a to způsobem dvojím: jedno mořením v sobě života, aby nám dříve času zhasl; druhé mařením toho ostatku v věcech neužitečných.

¹⁰⁾ Píše zajisté Hippolitus Guarinonius a dovodí, že každý člověk zdravý se na svět narodě, tak mnoho kořenů života v sobě má, aby kdo nejoutlejšího jest přirození, 60, kdo nejsilnějšího, 120 let živ býti mohl. Mřeli kdo před tím časem (jakož arci mře větší díl lidí v dětinství, pacholetství, mládenectví, mužství), že to nejde přirozením než nešetností lidskou, pokažením totiž a porušením v sobě nástrojů života, z čehož násilná smrt následuje.

¹¹⁾ Ze by pak i to málo (třeba 20, 30, 40 let), kdyby se dobře vynakládalo, k velkým věcem stačovalo, na důvod jsou někteří v pokolení lidském, kteříž v nemnohém věku velikých věcí dovodili. Alexander Veliký ve třicátém třetím létě věku svého umřel; a však čeho v těch krátkých létech nedovedl? Války mnohé vykonal, vítězství veliká obdržel, všeho téměř světa pánem učiněn, jména sobě nesmrtelného dobyl, jakž by snad jiný tisíc let živ jsa nedovedl. — Jos. Picus Mirandulanus*) téhož věku ani nedošel; došel však v filosofii i theologii tak velikého umění, že zázrakem učiněn svému věku i následujícím. — Sám Pán a vykupitel náš na svět poslán byv, ne více než 34 let v smrtebném těle zůstal a veliké

⁹⁾ Život sobě sami mrháme dvojím způsobem: ¹⁰⁾ 1. mořením ho v sobě, ¹¹⁾ 2. mořením ho věcmi neužitečnými.

*) Giovanni Pico Mirandola.

(poněvadž všecko, co při něm bylo, tajemství bylo), že jaký se koli komu věk dostane, k vyřízení toho, což k věčnosti stačuje, dosti jest?

¹²⁾ A protož na toto dvě mysliti jest, máli se v životě mnoho zpravit:

I. aby tělo před nemocmi a smrtí hájeno bylo;

II. aby mysl rozumně v práce byla zavozována.

¹³⁾ Těla pilně šetřiti, před nemocmi a úrazy hájiti povinni jsme proto. Předně, že jest příbytek a stánek duše, a to jediný, kterýž rozbořili se, ona jiného nemajíc hned se z světa ven stěhovati musí; pakli se pomalu trhá, láme, boří, aneb třeba zamoká, hnije, nepohodlné v něm bydlení má. Abychom tedy na palácu světa (kamž milosti Boží uvedeni jsme) co nejdéle a nejpohodlněji pobyti mohli, stánek ten svůj pilně opatrovati musíme. — Druhé i proto, že tělo nejen stánkem, ale i nástrojem jest duše rozumné. Duše zajisté v těle jsúc, bez těla nic nemůž: ani slyšeti, ani viděti, ani mluviti, ani z místa na místo přecházeti atd., nýbrž ani přemýšlovati; netoliko proto, že mysl všecku materii od smyslů bere (mysliti zajisté žádný nemůž, leč o tom, co někdy viděl, slyšel atd. aneb podobném); ale také že též materie kde chovati nemá než v mozku, ani se s ní jak jinak obírat, kromě podobizny věcí v mozku jako v zrcadle spatřujíc atd. Protož poruší-li se mozek jakýmkoli způsobem, rozum se hned také ruší, aneb mate, aneb zastěňuje: rušili se jiní v těle oudové a bolest působí, mysl hned také překážku má. Načež hleděl, kdo onen veršiček složil:

Orandum est, ut sit mens sana in corpore sano.*)

Zdravá mysl v zdravém těle
nejlepší klenot, věř cele.

¹⁴⁾ Zachovává se pak tělo naše v životu a zdraví dobrou dietou, jenž jest míra jistá všeho toho, což tělu ku pohodlí jeho přináleží. O čemž medicí obšírně píší. Tuto navrhnu toliko něco, a to z základu přirození, příkladem stromu.

¹²⁾ Dvojiho tedy potřebí. ¹³⁾ Těla a zdraví pilně proč šetřiti máme? ¹⁴⁾ Zdraví čím stojí? Dietou.

*) Prosme, by zůstal bujarý v bujarém těle duch náš.

15) Strom, má-li v živosti, čerstvosti své zachován býti na dlouhé časy, musí 1. vlahu míti stále; 2. provívání často; 3. odpočinutí tytýž.

Vlahu míti musí; nebo kdyby neměl, usvadl by; a však ne na zbyt, nebo přílišná mokrost kořen hnojí a zkázu přivodí.

16) Tak i tělu potřebí pokrmu a nápoje; bez toho ono státi nemůž, protože hladem a žízni život svadne, schne, mře. Však tak, aby nebylo přecpávání a přelívání, než jen ku potřebě; čím mírněji a skrovněji bude, tím jistší a lepší zažívání. Čehož když vůbec nešetří, kazí v sobě život a zdraví, a umoří se dříve času. Kdyby všecky lidi, co jich před časem z světa zchází, přehlídl, jeden v tisíci sotva se najde, kterýž od hladu umřel, všichni téměř od přeplňování. Nebo smrt jest od nemoci, nemoc od zlých vlhkostí, vlhkosti zlé od nezažívání, nezažívání od žbytečnosti, že se tak mnoho do žaludku cpá a leje, že převažovati stačiti nemůž. Obzvláště pak studentům, kteříž se nevypracují, střednosti potřebí, chtějí-li zdrávi býti. — 17) A však nejen skrovná, ale i prostá potrava býti má, protože přirození na maličku přestává, podle pak přirození živu býti nejlépe jest. Stromu, nechť jest jakkoli vzácný, nezalévá zahradník vínem neb mlékem, než čím Bůh nařídil, vodou. Šetřiti tedy i rodičové mají, aby dítek mlsům neučili a zdraví jim nekazili. Není zajisté nadarmo zapsáno, že Daniel s tovaryši svými, mládenečkové spanili, z královské krve, byvše oddáni k učení, při vodě a vaření prostém zdravější, tlustší a (což více jest) rozumnější byli, nežli všickni, kteříž z královského stolu opatření své měli. (Dan. 1.) Ale v tom částečněji na svých místech.

18) Provívání také musí míti strom a občerstvování větrem, deštěm, mrazem, sic bez toho mdlí a chřadne; nýbrž postavilliby strůmek a bylinu někam, kdeby ho vítr docházeti ne-mohl, neb v teple ustavičném, zatchne se a usvadne. Týmž způsobem lidskému tělu občerstvování potřebí, a to procházením, probíháním, pracemi, hrami a jakýmkoli těla pohybováním a cvičením.

15) Dieta na čem záleží, příkladem stromu se ukazuje: 1., 2., 3. 16) Strava má býti 1. skrovná, 17) 2. prostá. 18) Cvičení těla proč potřebí, a jaké býti má?

19) Naposledy odpočinutí stromu potřebí, aby ne vždycky zevnitř kvetl, rostl, ovoce nesl, než také někdy zevnitř odpočívání, sám v sobě vnitř zažíval a se sílil. Protož nařídil Bůh, aby za každým létem následovala zima, v kteréž by dříví, byliny i země sama odpočívala; tolikéž lidem poručil, aby každého sedmého léta zemi (t. vinicím, rolím, zahradám) odpočinutí přáli. (3. Mojž. 25.) — Tak podobně lidem dal noc k odpočívání po pracích; a však i mimo čas odpočívání nočního obmýšleti se má a musí, aby tělo, jako i mysl, při pracích svých tytýž odpočinutí a vydchnutí mělo; což se děje zabývkami nějakými. Nebo poněvadž mysl lidská i tehdáž, když se jí od prací popustí, zaháleti nemůž, musí předce něco býti, čímž by zanešena byla, aby se čas nemařil, a mysl spolu s tělem občerstvení měla. A to již něco veselého býti musí, jakož rozprávky, žertové, hry, muzika, malování, a cokoli smyslům těla libé a pohodlné jest, však bez hříchu.

Toho trého kdo šetří (jí a pije středně, tělo pracemi cvičí pilně, pohodlí a občerstvení jemu dodává rozšafně, jak přirození káže), není možné, aby živ, zdrav, čerstev nebyl na dlouhé časy, samu přírodu a moc Boží vymíníc. Protož naučiti se tomu, jak v míru jísti i nejísti, spáti i bdíti, pracovati i odpočívati, velikou jest pomocí dlouhého života a zdraví, i bez léků.

20) Následuje o šetrném času života užívání. Málo se cosí zdá třidceti let; vyřkne se to pojednou, a však mnoho jest v nich dnů, ovšem hodin; i pomaličku jda, může se v tom času daleko přijíti. Stromu jak zrostem přibývá, divaje se naň, neuhlédáš, protože pomaličku a nepatrně roste; a však (když jen roste) každý měsíc ho něco přibude, ovšem každý rok, že ve třidceti letech veliký bude. Týmž způsobem jde zrůst těla našeho; nevidíme, když roste, vidíme, když zroste.

A nejenakť jest i s pracemi myslí; málo k málu přidáváje, toliko přidáváje nashromáždí se jistě v krátkém čase víc, nežby věriti mohl. Nebo když na stromě každý rok z každého pupence jedna toliko ratoléstka a neb proutek vyroste, dřív třidceti let bude míti na sta, ba na tisíce větších a menších

19) Odpočinutí tělu i myslí potřebí, a jak? 20) Času života jak šetrně užívati, aby se mnoho vypořádalo.

ratolesti, listů pak, květu, ovoce bez počtu. A neměl by člověk ve dvadeceti aneb třidceti létech také vyrůsti? Porozvrzme to maličko.

21) Den má 24 hodin; ty pro potřebu života a zdraví na tři rozděle, budeš míti osm hodin k spaní, osm k jídlu, procházkám, rozprávkám, hrám a rekreacím jakýmkoli; osmť zůstane ku práci, kterouž bez nesnadnosti a tesknosti konati můžeš, každou hodinu platného něco zpravě. Počítej pak do téhodne šest dnů (sedmého celého k odpočinutí zanechaje), bude v tým dni ku práci hodin 48; v roce pak budeš jich míti dva tisíce, pět set a sedmdesáte šest. Co pak v desíti, dvadceti, třidceti létech? Kam to hle vyjde, když se pomaličku jen předce vždycky kráčí? Protož práv jest Seneca, že život tomu, kdo ho užívati umí, dlouhý jest a k jakýmkoli velikým věcem stačuje. Na tom jen záležeti již bude, uměti života užívati, a to, což se v něm zpraviti má, uměti pořádati. O čemž následuje.

Kapitola XVI.

Jak dělati, aby učení na jisto bylo?

1) Pěkné jest Pána našeho promluvení u sv. Marka: „Tak jest (prý) království Boží, jako kdyby člověk uvrhl símě v zemi a spal by a vstával by ve dne i v noci, a semeno by vzešlo a vzrostlo, jakž on neví. Nebo sama od sebe země plodí, nejprv bylinu, potom klas, potom plné obilí v klasu, a když sežrá úroda, přičiní srp.“ (Mark. 4. 26 etc.) Címž ukazuje, že Bůh jest, kterýž dělá všecko ve všech, člověk aby jen símě poučování dobrých v srdce své přijímal, že se ujímati bude a poroste všecko samo, tak že nezví, jak vzroste. Protož i při cvičení mládeže na tom toliko záleží, aby chom my seménka poučování dobrých dobře rozsívati a strůmky Boží štěpovati uměli; vzrůst a požehnání od Boha bude. 2) K rozsívání pak a štěpování umění že potřeba, skutek sám svědčí. Nebo když neumělý štěpař zahradu vysa-

21) Rozvržení času na léta, dny a hodiny.

1) Bůh dává prospěch a zrůst. 2) když lidé rozumně sejí a štěpují.

zuje, větší díl oštěpů mu poschne, a co se ujme, zdařením více nežli uměním jeho bývá; ale rozumný a zkušený štěpuje na jisto, věda kdy, kde, jak, proč dělati neb nedělati má, aby mu chybiti nic nemohlo. Ač chybiti sic i jemu můž a chybuje, protože aby se někde něco nepřehlídlo, neb nedohlídlo, aneb sic příhoda nepřišla, bez toho těžce býti můž. Ale nyní se o nedopatření neb příhodě nemluví, než o umění, jak ono jíti má, aby jisté bylo.

³⁾ Poněvadž tedy v školách na větším díle všecko se posavád na zdař se dělalo, a žádný říci nemohl: Já toho mládeňka v tom a tom čase tam a tam přivedu, tak a tak vy-cvičeného postavím atd. — pohled'me, jakby umění to duchovního štěpařství na jistý nějaký základ postaveno býti mohlo, aby nechybovalo.

Ten pak základ jiný býti nemůž, než přirozený, aneb od přirození vypůjčený (jakž v kap. XIV. ukázáno), což prohlédneme a sobě to příkladem předně ptáka, mladé vysedajícího, potom umělého a šlépějemi naturae kráčejičího stavitele, malíře a štěpaře vysvětlíme, a hned při každém punktu nezprávy školské podotknouc, regule nápravy odtud vyvedeme.

FUNDAMENTUM I.

Přirození pilně šetří času každé věci příslušného.

Ku příkladu: pták mladiti se hledí ne v zimě (vystydlo by mu hnízdo, a mladá zmrzla), ani v létě (horkem tu prahne a umdlévá všecko), ani na podzim (moc a život všech věcí tu s sluncem jde dolů, a než by je odchoval, přišla by zima); než z jara, když život všech věcí okřívati počíná. A to opět po stupních. Nejprv za chladna ještě v životě počíná (protože mu to tam nastydnouti nemůž); když se trošku oteplí, sází vejce do hnízda; opět když tepleji, vysedá je, aby živý tvor pomalíčku světlu a teplu zvykal, až i zvykne.

Tak stavitel (šlépějemi přirození kráčeje) znáti musí, kdy dříví káceti, kdy cihly páliť, kdy grunty klásti, kdy stěny hnáti, kdy mazati atd., aby vše v čas bylo.

³⁾ Cvičení mládeže nemá býti na zdař se, než na jisto.

Tak ovšem zahradník ne ledakdys a ledajaks dělá, ale jistým časem a pořádkem všecko. Neštěpuje v zimě, (protože tu vlaha v kořenu sedíc, vzhůru k zavlažování roubu nepůjde); ani v létě, (protože tu vlaha do ratolestí již vstoupila, v kořenu jí málo); ani na podzim, (protože tu vlaha dolů do kořenu sstupuje); ale z jara, když vlaha z kořene se rozcházeti a vzhůru hnáti začíná. Tolikéž i potom, cokoli při štěpu konáno býti má, toho se čas jistý znáti musí, kdy oklestovati, kdy hnojití atd., protože i sám strom své časy má, pupenců hnání, rozkvětání, zelenání se, ovoce atd.

Proti tomuto základu dvojnásobně se hřešilo v školách:

1. Nebráním začátku cvičení, když čas pravý; někteří brzo příliš, jiní pozdě příliš k študiím přistupovali.

2. Nerozměrováním potom študií takovým, aby vše jedno za druhým přirozeně, jako po stupních, šlo.

Neb dokud dítě nemluvnětem*) jest, cvičiti ho nelze, protože kořen rozumnosti hluboko ještě vězí. V starosti jest pozdě, protože rozumu a paměti zase již uchází a ubývá. U prostřed věku neshadno, protože se moc rozumnosti po leda věcech rozprchla, sbíratí ji těžko. Šetřiti se tedy má věku mladého, když vlaha života a rozumu vzhůru jde: tehdáž se všecko ujme, všecko vkoření.

Z toho jde, že

I. Cvičení školské v jaře života začínati se má, to jest v dětinském věku, protože dětinství jara, mládenectví léta, mužství podzimku, starost a sešlost zimy podobnost má.

II. Ranní hodiny k študiím nejzpůsobnější jsou, (protože opět ráno jara, poledne léta, večer podzimku, noc zimy podobnost nese).

III. Všecko učení má podlé pochopitedlnosti věku rozměřeno býti; k čemu kdy vtíp způsobný jest, tehdáž aby v to zavozován byl.

*) V rukop. nemluvnatem.

FUNDAMENTUM II.

Přirození sobě hotoví materii, dřív nežli formovati začíná.

Ku příkladu: pták, když sobě podobný létavý tvor vyvésti má, nejprv sobě z krůpěje krve své, v životě svém, položí zárod, aneb kolikkoli jich; potom se stará o hnízdo, kamž by je schránil. To sobě shotově a vejce snesa, teprv se na ně usadí a pořád již zahřívá a formuje.

Tak moudrý stavitel, nežli stavěti začne, nejprv dříví, kamení, cihly, vápno a jiné potřeby shledává a sváží, aby nedostatkem potom práce psována neb meškána nebyla.

Podobně malíř, kontrfekt dělati maje, plátno sobě přichystá, na rámec rozepne, fundamentum položí, barvy sobě rozdělá, penzlíky zhotoví atd. a teprv pak maluje.

Tak zahradník, nežli začne štěpovati, musí zahradu, planě, rouby a nádobí všelijaké míti; a ne aby teprv dělati začna odbíhal, a toto onono shledával. Sic pokazí tytýž.

Proti tomuto fundamentu hřeší se v školách:

1. Že potřeb všelijakých (tabulí, forem, knih atd.) zhotovených míti nehledí, nýbrž teprv, když čeho třeba, shledávají, diktují, vypisují atd. Což, když preceptor neumělý aneb nedbalý jest, přemizerně se děje; jakoby lékař pokaždé když lékařství dáti má, teprv po horách, lesích, polích běhati a shledávati chtěl, maje pohotově již všecku apatěku míti.

2. Že i v těch knihách, kteréž mají, nešetří tohoto přirozeného pořádku, aby materia šla napřed, a za ni forma; všudy téměř naopak se děje; (ješto jakť se pořádati má, když není co?)

Ku příkladu: řeči učí bez věc a dříve než věcem, to jest: nejprv do grammatiky a lexiků závodí a teprv kdysi po létech do fysiky, matematiky atd., ješto věci jsou podstata, slova případek jejich; věci jsou tělo, slova oděv toho těla. Protož napřed věci uvozovány býti mají v rozum a potom přiodívány řečí. — V jazycích také ne od lexiků aneb autorů začínají, než od grammatiky, ješto od lexika a autorres materii dávají, to jest slova, jimž grammatika toliko formu přidává, to jest: pořádání a vázání jich. — Naposledy

in disciplinis napřed tlačí artes, scientias et prudentias za nimi, ješto tyto res, onyno modum rerum tradunt.*)
věci jednají.

Z toho jde, že mají školy z gruntu napraveny býti, musejí

I. Knihy a všecko zhotovené mít dostatečně.

II. Věcem učiti předně, a za tím řeči.

III. Žádnému jazyku neučiti z grammatiky, než z textů autorů hodných.

IV. Reales disciplinas ante organicas.

FUNDAMENTUM III.

**Přirození bere k věci své materii způsobnou, aneb ji sobě,
aby způsobná byla, strojí.**

Ku příkladu: pták ne na ledaco v hnízdě sedne, než na to, z čehož pták býti můž, t. na vejce, k nimž přimísili se kamének, neb něco, vyhodí to. Potom pak na vejcích sedě, sedí pořád a je dotud zahřívá, až se i sformují.

Tak stavitel dříví dobré vybera, ješte je vysuší, oteše, na fošny pořeže; též plac přihotoví, vyčistí, grunty nové založí, aneb staré, aby se hodily, stvrdí.

Tak malíř hledí míti dobré plátno, dobrý fundament, dobré barvy atd.; pakli nejsou, napraví je sobě, jak můž, a nechá nejprv dobře uschnouti; potom pak ješte utře, uhladí a vše-
lijak způsobné sobě učiní.

Tak zahradník, 1. hledí plaň dobrou stromu ovocného a dobře vkořenělou vzíti; 2. musili ji z lesa do zahrady pře-
nésti, udělá to a vykopaje přesadí ji i s kořeny; 3. neštěpuje
však, chceli na jisto, leč až vidí, že se vkořenila; 4. tutouž
plaň, nežli do ní roub vsadí, oklestí a ratolestí všech obnaží,
nýbrž zetne, aneb pilkou zřeže všecko pryč až do kořene
blízko. Pročpak to? Protože kdyby ratolestí nechal, onyby
všecku vlahu do sebe pily, a roub málo jí dostáváje uvad-

*) Naposledy při naukách napřed tlačí umění, vědy a moudrost teprv za nimi, ješto tyto o věcech, onyno o způsobu

nouti by a uschnouti musel. Aby tedy on živost měl, jiné plané ratolesti ustoupiti musejí.

Hřešeno proti tomu v školách, ne tak sic hloupých a tupých připouštěním (poněvadž dle fundamentu našeho všecka mládež připouštína býti má), jako více

1. Nepřesazováním jich do štěpnice, to jest neoddáním jich cele k učení, aby kdo začne, držán v tom byl až do konce.

2. Že rouby umění, mravů, pobožnosti štěpovati se pokoušeli dříve, než sama plaň vkořeněna byla, to jest, dříve než mysl k chtivému učení nastrojena a zažžeta.

(Při některých sic z přirození jest jakási živost a k učení chuť, a toť jsou sazenice samy z sebe hodné; ale při jiných kořenů těch není; pomáhati se jim teprv musí, aby umění opravdově zamilovali a vlahou moudrosti zapájeti se žádali. Což jak se státi má, níže navrženo bude.)

3. Že před štěpováním mládeže neoklestovali, to jest mysl od postranních zaneprázdnění, slušným v kázeň, bázeň a řád jich pojímáním, neodvozovaly.

Protož napotom

I. Kdo se škole oddá, ať se při tom stále drží, dokudž neprojde, co projíti má.

II. K kterémukoli umění se přistupuje, mysl discipulů nastrojena buď, aby s žádostí přistupovali (o čemž plněji Kap. násl. Fund. II.).

III. Překážky discipulům ať se všecky odejmou (o čemž plněji v Kap. následující Fund. II.).

FUNDAMENTUM IV.

Přirození jednoho času jednu toliko věc dělá nejpředněji.

Ku příkladu: pták nesnese všech vajec pojednou, ale po jednom, jak jich mnoho. A když na nich sedí, ač na všech spolu sedí, však nejprv zahřívá toliko, potom obrací, potom proklubáváti pomáhá, potom mladé krmí, pak létati učí atd., vše časy svými.

Podobně stavitel, když jeden dům začne, na té práci trvá, až dodělá; a když zakládá grunt, nedělá střechy, aniž když stěny pořadá, střechou se zanáší.

Tak malíř nedělá deset nebo dvacet kontrfektů spolu, ale jeden; byť pak i mezitím, někdy druhému neb třetímu fundament strojil, neb jiného něco, vždy předce jedna sama práce přední a hlavní jest.

Podobně zahradník nesází roubů do několika planí spolu; ani sázili do jedné dva (jestliže je sněsti a uživiti můž) spolu, ale vše jedno po druhém, aby se nemátlo.

Neřád tedy byl v školách, že při mládeži několik věcí spolu začínáno, k několikerému spolu hnání byli. Nebo kdo neví, že v classích každé téměř hodiny, celého dne, jiná lekcí byla? Ješto neniliž to matení? Který švec tak dělá, aby pět neb šest bot spolu šíti se pokoušel, a na každé kousek udělaje odložil a jinou chytil; a tu opět odlože, jinou, a tak pořád chytil a pouštěl, až do vypořádání? Který pekař tak dělá, aby jednak jednu, jednak druhou žemli do peci sázel a zase vynímal? tak aby každá několikrát tam a ven musela. Smáli bychom se, kdybychom to viděli. A pro pak sami v školách tak směšně děláme? Proč se od nich grifům neučíme? Švec jistě dokud jedné boty neušije, druhé nezačíná. Pekař, dokud se mu jedno neupeče, druhého nesází. Tak tedy nechť jest i v škole. Dokud se neupeče grammatika, nech počká dialektika; dokud se nevkoření latina, nech počká řečtina atd. Sic bude jedno druhému překážeti, protože pluribus intentus minor est ad singula sensus*).

Znal to vtipný muž Jos. Scaliger, protože nikdy nepracoval než v jedné věci jeden čas; a to myslí celou, až ji dokonal. Ku příkladu, když se řecky učil, odložil všech jiných knih na stranu, toliko řecké authority evolvoval**), až se všech zmocnil; tak potom židovsky, chaldejsky a jiné jazyky; tak Artes jednu za druhou, pokaždé samu. Tak sobě všecko, co lidé v uměních svých mají, sám vypořádal a všecko z fundamentu uměl, a zázrakem učených učiněn; a kdokoli ho v tom následovati ohledal, ne nadarmo ohledal.

*) Jedno drží mysl hůř, ku věcem je-li napjata více. **) vyvíjel (t. svitky papírové).

A tak tedy

V jeden čas v jedné věci toliko ať pracuje discipulus.

FUNDAMENTUM V.

Přirození začíná působení své od vnitřku.

Ku příkladu: pták neformuje napřed pazourů, neb peří, neb kůže; než napřed vždycky vnitřnosti se formují, potom teprva zevnitřní křtalt.

Tak štěpař ne k kůře povrchu roub přilepuje, aniž pobočně toliko nějak s ním se vrtá, než rozštípí tělo planě až do vnitřnosti k jádru, a to učině, vpustí tam roub hned za vláhy co nejhloběji, obrovňujevaje však jej pěkně, aby s rozštípeným snětem čistě, plně spojil a šlehl; tak se ujímá. — (Malíř, poněvadž svrcek jen maluje, o vnitřnosti obrazu svého se nestará. Ale hojič ran, chceli dobře zhojiti, musí nezačínati povrchu, aby se rána toliko sstupovala, než hojiti z gruntu.)

Podobně strom sám, když se mízou země napájí, krmí a sílí, nejprv a předně napájí kořen, pak teprv snět a ratolesti, naposledy květ a ovoce. A všady se míza rozplývá ne po kůži neb kůže zevnitř, ale po postřed vnitř. A protož jak štěpař nepolévá ratolesti, než zalévá kořen, a živočich potravu ne oudům zevnitřním dává, než žaludku, a on zažívaje jiným rozsílá oudům: tak rovně mládeže učitel kořene umění když dobře šetří, jiné všecko poroste jistotně. Kořen pak umění rozum jest aneb soud; snět s ratolestmi pamět jest; květ s ovocem hbité nabytého umění užívání jazykem neb pérem.

Hřeší tedy ti preceptoři, kteříž discipulům jen čisti, říkati a z paměti se učiti káží, bez vysvětlování jim věci. Nebo to dílo neužitečné jest, aneb aspoň nejisté; někdy se něco ujme, na větším však díle neujme se, podeschne a spadne zas. Item chybují, kteříž sic vysvětlovati chtějí, ale trefiti v to, aby kořen rozumnosti rozštípili a naučení mocně vsadili, neumějí. Nýbrž hmoždí se s vtípem discipule tak hamižně, jako když kdo místo dlátka kyjem neb palicí plaň rozštípiti chce.

Protož

I. Vždycky napřed rozum a soud formovati sluší a teprv zatím paměť, jazyk, ruku.

II. Vyšetřovati má préceptor všecky fortele, jak a čím se mysl discenta snadně odmyká, a užívati jich. (O čemž v kap. násl.)

FUNDAMENTUM VI.

Přirození cokoli formovati začíná, toho sobě veřejně nejprv celou podobu udělá a potom teprv po částkách vydělává.

Ku příkladu: když má z vejce pták býti, neformuje mu přirození nejprv hlavy, neb oka, neb pazouru, neb péra atd. než zakalí celé vejce, roztáhne a protáhne žilky na skrz, aby se delineací a základ celého těla udělalo; a to již pomaličku po všech stranách formuje, až se podobnost ptáka udělá, že se vidí, co hlavou, co tělem, co křídlem atd. býti chce; to teprv v každé částce k dokonalosti vede, až dovede, naposledy pak peřím ozdobi.

Tak stavitel nejprv sobě celého domu, z papíru neb dřeva, mustr udělá, a tu, potřebali co, opravě, podlé toho staví. Potom pak sám dům také tak staví, že nejprv základ, stěny, střechu postaví; za tím vyplňuje dveřmi, okny, kamny, lavičemi atd., naposledy teprv ozdobuje řezbami, malováním, čalouny atd.

Tak malíř kontrfekt udělati maje, ne od ucha, oka, úst začíná, než celý obličej (neb celého člověka) uhlem navrže; a vidí, že proporcí oudu proti oudu dobře stojí, teprv toho barvou potvrdí, veřejně ještě; pak po částkách živými barvami vyplňuje. — Podobně rypák*) obraz udělati maje, nejprv špalek z hruba oteše, potom drobněji, aby již cosi k obrazu podobného bylo, a teprv formuje oudy, naposledy maluje.

Tak zahradník, štěpovati maje strom, vezme roub, z kteréhož by se strom celý ihned založiti mohl. Nebere zajisté roubu o jednom pupenci, než celou za rok vyrostlou rato-

*) rytec, sochař.

léstku, z níž by, kolik pupenců má, tolik se ratolesti hlavních založilo a rozrostalo.

Z toho jde, že se zle děje, když se umění jakéhokoli pokusů jen utrhuje a discentům podává, aneb když preceptor zaveda discipule do jednoho umění, v tom samém ho, bez jiných, dokonalého učiniti chce. Tak zajisté nám dělávali preceptoři naši, dialektiku třeba, retoriku, metafysiku atd. hned nejprve s commentáři a divnými otázkami, grammatiku latinskou se všechnými anomáliemi, řeckou pak i s dialektky do nás cpajíce, an jsme nic, co se to dělá, nevěděli.

Náprava tedy toho neřádu napotom bude taková:

I. V mysli k cvičení oddaného dítěte má se hned z místa zakládati *universalis eruditio**), to jest taková všeho delineací, aby následující studia nic nového nebyla, než částečnější toliko toho, což nejprv založeno, rozvíjení. Tak zajisté na stromu, by on sto let rostl, nových ratolestí nepřibývá; nejprv toliko narostlé, se rozrostají a zahušťují.

II. Každá *lingua et ars* tradovati se má nejprv per *simplicissima rudimenta generalissima*, totaliter tamen; zatím per *praecepta et exempla*; po třetí per *systemata plena adjunctis anomaliis*; naposledy teprv per *commentarios*, potřebali jich však. Nebo kdo věci z pravého gruntu vyrozumí, *commentariorum* sám nepotřebuje; a potřebujeli kdo jiný, nadělali jich dosti umí.**)

FUNDAMENTUM VII.

Přírození se nezamotává, ale po svých stupních pořád kráčí.

Ku příkladu: ptáka formování má své jisté stupně, jichž ani přestavovati, ani přeskakovati nelze. V jinou se zajisté chvíli zakládají kosti, v jinou rozdělují žíly, v jinou zhušťuje maso, v jinou potahuje kůže, v jinou roste peří atd. A starý

*) všeobecné vyučování.

**) Každému jazyku a umění vyučovati se má nejprv dle zcela jednoduchých a všeobecných základův, avšak v celosti; za tím skrze pravidla a příklady; po třetí skrze úplné soustavy s připojenými výjimkami; naposledy teprv skrze výklady, potřeba-li jich však.

pták, když mladého létati učí, nežene ho pojednou z hnízda, ale cvičí pomalu, nejprv nad hnízdem křídélka roztahovati, potom nad týmž hnízdem se pozdvihovati, pak okolo hnízda pouštěti, to z ratolesti na ratolest létati, potom z stromu na strom, teprv z hory na horu, naposledy kdekoli pod nebem volně a bezpečně se proletovati.

Tak štěpař dila svého stupně míti musí; plaň najíti, vykopati, přesaditi, oklestiti, rozštípiti, roub vsaditi, sevřiti zas, obvázati atd., vše jiná a jiná práce jest, ničeho se vypustiti, ničím druhého předstihati nelze. A když se to tak po stupních pilně dělá, řídko chybiti může.

Zle tedy se v školách děje, když sobě a discipulům celého učení nerozdělí preceptoři místně, aby se na skrz všecko, co za čím jde a jíti má, vidělo. -- Druhý neřád, že sobě také času nerozměří, kdy kterou věc zpraviti chtějí a mají na konec. Protož sobě to často matou, k něčemu chvátáním a něčeho míjením. Jako když před grammatikou do poesi, před dialektikou do rhetoriky atd. vedou; někdy také ánte theoriám praxin exigentes, id est, styli exercitia urgentes*), dřív než jim slov s potřebu dodali, aneb je construovati naučili.

Protož náprava bude:

I. Všech studií veřejnost na jisté classes, co z čeho a za čím jíti má, rozdělití, tak, aby nic jedno druhému nepřekáželo, nýbrž cestu stlalo a svíci rozsvěcovalo.

II. Rozměřiti čas co nejpilněji a nejplněji, nejen na iéta a měsíce, ale i na dny a hodiny.

III. Šetřiti rozměření takového stále, aby se ničeho nemíjelo, ale všecko po svých stupních šlo.

FUNDAMENTUM VIII.

Přirození jak začne, tak nepřestane, až dokoná.

Jako pták začna na vejci (naturae instinctu**) seděti, nepřestane, až ho vysedí. Nebo kdyby přestal, třeba na půl dne,

*) před teorií cviku žádající, to jest na cvičení v slohu naléhající.

**) pudem přirozeným.

vystydlyby zárod a zkazil se. Tolikéž, když se vyloupí, nepřestává ho zahřívati a pokrmu dodávati dotud, dokudž se život nezroste a samo to již také dokonalým ptákem nebude.

Tak malíř kontrfekt zanča, nejsnáze jej pořád vede, aby barva na barvu přicházejíc, lépeji se temperovaly a mocněji usazovaly.

Týmž způsobem stavení domu nejlépe jde pořád. Sic přesta-ne-li se, déšť, vítr, slunce psují začatou věc, a ostatek potom ne tak užitečně se přilepuje, a jest všecko kuse, ne-stále, nehladce.

Tak štěpař, jak ruky k štěpu přičiní, odjímati nemusí, dokudž k konci nepřivede. Musí zajisté, jak roub vezme a plaň rozštípi, hned vsaditi za vláhy. A aby vítr k vysušování vlahy nemohl, musí zahraditi a obecpati všecky díry, skuliny a průduchy, dole, nahoře i po stranách, zemí, nebo drnem, nebo mechem, a aby to neodpadlo, obvázati, i přihlídati a opatrovati dotud, dokudž se rozštípeniny vlahou samého stromu nezalejí a nescelejí, aby se pevně ujalo.

Odkudž patrné, že se zle děje, když mládež jednak se do školy dává, jednak strhuje a k jnému obrací. Item když preceptor při discipulích jednak toto, jednak onono začíná a ničeho pořád čerstvě k cli nevede; až i toto, když sobě každé hodiny něco jistého nevezme, cožby na konec při ucedl-nících zpravil a k jejich prvním prospěchu přidal, aby přiby-tí něčeho jemu a jim patrně bylo. Dobře se zajisté říká v příslovi: že se za tepla železo kovati má, protože dás-li mu vychladnouti, darmo na ně kladivo dokládaje, hnusiti se s ním budeš; musíš znovu zahřívati, a tím hned i času ubude i železa, proto že čím častěji do ohně chodí, tím se více pálí.

Protož

I. kdo škole oddán, stále při tom zůstávej, dokudžby v clo-véka osvíceného, mravného, pobožného sofrmován nebyl.

II. škola buď v místě pokojném, od hluku a překážek vzdá-leném.

III. Co se podlé rozměření dělati má, děláno buď od do-
centů i discentů*) jadrně, živě, stále.

IV. Emansiones et evagationes (quocunq̄ue praetextu) ne-
mini concessae sunt.**)

FUNDAMENTUM IX.

Přirození pilně odporným věcem vyhýbá.

Jako: pták, na vejcích seděti začna, nedá k nim větru studenému, ovšem dešti neb krupobití. Item hady, dravé ptáky a jiné škůdce, co na něm jest, odhání.

Tak stavitel dříví, cihly, vápno atd., pokudž možné, v suše chová, a co vystaví, to aby zase bořeno neb vikláno bylo, nedopouští.

Podobně malíř k měkkému ještě obrazu větru, zimy prudké, ohně, prachu, ruky cizí atd. nedopouští.

Tak štěpař, aby mu štípkou nového kozel, zajíc neb jiné zvíře buď ohlodávati neb zlámati nemohl, tyčkami jej neb košem ohražuje.

1) Zle se tedy děje, když se mládeži hned z počátku otázky a disputací, a tak pochybování o tom, čemu se učiti mají, přednášejí. (Nebo to což jest, než strůmek vnově vsazený a vkořenění potřebující viklati? Pravdivě zajisté Hugo napsal: Nunquam ad rationem veritatis intrabit, quisquis a discussione coeperit erudiri.***)

Item když se jim knih ledajakýchs nespořádaných, ovšem bludných, lživých, oplzlých, též i tovaryšstva zlého nebrání.

A protož potřebí:

I. Knih žádných, kromě z nichž se učí, do rukou jim nedávati.

II. Ty knihy tak zpravené míti, aby nic nebyly, než trychtýř moudrosti, ctností, pobožností.

III. Tovaryšství postranních jim nedopouštěti.

*) učitelův i žákův. **) Vynechávati a opouštěti školy (pod jakoukoliv záminkou) nikomu nebudiž volno. ***) Nikdo k důvodu pravdy nevníkne, kdo s pochybováním vyučovati se začne.

Kapitola XVII.

Jak dělati, aby učení snadné bylo?

Znae tak preceptor práce své pořádek, opatrovati zatím musí, aby učedníku to, což se při něm koná, odporně a tvrdě nepřicházelo, ale snadné a libé. V čemž opět od přirození mistr vzíti příčiníme se; kteréž poněvadž chovance své (stromy, byliny, živočichy i naše vlastní těla) tak povlovné, lehce, libě i počíná, i rodí, i krmí, i vede, že bez všelijaké bolesti a trápení, nýbrž i libostí zvláštní zažívají, rostou, silí se; i námť to opatřiti jest, aby týmž způsobem mysl mládeže štěpována, zavlažována, chována a vedena byla k volnému a veselému v uměních prospívání. Prohlédnemež opět, jako i prvě, po částkách, jak tu co přirození dělá.

FUNDAMENTUM I.

Přirození vždycky od nezačatého začíná, a pakli co začato jest, to nejprv zkazí.

Ku příkladu: Když pták na vejce sedá, musí v něm nebýti zárodu žádného, než materie prázdňá, čistá, čerstvá; sic bylli již prvě zárod jaký v tom vejci, nic z něho nebude; zkaženo býti musí, a jiné hledáno.

Tak stavitel chcei postavit dům nový, musí míti plac k tomu prázdny, aneb starého něco zboře, uprázdňiti sobě.

Podobně malíř nejlépe na tabuli prázdňé a hladké maluje. Bylali tabule prvě již pomalována neb pokálinka a poškrťána, vymazati se a vyhladiti musí, aby věc z gruntu svůj vlastní začátek měla. (Jako i kdo do nádoby něco liti úmysl má, nechcei, aby se mu pokazilo, nádobu nejprv dobře vypláknouti musí.)

Tak zahradník nejlépe na tom štěpuje, což stromem ještě nebylo, t. na plani. Pakli chce na strůmku neb stromu, musí mu nejprv ratolesti všecky odjiti a tak jej ku přijetí nové formy způsobiti.

[A toť jest, proč Aristoteles privationem inter principia rerum*) počítal, že hned nemožné jest, aby forma nová v materii místo našla, leč prvni ustoupí.]

Z toho jde: předně, že počátkům nejsnáze přichází učiti se věcem dobrým, dokud mysl ještě jiným zanešena není, t. hned jakž se rozum zjevovati začíná; čím se déle cvičení nezačne, tím jim tíže. — Druhé, že jim ani milo, ani prospěšno býti nemůž, když jednak jeden, jednak druhý preceptor je chytá, jednak tím, jednak onim pořádkem. — Třetí, že neuměle dělají, kteříž pacholata a mládenečky odrostlé k cvičení berouce, nezačínají a sebou vládnouti učili, než aby je povahy v úzdu pojímali a sebou vládnouti učili, než hned je do literního umění vedou. Ješto konif prvě koně udidlami sevřiti a povolného sobě učiniti musí, nežli ho tak a tak formuje. Protož dobře Seneca: Mores primum, mox sapientiam disce, quae sine moribus male discitur.***) A Cicero: Philosophia moralis praeparat animos ad satus acci-diendos etc.***)

A tak tedy

I. učení nejlép časné začítí, dokud mysl jako tabulka prázdňá, ke všemu způsobná.

II. Nejlépe jest, aby učedník v jednom umění jednoho toliko učitele užíval v jeden čas.

III. Cvičení se nejlépe od formování mravů a povah začíná.

FUNDAMENTUM II.

Přirození vždycky materii tak nastrojuje, aby formovati se dáti chtíva byla.

Ku příkladu. Ptáček, když v vejci živ býti začne, zsilí se, pomáhá sobě z něho sám, klube, láme, drápe, tiskne se. Vytláče se na prostranno, rád jest, když ho matka, sedíc na něm, zahřívá; rád, když krmí, sám ústka odvíraje a chtívě,

*) odnímání k počátkům věcí. **) Mravům prvě, pak teprv moudrosti se uč, již bys bez mravů zle se učil. ***) Filosofie mravoučná připravuje duši k přijetí semene.

*) Od poč. kapitoly až sem vlastní rukou Kom.

co se mu do nich pustí, požiraje; rád, když ho na vyhlídnutí neb prolihnutí pustí, rád, když ho létati rájí, létati ohleduje; rád potom litá, summou rád a s chtivostí k tomu, co jemu náleží, pospíchá.

Tak zahradník opatrovati musí, aby štěp opatrně štípen jsa a vlahy i tepla dosti máje, rád spaniie rosti atd.

Zle tedy činí, kteří učedlníky bez chuti předce bezděk nutí a do nich mimo vůli jejich cpají; ješto jakýž užitek? Nepřijímá-liť žaludek s chutí pokrmu a cpá se předce, nic odtud pojití nemůže než nechutenství a vývrátek, aneb nezažitost a neduh. Naproti tomu když lační žaludek, bere chtivé, co mu koli dáš, a zažívá dobře a obrací v krev a mízu života. Protož dobře Isokrates: *ὁ δὲ ἴσφι φιλομαθῆς, ἔση πολυμαθῆς*: Buďte-li se rád učiti, mnoho se naučíš.

A protož

I. chut k učení má v mládeži všelijakým způsobem rozněcována býti: protože

Kdo co dělá s chutí, míle,
Práce jest mu kratochvíle.

II. Způsob předkládání jim všeho takový býti musí, aby jim všecko učení nepřicházelo jinak, než jako hra a kratochvíl.

Ne rozvážlivě pověděl Democritus, že studiorum radices amarae, ale fructus dulcis.*) Má-liť býti ovoce sladké, kořen hořký býti nemusí. Ale bezpochyby žeť to podlé zvyklého způsobu mluví, když preceptorů jinak přednáseti neumějí než v pohádkách, ani jinak vábiti, než ferulí, pěsti, melou. Komužby to nezhořklo? Ale mohou se najíti s pomocí Boží takové cesty, aby mládeži nic hořceji nepřicházelo učiti se, nežli perník a cukr jísti, neb ořechy louskati, neb jahody sbíratí, neb v ráže, koně, panny hrátí, neb po jarmarku choditi, lelky sbíratí, neb rozprávek nějakých libých poslouchati, protože všelijaká umění rovně nejsou než vnady vtípu lid-

*) Ze kořen (počátek) učení hořký, ale ovoce sladké. Summou každá dobrá věc máli dobrou, chutnou, zdravou zůstatí, dobrému chce užívání.

ského, lahůdky a rozkoše přelíbé, když se jen v formě cukru, hry, divadla, rozprávek přednášejí, to jest tak, jakž věk ten chápati můž. Sic i cukru se tak neopatrně dávati můž, že přese dítěti zoškliví, aneb na něm nemoci doji; i hra mu přesehnouti můž, když ho k ní ne v čas a nemirně doháněl.

Zanějuje se pak v mládeži chuť k učení od rodičů, od preceptorů, od školy, od věci samých, od metodu a od vrchnosti.

Rodičové mají před dětmi učení a učení lidí vychalovati, diviti se, a jak to pěkně věci jsou, vypravovati. — Item slibovati dětem, budoucí se pilně učiti, pěkné knížky, šaty atd. Obzvláště pak preceptora toho, kterémuž dítě oddati stroji neb oddali, vychalovati, jak to znamenitý, učený, vlidný, otcovský muž. (Nam amor et admiratio vehementes sunt affectus ad imprimendum imitandi studium.*) Mohou mu i po dítěti někdy něco na schvál vzkázati neb poslati; tak se stane, že se ani cvičení, ani cvičitele děsiti nebudou.

Preceptorů pak, budoucí k mládeži vlidní, ochotní, otcovští, žádným způsobem jich od sebe slovem, ani přísňným vzezřením neodhánějící, ale raději všelijakou přívětivost k sobě vábící, laskavé s nimi někdy promlouvající; slibující též neb dávající někdy zemličku, ořech, jablko, knížku atd. Item, jestliže někdy pochválí, pohladí, políbí, popěstují, rodičům po nich něco vzkáží; někdy k sobě vezmou, nějaké malování, sphaeram,**) instrument jiný atd. ukáží, a tak summou k discipulům svým, jejich věku, vtípu, povahám formovati se budou, získají je sobě snadně. Tim se zajisté mládeži srdce ukrádá, aby třeba raději u preceptorů někdy, než doma seděli.

Skola sama má býti místo veselé, plné pastvy očím, vnitř i zevnitř. Vnitř má býti pokoj světlý, čistotný, ozdobený malovaním po všech stranách, buď že kontrfektové jsou lidi zvláštěních, neb tabule zemí, krajin, měst neb historii nějakých památky, neb emblemata***) nějaká. Zevnitř, aby byl i plácek pěkný k hraní (poněvadž se toho zvláště mladšímu věku tytýž dopouštěti má) i zahrada nějaká, do níž časem uvozování, a jim stromoví, byliny, kvítí ukazování býti mo-

*) Neboť láska a podivení prudké jsou city ku vstipení horlivého následování. **) Kouli zemskou. ***) vykládání.

hou. Tak dělali se, roste jim mysl, aby do školy jako na jarmark, kdež vždycky něco nového uhlédali a uslyšeti troufají, rádi chodili.

Věci samy jimají mysl mládeže, když jsou roztlé a pěkné, ovšem pak libé: jakéž se vždycky serioribus studiis*) proměšovati mají každý den.

Method všeho musí býti předně přirozený. Iťebo cokoli naturale, to rádo jde. Vody, aby dolů tekla, prositi netřeba; udělá to sama ráda, jen jí posluží a odhraď. Ptáka vypust z klece, nebude ho pobizeti třeba, aby letěl. Oku krásného něco ukáž (krása pak od harmonie jest), anebo uchu libé nějaké melodie a symphonie podej, netřeba jich bude nutiti k hledění a poslouchání, spíše někdy zdržovati. Na čem pak přirozený method záleží, i v předcházející kap. již navrženo, i v následujících regulich kapitoly této se oznámí. — Druhé, aby metod libý byl, má někdy cukrovou opatností oslazen býti, totiž, aby věci potřebné pod způsobem rozmlouvání, pohádek, podobenství (parabolí neb fabulí), až i hádání a zápasení společného přednášiny byly. O čemž o všem na svých místech plněji.

Vrchní zprávcové školy také napomáhati mohou k rozněcování chuti, přítomnosti někdy při zvláštních aktich, a ovšem při promociích, a to pilnějších schvalováním, i dárků nějakých rozdělováním, však (N. B.) bez přijímání osob.

FUNDAMENTUM III.

Přirození sobě maličký a prostičký, veřejný však a plný začátek klade.

Ku příkladu. Z čeho pták býti má, to se v kuličku svine a škořepinkou popne, že se to i v životě lehce nositi, i na tom snadně seděti můž; a však jest to tak sformované, že odtud pták vyrůstí můž, protože základ tam jeho jest. — Strom, jakkoli veliký býti má, shrnuje se však v jediné ovoce svého jádro všecken, kteréž do země dadouc, vykleje se, a strom odtud vzroste. Tak bylina v seménku jest celá, a z seménka vyrostá celá, a roste sama již v jakoukoli velikost.

*) vážnějším věcem.

Tak stavitel, dům postaviti máje, nejprv sobě z papíru neb dřeva mustř udělá, podlé čehož potom stavení formuje, rozličné k tomu ozdoby přidáváje, třeba bez konce.

Tak zahradník nesází v plaň celého stromu, než maličky toliko roub, a však z něho strom roste.

Bůh toho také v zákoně svém mustř ukázal. Nebo nejprv obsáhl všecko v desíti slovich, t. příkázáních, Exod. 20. Potom široce to rozvedá, zase v summu shrnouti rozkázal vůli svou, sliby a požehánkami ohrazenou, a to v způsob písně pod rytmy, aby se jí snáze naučiti mohl k dobrému zpodobil lid. Protož je Mojžíšovi i napsati i jim vydati poručil. Deut. 31. 19 atd. Címž ukázán příklad všelijakých compendií, veršů memorialních*) a podobných mdloby lidské pomoci.

Ach jak se proti tomuto těžce v školách hřeší! ach, jak fidií rouby sázejí a semena rozsívají! Větší díl preceptorů, i za nejprozřetelnější jminí býti chtících, byliny sejí a stromy sázejí, to jest pro fundamentalibus principiis variarum conclusionum chaos discipulis ingerunt, a tím všecka umění zastěhují a nesnadná čini; ješto jak jisté jest, že ex quatuor elementis mundus constat formis tantum variatus, tak jisté jest, že eruditio ex paucissimis constat principiis, z nichž (cognitis differentiarum modis) nesčíslné množství porismat, sententií a conclusi vyvstává**), rovně jako na stromu z jednoho kořene na sta ratolestí a na tisíce tisíců listí a ovoce zrůstí můž. Ach kéž se Bůh smiluje a dokonale někomu oči odevře, aby rerum nexus dobře spatřil, i jiným je ukázati mohl! My učiníme, co budeme moci, nepochybuje, že ostatek skrze jiné učiní Bůh.

*) Veršů pamětních. **) Větší díl učitelův, i za nejprozřetelnější jminí býti chtících, byliny sejí a stromy sázejí, to jest místo základních pravd směsice rozličných závěrek žákům do myslí cpají a tím všecka umění zastěhují a nesnadná čini; ješto jak jisté jest, že ze čtyř žvlů svět záleží, ve způsobách toliko rozdílných, tak jisté jest, že vyučování v nezpůsobách toliko zásadách, z nichž (po seznání způsobu rozdílných) nesčíslné množství následků, průpovědí a závěrů vyvstává.

Tuto znamenejme, že

I. každé umění má se co v nejkratší a nejvěřejší regule obsáhnouti.

II. Každá regule co nejkratšími a nejsvětějšími slovy pověditi.

III. K každé reguli množství příkladů, jak se jí užívati má, přidati.

FUNDAMENTUM IV.

Přirození postupuje od snadnějšího k neseadnějšímu.

Ku příkladu. Když se vejce zakládá, neformuje se napřed škořepina, než napřed samo vejce, potom okolo něho mázdra, kteráž na vitr vyjdouc, teprv stvrдне. Tak když potom pták ptáčka létati učí, nejprv ho naučiti musí (aneb počkati, až on se naučil) na nožičkách státi, pak křídélka roztahovati, tož se přizdvihovati a třepati, teprv se vznášeti nad hnízdo a okolo hnízda proletovati, však se zase do hnízda (jako centrum) vraceti, naposledy když se utvrdí, teprv volně pod aebem létati.

Tak tesař učí se teprv dříví sekati, pak tesati, tož srub udělati, pak chaloupku neb stodolu uměti postaviti, teprv domy, věže atd., vše po stupních, od menšího k většímu, snadnějšího k neseadnějšímu, jakž i malířské i jiné každé umění jde.

Tak štěpař musí nejprv uměti štěpy znáti, potom přesa-zovati, pak lámati rouby, teprv sázeti, a to opět nejprv domácí, potom cizozemské, mžli je míti.

Proti přirození tedy děje se v školách, že 1. latinskému jazyku z latinské grammatiky učí, což tak mnoho jest, jakoby židovskou grammatiku židovským jazykem předkládal, aneb malířskému učedníku, jak barvy třítí má, arabsky povídá; 2. že latině učiti se majícím lexica latino-vernacula *) cpají, ještoby naproti tomu býti mělo, protože se nemají učiti z latiny češtině, než z češtiny latině; protož podle mateřského s oním neznámým známeni býti mají, a ne naopak.

*) slovníky latinsko-české.

Sic jest to právě tak, jako kdybych já se někoho na cestu ptal z Prahy do Benátek, a oáby mi tak povídati začal: z Benátek přes zátoku do Triestu neb do Aquileje, do Palmy, do Colorádo atd., totiž povídáby mi zpátkem z Benátek do Prahy, načej já se neptám. Nemžž to než confusum býti. Ze české mládeži často preceptory cizí dávají, kteříž jim toho, čemu discipulí porozuměti mají, pověditi a vysvětliti neumějí, a tak hledi jeden na druhého co zeval, a stavějí Ba-bylon; jeden toto praví, druhý onono rozumí; mysl lecos ne-lystého lapá, když tak jen dovtipováním z obojí strany proti sobě šermují. Mizerná věc. 4. Ze jedněmi grammatickými praecepty (ku příkladu Ramovými) všecku mládež, českou, německou, francouzskou, uberskou atd. latině učiti chtějí, an každý ten jazyk obzvláštní svou k latině proporci má, již se šetřiti musí, máli se podle přirození postupovati a podle známého neznámému učiti.

*) Náprava tedy bude, aby napotom

I. Preceptor a discipul byli téhož jazyka, rozumějící sobě.

II. Všecko, co se k vyrozumění přednáší, ať se jazykem srozumitedlným děje.

III. Každá grammatika i lexikon ať se k tomu jazyku formuje, kterýž discipulovi přirozený jest, aneb sic již prvé dobře známý.

IV. Cokoli se předkládá, čte, z paměti učí neb říká, neb examínuje, vždycky ať známý jazyk jde napřed, a druhý za ním.

V. Kdo se cizímu jazyku učí, po stupních ať to jde: aby se mu totiž učil nejprv rozuměti, potom psáti a teprv mluvíti.

VI. Věci samy tak se pořádati mají, aby napřed to, což známé a každodenně v rukou neb očích jest, potom to, co blízce, a teprve co vzdálené, předkládáno bylo.

FUNDAMENTUM V.

Přirození se nepřetěžuje, přestává na mále.

Ku příkladu: Z jednoho vejce nežádá míti dvou ptácat, přestane, když se jedno podaří.

Tesat na jednu podvalu dvou stěn nestaví, protožeby se snad základ podvrátil, a zřítlo se všecko.

Tak zahradník na jednu plaň tří, čtyř než vic roubů nesází, než jeden; pakli plaň silnější, dva.

Roztržitost tedy jest a neužitečné, nýbrž škodné disciplině obtěžování v školách, že každého roku, ba každého téhodne, nýbrž každého dne několikero rozdílné studium se předkládá; naprosto jakoby štěpař několik roubů spolu sázal a zase dobýval a zase sázal, co se lépe ujiti chce, zkusaje. Ale to co než směsice? Nebo překáží jedno druhému, a naposledy byt se ujali všickni ti roubové, nebudou však jen zákrskové.

Pohodlí tedy discentům bude

v jeden čas jednu toliko věc dělati hlavně.

FUNDAMENTUM VI.

Přirození na se nekvapí, povlovně jde.

Ku příkladu: Pták aby zahříváním v vejci život zanítíl, nesází ho do ohně, než přirozenou svou povlovnou teplostí zahřívá dotud, dokudž se nevykline. Aniž potom, aby dospívalo, spěšně cpá neb leje do něho moci, (protožeby zacpal a zadusil spíše), ale pomaličku, prozřetelně, jak outlý žaludeček stačovati můž.

Tak stavitel polože zdí základ, nežene díla prudce vzhůru, než raději nechává dobře všeho se ssedati a vysychati, a bývá věc stálá. Sic kvapili s dílem, spodek ještě neusazený a nevyschlý snadně ustupuje, a všecko se na hromadu suje a boří, jakž příkladové jsou. Protož žádné veliké kamenné stavení za rok vyvedeno býti nemůž; po vůli jíti musí.

Tak zahradník nežádá, aby mu štěp za měsíc vyrostl, aneb hned toho neb druhého roku ovoce nesl; protož ho nebere často do rukou, nezalívá vždycky, netopí mu, než nechá, aby vedlé přirozeného slunečného zahřívání rostl, jak stačiti můž.

A takt rovně dětinský mdlý žaludeček často a pomalu krmen býti musí, jako i nezuživým srkati raději lékaři než pítí velí.

Trápení tedy mládeže bylo to, což se v školách dalo:

1. Ze šest, sedm, osem hodin každý den ve škole mivali, nýbrž privátně ještě také hnáni byli.

2. Ze zasypání a znavání byli nemírně výklady a komentáři rozličnými.

3. Nemírně diktování a z paměti se učením obtěžování. Ješto tak tuze mládež hnáti co jest než kaziti? Tim zajisté způsobem aneb se jiná studia zoškliví, aneb mysl ztupí, že potom, by chtěli, nebudou moci. An se kůň přetrhne neb zvašni, když se mu přeloží. A nádobku mášli s úzkým hrdlem (k níž podobna jsou ingenia*) mládeže), musíš neliti pramenem, než po krupějích. Sic co zpraviš? Přetékati bude na darmo; a čím vic mimo, tím méně do nádoby. Protož hloupý jest, kdo mladé učí ne podlé toho, jak oni chápati mohou, než podlé toho, jakž sám mnoho cpáti můž.

A protož pohodlí bude discentům:

I. Co nejméně hodin za den k studiim obraceti, přes čtyry jisté ne.

II. Co nejméně pamět jich obtěžovati, nihil nempe nisi fundamentalia memoriae infigendo**).

III. Ve všem se ku pochopitedlnosti věku a prospěchu formovati. (Malé věci malým, větší větším náležejí.)

FUNDAMENTUM VII.

Přirození ničeho netiskne ven, leč dozrá.

Ku příkladu: Zárodu z vejce netlačí dotud, dokudž se dokonale nesformuje a neseší. Aniž ho potom k létání má, leč mu peři naroste; aniž ho z hnízda žene, leč když se létati naučí.

Tak na štěpu pupenců dřive nežene, leč až je vlaha z kofene vzhůru se tlačící tlačí; aniž týchž pupenců odvírá, leč až se v nich listi s květem sformuje; aniž květu smítá, leč

*) Přirození darové. **) nic totiž leda věci základní do paměti vštěpujic.

až se ovoce založí a kůrkou obtáhne; aniž ovoce odmítá, leč až dozrá atd.

Násilí se tedy mládeži děje: 1. Když se k tomu, k čemu ještě vtip nedospěl, nutí. 2. Když se tím něco bez dostatečného nástrojení, vysvětlení, ukázání, bať z paměti učiti neb dělati poroučí.

A protož napotom

I. Nic nedělati při mládeži, čeho věk a vtip nedopouští, nýbrž nežádá.

II. Nic ať se jim v paměť nevkládá, čemu rozuměti z gruntu dobře naučení nejsou.

III. Nic ať se jim dělati neporoučí, čeho jim mustr dokonale ukázán není.

FUNDAMENTUM VIII.

Přirození sobě pomáhá, kolika způsoby můž.

Ku příkladu: V vejci má zavřené přirozenou hořkost, kteréž kdyby nebylo, zárod by býti nemohl. Avšak pomáhá zevnitř také, i slunečnou teplostí, i peřím sedičiho na něm ptáka. A když se ptáče vylihne, starý ho vždy předce zahřívá, dokudž samému peří nezroste; a krmí, dokudž samo sobě hledati neumí; a létati učí, dokudž neumí. A tu pomáhá, jak můž. Ukazuje mu létáním okolo něho; a hlasem ho k témuž nabízi; a bera ho přizdvihuje, aby se křídlyi třeptati učilo; potom ho na hřbet vezma, s ním okolo hnízda lítá (na čápích to vidáváme); pak někdy popustí a zase podejme a vsudy na pomoc mlodbě přispívá, až do zsilení.

A takť i chůvy dítě choditi učící činí. Nejprv učí je státi, aby nožičky stavěti zvyklo, pak postupovati trošku, tož kráčet. A to nejprv pod paže je berouc, pak na vodidlách držíc, tož do vozička sázejíc, naposledy (když trošičku utvrzení jsou ne dokonce však) za ruku vodíc. A když je mluvití učí, nejen mu věc jmenuje, ale i ukazuje, a ono teprv chápá.

Nemilostivý tedy jest preceptor, který vhodě discipulovi něco, ani mu toho dokonale nevysvětlí a neukáže, ani udělati

nepomůže, než samého se s tím namáhati, stonati, potiti se nechá, a když chybuje, s ním se bije a tluče. Ale to co jest, než rasování mládeže? naprosto jako kdyby chůva s dítětem, na outlých nožičkách ještě se třesoucím a bez podpory, hned klesajícím, natoužit se chtěla. Jinač nás přirození učí, jmenovitě dotud mlodbu snášeti, dokud síla nepodejde, aby pak podešla, tomu rozšafně napomáhati.

A protož napotom

I. bití žádného ať není pro učení. (Nebo neučili se kdo, ne on tím, než preceptor vinen, že ho k učení chtivého učiniti a jemu rozšafně předkládati neumí.)

II. Čemu se koli discipulové učí, všecko jim tak světle předkládati sluší, aby to jako prsty své před sebou viděli.

III. Aby pak to v nich vázlo, uživati sluší v přednášení jim všeho všech smyslů, kterýchž jen užiti možné.

Ku příkladu sluchu a zraku, jazyka a ruky vždycky spolu. To jest, nejen jim z úst v uši povídati, co potřebí, ale i malovati před oči. A oni hned ať se učí a ohledují i toho vypovidati, i psáti neb malovati, i učiti a to dotud, až to v uších, v očích, v rozumu, v paměti, v ruce uváze. A pro tu příčinu, co se koli v které classi traktuje,* ať se po stěnách též classy rozvěsí, i textem nej přednější též discipliny buď dispozič neb axiomata položí, i figurami a obrazy rozličnými libezné očím představí. (Quod incredibile quantum et delectet et penetret, sitque tum adjumento impressionis tum robori.**)

— Item, cokoli slyší přednáseti a vysvětlovati, to všecko sami ať zapisují; nýbrž byt' i tlačené ty knihy měly, ať je přepisují. Což proč a jakby se dáti mělo, níže při vypořádání a formování classí se ukáže.

*) čemu se kol v které třídě vyučuje. **) I neuvěřilby, kterak cosi takového těší a vniká, a nejen ku vštípení, nýbrž i k upevnění vštípeného napomáhá.

FUNDAMENTUM IX.

Přirození nic nevyvodí, kroněť co se hned ukazuje,
k čemu jest.

Ku příkladu: Když ptáčku formuje křídla, tu se hned vidí, že k létání, nohy k běhání, pýsk k zobání atd. Tak na stromě cokoli roste, všecko jest k něčemu atd.

Ergo přidá se učedníku snadnosti, jestliže čemu ho koli učí, hned jemu, k čemu to jest in vita ommuni et usu quotidiano, ukážeš qua familiarissime*). Všudy naprosto to býti má, v grammaticae, dialectice, aritmetice, geometrii, fysice atd. Nebo bez toho, by ty mu jak chceš mluvil pilně, bude se mu, jakoby o nějakých amerických zámofských věcech vypravoval, kterých kdo ví jsouli in rerum natura, a kdo ví, jak je to tam, zdáti. Ale ukážešli k čemu co jest, ne jinak než jakoby mu to do rukou dal, hned to i uhlédá i spatluje, nýbrž dělati hned to bude. Ergo nihil nisi ad praesentem usum.

Nic neuč, čeho by k čemu užíváno býti má, hned neukázal.

FUNDAMENTUM X.

Přirozen všecko na jednu formu dělá.

Ku příkladu: Jaké jest jednoho ptáka rození, takové všech, nýbrž všech živočichů; málo něco rozdílu jest strany místa, času a zevnitřního způsobu.

Tak v zrostlinách, jak se jedna bylina v semeni počíná, rodí, roste, tak všecky; jak se jeden strom stěpuje, pučí, kvete atd., tak všickni a vždycky. A jaký jest na stromě jeden listek, takověž všickni na tom stromě; a jaký letos, takovýž přes rok i vždycky.

Matou tedy náramně mládež, a ji studia těžká činí rozličnosti metodu; nejen že autorové rozdílní jsou s rozdílnými metody, ale že jeden a týž (ku příkladu Ramus) jiným methodem grammatiku vede, jiným dialectiku atd., jesto to vše na jednu formu býti můž, všecko, pravím, ad harmoniam

*) v životě a potřebě denní, ukážeš co nejlaskavěji

universi. Ale jakž jinak bylo možné, když se naturae fundamentum mýjelo?

Protož napotom

I. jeden metod ať jest na všecky jazyky, a jeden na všecky artes (kterých jaký bude, in informatorio scholae classicae se uhlédá.)

II. V jedné a též škole ať jest všech cvičení jeden pořádek.

III. Knih editiones*), pokud možné, všech jednostejné. Tak nebude matení, trhání, zatínání žádného nikdež; půjde všecko, jako mazaný po rovinně vůz.

Kapitola XVIII.

Jak dělati, aby učení mocné bylo a hojný prospěch neslo?

Není dosti snadně prospívati; než aby to, v čem kdo prospívá, mocné a trvanlivé bylo. Nebo multi multa discunt, pauca sciunt**). Proč to? Protože se učí a zapominají zas. A řídký jest, kdožby se k tomu přiznati nemusel; tak ta věc obecná. Kdybychom zajisté všecko uměli, co jsme jak živi slyšeli, četli, a skrze hlavu nám prošlo, coťby nás mnoho moudrých a učených bylo! Ze pak není, patrné odtud, že fíciči vodu vážíme, ana vytéká vždycky zase.

Ale mžliž tomu jaká rada býti? Může: Půjdemeli zajisté opět in scholam naturae***) na naučení, naučíme se tam: Jak dělati, aby nejen to, čemu se učíme, stálo bylo, ale také abychom víc, než se naučíme, uměli; to jest, aby učedník ze školy vyjda nejen něco z preceptorských diktat neb odjinud vyřikati uměl, ale aby sám z gruntu věcem všechněm vyrozumíval a věděl, což ví, ne pro něčí vypravování, aneb podlé domněni toliko, ale podlé pravdy, a vedlé toho jemu samému čím dál tím víc se oči odvíraly.

Pohledmež tedy, jak přirození dělá, když jádrného, celistvého, trvanlivého něco vyvésti chce.

*) vydání. **) mnozí mnohým věcem se učí, a přece málo vědí. ***) k přírodě do školy.

FUNDAMENTUM I.

Přirození nic daremného nezačíná, ničeho budoucně potřebného neopouští.

Ku příkladu: Ptáčeti budoucímu při formování jeho nezakládá šupin, plýtví, rohů, noh čtyř neb víc atd., protože mu ničeho toho potřeby nebude. Zase pak co máti musí, hlavu, srdce, křídla, nohy dvě atd., toho mu formovati nezapomene.

Tak přirození stromu neformuje sobě oči, uši, noh, jazyka, ani perí, chlupů, atd., protože mu nic z toho není, než kůru, lýko, běl, stržen atd., protože toho potřebu cítí.

Tak kdo užitečnou roli, vinici, štěpničce máti chce, neseje a nesází koukole, kopřiv, vrbí, trní a bodláčů, ale zrostliny užitečné a vzácné. — Podobně kupec, když mnoho zboží z zámoří přiveztí chce, nenapluhuje lodí k smenu, neb hroudím a blátem, neb plevami, ale koupí drahou. O čemž Němci říkají: *Im Beſten iſt der Beſte Kauf*; Na nejlepším prý nejlepe se vydělá. A zajisté, kdo nerozumí že zlatníci, jubiliři, kksamitníci atd. bohatší bývají, než jarmarečníci, hrnčíři, šindeláři, mazáci? A proč to? Protože s dražšími a zistnějšími věcmi zacházejí.

V školách tedy

I. cokoli se dělá, ať slouží a napomáhá budoucímu životu. Nebo zevnitřní (po tento život) cvičení malého jest užítku (I. Tim. 4, 8.). *Ea discenda sunt in terris* (řekl Hieronymus), *quorum scientia perseveret in coelos.**

II. Pakli co pro tento také život v mládež uvodíme, takové aspoň býti má, aby budoucímu nepřekáželo a bylo z věcí opravdových, užitek celému životu v pravdě nesoucích. Nebo co po fraškách a básních? co po povětrném leda věcí umění? leč abychom místo jádra plevami vycpání, a místo tuku dýmem vyduti byli? Co po takovém umění, jemuž se, k dalšímu věku přijda, odučovati třeba? aneb aspoň, na něž sic zapomenouti přijde? Ach život náš kratičký má hojně, čímž by byl vyplněn! na to myslíme. A toť již na rozměření škola-

* Takovým věcem učiti se třeba na světě, řekl Hieronymus, jichžto vědomost by potrvála do nebe.

lám samých svatých, dobrotých, počestných, pravých, užitečných věcí záležitosti bude; a čež další naše, s pomoci Boží, bude práce.

FUNDAMENTUM II.

Přirození nic neděje bez základu neb kořene.

Ku příkladu: nemáli vejce žlutka, jenž jest zárodu kořen, neformuje ptáčete. Nemáti seménko jádra, nekline se. Pakli má, vždy nejprv kořen do země pouští, a teprv vzhůru v nat.

Tak štěp neb pláň, nevkořenili se dolů dobře, vzhůru neporoste. Pakli kdy roste a zelenati se začne bez kořene, vadne však zase a usychá. Protož štěpař šetřiti musí, aby roubů, leč na strůmek kořen mající, nesázal.

Tak stavitel nestaví nic, leč základy položí, aby stavení na čem státi mělo; sic se oboří zase.

Podobně malíř každému malování fundament dáti hledí; sic se barvy otíratí, opadati, blednouti a zacházeti budou a práce v nic.

Zle se tedy při učedníku práce začíná bez základu. Což bývá, když: 1. nenastrojí ho, aby cíle svého žádostiv byl, t člověkem býti toužil; 2. když ho sobě povolného a pozorlivého neučini; 3. když se mu ideam generalem toho, k čemu ho závodí, v mysli nevymaluje, aby sám on, k čemu přistupuje, z místa věděl. Tim zajisté způsobem, když discipulus dělá bez chuti a bez pozoru a bez rozumu, čemu se naučiti má?

Protož napotom:

I. K jakémukoli se studium přistupuje, to na nejvš schválně (užitečnosti, potřebnosti, ušlechtilosti, snadnosti atd. jeho vyjádrěním), aby učedník opravdové k němu chuti nabyt.

II. Ideam linguae vel artis, to jest Epitomen generalem, vždycky napřed v mysl uvéstí, aby in particularibus versantes vždycky věděli a rozuměli, kde jsou a co dělají*) To bude pravý a dobrý základ všeho.

*) Představu o jazyku neb umění, t. j. všeobecný jeho přehled vždycky napřed v mysl uvéstí, aby pak žáci, v jednotlivých částkách pracujice, vždy věděli a rozuměli, kde jsou a co dělají.

FUNDAMENTUM III.

Přirození kořeny hluboko pečeti.

Ku příkladu: Zloutek nehlouběji v vejetí vězí, nejprv se formuje, *vitalia membra**) z něho se dělájí. Bylina, strom, čím hlubší kořeny má, tím pevněji stojí, tím více vlasy pije; sic strom, kterýž má kořeny pod dnem, snadně se větrem vyvrací.

Z toho jde, že jak chut k učení opravdová vzdělána býti musí při učedníku, tak idea neb epitome napřed mocně vložití, aby preceptor k dalšímu partikulárnímu předkládání ani nepřistupoval, dokudby toho veřejného rozložení dobře vkořeněného neviděl. Nebo jak *skeleton* jest základ celého těla, tak veřejná *delineatio artis****) jest základ *artis*.

FUNDAMENTUM IV.

Přirození všecko z kořene vyvodí, odjinud nebere nic.

Ex. gr. Peří, kterým pták odin býti má, ne z jiného ptáka bere, než z vnitřností jeho vyvodí. Tak na stromu list, květ, ovoce ne odjinud, než z samého stromu vyrostá. Neb ačkoli vlaha dešťová přichází, neb zahradník přilévá, však musí všecko skrze kořen projíti a teprv do ratolestí, listu, ovoce jíti. Protož i štěpař, ač odjinud nese roub, však ho tak připojiti musí a přivstípiti, aby on přirosta, z kořene vlahu bral a odtud zrůst měl, ne aby se mu listí a větvoví odjinud přilepovalo.

Tak stavitel, cokoli staví, tak stavěti musí, aby stavení na svém vlastním základu a v svých uhlech tak leželo, aby bez pomoci zevnitřních svou vlastní mocí a pevností stálo. Potřebují pobočných podpor, pilířů, sloupů, za nedokonalé se soudí a bez nebezpečství skácení není.

Tak kdo cisternu dělá, neporoučí vody odjinud snášeti a nalévati, aniž na dešťovou jen čeká, ale z studnic živý pramen majících ji vede, aby se přebrati nemohla.

Z toho fundamentu jde, že vyučovati mládež není přednášet jim z rozličných autorů hromady slov, frází, sentencí, smyslů všelijakých etc., a tím je vycpávati, ale odvírati jim

*) Životné oudy. **) Všeobecné rysy umění,

rozum, aby z něho samého jako z pupence listí, květ, ovoce, ratolestky vyrostaly, a druhý rok opět z pupenců každé ratolestky tolikéž, a tak pořád až do zrostu dokonalého.

Cehož se jistě posavád v školách nedělal. — Nevědli mládeže k kořenům umění; ale z autorů jen ratolestky utrhujece, jimi je obvěšovali; aniž studnici rozumnosti v nich složenou odkopávali, ale potůčky cizími toliko zavlažovali, to jest, neukazovali, jak všechny věci samy z sebe a v sobě jsou, ale jak o nich tento, onen, třetí, desátý píše; tak že největší umění bylo povědomu býti, co kdo o čem myslí a soudí. Na čemž ustrnouc mnohý*), dál nešel a nevěděl kam, jen že se v autotech válel, a odtud res, phrases, sententiae**) vybiraje, umění své v hromadu lípal, tak z cizích potůčků svou cisternu naplňuje. Ale Horatius, vida tu neúčinnou pracovitost, volá: „O imitatores, servum pecus!“ — Právě servum pecus, cizí břemena nosící hovádka!

Nebo proč se mám cizím peřím odívati, maje své? Proč cizím zrakem hleděti, maje svůj? Proč cizím rozumem rozuměti, maje vlastní svůj?

Ze pak to dělali, cizíma nohama chodili, cizíma očima hleděli, cizím rozumem rozuměli, z cizích studnic pili posavád, důvodem jest *method omnium artium****), kterýž takový jest, že neodmyká studnic, a jak z nich pramenkové plynou, neukazuje, než ukazuje v autotech pramenky, a po těch nazpět jíti káže k studnicím. Ve všech *artibus* to viděti. Nulla n. *dictionaria vulgaria* docent loqui, sed *intelligere*; nulla *grammatica* sermonem componere, sed *resolvere*; nulla *phraseologiae phrasium artificiose componendarum et varian-darum rationem* monstrat, sed *phrasium tantum confusam farraginem* objiciunt. *Nemo physicam oculari demonstratione et experimentis docet, omnes textus Aristotelici aliusve recitatione*. *Mores nemo per internam affectuum reformationem format, sed per externas virtutum definitiones et divi-siones superficiei tenus adumbrat†)*. Ukáže se to potom (boh-

*) t. j. na čemž přestává mnohý, **) mínění, způsobu mluvení, propovědi. ***) *method* všech umění. †) Žádný slovník neučí obyčejně mluvití, nýbrž rozuměti; žádná mluvnice neučí řeči skládati, ale rozbirati: žádná kniha úsluvi neuka-

dá), když se speciální metod artium*) předpokládáti bude. A divná jistě věc, že v tom od starých lépe není prohlédnuto aneb to posavad napraveno, cum certum sit tam tardorum proctectum hic causam residere verissime**). Nebo který tesaf tak činí, aby učedníka svého bořením stavěti učil (t. stavění rozbíraje, kde se co čeho drží, ukazoval), než ukazuje mu, jak se co staví, totiž rozměruje, otesuje, vrtá, zdvihá, klade, pojí, stahuje atd. Nebo kdož stavěti umí, tomu bořiti nebude žádný kunst***), rovně jako tomu, kdo šiti umí, páráti; ješto bořením stavěti a páráním šiti žádný se na věky nenaučí.

Jakož pak, že se metod v školách nenapravit, toto čtvero zlé z toho šlo:

Jedno, že umění mnohých na nomenclatuře se stavovalo a stavuje, to jest že terminos et regulas artium et scientiarum†) říkati sic umějí, co se pak tím v pravdě míní, a k čemu to jest, nemnoho rozumějí.

Druhé, že žádného umění není scientia universalis††), než věc kusá a látaná, toho kousťek, onoho kousťek, a vše různu.

Třetí, že byť kdo potom zpáteční tou cestou proti pramenům zhůru k studnicím chtěl (jakož mnozí jádrnější se pokoušejí), přichází jim to těžko, jako proti proudu plovati, a s nemnohým také užítkem. Nebo napívše se z ledajakéhoš kaliště neb bahna, i čistou potom vodu sobě kálejí, i samu studnici zanečišťují. Kéhož při sobě sami pociťujeme, kteříkoli čistší ty pramenky moudrosti před sebou v pravdě vidíme, a však jich v čistotě požívati pro předešlé myslí za-

zuje, jaky způsoby mluvení uměle se skládaly a tak neonoak se jinačily, nýbrž jakousi mýchaninu takových způsobů mluvení předkládá. Nikdo neučí přírodopisu očitými důkazy a zkouškami každý jen slov Aristotelových anebo něčích jiných z paměti povídáním. Mravův nikdo vnitřních žádostí napravováním nešlechtí, nýbrž zevnitřními ctností výměry a rozvrhy povrchně nastěňuje.

*) method všech umění. **) Jelikož jistě jest, že v tom právě příčina tak zdoluhavých prospěchů. ***) nic těžkého.

†) názvy a pravidla umění a věd. ††) nauka všeobecná.

kalen a zašpinění nemůžeme. Protož také ne tak sobě, jako po nás jdoucím je ukazujeme a k nim cestu strojme.

Čtvrté zlé, z zlého posavad užívaného metodu jdoucí, toto jest, že umění to z autorů jiných sebrané podobné jest vystavenému na posvícení sedlskému stromu (majovi jemu říkají), kterýž ač zeleným větvoím, kvítím, ovocem, věnci, šátky atd. obvěšen jest, však poněvadž toho z kořene vlastního nemá, nemůž nésti ovoce, a co naň navěšeno, to usvadníc oprší. Ale člověk ex fundamento doctus*) jest strom na svém kořenu stojící, svou vlastní vlahou se napájějící, vždycky stálé, a čím dále tím silněji rostoucí, zelenající se, kvetoucí, ovoce nesoucí.

Summou tedy, máli to napraveno býti, a umění vlastními kořeny v mysli mládeže mocně se zakládáti i šťastně rozrostáti, musí napotom

I. Nihil autoritate, omnia rationibus, (to jest: Nic pro něčí vypravování**), všechno smyslem a rozumem vlastním.

II. Nihil methodo analytica, omnia synthetica***), (to jest: Nic nezačínáti od ratolestí, všechno od kořene.)

FUNDAMENTUM V.

Přirození čím dokonalejší dílo obmyslí, tím zřetelněji na jisté články rozděluje, protože kde rozdílů není, tu směsice je.

Ku příkladu: Strom, čím rozloženější má kořeny, tím mocněji stojí; čím rozrostlejší ratolesti, tím lepší zřetel a veselost dává. Podobně živočích, čím který více přibí má v oudech (jako kuň, jelen atd.), tím hbitější jest k běhu, slon, že přibí v nohách nemá, těžce chodí.

Z toho jde, že při vyučování mládeže všechna slova a všechny věci tak vlastně a pozorně rozestřiti se musejí, aby nikdež nic zamotaného nezůstalo, a quid pro quo se nebralo; zvláště pak v počátku, dokud se soud neutvrdí. A protož převlece mnoho na tom záležeti bude, aby všechny školské knihy (od

*) dokonale učený. **) poněvadž to někdo vypravoval. ***) nic methodem analytickým, vše synthetickým.

nejnižších slabikářů začnou) ad hanc naturae methodum accuratissime*) zhotoveny byly.

FUNDAMENTUM VI.

Přirození v ustavičném zrůstu jest; nikdy neje zpět, nikdy nestojí, nikdy první opustí nového nezačíná, ale jen předešlé všecko nového přidáváním rozmáhá a sílí.

Ku příkladu: V zárodu ptačím co se začalo formovati hlavou, nohou, křídlem atd., to se již nemění, ale tak zůstává, sílí toliko, a čím dál tím dokonaleji formuje. — Podobně ovocný strom, co mu koli ratolestí naroste, neodmítá jich, ani vlahou neopouští, ale krmí a živí, a aby se v jiné ratolesti rozrostaly, působí (vymině toliko šupinky některé okolo pupenců a ovoce; kterýchž dokud potřebuje, dotud je drží, když nepotřebuje, odmítá).

Protož v škole

I. spořádati tak studia, aby se nikdy nic zapomínati, ani, čemu se jednou naučí, v stranu dávatí nemohlo, ale všudy jedno z druhého vyrostalo, jedno na druhém stavělo, jedno druhým tvrdilo, ustavičně.

II. Cokoli se předkládá, všemu místně vyrozuměti, všecko plně v paměť vložití, přidržiti býti mají discipulové.

Nebo poněvadž v tomto přirozeném metodu všechny předcházející věci všech následujících základem býti musejí, ne lze jinak. A sic Quintilianus napsal (lib. 11, c. 2): Omnīs disciplina memoria constat, frustraue docemur, si quidquam eorum, quae audimus, praeterfluat**). Cehož užitek druhý ten bude, že jak vtip častým broušením se rozšíří, tak paměť častým jí naplňováním se rozšíří. O čemž pěkná jsou Luđ. Vivis slova: „Prima aetate exerceatur memoria, quae excolendo augetur; multa ei commendentur, cum cura et saepe. Nam illa aetas labore non sentit, quia non expendit. Ita

*) vedle přirození způsobu toho co nejpilněji zhotoveny byly. **) Všeliké učení v paměti záleží, i darmo se učíme, jestliže, co slyšíme, jde mimo.

extra laborem ac negotium dilatatur memoria et fit capacissima." (Lib. 3. de trad. discipl.) Et in Introđ. ad sapientiam dicit: „Memoriam quiescere non sines. Nihil est, quod aequae labore gaudeat et augetur. Commenda ei quotidie aliquid; quo plura ei commendabis, hoc custodiet omnia fidelius; quo pauciora, eo infidelius*). Cehož přirozený příklad ukazáti se může. Strom zajisté, čím víc vlasy pije, tím silněji roste, a aby víc a silněji pil, k tomu se způsobuje. Protož prvnímu věku v této částce naprosto neodpouštěti (jen však s rozumem), základem bude hojného a mocného v uměních prospěchu.

FUNDAMENTUM VII.

Přirození všecko spolu pojí a váže ustavičně.

Ku příkladu: Když ptáčka formuje, tak formuje, aby se jedno s druhým všecko pojilo, každá kost s kostí, žilka s žilkou atd. naskrz. Item kdekoli jest spojení jaké, všudy jest coby suk neb uzel, aby se rozčesnouti nesnadně mohlo; takovi svazové jsou v kloubích a okolo přibíhí a tak dále.

Podobně jest na stromu, Z kořene vyrostá snět, z sněti se rozrostají ratolesti, z ratolesti ratolestky, z ratolestek roubové, z roubů pupence, z pupenců list, květ a ovoce, tak že by na tisíce ratolestí, na tisíce tisíců listů a ovoce bylo, není však všecko to než jeden strom; a kdekoli se co rozrostá neb vyrostá, všude jest suk.

Tak i v stavení musejí nejen všechny půdy, stěny, stropové jedno druhým se držeti a tvrditi, ale i každé v stěně, půdě, stropu dřevo a dřevko, každý ve zdi kámen a kamének tak

*) O čemž pěkná jsou Luđvika Vivesa slova: „Za prvního věku jest cvičiti paměť, kterážto broušením se tuží; nechť se jí mnoho vštěpuje, snažně a často. Neboť věk ten necití se již namáhání, protože nerozvažuje. A tak bez namáhání a práce šíří se paměť a pochopnu se činí." — A jině dicit: „Paměti cí se kochalo a prospívalo. Den co den v ni něco ukládej; čím víc v ni ukládáti budeš, tím vše zachová věrněji, a čím méně, tím nevěrněji."

s jinými vázati, aby na svém místě vězelo a odtud se nehýbalo; k čemuž klamrové, hrbetové, klišťe, zátesy atd. napomáhají.

Z toho jde:

I. že všechna studia po všecken život tak spořádaná býti mají, aby byla Encyklopaedia*), jako strom na svém kořenu stojící. Čehož mistr, dá Pán Bůh, v pansophii naší ukážeme.

II. že čemukoli se učí člověk, nemá nic býti jako přílepek postranní, ale vše jako z kořene prv založeného a z ratolesti prv rozložených vyrostající věc. Což pak býti může a má, aby všudy a vždycky jedno z druhého šlo, to v následujících knihách při speciálním všeho rozměření (bohdá) se ukáže, a dokonale teprv didaktiky této užitečnost uhlédá.

III. že se všechno, čemu se kdo učí, dobře tvrditi a jako hřebíky zaraziti, klamry a klišťemi stahovati má, aby mocně trvalo; což se děje docendo per causas**), to jest, když se nejen, jak co jest a býti má, ukazuje, ale také proč tak jest a býti musí, a jinak nemůž. Scire enim est rem per causas cognoscere***).

Ku příkladu, kdyby otázka byla, lépeli se di cunctus populus či totus populus? dím cunctus. Nedoložimli, proč tak lépe, zapomene na to discipulus snadně. Ale doložimli, že cunctus jest quasi conjunctus, protož totus že se lépe di o věci, která sama v sobě jedna celá jest, cunctus pak o hromadě neb pospolitosti nějaké, na to již zapomenouti nesnadné bude, lečby příliš hloupý byl. Podobně disputují grammatici, proč se říká: mea refert, ejus refert? to jest: proč v první a v druhé osobě ablativa se užívá (nebo tak vůbec smýšlejí, že ablativus jest), v třetí pak genitiva? Já odpovímli, že proto, že refert jest contractum ex res fert, a protož že se říká: mea res fert, tua res fert, ejus res fert, toliko že se prostřední s vypouští; a tak mea, tua že nejsou ablativi, než nominativi: zdali tu discipulovi svíce nerozsvítim? Summou toto mínim, aby originationes omnium

*) aby byla celkem. **) udáváním příčin. ***) Věděti za-
jisté jest věc důvodně poznávati.

vocum a fundamenta omnium in artibus et scientiis regularum ukazovány byly. Quod praeter jucundissimam delectationem insignem quoque habebit usum; solidissimae quippe eruditioni viam sternet*).

Ergo

omnia doceantur per causas (to jest, všeho příčiny znáti a zpytovatí at' se uení discipulus).

FUNDAMENTUM VIII.

Přirození mezi kořenem a ratolestmi proporecí šetři.

Ku příkladu: Jak se podzemní kořen silně nebo mdlě rozkládá, tak rovně nad zemí strom neb bylina, ne více, ne méně. Nebo kdyby strom zhůru silněji rostl, kořen, mdlější jsa, neudrželby ho, a vyvráceniby jistě následovalo; pakliby do kořenu jen všechno rostlo, byloby bez užitku, protože strom nese ovoce, ne kořen.

Chcemeli tedy, aby mládež pevný kořen umění vnitř měla, spořádati to bude:

1. aby všechno v soud a pamět vkládáno bylo;
2. všechno (pro plnější jistotu) do knih (locos communes) zapisováno.

Chceme pak, aby ratolesti zevnitř mocně se rozkládaly, přidržeti je:

1. aby čemukoli kdo vyrozumí, hned tomu jiného učil (aby se umění při každém, a skrze něho i při jiném, tak množilo, jak na stromě ratolesti, kdež každá ratolestka hned zase jiné z sebe vypouští po všem stromě).

2. Čemukoli se kdo naučí, hned aby myslil, k čemu to obrátiti v životě svém, aby nic na darmo (jako strom žádného mrtvého pupence nedává) v sobě nenosil; což jim příklady těmi i jinými ukazovati přijde.

*) Slovem tuto mínim, aby původy všech slov a základy všech v uměních a vědách pravidel ukazovány byly. Což kromě nejpříjemnější zábavy i značný přinese užitek, jelikož to důkladnému vzdělání cestu stláti bude.

Protož při rozměřování všech studií šetřiti se musí, aby praecepta a exercitia*) vždycky v tak jisté proporcii proti sobě stavena byla, aby nemohlo než jedno druhým se tvrditi. — Ale o exercicích následuje.

FUNDAMENTUM IX.

Přirození hýbáním častým se čerství a sílí.

Ku příkladu: Vejce zahrátá přebíráním a obracením; ptáčka živého hýbáním vstáváním, ústek, nožiček, křidélek roztahováním, pozdvihováním se, létáním, až do zsilení.

Tak strom, čím víc větrem, se provívá, tím čerstvěji roste, tím mocněji se vkořeňuje; nýbrž zrostlinám k dobrému jest přívál, krupobití, hřimání, blýskání atd.; protož krajina hřimání a větrům poddaná mocnější dříví vyvodí, jiná mdlější, jako Egypt.

Tak stavitel musí k dílu svému pouštěti i slunce i vitr, aby vysušováno a stvrzováno bylo dílo jeho.

Tak kovář, chceli železo stvrditi a k ostrosti připraviti, musí ho tytýž z ohně do vody dáváje i rozhřívati i studiti, změkčovati i tvrditi.

Z toho jde, že není možné zmocniti se v žádném umění, leč skrze časté repetování, examinování, ohledávání, pokoušení a cvičení.

A protož

Repeticí a exercitací**) ustavičné býti musejí každého dne a každé hodiny.

Kdo oku lidskému něco chce v noci ukázati, musí nejprve světlo rozsvítiti, potom věc tu před oči podati; naposledy držeti ji a obracet tak dlouho, ažby se zrak dokonale s ní seznámil. Tak kdo mládež (jejíž mysl ještě jako zrcadlo ve tmách sedí) osvítiti a vyučiti chce, tohoto trého nevyhnutelně užívati musí: nejprvé pověditi co nejsvětějšími slovy, co chce aby učedník rozuměl, a to bude praeceptum. Potom ukázati mu toho příklad, dva, tři, a to bude exemplum. Naposledy repetovati to s ním tak dlouho, ažby i vyrozuměl,

*) pravidla a cvičení. **) opakování a cvičení.

i mluvíti o tom i dělati to uměl; a to bude usus*). A tak trého jest potřebí: praecept, exempli a usu neb exercitací**), praecepta při každé věci (nejen v literním umění, ale i v mravích a pobožnosti) co jak jest aneb býti má, ukazují; exempla příkladů vedením to vysvětlují a zřejmé čini; exercitací neb cvičení to, čemuž se porozumělo, v rozumu a paměti tvrdí a k užívání toho hbitost dáváji.

Bez praecept býti nemůže, proto že ona jsou jako složení těla z kostí (sceleton) v každém umění. Bez exempli býti nemůž, protože ona jsou jako maso vyplňující tělo, aby podstata byla. Bez exercitací býti nemůž, protože ona tomu všemu život a hýbání dáváji.

Bez praecept z samých exempli šťastný býti musí vtip, aby věcem vyrozuměl (jakž na některých řídkých *arodidex. rois***) vidáme. A co dim? Vřak také někteří neobyčejný zrak mívají, že i v noci vidí; ale takovi řídkí). Ovšem pak řídkí jsou, kteříby z samých praecept bez vysvětlování skrz exempla chápali (což odtud jest, že se věci snáze, vždycky na ni pohlédna, nežli o ní slyše, vyrozumí). Protož praecepta a exempla vždycky spolu jíti musejí. Oboje to vřak bez exercicí, (to jest, častého opětování a ohledování dotud, dokudžby se neutvrdil) nic nedává než theoriam, to jest, povědomost bez umění, jakouž měl onen, řemeslu kovářskému celý rok samým diváním se učící. Nebo že se pilně díval, spatřil a naučil se, jak se železo hřeje, kuje, obrací, táhne, štiká, aby to neb ono z něho bylo; spatřil to pravím a naučil se, protože to často vidal; ale že ruky nikdy nepřičiněl, dělati potom sám chťeje, nic neuměl, a umění jeho na domnění se stavilo.

— Podobně ševcovský, krejčovský neb jiný učedník, by pět let u mistra stoje, jak on co měří, krájí, střihá, obrubuje, té sám svých rukou, nic umění nebude. Zdáti se mu sic bude, že umí; bude o tom i mluvíti uměti; ale káželi mu kdo co udělati, nebude věděti, kam rukou hnouti. Protož musí mistr kovář učedníku kladivo do rukou dáti, mistr švec učedníku změřiti, zkrájeti, zstříhati, (byť pak i pokaziti něco přišlo).

*) cvik, **) pravidel, příkladů a cviku neb cvičení. *** samoučích.

těž šidla a dratvy, jehly a nití něco podrati porušiti; tu teprv učedník učedníkem a brzy potom i mistrem bude. Nebo Ovidius práv jest, že solus et artifices qui faciūt, usus erit. Item což jiný řekl: Nemo quidquam recte facit, nisi correctus saepius*). Item nemo non errat, nisi qui quam saepissime erravit; to jest, že žádný neumí neblouditi, leč kdo bloudival často; item že žádný dobře dělati neumí, leč kdo často napravován byl. Učedník zajisté každý od kazu začíná; přirozené to, protože kdo nikdy nekazí, nikdy neumí, kdo pak často ohleduje, často kazí, a často napravován jsa, omylům vyzoomivá a vyhýbati jim zvyká.

A tak tedy o tom trém (praeceptis, exemplis, usu**), jak skrže ně mládež věsti, z gruntu se věděti musí; že totiž praecepta mají býti krátká, exempla světlá, usus častý. Nebo o praeceptích Horatius tak napsal:

Quidquid praecipies, esto brevis, ut cito dicta

Percipiant animi dociles teneantque fideles***).

Čím kratší tedy a srozumitelnější praecepta, tím lepší.

O exemplích Seneka tak: Longum et perplexum iter est per praecepta, breve et efficax per exempla†). Čím víc tedy a světlejších příkladů, tím lépe.

O exercitaci Vegetius tak: Omnes artes omniaque opera quotidiano usu jugique exercitatione proticiunt††). Čím tedy častší cvičení, tím jistší prospěch. A z tohoto† fundamentu jak knihy školy naší, tak i pořádek cvičení užitečně bohdá spofádáme.

*) Ovidius práv jest, že jediný, kdo umělce činí jest cvik. Též co jiný řekl: Nikdo nic právě nedělá, leda byv častěji napravován. **) pravidlech, příkladech, cviku. ***) Jestli učíš čemu, buď krátký, aby tvá slova rychle Duch pochopil vtupný a v věrnou paměť uváděl. †) Dlouhá a nejistá jest cesta pomoci pravidel, krátká a působná pomoci příkladů. ††) Všelíká umění a wszelíká díla každodenním konáním a stálým cvičením prospívají.

FUNDAMENTUM X.

Přirození se rozkládá a množí, kolikerým můž způsobem.

Ku příkladu: Na stromě, kolik jen pupenců vytlačiti můž (na tisíce jich), tolik tlačí, a z každého aby nová ratolest byla, obmyslí. Tak v živočichu každý oud žádostivě vlahu pokrmů pije a zažívá, a přeavaře ještě, jiným zase dodává; tak se vsudy jedno druhým živi, silí, množí.

Z čehož jde, že máli v studíích mocně prospívání býti, musí student

1. vždycky umění žizniti, a odkud může, ssáti je, to jest, žádostivě a pozorlivě poslouchati, čistí, zpytovati, a na všecko, čemu nerozumí a neb nedokonale rozumí, ptáti se.

2. Přežívatí a zažívatí dobře, totiž v knihy a v paměť všecko pilně vkládati.

3. Sdělovati se hned zase s jinými, totiž učiti jiné všemu, čemu se sám naučí.

Čemuž dobře rozuměl, kdo onyno verše složil

Saepe rogare, rogata tenere, retenta docere,

Haec tria discipulum faciunt superare magistrum*).

Item ten, kterýž řekl: Multa ego didici a praeceptoribus meis, sed plura a condiscipulis, a discipulis autem plurima**). Nebo kdo jiné učí, nejen to, čemu se sám naučil, v sobě ob-
novuje, ale i velmi mocně tvrdí; a nejen to, čemu prv rozuměl, tvrdí, ale i k vyzoomivání jinému a jinému sobě oči odvírá. Protož Thriverus napsal: Nemo potest multa scire, nisi qui multa consuevit docere***). A jiný: Scientis signum est posse docere†). Protož slavný muž Joachimus Fortius o sobě píše, že co kdy slyšel neb četl toliko, to mu dříve měsíce vždycky zase všecko vyplynulo; čemu pak jiné učil, to všecko tak jisté vždycky před sebou měl, jako ruce své; a že nevěří, aby mu to leč smrt vziti mohla. Protož radí

*) Časté tázání, dobrá paměť a sdělování. To tré žáka činí schopným k mistra překonání. **) Mnohému já naučil se od učitelů svých, však více od spolužáků, ale od žáků nejvíce. ***) Nikdo nemůže mnoho věděti, leč kdo sám mnoho učil. †) Umělého znamení jest, že učiti umí.

a napomíná, aby každý študent míti hleděl, kohožby všemu tomu, čemu se sám učí, učil, by ho prý sobě za peníze koupiti a na to pohodlí svému ujma naložití měl.

Ale můžeť se to jinak napravití, jménovitě, aby každý preceptor své discipule k tomu přidržel. Což takto býti můž. Strávě preceptor půl hodiny v předkládání lekcí, druhé půl hodiny stráviti se muž v repetování těch lekcí od samých discipulů, a to tak, aby komu preceptor poručí (jen od vtipnějších začínaje), hned vystoupil, a totěž, co slyšel, jako sám již preceptor, obnovil; po němž druhý, třetí, čtvrtý (však bez pořádku, jednak ten, jednak onen, jak preceptor potřebu uzná) vystoupiti a totěž dělati můž, dokud času stačuje.

Z toho cvičení pater veliký užitek pūjde:

1. Učiní sobě preceptor discipule pozorlivé. Nebo poněvadž to hned repetovati přijíti má, a každý toho tak dobře na sebe, jako na jiného čekati musí, musí by nechtěl, pozor dáti, aby věci dobře vyrozuměl a nic nepřeslechl. Jakáž pozorlivost, když jí mládeneček za některý rok v škole zvykne, zvláštní na něm bude klénat po všecken čas života.

2. Zví preceptor pokaždě na jisto, porozumělili všickni tomu, což přednášel, čili nic, A najde-li se co jináč (jakož bez toho řídko býti můž), to hned napraví, tak že bude tím jist býti moci, že pochopeno jest.

3. Když se tak několikrát každá lekcí obnoví, i ty nejhloupější discipuli do ní se vpravují, aby s jinými zároveň táhnouti mohli.

4. Samým tím repetováním touž lekcí sobě všickni v paměť uvedou platnější, nežby se s ní privatim dosti dlouho macerovali*), tak že na noc jen a ráno jí sobě obnovíc, jakoby jí našli, bude, a tím způsobem všechněm jako ze hry učiti se přijde.

5. Naposledy, když tak na preceptorskou stolicí discipulus pouštěn bývá, dává to nejen mysl a chut k učení, ale i smělost a udatnost k brání před lidmi do úst počestných věcí. Což samo veliké jest.

*) trápili.

Můž i krom školy to býti, aby jedni s druhými o materií té, kterouž kdy v lekcí mají, konferovali, zvláště jadrnější zpodobnějším vždy to vysvětlujice. K čemuž i přidržeti je preceptor má naposledním a Corypheu*) nařízením. Bylby tom kdo neživý postižen, ovšem pyšný a zpurný, že by tázán třeba a žádán jaa od condiscipule poučiti ho nechtěl, to přísně trestáno býti má.

Scriptiois exercitium**) takové býti můž: předně aby každý svou lekcí vždycky domů přijda přepsal do obzvláštní k tomu založené knihy; což trvati bude per totam vernaculam et classicam scholam***) pro příčiny čtyry:

1. Juvabitur impressio.†)

2. Manus exercebitur in callographia et τρυφασία.††)

3. Orthographia sensim formabitur et firmabitur.†††)

4. Testimonio erit, didicisse omnia haec, et quidem perdidicisse. Non enim perfunctorie quidquam percurri poterit, než pokud mysl ruce utíkati stačuje.†*)

Druhé dobré bude, aby ranní lekcí každý po obědě nejprv tak prostě přepíše, hned zatím jí slovy jinými, pak epistolicie neb carminice†***) co nejkratšími a nejvybranějšími slovy a exemplis sepsal; a to preceptor při začátku popoledních exercitií přehlédnouti neb přeslechnouti, a kde potřeba připravití můž. O čemž v partikulárním všeho rozměrování plněji.

*) Dozorců. **) v písmě cvičení. ***) přes celou národní a latinskou školu. †) Napomáhal se bude lepšímu vstipení. ††) Ruka pocvičí se v krasopisu a rychlém psaní. †††) Právě vopis čím dále tím více se upraví a dotvrdí. †*) Důkazem bude, že to všemu nejen se naučili, ale úplně naučili. Neboť nelze bude čeho s větším spěchem konati, než pokud mysl ruce utíkati stačuje. †***) na způsob listu neb verše.

Kapitola XIX.

Jak dělati, aby učení krátké a hbité bylo?

1) Dobrét jsou to, di někdo, ael pracné, dlouhé, obširné věci. Nebo k takovému veřejnému a plnému ve všem člověku vyučevni kolik preceptorů, kolik biblioték, kolik let neb věku stačovati můž? — Odpovídám: Pravět jest, což řekl Hippocrates, že umění dlouhé jest. (Jest zajisté tak dlouhé, široké a hluboké, jako sám svět, ježž sobě v mysli uvěsti máme.) A však pravé také, že se dlouhé věci stahovati a v krátkost uvozovati mohou.

Velikýť jest nebe i zemi obsahující svět; a však jej Bůh na maličkou hromádku shrnul, v jednoho člověka, a člověka opět v maličkou krůpěji krve, jako i celý strom v každém jadérku, celá bylina v každém nejmenším zrnku se zdržuje a odtud vyrostá. To se přirozené děje.

A co pak že i přirození ještě uměním posilováno býti můž? Jakož není neznámé, že zahradníci semena tak strojiti umějí, aby ve dvou dnech od vseti, nýbrž dříve vzejdúc, pod sebe kořeny, nad sebe v nat mocně hnala? Kdo neví, že tkadlici na tisíce tisíců nití hbitě proplétati a řemeslná díla, nástroje k tomu majic, hotoviti umějí? Kdo neví že mlynáři na tisíce tisíců zrn obilných hbitě potírati a mouku od otrub tak čistotně oddělovati umějí? Kdo neví, že tesaři nevelikými presy, skřípici, rumpály atd. domy třeba zdvihaji? (anby toho sic bez fortele sto jonáků nedovedlo.) Kdo neví, že soukennici váhu, kteráž libru sotva váží, kameny a centnéře vážiti umějí? — 2) A což aby sobě sami učení k hbitému a vtipnému v svých věcech postupování žádných forteľů a grifů vymysleti neuměli? Odstup to. Ohledejme tedy. A poněvaž začátek hojení jest vyzrozuměti nemoci, rozvažme, co to bylo, což posavad umění dlouhým činilo, že mnohý od kolibky do šedin v školách jsa, ještě všech artes neprošel, ba do některých jak živ ani nenahlédl?

1) Věci dlouhé že se stahovati mohou, příklady se pokazuje. 2) Neduhům škol napřed vyzrozuměti potřebí, totiž co práce školské tak dlouhé a zamotané činilo?

příčiny pak pravdivé jsou tyto:

1) 1. že nebylo jistého cíle vytknuto, a
2. jistých prostředků vyměřeno, k němuž a jimižby každý neproměnně veden a doveden býti mohl. Což z předcházejících věcí patrné.

3) 3. že což v přirození spojeno a jako spato jest, nehledělo se toho také při učení spolu bráti a jako spinati, než po různu se to vedlo. Ku příkladu: všudy učili nejprv čísti, potom teprv po roce kdysi neb po dvou psáti. Item v latinské škole učili slovům a řeči bez známosti věci, tak že všecka mladá léta jen v grammatice a lexicích strávena a potom teprva v hojnějším věku k filosofii pouštěli. Item nutili dítky jen učiti se, učiti jim nedovolovali nikdá; ješto to vše (čísti a psáti, slovům a věcem rozuměti, učiti se a učiti jiného) tak spolu býti a jíti má, jak v běhu nohy zdvihati a stavěti, v rozprávce poslouchati a odpovídati, ve hře míčové házati a lapati.

4) 4. že se nic z pravého fundamentu nevedlo a na prameny nerovzdilo, tak jmenovitě, aby všecko umění, jako z jednoho kořene vyrostající a na ratolesti se rozrostající strom, před očima stálo; než hledělo se na artes jako na nějakou hromadu dříví neb roždí atd., kdež se nic, co se čeho drží, neznamenalo. I chystal jeden to, druhý ono, an vše různu lezlo.

5) 5. Mnoho bylo metodů; každá škola měla jiný, ba každý preceptor jiný, nýbrž jeden a týž preceptor in quavis arte et lingua*) jiný; a což nejhoršího, jeden a týž v jedné a též věci jednak tak, jednak jinak; protože když se na základ přirození netrefilo, metod ustanoven býti nemohl, vikal a3 vždycky, a před očima učedníků i učitelů se mátl. Odkudž zateměnost, nejistota, jinak a jinak jedné a též věci ohledávání a při ní se meškání, naposledy, když jedno tak drsnatě šlo, jiného se zdaleka štitění a hrození, že se mnohý mnoho ani netekl.

1) 1. Nevytknutí cíle. 2) 2. Nespořádání prostředků. 3) 3. Trhání spolu se držících věcí. 4) 4. Nevedení jich z gruntu a kořene. 5) 5. Neustanovení metody.

*) při každém umění a jazyku.

*) 6. Mnoho bylo v školách práce, a to roztržité přilisi. Nebo na větším díle každý z učedníků jiné dělal, a s každým oh-zvlášť pracováno. Což, bylo mnoho discipulů, neskonala té-měř práce byla, na niž mnoho času vycházelo; aniž bylo možné, aby, než se vypořádali, aneb zahájeťi někteří, aneb vhodiloli se co komu zatím k dělání, pracně se s tím sami hmoždití nemuseli. Preceptoru pak nemožné bylo, aby se ne-unavil, aneb uměli sebe šetřiti, na odbyťi nedělal.

*) 7. Pakli bylo více preceptorů (jakož každá trochu vyšší a přednější škola více jich měla), co bylo než trháni? jeden toto, jiný jiné vedl; každou téměř hodinu přes celý den jiná lekcí byla, a každý svým metodem. Címž nemohla než mysli náramně matena býti.

*) 8. Naposledy i v jednom a témž umění jeden a týž pre-ceptor dovoloval jiné a jiné knihy míti; ten toho autora pės-ťoval, onen onoho, aneb třeba jeden a týž rozdílné. A zdálo se, že čím kdo víc autorů, do nichžby nahlédati a z nich oráti mohl, má, tím větší má pomoci: a ono pak tím větší matení.

A protož nebylo divu, že přeřidci všecka umění prošli; nýbrž div byl, jestliže se kdo z těch labyrintů vymotal, quod non nisi diviniolibus ingeniis contingebat. *)

*) 11. Napotom tedy, aby se takovému mizernému motani a mateni vyhnouti mohlo, napraviti to potřebí bude. V čemž za základ sobě z přirození samého vezmeme hanc immotam naturae legem: Quod per pauciora fieri potest, ne adhibean-tur plura. **)

*) 12. Za příklad pak vezmeme nyní slunce nebeské, kteréž velikou a jako neskonalou povinnost má, po všem širokém okřádku země paprsky rozsílati, všechněm živlům, podzem-

*) 6. Neveden discipulů spolu. *) 7. Přemožování lekcími. *) 8. Roztržitost knihami. *) 11. Náprava těch neřádů odkud vzata býti musí? *) 12. Slunce nebeské jak dělá?

*) což jen vtipnějším hlavám se dařivalo. **) V čemž za příklad sobě z přirození samého vezmeme tento nepohnutý přírody zákon: Co menšími prostředky učiniti lze, k tomu netřeba užívatí větších.

ním kovům, pozemním zrostlinám, hmyzicím se na zemi, v zemi, u vodách, v povětří živočichům, (an každého pokole-ní na tisíckrát tisíc tisíců jest) světla, tepla, živosti, čer-stvosti, síly, dodávají; a však ono všemu tomu stačuje, všecku povinnost svou každý rok sobě vypořádá. Vízne tedy, jak ono v čem postupuje.

*) 1. Slunce, samo jediné jsúc, zahřívá ne jeden toliko strom, ale celou zahradu spolu, nýbrž celou krajinu a celou zemi.

*) 2. Jedněmi a týmiž paprsky všechněm svítí; jedním a týmž oblaků sehnáním a zase rozpuštěním všecky zavlažuje, jedním a týmž větrem všecky provívá, jedním a týmž mra-zem všecky projímá a občerstvuje atd.

*) 3. V jeden a týž čas po celé zahradě, nýbrž krajině, jaro, léto, podziměk, zimu děláje, působí, aby všecky zároveň zrostliny se pučily, všecky zároveň kvetly, všecky zároveň ovoce nesly (ačkoli jedny nad druhé rychleji dospívají).

*) 4. A dělá to vše jedním a týmž pořádkem, jak lán, tak letos, tak přes sto let; jak jeden strom, tak druhý vše-cko z kořene v sloup a ratolesti, pod kůrou dřevo a v dřevě stržeň; jaké formy jeden pupenec, květ, list, ovoce atd., ta-kovéž druhý, třetí, stý atd. neproměnně vždycky.

*) 5. A vede jednu každou věc z semene neb kořene jejího vlastního, v kterémž zavínuto jest nepatrně všecko, a odkudž potom, zarodíc se, samo vyrostá, a v ratolesti a prameni se rozrostá všecko.

*) 6. Cokoli spolu býti má, spolu vyvodí: květ s listem, dřevo s kůrou, ovoce s šupinami atd.

*) 7. A vede všecko po jistých stupních, tak že jedno z druhého samo jde, a vždycky jedno druhému cestu strojí.

*) 8. Naposledy všeho nepotřebného se vzdaluje, aneb na-rostleji co, odmítá je.

*) 21. Podle tohoto příkladu, jestliže

*) 13. 1. Samo dělá všecko. *) 14. 2. Jedněmi prostředky všecko.

*) 15. 3. V jeden čas všecko. *) 16. 4. Jedním pořádkem všecko.

*) 17. 5. Vše z kořenů vede. *) 18. 6. Co spolu býti má, spolu vede.

*) 19. 7. Po stupních však. *) 20. 8. Nepotřebnosti odmítá. *) 21. Tak

v škole.

- 22) 1. Jeden toliko preceptor bude v jedné škole.
 23) 2. Jedny toliko knihy v jedné materií.
 24) 3. Jedna toliko práce v jeden čas za všechněmi.
 25) 4. Jedním metodem všechny disciplíny a všickni jazykové.
 26) 5. Všecko z fundamentu, krátce a mocně, aby se jen rozum jako klíčem odmykal, a věci před tím samy se rozvívaly.

27) 6. A půjdeli všecko, co spolu jest, spolu.
 28) 7. A to tak, aby čemu se dnes učí, to ztřeřejším věcem základ dávalo, na skrz.

29) 8. A budouli se pilně nepotřebné věci odměšovati.
 Budeli (pravim) toto vše, okolek všech umění že rychle obejdě, o tom tak málo pochybovati třeba, jako že slunce každý rok svět sobě vypořádá. Čemuž poněvadž sotva kdo odepře, než raději, jak by toho dovedeno býti mohlo, tázati se bude, k tomu přístupne.

I. Jak to může býti, aby jeden preceptor celé škole stačil?

30) Aby jediný preceptor celé škole jedné stačil, by na sta discipulů bylo, nemožné nebude, když všickni spolu v jedné materií, v jeden čas a z jedněch knih cvičení budou. Protož jak slunce nebeské nesstupuje k každému stromu neb bylince obzvlášť, než z daleka stojíc, veřejně osvěcuje a zahřívá všechny, a ony do sebe světlo a teplo pijí: tak preceptor s žádným samým nikdy nic at' nepracuje, než se všechněmi spolu, totiž na katedře nejvyšš stojě (na nějž oči i uši všech obráceny budou), at' jim mluví, ukazuje, píše a maluje před oči, co potřeba, a bude se jimati zároveň všech grifů. 31) Toliko bude potřeb umění je sobě pozorlivě učiniti, aby za to majíc, že ústa preceptora jsou (jakož jsou) ta studnice, odkudž a kudyž k nim všelijaká moudrost plyne, kdykoli se tato studnice odvírá, zvykali nádobku uší a pozoru hned podstavovati, aby nadarmo nic nevyplynulo. Tak když preceptor stále užívá

22) 1. jeden preceptor, 23) 2. jedny knihy, 24) 3. jedna práce v jeden čas, 25) 4. jedním metodem všechny, 26) 5. vše z kořenů, 27) 6. vše spolu, co můž, 28) 7. vše po stupních, 29) 8. nic nepotřebné. 30) Preceptor at' 1. s žádným samým nepracuje, než se všechněmi spolu. 31) 2. Pozorlivě sobě discipule činí.

tené věci, jednu každou, kde jí místo a čas, vynáseti, a discipulové stále za ústa preceptorova pozor dávati budou, nepodobné k víře, jak snadně, spěšně, mocně všickni, co jich jest, prospívati mohou.

32) Dověsti sobě pak toho preceptor, aby pozorlivě učedníky měl, takto může:

33) Předně nedopouštěti, aby, když on co mluví, oni mezi tím šeptati, neb přeseďavati, neb se tlačiti, neb pod se hzeděti, neb někam zevlovati měli; než jak oči preceptora po nich jdou, tak oči všech jich na něj aby obráceny a jako v něj vetknuty byly, k tomu je přidržeti.

34) Druhé napomáhati jim k vyrozumívání a v paměť vkládání ne jedním jen smyslem, sluchem, než i zrakem, malováním jim před oči (t. na tabuli), co sejen malovati a psáti můž; též i třetím smyslem, taktem^{a)}, poručením jednomu, druhému, třetímu vyvstati, a totéž buď promluvit, neb napsati. In Phisicis někdy mohou i ostatní dva smyslové, košť^{b)} a čich ku pomoci bráni býti.

35) Třetí, vpadnouti leckdys můž uprostřed své řeči preceptor s otázkou jednak na toho, jednak na onoho: Ty neb ty, co jsem nyní řekl? O čem mluvím? Jak jsem to a to vypověděl? Bylliby kdo postizen, že nepozoroval, hned na odivu jiným trestati; tak se při všech bedlivost brousiti bude. Podobně, když z jednoho otázka jest učiněna, hned na druhého, desátého, třicátého pro odpověď skočiti, bez opětvání otázky, vše k tomu cíli, aby, co se jednomu mluví, všickni poslouchali; co se s jedním pracuje, všickni užiti hleděti.

36) Čtvrté, dovoleno býti má, aby když preceptor odmluví, kdo chce, co chce, se zeptal, buď že čemu neobře vyrozuměl, aneb že mu sic něco na mysl přišlo, buď tu na lekcí, neb před ním prvě. (Nebo se privatních dotáček nedopouští; kdokoli tím prvě. (Nebo se privatních dotáček nedopouští; kdokoli tím se oč s preceptorem raditi chce, publice^{c)} at' to činí, aby se hodilo všechněm.) Kdo tak často hýbá, zvlášť užitečným ně-

32) Pozorlivě učiniti discipule kterak? 33) 1. Pozorem na ně ustavičným. 34) 2. Smyslů jinak a jinak odvíráním. 35) 3. Dotázkami, jak kdo co pochopil, častými. 36) Otáček discipulům dovolováním.

a) hmatem. b) chuť. c) veřejně.

čím, pochváliti ho, jednou i víc před jinými (aby se v jiných chuť dělala). Pakli, kdy žádný se neptá, sám preceptor nech se jednoho, druhého, desátého zeptá, jak tomu neb onomu srozuměl, tak aby po každé lekcí chvílečka takovými dotázkami strávena byla; znamenitě to pozorlivost brousi. A takové pozorlivosti za některý rok v škole zvykna mláde-neck, bude to na něm zvláštní klénot po všecken život, že cokoli dělati bude, všecko myslí přítomnou; jádrnou, opravdovou dělati a všecko, co kde před ním jest neb se děje, sá-nečekaje, aby se do něho cpalo, chápati a jímati bude. A ta-kové školy majic, jakžbychom znamenitých lidí míti neměli? Nech to rozváží, kdo rozvážiti umí.

³⁷⁾ Dí-li někdo: A vždyť přihlídati k každému potřebí, do-bře sobě lekcí piše, jak sobě švárné knihy chová, vyslyšati je z paměti říkající, a podobné; k čemuž, když mnoho disci-pulů, mnoho času a práce potřebí. — ³⁸⁾ Odpovídám: Na všecko jest rada. Předně, ať sobě preceptor školu rozdělí na decurie a v každém desátku nejvtipnějšího jiným vystaví za inspektora a dozorce, kterýž jakožto poručný preceptor neb pedagog jiných hleděti bude, aby všickni jeho vždycky při-tomni byli, aby pozorovali, aby švárné knihy i všecko cho-vali, aby dobře napsané měli, aby co z paměti uměti mají, uměli (před každou lekcí je sám vyslyšaje).

³⁹⁾ Preceptor toliko jako k víře přihlíduje, při každé lekcí jednomu neb dvěma (bez pořádku) dictata a excerpta pře-čísti káže, nejen rozváčité a distincte*), ale i s doložením textovně**) punktů, kommat atd., jiní pak do svých hledic, ať opravují. ⁴⁰⁾ Můž i nahlédnouti jednomu neb dvěma (zvlášť, kterým nedověřuje), a kdoby koli v nedbalství po-stižen byl, trestati.

Ale o tom, jak preceptor v škole plný řád míti můž, aby všecko, co jiti má, plně šlo, níže v obzvláštní kapitole vy-psáno bude.

³⁷⁾ Objekci: Musili preceptor předce k každému dohlédati?
³⁸⁾ Odp. Musí. Však 1. skrze decuriony a eforý. ³⁹⁾ Sám zra-
kem a sluchem, veřejně však. ⁴⁰⁾ Někdy i obzvlášť, jen serio.
*) zřetelně. **) doslovně.

II. Jak to býti můž, aby se z jedněch knih učili všickni?

Jedny toliko že mají býti knihy v jedné materii, a to v celé škole, toho základem jest toto axioma*), že objectorum plu-ralitas distrahit sensum, to jest: že čím kdo čeho více před sebou má, tím při tom roztržitější jest. Protož

1. veliké compendium**) bude, všelijaká školní náctini neb nářadí ⁴¹⁾ (tabule, předpisy, slabikáře, vokabuláře, gramma-tiky, colloquia, summou knihy a nástroje všech umění) zho-tovené míti, protože když preceptor teprv tabulky dělati, předpisy formovati, precepta a textu výklady diktovati a podobné věci shledávati teprv má, příliš to mnoho času vez-doume, a nemůž býti než všecko jinak a jinak, a na větším díle me, a nemůž býti než všecko jinak a jinak, a na větším díle hak mak. Protož dobré bude všechny knihy, co se jich koli ve všech klassích škol potřebuje, s hotovými výklady tiště-né míti. Tak zajisté, co se na diktování času vynakládá, užitečněji se na vysvětlování, repetování, examinování a skrze rozličné příklady v mysl vkládání obrátiti můž; a netřeba se bátí, aby kdo zle psal a na nejisto se potom učil; netřeba ani s přehlédáním času mařiti, a bude všecko na jisto.

(Aniž kdo myslí, že by se tak preceptorům příliš hovělo. Nebo jakož český kazatel, když text český z bibli přečta vy-světlí a užitek jeho posluchačům k poučení, napomenutí, vý-straze, potěšení ukáže, dosti učini povinnosti své, by on pak sám toho textu v židovské řeči nevykládal, než jiní. Nebo posluchačům na tom nic nezáleží, jako i discipulům na tom nic nezáleží, preceptorii jim sám z své hlavy co vykládá, či kdo jiný to učinil, když jen co míti mají, mají; nýbrž jest to jim i preceptorům daleko užitečnější, aby hotové bylo všecko.)

⁴²⁾ 2. Tak škole dobré knihy a jiné zprávy opatřic (aby žádného v tom nedostatku nebylo), dobře učini preceptor, aby jiných postranních zatím ani do rukou bráti discipulům nedopouštěli, protože čím méně jiné v očích, tím více tyto v myslí budou; nezmýlí to.

⁴¹⁾ 1. Knihy s hotovými výklady tištěné míti. ⁴²⁾ 2. Knih postranních žádných nedopouštěti.

^{*)} zásada. **) velká výhoda.

⁴³⁾ 3. Dobré také bude, aby knihy všechny byly jedné edici v celé škole, aby se i stránky i řádky i všecko srovnávalo, a to jak pro allegování, tak i pro memoriam localem*), aby v ničemž žádného nejmenšího ani materi ani meškání nebylo. Za kterouž příčinou při každé přednášce hlučnější škole (aneb aspoň nedaleko odtud) impressi mihi potřebi bude.

III. Jak to býti můž, aby v jednu a táž chvíli jedno a táž dělali všichni?

Užitečné že jest, aby v jednu chvíli jedna toliko materie traktována byla v celé škole, odtud patrné jest:

1. Ze když okolo jedné a táž věci pracují mnozí, snáze se aemulationes, (jenž jsou diligentiae calcar) zaněcují**), a z jedné od druhého pochop bere.

2. Jest všechněm lépe, protože jeden druhým ostří. Nebo když jeden sám, neb nemnozí, preceptora poslouchají, ledcos mimo uši a mysl uteče, to tam; ale když všickni spolu, neztratí se nic; každý něco chyti, a potom při společném všeho repetování všecko se najde, všecko všechněm k užitku bude.

3. Snáze jeden na druhém vitum, chybu, omyl, nedostatek uhlédá, než na sobě sám; a když při jiných omyly napravovati vidí a slyší, přijde to i jemu samému k užitku. Protož hejtman, vojáky nově sobě cviče, nepáfe se s žádným jedním samým, než do pole je sobě (jak mnoho jich má) vyveda a sporádaje, všěchněm spolu, jak kterou zbraň do rukou bráti, jak se s ní zatáčeti, jak dorážeti, odrážeti atd. ukazuje. A napravujeli v něčem jednoho obzvlášť nedělá toho v koutě někde, ale tu přede všemi, aniž dá jiným zatím zevlovati, než poroučí hleděti, aby jednoho cvičení všech cvičení bylo. Summou, jak pekar jedním zaděláním a zatopením mnoho žemliček, a cihlár mnoho cihel peče, táž impressor jedním formy nasazením množství knih tlačí a jedním korigováním

⁴³⁾ 3. Knihy at' jsou jednostejné.

*) a to jak pro doslovné uvádění, tak i pro pamět místní.

**) pospolné mezi žáky horlení, kteréž ostnem bývá pilnosti, se zaněcuje.

všecky koriguje; tak preceptor jedněmi lekcemi a exerciciemi velikému množství discipulů spolu vedou a v jedné a táž materi všdycky všickni pracují.

Ale jak to pak býti můž? Tak, aby preceptor nepřijímal mládež do školy leckdys, než jednou v rok, a to všecku (k škole dospělou) mládež celé obce v jeden den, tak jako slunce jednou v rok, z jara, se všemi zrostlinami spolu práci začíná. Potom potřeba preceptoru, aby všecko tak na dny a hodiny rozměřené měl, jakžby stačovati mohli všickni. O čemž plněji v kap. XXVI.

IV. Jak to býti můž, aby jedním metodem všechny discipliny a všickni jazykové vedení byli, to se v kapitolách následujících XX., XXI. a XXII. zřetelně ukáže.

V. Jak mládeži rozum krátce a hbitě odvirati?

Ab uno, ad unum, per unum omnia*). Kdo to vsudy ukázati umí, ten rozum na všecko jako klíčem odemknouti umí, to jest, kterak všecko z jednoho terminu vyvstává, k jednomu cíli jde a jednou cestou. Tak zajisté svět od jednoho Boha jest, z jedné materie (mrákoty) postavený, jedním ohněm (světlem) sporádaný, k jednomu cíli (aby obrazem byl slávy jeho) obrácený. Tak lidské pokolení z jednoho člověka Adama, jemuž jediná přidána pomocnice Eva, a z nich již pořád všickni k jednomu cíli. Tak na stromu z jednoho kořene jeden snět, a z něho ratolesti nescísné, a však jedné fene jeden snět, a z něho ratolesti nescísné, a však jedné z druhého všecko přirozeným pořádkem atd. Týmž způsobem rozum lidský jisté své základy a kořeny má v malickém počtu (principia vocant), kteréž jen obživíc dobře, na jisté ratolesti a neskonalé sami se rozrostati budou, a to čerstvě a hbitě.

Abý pak tomu všickni mládež cvičící i sami rozuměti i v mládež to uvoditi mohli, potřebi bude knihy všech umění novým metodem sepsati, a to tak, aby tytéž knihy kratičké a však k pravému, snadnému a hbitému každé věci

*) Z jednoho, k jednomu, skrze jedno všecko.

před oči předestření dostatečné byly a právem klíč rozumu slouti mohly. Velikými zajisté rodučnými bucefaly mládež vycpáváti k žádné platnosti není. Více lidskému žaludku pastvy dá škva chleba a trůnk vína, nežli koryto plné plev a vody. Lepší v měsíci peníz zlatý jeden, nežli olovených plný pytlík. An to Bůh ukázal, když prorokům svým knížkyčky malé, popsané však vnitř i zevnitř, pozřítí dáv (jakž se Ezechielovi a Janovi stalo), naplnil je uměním velikým. To zajisté neproměnně pravé zůstává, což v kap. V. oznámeno, že člověk sám v sobě má všecko a nepotřebuje, aby do něho vnášino bylo cokoli (sichy neskonala práce byla, nýbrž nemožná); než potřeby toliko, aby mu klíč podán byl, kterýmž by se mu smysl odemkl, a světlo, při němžby spatřoval všecko. To když se při něm zpraví, může k spatřování Božských i lidských skutků i k čtení jakýchkoli knih puštěn býti; bude již rozuměti všemu sám od sebe.

VI. Jak dělají, aby se jednou prací dvoje neb troje věc dělala?

Ze se může v jeden čas a jednou prací několikero spolu zpravovati, toho příkladů přirozených v celém světě plno máme. Strom zajisté jednoho a téhož jarního času i pod zemí roste i nad zemí, i na šíř se silí i na výš, i květ zakládá, i listí, i ovoce formuje i jádro v něm, a šupinu neb skořepinu okolo atd. Podobně se při formování a zrostu živočicha děje. Mezitím každá stromu částěčka, každý v těle oud více než jednu povinnost má. Nohy zajisté člověka i zdvihají i nosí i stavějí i obracejí rozličným způsobem. Usta jsou i vrata tělu, i mlýn potravy potírající, trouba, kdy potřeba, znějící. Plíce dýcháním svým i srdce ochlazují i mozek očerstvují, i v chrtáněm napatém hlahol dělají atd.

A že totéž může býti i v vyučování lidí, aby každé práce dvůj neb trůj užitek byl, toho sám mistr nebeský Duch svatý v písmě svém zřetelný příklad ukázal. V kterémž ačkoli přední věc jest uvozování v srdce lidská známosti a bázně Boží, a však při tom i všelijakých ctností zrcadlo, i politické, domovní a válečné zprávy mustr, nýbrž i řemesla rozličná, i historia pravá, i geographia, i fysika, i metafysika, i dialektika, i retorika ušlechtilá atd. obsažena jest, tak že právě

jest univěrsi epítone*), jakž Triumphus bíblicus Alstedii ukazuje, a všickni právě osvícení to poznávají, že o čemkoli kdo přemýšlovati neb psáti začne, na všecko v písmích i reguli i příkladů se čísti najde; čehož žádná jiná kniha v světě nemá.

Může tedy a má v cvičení mládeže tak postupováno býti, aby každá hodina a vedena v ní práce víc než jeden užitek nesla. Což se stane, jestliže vždycky relatum a correlatum (t. co s čím spato jest a neb se drží) spolu brána budou. Ku příkladu: rozuměti věcem a slovům, čísti a psáti, učiti se a učiti jiného. Protož napotom

1. věci a slova tak spolu věsti, jak se víno s sudem vozi, meč s pošvou nosí, dřevo s kůrou a ovoce s šupinou roste. Kterému tedy koli jazyku učiti se bude mládež (i mateřskému), sloužit se jim musí, aby cokoli jmenovati slyší a čtou, hned také rozuměti věci tím vyznamenané mohli, což podlé položených již regulí nesnadné nebude. A zase cokoli vidí, slyší, cítí jakýmkoli způsobem, aby to vypovídati se učili, přidržeti je; aby se vždycky rozum a jazyk spolu brousil.

2. Čísti a psáti (vždycky a v každém jazyku) také spolu jíti má. Při dětech zajisté, kteříž nejprv do školy, obraceni jsou, mateřskému písmu učiti se mají, nemůž platnější vy-myšlena býti buď ostruha neb nástraha, jako aby liter znáti nejímak, než skrze psání jich učení byli; protože k malování dětem přirozená jest chuť, a mezitím dupliciti sensu vis imaginativa juvatur**). Podobně když se plnějí potom a pěkně učiti se mají, ne na jiném, než co sic bez toho v paměť uvěsti již psáti učí, ne na jiném, než co u polovici ubude práce. Ku příkladu, když potřeba, ať se učí; o polovici ubude práce. Ku příkladu, když se latině, řecky, hebrejsky učiti mají, čísti napřed se naučiti se potřeba; pravda jest. Ale na čem? Zdali na leda textu, je-li potřeba; pravda jest. Ale na čem? Zdali k tomu materi, kteréž mužby nerozuměl? Nikoli, ale vziti k tomu materi, kteréž mužby nerozuměl se přijde, totiž deklinaci a conjugaci, bez toho potom učiti se přijde, totiž deklinaci a conjugaci, bez toho se lámati, čtením i psáním toho, až se oboje čísti na otře. Z toho půjde čtver užitek: Předně, čísti se naučí, a to snáze, než na jiném textu, poněvadž se jen koncové slov

*) krátký přehled veškerenstva. **) dvojím smyslem obrátivosti se napomáhá.

mění: čímž se potom i pozornost sama tím lépe brousí. Druhé, obloží sobě v cizím tom písmě ruku. Třetí, naučí se signifikaci některého toho slova. Čtvrté, formu děklnací (anby se jim bez toho obzvlášť učiti přišlo, a nebyloby bez neszáže a tesknosti) v paměť sobě jako ze hry uvede. A téhož se per omne studiorum genus*) šetríti můž, aby se děláje to, což se dělati má, následujícímu brána odvírala, a tak jedné každé práce dvůj neb trůj užitek byl. O, jak to přeušlechtilé compendium!**)

3. O učení sebe i jiného, vždycky spolu, ukázáno v kap. XVIII. fund. IX.; což poněvadž nejen k mocnosti, ale i hbitosti prospívání napomáhá, sem také přináleží.

VII. Jak dělati, aby všecko po stupních šlo?

Mustr toho ukázán v kap. XVI. fund. V., VI., VII., VIII. a v kap. XVIII. fund. V., VI., VII. A podlé toho mustru sformování býti musí všech nových těch, o nichž mluvíme, školských knih, s připojením k tomu pro školmistry jisté a neomylné zprávy, jak jich užívati a všeliké umění rozkošné po stupních v mládež uvoditi mají.

VIII. Kterak věci nepotřebné odměšovány býti mají?

Může se mládeži i na samých věcech něco uspořiti, neznašeje totiž žádného tím, k čemuž mu přirození způsobnosti nedalo. Nebo jakož zrostliny jiné a jiné své povahy mají, některá chce vlhku, jiná suchu, některá zemi masné, jiná písčité některá roste na výš, jiná na šíř atd., jak dříví některé jest měkké, jiné tvrdé, některé se hodí táhnouti, neb štípati, neb na houžve kroutiti, neb v nádoby strouhati, neb hladiti, neb rýpati atd., jiné nedá; kuň jeden má patrnější k tahu sílu, jiný k běhu čerstvost, jiný k ježdění obratnost, jiný k boji udatnost atd.; jak pes jeden se hodí do fraucimoru na klin, jiný k vratům na řetěz, jiný ovčáku k stádu, jiný myslivci, a to opět jiný k slidění, jiný k honění, jiný na ptactvo povětrné, jiný na ptactvo vodní: týmž způsobem vtíp

*) při všelikém způsobu učení. **) přispoření.

hlav lidských k jinému a jinému jest. Někdo ke všemu jemný jsa, k muzice jest „asinus ad lyram“; jiný k aritmetice, jiný k poesi, jiný k písařství, jiný k jinému ani myslí ani vtípu nemá.

Jakož tedy daremné jest z chřta chtíti vyžlence udělati, aneb z vyžlence chřta, daremné rukávniho psika k stádu dávati, daremné stádního k myslivci atd., item jakož daremné jest pokoušení z osyky houžev kroutiti, z borovice šály strouhati, z fládrů obrázky rýpati, eben štípati atd., protože každá ta věc ne k tomu jest (aniž může všecko ke všemu býti, protože k věcem rozdílným rozdílných povah a náklonností potřeba; žádný pak mimo to, což mu dáno, vzíti sobě nic nemůž): i člověka tedy k tomu, k čemu ho přirození nevede, přes moc předce chtíti hnáti, jest s přirozením daremné zápasiti: (Docens enim naturae famulus est, non dominus; confirmator, non reformator*) — aneb se nic nedovede, aneb nic zvláštního. — Protož lépe jest, k čemu koho přirození nevede, z toho jej propustiti, v naději, že se to jinou stranou bahradí, jakož obyčejně bývá. Nebo když se na stromě jeden roub neb ratolest zčesne, ostatní rostou tím mocněji. A když žádný k ničemu přes moc a vůli svou nebude hnán, nebude mítí, cožby se mu přičilo a dlouhou dělalo chvíli; s chutí a hbitě půjde mu jiné všecko.

Kapitola XX.

Specialis scientiarum methodus, t. krátké obnovení, jak snadně, mocně a hbitě člověk naučen býti můž, znáti čehokoli.

Složmež to již v summu, aby pospolu zřetelně stálo všecko, a nejprvé, jak se snadně, mocně a hbitě učiti máme znáti věci; potom jak snadně, mocně a hbitě dělati všecko, jak snadně, mocně a hbitě v jazycích prospívati, jak snadně, mocně a hbitě v mravích cvičiti, a naposledy i v pobožnosti.

*) Neboť učící jest sluhou přírody, ne panem; utvrditelem, ne přetvorcelem.

1. Ne od makovice stavení začínati, než od gruntu poručíš, to jest, nebudeš mu toho, seč ho ještě není, ukládati, než od malička začínaje, po stupních ho povyšuj; takť půjde do všeho šťastně. Nemožné jest malířství od dělání kontrfektu začínati, možné a snadné od dělání puntíků z lin; odtud zajisté přijde se k spojování jich a šetření jedné proti druhé propoci, též k rejsování domů, věží, stromů, živočichů prostějších, a tak vždy dál a výš, vše po zvůli. A podobnou prozřetelností musí s každým učedníkem v každém umění postupovávno býti; jinak nebude než těžké, tesklivé, daremni a neužitečné kvaltování a hmoždění.

2. Snadná bude učedníku každá práce, jestliže mu všeho, co kdy dělati má, zřetelný mustr ukážeš, aby odkud začíti, kam směřovati, kudy vésti má, vždycky jasně viděl. Tu samo ho přirození, aby se toho chápal, povede, protože žádná opice povahy té, všecko, co jiného dělati uhlédá, po něm dělati, hlouběji v sobě nemá, jako člověk, jen když, jak se co dělá, vědětí můž. Protož preceptor, večkoli kdy učedníky zavozuje nejen jim psanou neb malovanou toho formu dáti, ale také sám, jak se co dělá, pokaždě vždycky zřetelně ukázati a tak vždycky ve všem jim živým mustrem býti musí; a uhlédá, že po něm rádi s chutí všecko dělati budou, lečby kdo nepodařilý byl, jemuž by do ničeho nebylo; ale i takovíť snad v živé dílně živých lidí občerstvějí, aneb metla také něco nápomoci můž.

3. Naposledy, poněvadž snadně v každé práci prospěje ten, kdo jí často dělá, aby tedy učedníci rádi často dělali, nápomůž k tomu toto, aby se jim k cvičení jejich dávala materia libá, s nížby se jim nercili nestýkalo, alebž rozkoš z ní měli, a ona je sama k sobě vábila. Taková pak materia jsou věci jim prvé již na dile známé a k každodennímu užívání přináležející, též k věku a stavu obzvláštně se trefující.

Dobře pak a vlastně aby se každého díla dělati učil, k tomu také trého potřebí:

1. Exemplaře aneb mustru co nejdokonalejšího. Nebo kdo se z zlého učí, jak se dobře naučiti má? Prtákem bude, ne písásem neb malířem dobrým, kdo se z leda písma, z leda

malování škrtati učí. Protož dokonalost hned z místa naměřovati se musí, ačkoli ji hned z místa vyhledávati nelze.

2. První okolo předloženoého mustru práce a pilnost velice pozorlivá býti musí, aby ani nejmenším trhlem (pokudž nejvýš možné) nechybil. Nebo co se tu chybi, těžce se dále potom napravi, protože každá věc, jakou nejprv vezme forpomu, tu drží, přeformovati se nesnadně dá. A protož tu preceptorům pilnosti potřebí, aby nejprvnějších lineament dobře dělati učili (tomu zajisté když se naučí, další věci snáze a čtářčích, než pomalu, znenáhla, povlovně, toliko ať dobře; a musí tu preceptor neliknovati se k každému osobně přihlídati, a jak nástroje do rukou má bráti, jak kdy držeti, obračeti, vésti, jak všecko zpravovati a napravovati, ukazovati. Nebo taková tato první bedlivá pilnost hojně se potom vy nahradí.

3. Ohledovati každé věci dotud, až se poddá, a opětovati ji dotud předce, ažby na jisto a hbitě působiti mohl; a bude vyhraná.

Kapitola XXII.

Specialis linguarum methodus, t. jak se snadně, hbitě a mocně jazykům učiti.

Reči, že spolu s věcmi učiti máme, ukázáno v Kap. XIX, Comp. VI., a však poněvadž jazykům ne spolu, než jednomu po druhém se učíme (i znajice již věci), obzvláštních na ně grifů potřeba.

Kterémukoli jazyku dokonale se naučiti a plně v něm zmocniti chceme, ten sobě musíme rozděliti na čtyry jako věky:

Děťinský,	{ kterémž se učiti přilide mluvíti jazykem tím v }	jakkoli, ledabyl, počátek,	{ a každé to opět neprv rozuměti: potom psáti; pak tepr mluvíti. }
Pacholecí,		vlastně a právě;	
Mládenecký,		ozdobně a krásně	
Mušský,		mocně a pronikavě;	

Aniž jinak než po těch stupních jda, k celosti a plnosti kterého jazyka přijítí možné jest, a neboť bude spletené, kusé, nedokonalé všecko, jakž při sobě na větším díle poznáváme a oplakáváme, kdo jsme tak vedeni nebyli.

Každý pak ten věk opět musí mítí tak jako stupně: nejprv zajisté cvičí se uši, aby rozuměly: potom péro, aby psalo; pak jazyk, aby mluvil. První to jest nejsnadnější, druhé těžší, třetí nejtěžší. Vyrozuměti zajisté cizí řeči každý mž, trochu při tom pobuda; psáti již jest tíže, však že se chvílka vzíti, pomyslití, lexiká a jiných pomoci užítí mž, ne tak těžko; mluvití pak, poněvadž to ex tempore*) býti musí, a toho, aby slova i phrases na posokou byly, potřebí, nejvyšší jest stupeň. — Ukáží toho příklad na jazyku latinském, kterémuž se podlé nynějšího v světě způsobu co nejdokonalěji vynaucití musí, kdo učeným býti chce. Ten k začátkům mítí musí:

Rudimenta neb Tirocinium, kdež nejobyčejnějších a nejsprostějších slov a frázi některé sto do dialogu (s českým vsudy výkladem) uveda, připojí se k tomu kratičká jazykem českým zpráva o čtení a vyslovování, deklinování a conjugování latinských slov. — Toto se nejprv pořad čísti bude po třikrát, pro seznámení se s tím, obvyknutí v čtení a vyrozumění. Potom se to po kousku bráti bude, jak mnoho se který den a hodinu v paměť uvéstí mž, declinací a conjugací přitom (místo argument) exercitujíc. Naposledy potřetí to do rukou vezmouc, po stránce, dvou, třech, z paměti se říkati a jazyk již latině žvatlati přivykati bude.

S tím dva měsíce strávic, přijde se k seminarium latinae linguae, všecka již slova téhož jazyka, jak se co kde vlastně jmenuje a vypovídá, obsahující; s českým opět také vlastním výkladem dáno bude v ruce, s připojením k tomu plnější již grammatiky a lexika česko-latinského; kdež seminarium po kousku v paměť vkládáje, grammatiku pak a obojího usum překládáním každodenním z češtiny do latiny jiných a jiných věcí cvičíc, a v tom osm neb nejděl devět měsíců se pomeš-kajíc, uhlédá se, že při dohánění roku učedník nejen v knihách jiných latinských běžných všecko rozuměti, ale bez chy-

*) ihned.

škodných všecko z latiny do češtiny a z češtiny do latiny přeložití, nýbrž také všecka téměř myšlení svá jazykem latinským srozumitelně vynášeti moci bude; a tak dřív roku latiny se zmocníte!)

*) N. B. Toto poněvadž by se buď nemožné neb k dovedení nesnadné někomu zdáti mohlo, doložím aspoň o lexiku, jak náramně mnoho na něm záležeti mž, kdyby dobře zpraven byl; jakž zpraveného posavad ještě nevíme v žádném jazyku. — Předně zajisté všickni posavad v češtině, něm-jazyku. — Předně zajisté všickni jen do svého jazyka přechíně atd. dikcionáře psali, latinu jen do svého jazyka překládajíc. Ješto mládeži české Lexicon Latino-Bohemicum (aneb německé Latino-Germanicum) dáv ti jest tak mnoho, jako kdybych někomu z Čech do Vlach jeti strojícimu cesty pořádek ne od Prahy k Rimu, než od Rima ku Praze dal a tím se jemu zpravovati poroučel. Tu zajisté poněvadž ne-a kam od Prahy nejprvé se hnouti, než kam od Rima stoji, kam od Prahy nejprvé se hnouti, než kam od Rima stoji, (kdež on ještě nebyl a míst těch povědomosti žádné nemá), nač mu to bude? — Diš, může ten cesty rejstřík zpátek čísti, od spodu začna. Odpovím: A proč mu tedy neudělat tak, jakž ho užívati má? Nač jest to tak hrozné útrapešné? Mezitím není možné, aby to s takovým užítkem bylo. Nebo dámlí pouťovníky přímé cesty vyznamenání, oc-kud, kam a kudy, půjde snadně, vždycky před očima, to což mítí má, maje, každý vrch, les věží, řeku, zátoku atd. pří-mo-li k ní směřovati, či na pravo neb na levo nechati, a kam se uhnouti, podlé ukázání svého vida. Sic podlé onoho opa-ního, více za sebe než před sebe, račím obyčejem, hleděti musí, a to ne bez mnohem větší a zamotanější strojní rato-ještě ne bez omylu. Ale takovéto Dictionáři strojní rato-léstka jest veřejného toho a hlavního, v kap. XVIII. fund. IV. ukázaného omylu, že všecko posavad methodo analytica dělávano bylo. To tedy při lexiciích veliký jeden omyl (na nějž sám Gregorius Cnapius, polský lexicographus, prohléda, vydáním Lexici Polonico-Latini jej napravil) se nalézá, pro nějž nemožné jest mládeži platné a hbitě prospívati. Ale diš: I však u nás také na to prostředek jest. Zdalí Rischelius při latinském dikcionáři českého rejstříku, po němž se všecko najítí mž, nepoložil? Zdalí M. Adam Sylvam qua-

K ozdobné latině přistrojiti se můž Viridarium*) (Florigerium), obsahující v sobě Dialogos de rebus omnibus, methodo seminarii, sed prolixius et phrasibus variis figurisque grammaticis et hretoricis ornamentis omnibus intermixtis, ut nempe

drilinguem, kdež čeština všudy napřed stojí, nevydal? — Odp. Tak jest, stalo se oboje příkladem Němců, když to tak v svém jazyku prvé zpravili, a naši jejich štěpějemi jdouc, touž podobně věci svým posloužili. — Ale ta opět dvůj přenáramně veliký zůstává nedostatek, pro něž všechno to instituívané věc než kusé jest. Předně zajisté od žádného není celý manaťský jazyk proti celému latinskému shledán. Protož v žádném tom dikcionáři, nedím polovice, ale ani třeti, ani čtvrtý díl slov a frází českých není; jakž snadně pozná, kdo nás umně ohledá. Chtělliby se zajisté kdo uprázdiniti, a vezma před sebe některou knihu českou (ne podle latiny psanou, než právě českou, jacíž jsou starých spisové, a zejména Husovy, Chelčického, Michalcovy, Augustovy, Blahoslavovy atd. knihy, rozmlouvání Valaucha s Petrkou, Labyrint světa atd.), čistí je, a co tam slov a frází najde, těch v dikcionáři neb Sylvé hledati, nalezne to, co pravím, nedostatek hrozný, a to nejpotřebnějších a nejplatnějších slov neb způsobů mluvení; tak že z češtiny do latiny ničeho nelze překládati, z latiny pak do češtiny kuse, tvrdě, nevlastně, tak že to ani české ani latinské nebude.

Nebo i ten jest druhý v týchž dikcionářích nedostatek, že ani ta slova a způsoby mluvení, kteráž shledána jsou, nejsou tak mistně a jadrně vyložena, aby s výkladem tím všudy obstáti bylo; často leda se věchtem díra zastrčila, ledcos ledkams. Čehož se na ujmu a zlehčení předků a preceptorů milých nic nemluví (požehnaná buď památka všech, kteříkoli upřímně vlastní tím, čím mohli, sloužili), ale proto, že mámeli sobě z nedostatků pomáhati, vyzoumivati jim musíme. Ne pojednou vysypá dary své Pán Bůh; po stupních moudrost jeho vždycky a všudy kráčí. I naše invencí, ač předešlých nedostatků mnoho napravití mohou, novými však a jemnějšími invencími, že zastiněny býti mohou, v-

*) Viridarium.

totum linguae artificium hic prostet. K čemuž se místo praecepti připojí traktat de elegantii, quae sunt 1. Lexicae: videlicet idiotismi latinae I. 2. Grammaticae figurae, nimirum ellipses, pleonasmus, enallagae etc. 3. Historicae, nempe adagia. 4. Poeticae: rhythmus et metrum.

Naposledy půjde Thesaurus (Viridarium universale), mající v sobě praecepta nova de verborum copia et delectu, loco formalis; materialis v. loco vezmou se před ruku autorové právě latinsti, z nichžby se té mocnosti a pronikavosti řeči nabývalo: Senecam, Terentium, Plautum, Caesarem, Cicero-nem, Sallustium, Livium, Horatium, Virgilium etc., a za tím jakékoli autory.

Týmž způsobem i čeština (a komu toho potřeba, i němčina) k nabytí v ni dokonalosti předkládati se musí. A na češtinu sic pro školní naši mládež bystré prostředky již míti budeme, skrze než se bohda snadně k tomu poslouží, aby se nám Plautové, Ciceronové, Virgiliové atd. v jazyku našem množili; na němčinu také aby pro naši českou mládež pomoci nějaké platnější než posavad byly, na to myslíme.

V řeckém a hebrejském dosti bude míti Tirocinium a Palaestram. A na těchto se cvičení jazyka při mládeži naší ve školách našich stavi.

Budeli komu vlasky, hišpansky, fransky uměti také potřebí, latině uměje, za málo některý měsíc tomu se naučí, zvlášť vyjdeli Methodus instituendi Ph. Clauuii, kterýž vlaskému jazyku nevice než 1 měsíc, hišpanskému tolikéž franskému půl druhého dává, a ovšem peregrinujíc k tomu do těch zemí. Též budeli kdo chtíti syrsky, kaldejský a arabský připojiti, z hebrejského k nim volný přístup bude.

rae; a že bohda skrze discipule naše budou, naději sobě očláme.

Lexikii tedy žádáme takového, podlé něhožby i latinské všelijaké knihy do pěkné, libé, dokonalé češtiny snadně a ze hry překládány, i zase cokoli českého do pěkné latiny (a to ještě buď Ciceronovým, neb Plautovým, neb Tacitovým atd. stilem, jak kdo chce) uvozováno býti mohlo. Jakýž lexikon již začat, a požehnáli milý Bůh života, dle možnosti dokonán bude.

Přijde pak v jazycích nejvíc pamět brousíti, víc než in scientiis et artibus; nebo se na větším díle všechna slova, frases, sentenci, periody, nýbrž celé knihy v pamět uvéstí musejí, aby kdykoli o čemkoli psáti a mluvití potřebl, na poskoku byly. Což sic nemálo práce i času potřebuje, a však se lekati toho netřebe; protože pamět není jako skleněné hrdlo, kteréž, jaké jest, také zůstává, roztáhnouti se nemůže; ale jest jako ústa neb žaludek živočecha, kterýž čím více v se přijímá (jen rozsáfně), tím více potřebuje a žádá, protože se sílí. Tak štipek malý pomalíčká vláhu země pije; však čím víc pije, tím víc roste, a aby více piti mohl, k tomu se způsobuje. Protož mladého věku z paměti se učením šanovati netřebe, nýbrž šanovati škoda jest. Quintilianus o tom tak; Pueri quotidie quam plurima ediscant, et quaecunq; aetas operam iuvandae studio memoriae dabit, devoret initio taedium illud. Ludvik Vives světleji: lib. 3. de trad. discipl. Prima aetate exerceatur memoria, quae excolendo augetur. Multa ei commendatur, cum cura, et saepe. Nam illa aetas labore non sentit, quia non expendit. Ita extra laborem ac negotium dilatatur memoria et fit capacissima, to jest: V prvním^{*)} jest věku cvičiti pamět, kteráž broušením se množí; protož jí mnoho poroucej, pilně a často. Nebo věk ten práce necíti, protože nerozvažuje. Tak bez práce a zaměstnání rozšiřuje se pamět a prostranná učiněna bývá. Tertýž in Introduct. ad Sap. Num. 180. dí: Memoriam quiescere non sines. Nihil est, quod aequae labore gaudeat et augeatur. Commenda ei quotidie aliquid; quo plura commendabis, hoc custodies omnia fidelius; quo pauciora, eo infidelius, to jest Pamětí odpocívati nedej. Nic není, což by tak rádo v práci bylo a prospívalo. Svěr jí každý den něco. Čím jí více svěrovati budeš, tím toho ostříhati bude věrněji; čím méně, tím nevěrněji.^{*)} — A takovéto paměti cvičení že i dále potom v mužském věku trvati má, svědčí Cicero, tak pravě: Exercenda est memoria ediscendis ad verbum quam plurimis et nostris scriptis et alienis.^{**)}

^{*)} str. 119. ^{**)} Cvičiti se má pamět učením se do slova co nejvíce spisů, a to i našich i cizích.

Fortel pak k snadnému slov, frázi, sentenci spatování tento jest znamenitý a zkušený: aby text latinský do češtiny sobě přečte, hned zase (autora daje v stranu) z češtiny svého výklad svůj naprával. a potom zase autora vezma, podlé něho výklad svůj naprával. Tak zajisté slovo slovem, přisais phrasí se vázice a společně na se ohlédajice, jako že hry se v pamět loudí a vážnou.

O repečování, kterýmž se všecko v paměti tvrdí, v kap. XX. oznámeno.

Kapitola XXIII.

Methodus morum in specie.

Jak obzvláštně mravům prospěšně učiti.

1) V mravích a ctnostech mládež cvičiti není nesnadné, (poněvadž jsme v kap. V. prokázali, že všeliké harmonie kořený v sobě má člověk), jestliže se

2) I. cvičení časně začne, dřív než se nezpůsobové a nectnosti hnizditi začnou.^{*)} Nebo neoseješli z jara časně roli, vydá sic ona byliny, ale jaké? Koukol, osti, bodláci, kopřivy a jinou chamrad'; již mášli úmysl kořený podtrhati, snáže to zpraviš, časně podoraje a semem dobrým zemi zaměstnaje (aby onyno místa, vláhy, síly a zniku neměly), nežli potom jednu po druhé tu neřest (an tě būsti, pichati, pálti konečně budou) vytrhávatí chtěje. A zdaž sic nevíme, že čím hrnek nejprvé navře, tím zapáchá vždycky? lahvice také vodou napitá vodnatost vždycky drží; každé vino v ní vyvětrá. Vlno, kterou barvu nejprvé chytí, tu drží; přebarví se nedá. Vosk za měkka se formuji snadně, a ráz jaký chceš na sobě vytisknouti dají; než jak zatvrdnou, darmo jest předělávati je; protož první a převeliký, na němž všecko skoro záleží, fortel jest, hned z malíčkosti dítě k dobrým povahám a obyčejům vésti.

1) Mravů dobrých mládež nabývá; 2) I. časným v ně zavozováním,

^{*)} viz kap. V. „O mravích a ctnostech“, a kap. VII.

^{a)} 2. To pak vedení nejpředněji na tom záleží, aby dobré příklady ustavičně před očima měli. Doce hacienda, sed ta uhlédají, dobrého neb zlého, hned řekají. Protož rodičové, učivé, a všelijak mravně a ctnostně vásti sobě mají, pro děti; ovšem pak preceptorů nejvýbornější z lidí býti musejí, obyčejů a povah libezných a pravě ctnosti zrcadlo, protože se k nim jistotně discipulové formovati budou.

^{a)} 3. Připojovati se však mohou i poučování, aby vždy rozumně, co dělají, dělali, a že se tak dělati má, věděli. Kteráž poučování mohou se konati buď vlastními slovy aneb podáváním pěkných povědění z písem mudrců, a aby se jim z paměti učili. Nebo Salomoun dí, že slova lidí moudrých jsou ostnům podobná a hřebíkům vbitým (Eccles. 12. 11.); a tím ukazuje, že jak se hřebíkem něco zaráží, aby se neviklalo, a ostnem se hovádko k tahu neb běhu pobádá, tak pověděním jemnými k běhu ctnosti mysl zdárná se nejen tvrdí, ale i ponouká.

^{a)} 4. A jakož příklady a napominání k ctnostem stále jim obmysleti sluší, tak zase naproti tomu příklady zlé a řeči neb slova nákažlivá všelijak od nich vzdalovati. Nebo poněvadž jsouce porušení, sklonnější jsme z přirození ke zlému nebezpečství jest, aby se zlé raději nechytalo než dobré, kdyžby se oboje na oči a mysl jim pouštělo. Protož všeliké nákaz příčiny od nenapravného ještě věku s pilností odháněti, veliká opatrnost bude; jako jsou tovaryšstvo zlé, řeči oplzlé, knihy neuzitečné, až i zahálka všelijaká. Lidé zajisté, nic nedělajíc, zlého dělají se učí, protože mysl prázdňá býti nemůž, a nezanese se něčím potřebným, prázdňými, marnými, ničemnými věcmi sama sebe zanáší. Pro kterouž příčinu dobré jest, aby vždycky v něco zavozovány byly děti, aspoň ve hru nějakou, kterážby zdraví těla aneb čerstvosti mysl napomáhala, a za tím čas, kterýžby zahálkou se byl ztrávil, minul. Když poodrostou a v ctnostech se pozmocní, ne tak jim škoditi moci bude, cokoliby potom (poněvadž z světa

^{a)} 2. příkladu dobrého jim dáváním, ^{a)} 3. slovy jich při tom poučováním, ^{a)} 4. nepřikladů odvracením,

nelze) zlého viděti, slyšeti, čisti jim se dostalo. Jakž onoho mládenečka příklad ukazuje, kterýž u Platona mudrce vychován byv, když se k otci svému dostal, a u něho (mezi jinými nezpůsoby) smích a chechtání nemirné spatřil, podivil se, a že on toho u Platona neviděl, pravě, navrátiti se odtud porpšil. Totoby sic mohlo býti, aby preceptor sám některé nezpůsoby (zvláště k nimž mládež sama z sebe náchylna) ukazoval, a jak to mrzutě jest, stěžoval; ku příkladu, na jedné noze co čáp státi, podepra bradu seděti, sem tam zevlovati, na lidi prstem ukazovati atd. A k té potřebě dobrý jest grobián, takové nevycvičených lidí nemravky spolu a žertovně ukazující; nedalliby kdo na se na pozoru, aby týrán býti mohl.

^{a)} 5. A poněvadž sami řídko tak bedliví býti můžeme, jakž potřeba, neškodí rodičům za pomocníky sobě přivziti buď z dítek starších, neb čeledinů vážnějších, kteřížby i v nepřítomnosti jejich na mravy pozor dávali. Preceptorů pak mohou v každé classi pomocníky zříditi z discipulů svých, o čemž viz v kap. XXVI. plněji.

^{a)} 6. Naposledy, poněvadž bázeň a ostýchání při mladých býti musí, majili na cestě ctnosti zdržení býti, kázně také k cvičení mládeže nevyhnutelně potřebi. Nebo kde není kázně, není bázně. A kázeň, pravím, že býti musí, ne tak pro učení (kteráž když se náležitým pořádkem vede, samo z sebe vnaďou a libosti jest lidské mysl i nucení žádného nepotřebuje), jako pro mravy; aby jmenovitě otec, matka, pěstoun, preceptor, kdekoli co neslušného vidí, netrpěl, ale hned napomenul, okřikl, přemřstil, jak potřeba. Nebo poučování světlo, a cesta života jsou domlouvání vyučujícího, di Salomoun. Přísl. 6. 23.

Ctnostem pak učení musejí býti všechněm, žádné nevynímajíc, vnitř i zevnitř.

Vnitřní hlavní ctnosti jsou: opatrnost, středmost, udatnost a spravedlnost. — Opatrnosti pravým o všech věcech poučováním nabývati budou snadně, poněvadž rozdíl pravý mezi věcí a věcí všudy uměti dělati, všeliké opatrnosti základem jest. — Středmosti a mírnosti zvykati budou v jídle a pití,

^{a)} 5. pomocníky při tom, ^{a)} 6. kázní rozšafnou.

snu a bdění, prácech a kratochvilích atd., aby všude, čeho kdy čas, a pokud míra, užívati se učil, jinak nic. — Udatnosti cvičení bude v přemáhání samých sebe a skrocování žádosti, vášni, netrpělivosti, hněvu atd. slovem zvykáním po jiného raději vůli choditi, než po své, a posloucháním ochotným starších ve všem, co poroučí, byť proti rozumu a míření jejich bylo. Nebo ne nadarmo Eschtantius napsal: Qui equos recte alunt, eos primum docent parere freno; pueros igitur qui instituere vult, primum assuefaciat, ut dicto sint audientes.*) Takť jest v pravdě: Rossbereiter nezpravi při koni nic, jestliže ho sobě nejprv nepojme v uzdu, aby se mu jinak, než po jeho vůli obracel. (Viz o tom Sirach v kap. 30, od 1. do 14.) — Naposledy spravedlnost v nich kořeny klásti bude, budouli učeni a přidrženi, aby žádnému neškodili, žádného neuráželi a nekormoutili vědomě, nýbrž každému, co jeho jest, oddávali, pravdu vždycky milovali a mluvili, lži a lsti utíkali, v hod se komu mohou činili atd.

Zevnitřní, ctnosti budou zvyklé mezi lidmi vlnosti ceremoni, uměti k vyšším pokorně a uctivě, k rovným šetrně, k nižším přívětivě, ke všechněm ochotně se míti, přicházející vítati, k nimž sami přicházejí, pozdravovati, pozdravujícím děkovati, a to jak kde sluší, s kloboukou snětím, ruky podáním, políbením, pokloněním, v stranu ustoupením atd., též prozřetelným poselství přednesením, a zase šetrným, na chy tázán byl, odpověděním, a podobně.

K tomu všemu mladého sobě milostně navěsti můž, kdo napřed položených v kapitole této reguli setří.

Kapitola XXIV.

Methodus pietatis,

t. jak obzvláštně pobožnosti svatě mládež učiti.

¹⁾ Apoštolské napomenutí, abychom pečovali, kterakby duch i duše i tělo bez úhony chováno bylo (1. Thess. 5, 23),

²⁾ Na pobožnost největší v školách pozor být má, *) Kdo koní dobře hledí, nejprvé je učí býti uzdy poslušným; chlapce tedy kdo vyučovati chce, přede vším k tomu nechat je navykají, aby poslouchali na slovo.

v tomto vedení mládeže uvažování tak na pozorou býti má, abychom, co mezi tím trojím nejpřednějšího jest, k tomu nejpřednější směřovali. Nejpřednější pak jest duše, obraz nesmrtedlivě nesmrtedlivého Boha. Jakož tedy o chování těla v kap. XV., a o formování (skrze umění a mravy) ducha neb mysli v kapitolách následujících až posavad mluveno: tak již o ozdobe duše, to jest pobožnosti svatě, se promluví.

Kteráz ačkoli Boží dar jest a z nebe se působením Duchu svatého dává, poněvadž však týž Duch svatý pomocníky míti chce, kteřížby rajské jeho strůmky viditedlně štěpovali, zaléváli, oklešťovali (1. Kor. 3, v. 6. 8.), spravedlivě jest, aby oni práce a povinnosti své způsobu a pořádku vyzumívati se snažovali.

²⁾ Předně pak, aby vždy všech, kdož to čísti budou, mysl na věc tuto obrácena byla, ještě to obnovim, že všecko mládeže cvičení od pobožnosti se začínati, i po všekern cvičení čás jsouší na ni pozor obrácen býti má. Cehož důvodové tato jsou:

¹⁾ 1. Co nejpřednější jest, napřed jiti má. Nejpřednější pak jest to, což nejpřednějšímu našemu cíli, věčnému totiž s Bohem spojení, nejpřednější napomáhá, jenž jest pobožnost. Nebo Pismo dí, že proctví přestanou, jazykové utichnou, umění v nic přijde, ale láska zůstane na věky (1. Kor. 13.). Co tedy k věčnosti patří, nehlouběji a za základ všemu jinému kladeno býti má.

²⁾ 2. Nejsnáze jest pobožnost nejprv štipiti v srdce lidské, dříve než se ono marnostmi nějakými zanese a zaplaví. Tak jako snáze oheň hasiti v jiskře, než se rozhoří, a vodě tok zastaviti zacpáním pramene, než potom děláním hrázi; a snáze vyčistiti od koukole obilí, když růsti počíná, než potom: tak i vzdělávání pobožnosti, an i s tím ještě práce bude podrostající zlé výstřelky vytínati.

³⁾ 3. Nádobu, do níž dranou mast klásti miníš, vyčistiti nejprv potřebí: sic se zasmradí, zkyselí, zkazi. (Sincerum est nisi vas, infundas quidquid, acescit.) Duši tedy svou, do

²⁾ protože ¹⁾ 1. pobožnost nejdále patří, ²⁾ 2. nejsnáze se nejprvé všípí, ³⁾ 3. k nabývání jiných umění srdce nástrojuje,

níž moudrost shromažďovati máš úmysl, napřed musíš vyčistiti, nechceš-li, aby umění tvé smradem pýchy a marnosti zohaveno bylo.

4) 4. Kdokoli k cvičení moudrosti přistupuje, potřeba na vůdce a učitele, Ducha svatého, kterým sám dokonalým učitelem jest a slove a uvodí ve všelikou pravdu. Ten pak Duch, svatý jsa a duch kázně, utíká lži a odstupuje od myšlení nerozumných, protože přicházejí nepravosti přemězen bývá. V duši zajisté neslechethnou nevchází moudrost, aniž bydlí v těle podmaněném hříchu." (Sap. 1.) Protož host ten, učitel nebeský, napřed hledán, zván, uvozován, však do přibytku čistého, býti musí.

7) Pán Bůh zákonem všechny prvotiny sobě přivlastnil; zdali tedy nepravotiny věka našeho také? Obzvláštně pak pozorování hodno jest, co o štěpování stromů byl nařídil. Slova jsou tato: „Když v zemi své nasázíte všelikého stromu, ovoce nesoucího, tedy obřezete neobřezání jeho, jenž jest ovoce jeho Po tři léta budete je míti neobřezané; nebude jedno. Čtvrtého pak léta buď posvěceno k chválení Hospodina, a pátého teprv léta samí z něho jísti budete, aby vám Hospodin rozmnožil úrody jeho. Nebo já jsem Hospodin, Bůh váš" (Levit. 19, 23. atd.).

Co že to medle? Zdaliž Bůh o stromy pečuje, či na prostu pro nás to praví? Pro nás jistě. (Viz 1. Kor. 9, 9. 10.) Což tedy to jest? Po tři léta zamítati ovoce, čtvrtého roku posvětit je Hospodinu, pátý teprv sobě? a budeli to činěno, že rozmnoží úrody naše? — Toto jest: Strůmkové ti, v zemi izraelské štípení, jsou mládež v církvi zrozená. První tři léta jsou léta mládsti; v nichž, co se s námi rodí a roste, divočina jest (rovně jako při jiných ven z církve zplozených), kteráž se odřezovati a přeč odmitati musí. Potom prvotiny snažnosti našich dány mají býti Bohu, a teprv pak, co k životu tomuto patří, toho hleděti. Ten pořádek budeli ostříhán, slibuje Bůh rozmnožovati při nás dary své; a naposledy právem svým toho vyhledáváje poroučí, aby se tak dalo. Nebo (prý) „já jsem Hospodin, Bůh váš". Jinak tedy nelze.

4) 4. vůdce moudrosti, Ducha sv., dosahuje, 7) 5. jest prvotinami srdce našeho,

8) 6. Sama pobožnost zaslibení má přítomného i budoucího života (1. Tim. 4, 8. Mat. 6, 33.). Obzvláštně pak zjevování tajemství samým bojícím Pána se slibuje. (Zal. 25, 14.). A za touž příčinou bázeň Boží počátkem, kořenem, stádníci, pramenem, korunou moudrosti se nazývá. Což i pohané znamenali; protož Cicero řekl: Deum cole, et omnia facies divino instinctu t. Boha cti, bude tě vnukáním svým řídit. To zajisté rozum sám ukazuje, že kdo se k světu obrací, od světia osvěcován bývá; čím bliž, tím víc. Bůh pak světlo jest.

7) 7. Radí nám rozum nás i Písmo svaté, abychom „práchem svým přiměšovali vždycky veselost srdce, protože ta jest život člověka" (Syr. 30, 23.) Již pak veselosti žádné na světě není a býti nemůže nad veselost svědomí dobrého v Bohu, pro kterouž se člověk považel stromu při vodách živých štípenému, vždycky se zelenajícimu a vždycky kvetoucimu (Zal. 1, 3. a 92, 13.), naproti tomu nepobožný věsu na poušti, v místech vypráhlých vadnoucimu (Jer. 17, 6.), přirovnává. A protož pobožnost všech našich snažnosti, všeho potěšení, vši moudrosti, všeho života, přítomného i budoucího, začátkem, základem, kořenem, podporou jsouc, napřed jiti má neproměnně.

10) Naposledy z pohanských mudrců příkladu totéž moceně vyvodím; mezi nimiž, kteří nejvš v moudrosti přišli, Socrates, Plato, Seneca, Epictetus, Cicero, na to též přicházeli, nač naposledy Salamoun, aby se o formování srdce k vůli Bohu starali; což knihy jejich ukazují. Nýbrž sám disputátor Aristoteles, všecken život v hlubokém toliko filosofování strávil, při smrti zvolal: Ens entium, miserere mei! O ty, kterýž jsi bytnost bytnosti, smiluj se nade mnou! Protož, co tento při smrti teprv uznal, nač jini ti po dlouhých teprv tento při smrti teprv uznal, nač jini ti po dlouhých teprv zápolích přišli, my proč bychom našim z místa hned za cíl a terč nevystavovali? Tak Bůh káže, tak rozum velí, tak a terč nevystavovali? Tak Bůh káže, tak rozum velí, tak a potřeba nuti; nelze jinak. Na tom stůj neproměnitelně, ať

8) 6. má zaslibení největší, 7) 7. dává mysl veselou při delších pracech, 10) 8. jest vrch dokonalosti; protož nejvš, jako terč všeho, stavena býti má.

školy naše křesťanské chrámové pobožnosti a Ducha svatého dílny jsou!

Amen, Ježíši Kriste, Amen, Amen.

V čem pobožnost záleží?

¹¹⁾ Pobožnost (krátce mluvíc) jest cehotné, libé, ustavičné srdce našeho po Bohu se obracení. Což se děje myslí, vůlí, skutkem.

¹²⁾ Myslí se po Bohu obracíme, když na něj, jakožto svého učitele a zdržovatele, dobrodince a otce, v němž živi jsme, hýbeme se i v bytu trváme, ustavičné pamatujeme, ve všem všudy, cokoli vidíme, slyšíme, okoušíme, cítíme, a čeho se dotýkáme, šlepějí moci, moudrosti a dobroty jeho šetříme.

¹³⁾ Vůli, když jej vrchovaným svým dobrým býti poznáváme, z vnitřnosti srdce milujeme, po ničem na tom světě víc, jako po milosti a přízni jeho, netoužíme, ničeho na tom světě víc, jako rozhněvání a nemilosti jeho, se nelekajíce.

¹⁴⁾ Skutkem, když ve všem vůli svou vůli jeho poddáváme a všechny povahy své k jeho Božským ctnostem tak ormuje, aby čistoty a svatosti, spravedlnosti a milosrdenství pravý, právě vyražený Boží obraz při nás se stkvěl. — Blahoslavený, kdo toho trého dojde.

Jaký toho základ?

¹⁵⁾ Máli pak to tré v mládež uvozováno býti mocně, musí se pravý toho základ věděti, jenž jest trůj: Pismo, svět a sám člověk. (Scriptura, natura et providentia particularis.)

V Písmě musíme poznávati Boha, jakéhož se nám zjevil v hlasu svém; v světě, jakého se nám vyobrazil v skutcích svých; v nás samých, jakého se nám ukazuje v dobrodincích a soudech svých; ač všecko to sic tré původně se Duchem Božím v písmích svatých vyjevuje, potom vlastním skutků Božích spatřováním rozumu našemu rozvíná, naposledy vnitřní čitelnosti srdce stvrzuje.

¹¹⁾ Pobožnost po Bohu obrací, ¹²⁾ mysl, ¹³⁾ vůli, ¹⁴⁾ skutky.

¹⁵⁾ Pobožnost jde z zpytování písem, skutků Božích, svědomí.

A protož musí to býti, aby všickni učedníci pobožnosti napřed a nejvíc hleděli Písem svatých. Co zajisté Hyperius řekl, že (in scriptura nascitur theologus) se theologus v písmě vyléhnouti musí, to svatý Petr šířeji obrací na všechny Boží syny, že „znovu zrozeni býti musejí z neporušitelného semene, živého slova Božího, zůstávajícího na věky.“ (1. Petr 1, 23.) Tato tedy svatá kniha, biblí, v školách křesťanských Alpha i Omega býti musí, aby všickni křesťanští mládenci, příkladem Timotea, od dětinství Písma sv. znajíce a slovem viry vykrmeni jsouce moudří byli k spasení. (1. Tim. 4, 6. a 2. Tim. 3, 15.) — Zatím potom teprv místo bude filosofii, protože tehdež teprv rozumné bude a užitečné všelijakých Božských i lidských skutků spatřování a všim tím svědomí svého vzdělávání.

Jaké cvičení?

¹⁶⁾ Co veliký muž D. Martin Luther řekl, že tria faciunt theologum, meditatio oratio, tentatio,* to my sem obrátiti můžeme a musíme (nebo jiné cesty není), že právě pobožného křesťana činí toto tré: přemýšlování, modlitba, pokušení.

¹⁷⁾ Přemýšlování jest Písem svatých, skutků Božích a dobrodíní při sobě Božích časté, bedlivé, nábožné zpytování a rozvažování. Což jak se užitečně konati má, mládeži ukázati potřeblí bude, jakož při částečném potom vypisování, co kterému věku přísluší, ukazovati se nepomine. Summa jest: aby se učili všudy šetřiti a porozumívati, že všech věcí počátkem, prostředkem i dokonáním jest Bůh sám; protože z rady vůle jeho plyne všecko; (buď že co činí on sám, buď že, aby se dalo, dopouští); moci a moudrosti jeho že jde a řídí se všecko; k slávě milosti a spravedlnosti jeho že musí vyjiti všecko.

¹⁸⁾ Modlitba jest časté, a jako ustavičné k Bohu vzdychání, a to jak pro posilování srdce v Bohu a vážení odtud poní, a to jak pro posilování srdce v Bohu a vážení odtud poní,

¹⁶⁾ Pobožnost při člověku vzdělává se a zdržuje ¹⁷⁾ 1. přemýšlováním častým, ¹⁸⁾ 2. modlitbami,

*) Tri věci činí theologa: přemýšlování, modlitba, pokušení.

těšení a radosti, tak i pro dosahování při všech věcech rady a pomoci. Nebo na tom stojí, že my nic nemůžeme sami z sebe, jakožto sami z sebe, ani pomysleli něco dobrého, ale všechna naše dostatečnost toliko z Boha jest." Musíme tedy učiti se o všechno vždycky k Bohu patřiti, tak jako oči služebníků k rukám pánů obráceny jsou (Zal. 123), tak aby každý z nás ve všem vždycky Boha se dokládaje, naprosto více s Bohem nežli s lidmi času trávil. Což snadně býti máž, jestliže nejen se k modlitbám uprázdňe, na kolenách klee, ruce zdvihaje, hlasem volaje (což obzvláštního místa a času vyhledává), ale při jakékoli práci, v jakémkoli hluku, leže, stoje, chodě, sedě, mluvě, poslouchaje, a cokoli dělaje, na Boha vzpomínati, láskou, naději a žádostí k němu se vznášeti budeš. Nebo toť jest, což o Enochovi zapsáno, že stále chodil s Bohem (Gen. 5.).

¹⁰⁾ Pokušení jest průba a examen, jak mnoho člověk v pobožnosti prospějí, vyjevující; a jest troje: lidské, ďábelské, Božské. Lidské: vlastní a cizí. — Vlastní zkušování sebe svého tytýž v svědomí, chováli se ve všem vedlé vůle Boží, čili se někde něco, a jak mnoho nedostává. Cizí: přátelské i nepřátelské. Přátelské, předložených někdy na to i jiné vytazování, aneb nepatrným způsobem v pilnosti, věrnosti, tichosti atd. zkoušení. Nepřátelské, když nás kdo nenávidí, podhlídá, sočí, pomlouvá, utrhá, loupí, trápí jakýmkoli způsobem. Ve všem tom, hle, musejí mladí osvědčování býti, aby věděli, i sami jak v ustavičné strážce svědomí držeti, i jakýmkoli bližních svých průbám obvykati, věřice, že i když nám Bůh člověka po boku neb nad hlavu sází, toho darmo nečiní. Ovšem pak jak ďábelská pokušení znáti, jak Božská od nich rozeznávati a v obojích jak se trpělivě, stále, tiše, vrouceně chovati, aby věděli a uměli, k tomu jich nastrojovati potřeba. Což vše níže na svých místech bohdá činěno, a forma všeho toho v každé škole ukázána bude.

¹¹⁾ 3. pokušením.

Kapitola XXV.

že majíli právě křesťanské školy býti, pohanské knihy odbyty býti musejí.

1) Nevyhnutelná káže potřeba, čehož jsem v předcházející kap. navrhl, o to šířeji promluvíti; že chceme-li právě křesťanské školy, pravé pobožnosti dílny míti, musíme knihu Boží, biblí, do škol uvedouc, všechny naproti tomu pohanské knihy ze škol vyobcovati; jinak svého při mládězi cíle nedojdeme.

2) Předně zajisté nevyhlásil Bůh lidem žádné jiné školy, kromě v sínci své, u úst svých, to jest v Pismích svatých. Tak zajisté mluví Bůh: „Slyš Izraeli! Hospodin, Bůh tvůj Bůh jeden jest. Protož budou slova ta, kteráž já prikazuji tobě dnes, v srdci tvém, a budeš je opětovati synům svým a mluvíti o nich, když sedneš v domě svém, i když půjdeš cestou, léhaje a vstávaje. Uvážeš je za znamení na ruce své, a jako náčelník mezi očima svýma. Napišeš je také na veřejích domu svého a na branách svých atd. (Deut. 6, 4. atd.) A u Izaiáše: „Slyšte nebesa, a pozoruj země; nebo Hospodin mluví“ (Iz. 1, 2.). „Já, Hospodin Bůh tvůj, učím tě, aby prospěch bral, a vodím tě po cestě dobré“ (48, 17.). Item, „nemálič se lid na Bohu svém dotazovati?“ (Iz. 8, 17.). A Syn Boží dí: „Zpytujte Písma“. (Jan 5.) atd.

3) Vyhlásil Bůh slovo své za dokonalou reguli života a za dostatečné rozum světlo. Nebo tak skrze Mojžíše lidu svému mluvil: „Viztež, naučil jsem vás ustanovením a soudům! ostříhejtež jich tedy a číte je. Nebo to jest moudrost vaše a opatrnost vaše před očima národů, kteříž slyšice ustanovení tato, řeknou: Jistě lid moudrý a rozumný jest národ tento“ (Deut. 4, 5.). A k Jozuovi: „Neodejdeť kniha zákona toho od úst tvých, ale přemýšlovati o něm budeš dnem i nocí: od úst tvých, ale přemýšlovati o něm budeš dnem i nocí: opnebo tehďáž šťastný budeš na cestách svých a tehďáž opatrný budeš.“ (Joz. 1, 8.) A skrze Davida: „Zákon Hospodtný budeš.“

1) Místo pohanských knih Písmo sv. do škol uvedeno býti musí. 2) 1. To samo od Boha jest (immediate) lidu Božimu dáno. 3) 2. Jest dáno za světlo rozumu lidského.

dinů dokonale, obcerstvující duši; Hospodinovo svědectví pravé, moudrost dávající neumlým, osvčující oči" atd. (Zal. 19.) Až i skrze apoštola: „Všeliké písmo od Boha vdechnuté užitečné jest k učení, aby dokonale byl člověk Boží" (2. Tim. 3.). — Což podobně všickni nejosvětenější svatí muži znávali a vyznávali. Chrysostomus di: Quidquid vel discere vel ignorare opus est, in scripturis discitur. Casiodorus pak: Scriptura in schola coelestis etc.

*) Mimo to zapověděl Bůh lidu svému zjevně jinam se na učení obracet. Taktó pravi Hospodin: „Cestě pohanů neučte se. Nebo ustanovení národů těch jsou pouhá marnost" (Jer. 10, 2.) A opět: „Nenilž Boha v Izraeli, že jdete dotazovati se Belzebuba, boha Akaron" (4. Král. 1, 3.)? Item: „Nemálž se lid na Bohu svém dotazovati? Protož k zákonu a k svědectví. Pakli nechťi, nevezde jim záře" (Iz. 8, 20.). — Proč to? Protože všeliká moudrost ode Pána jest, a s ním toliko zůstává na věky. Jedent jest sám moudrý, hrozný velmi, sedící na trůnu svém. Sic kořen moudrosti komu jest zjeven? a důmyslnosti její kdo vyrozuměl (Syr. 1.)? Ač světlo nebeské vidali, cesty však umění nepoznali. Není slyšháno v zemi kananejské, ani vidáno v Téman; ani synové Agar, kteříž vyhledávali rozumnosti, ani kupci Maranšti, vykladači pohádek, nepoznali cesty moudrosti. Ale ten, kterýž ví všecko, povědom jest jí a vynalezl jí rozumem svým. Vyhledal všelikou cestu umění, a dal jí, Jakobovi, služebniku svému, a Izraelovi, milému svému (Baruch 3.). Neučinilť tak jiným národům, protož soudů jeho nepoznali (Zal. 147.).

*) 4. Pakli se kdy od zákona jeho k vnaďám postranním obracel lid jeho, nemlčel k tomu Bůh, ale to stěžoval, nejen jim za největší nesmyslnost pokládaje, že studnici moudrosti opouštějí (Bar. 3, 12.), ale za dvojnásobní zlost, že opouštějíce pramen vod živých, kopají sobě cisterny prázdné (Jer. 2, 13.) Tak skrze Ozeáša nařikaje, že se s pohany a ustanoveními jejich mlkují, dokládá: „Toho pak, což jsem jim zvláštního napsal v hojnosti v zákoně svém, nevází sobě, rovně jako věci cizí" (Oz. 8, 12.). — Hle, co tuto mluví Bůh! že věci zvláštní v zákoně napsány jsou, a to v hojnosti. Bohulžiž věřití nebudeme? Pamatujme raději, co Mojžiš o zákonu řekl: „Není daremné slovo toto, abyste jim pohrdnutí měli; ale jest život váš" atd. (Deut. 32, 46.)

*) 5. Protož pravá církev, a všickni právě pobožní ani neměli, ani nežádali jiné školy, kromě slova Boha nejvyššího, a měli moudrost nade všecku moudrost světa. David zajisté, král moudrý a prorok veliký, odkud umění a moudrosti naby, vyznává v žalmu 119. v. 98. atd. „Nade všechny" prý „nepřátely moudřejšího mne činíš příkázáními svými; nebo mám je ustavičně před sebou. Ano i nade všechny své učitele rozumnější jsem učiněn; nebo svědectví tvá jsou má přemýšlování. I nad starce opatrnější jsem. Z příkázání tvých rozumnosti jsem naby. Protož všeliké bludné cesty nenávidím." item „Svíce nohám mým jest slovo tvé, a světlo stezce mé. Svědectví tvá jsou mé rozkoše a moji rádčové" atd. Podobně Šalamoun, z lidí nejmoudřejší, vyznává: „Hospodin dává moudrost, z úst jeho pochází umění a opatrnost." (Přis. 2, 6.) Podobně Jesus Sirach, předivnou moudrostí se stkvěl, v předmluvě své osvědčuje, že ne od jinud, než ze čtení zákona a proroků jí naby. Protož i plesávali svatí Boží nad zákonem, „v tom světle Božím vidouce světlo" (Zalm 36.). „Blahoslavení jsme, Izraeli," di Baruch, „že které věci líbí se Bohu, známé jsou nám" (Bar. 4, 4.). A apoštolé: „Kam od tebe půjdeme, Pane, a ty slova věčného života máš?" (Jan 6, 68.)

*) 6. Příkladvé všech věků a běhů osvědčují, že kdykoli se církev od těchto studnic Izraelských k cizím pramenům uchýlila, vždycky to začátkem bludů a zavedení bývalo. Což o staré Izraelské církvi z častých Božských skrze proroky na to zehráni zřejmé; o křesťanské pak nové církvi také z historií patrné, že dokud apoštolé a náměstci jejich samo čisté slovo Boží vedli, dotud přenosť viry trvala, a muži Bož velikým Božím světlem se stkvěli. Ale když se pohané

*) 3. Bůh ku pohanům na učení se obracetí nedá, *) 4. nýbrž proti tomu zuřivě horlí.

*) Cokoli buď se učiti buď nevědětí třeba, z Písem se učíme.

*) 5. Nejmoudřejší v světě lidé, to jest svatí Boží, odtud toliko moudrost svou brali. *) 6. Pakli se jinak dalo, církev hned zacházela.

hromadně do církve obraceti začali, a skrze nebedlivost strašných mnoho pohanských kněh do církve se vloudilo a vtroušilo, tak že všechny školy jimi opárané byly, nač nepříšlo, žalostný pod Antikristem posavád církve způsob svědčí. Ztracen byl klíč rozumnosti a umění v těch, kteříž jej mlti se domnívali; světlo víry v srdcích lidských zatemněno; smyslu scestných a bludů slepých pohanských, proti zřejmému Božimu slovu, ve všech artikulech se naplodiilo; roztržek a sekt po všech stranách hojně povstalo; láska ustydla, pobožnost pravá utuchla; summou jménem křesťanským přioděné pohanství všudy panovalo. Pohružka zajisté Pána nebe i země dojíti musila, „aby, kteří pohrdli zákonem a svědectvím, neměli záře“ (Iz. 8.), ale „naplnění byli duchem chropotu a měli zastřené oči, proroci i knížata jejich, tak aby jim všeliké vidění bylo jako kniha zapečetěná. A poněvadž bázeň jejich kterouž se báli Boha, byla z příkázání lidských poslá, zajítí musel s nimi Bůh, tak jakž se osvědčoval divně a zázračně, aby zahynula moudrost moudrých, a opatrnost opatrných vymizela“ (Iz. 29, 10, 11. atd.). Právě to se i na nich naplnilo bylo, což o pohanských mudrácích pověděl Duch svatý, že „marní učinění jsou v myšleních svých, a zatímno jest nemoudré srdce jejich. Měvše se za moudré, blázní učinění jsou“ atd. (Řim. 1.). — Protož máli šťastné církve obnovená a od bludů vyčištěná býti, jinak se to státi nemůže, jediné aby pohanské kniha, jako na onen čas v Efezu, na bromadu snešeny a spáleny byly; tak by teprva mocně rostlo slovo Páně a vkořeňovalo se (Skut. 19, 19.); tak by se naplnilo, což prorok dí, „že všickni vyučení budou od Hospodina“ (Iz. 54, 13.), když bychom se ne od lidí a to ještě slepých pohanů, než od Boha samého všickni učiti začali.

*) 7. Sedmé, důstojnost nás křesťanů a dítek našich nedopouští nám tak se opomítati, abychom s nečistou pohanskou zběří tovaryšiti se měli. Nebo co? však pak dítkám knížecím za preceptory nedávají faktářů, šprochýřů, kratochvilníků a podobných lehkých lidí; ale osoby vážné, vzácné, moudré, ctnostné. A máme my dědicům výsosti, Kristovým

*) Důstojnost naše křesťanská pohrávání toho s pohany netrpi.

bratříckého, za vůdce dávati oplzlého šprochýře Plauta? nečistého sedomáře Ovidia? bezbožného, athea Luciana? žertovného hejklíře Diogenesa? slepého šermíře Aristotelesa? básnivého trapsoda Plinia? chlubného Cicerona? Ach, dosti jsme bláznili, již přestaňme; dosti jsme se mámiti dali, již prohlédnámé, aby se nám a potomkům z mráky zase zavsvitilo světlo Boží. Procul hinc, procul este profani!*) Bůh dítkám svým dokonalou v domě svém (církvi) odevřel školu; kdež rektorem a vrchním diktátorem jest Duch jeho svatý; professoři a mistři patriarchové, proroci a apoštolé, všickni pravou moudrostí osvícení, všickni neméně příkladem než siovem svitici, svatí muži; kdež učedníci jsou toliko vyvolení Boží, vybrané prvotiny z země Bohu a Beránkovi; spolu pak učedníci jsou angelé, knížatstva a moci na nebesích (Efez. 3, 10.); kdež cokoli se přednáší, umění jest, pravé, jisté, dokonalé, nade všechny důmysly vlastního mozku, a všecko k užitku a potřebě přítomného i budoucího života se vztahující. Nebo ústa Boží toliko jsou ta studnice, z níž všeliké moudrosti pramenové vyplývají. Tvář Boží jest blesk ten, z něhož se paprskové světla pravého vyrážejí; hlas Boží jest kořen ten, z něhož ratolesti rozumu vyrostají a rozvinají se. Protož blaze těm, kteří k tváři Boží patří, kteří na ústa jeho pozor mají, kteříž hlas jeho v srdce pouštějí! protože to jediná jest k dojíti moudrosti pravé, nebeské, věčné cesta, mimo níž jiné není.

*) 8. Připomenouti také tuto náleží, jak se u figure Bůh onomu lidu svému osvědčoval, a co z toho poslo, když neuposlechli. „I vyplení před tebou Hospodin národy ty atd., ale ty rytiny jejich ohněm popálíš; nepožádáš stříbra a zlata, kteréž v nich jest, aniž ho sobě vezmeš, aby nebylo tobě osidlem. Nebo ohavnost jest Hospodinu Bohu tvému; ty tedy nevnášež ohavnosti do domu svého, aby nebyl sám proklatý“ (Deut. 7. 22. 25. 26.). A v kap. 12. (v. 30 atd.) „Kdyžby vyhlazeni byli od tváři tvé, vystríhej se, aby neuvázl v osidle, jda za nimi. Nevyptávej se tedy na bohy jejich, říkáje: Jak oni činili, tak já učiním. Neučiníš tak Hospodinu.“

*) Pohružky Boží těžké jsou proti reliquiim pohanským.

*) Daleko odtud, daleko buďte pohané.

podinu Bohu svému atd., ale což já přikazuji vám, toho ostříhati budete: nepřidáte k tomu, aniž co z toho ujmete." Což ač jim potom, po vítězství, Jozub připomínal, a aby hned modly všechny složili a od sebe před dali, napomínal (Joz. 24. 23.), oni však když toho nedělali, stalo se podle pohružky Boží, že v osidle tom zvážíli v modlářství ustavičně ubíhali, až právě do zkažení království Izraelského i Judského. A neměli bychom my býti moudřejší a cizím nestějším se kajíc pohanským osidlům vyhýbat? — Knihy nejsou modly, di někdo. Odpověď: Ale jsou pozůstalosti pohanů, kteréž vyhladil Bůh před tváří lidu svého křesťanského, jako i tamto; a však nebezpečnější religia než tamto. Tamto zajisté toliko jímání byli ti, jichž zhlupělo srdce (Jer. 10. 14.), tuto i nejmoudřejší v nebezpečnosti jsou (Col. 2. 8.). Tamto zajisté bylo dílo rukou lidských (jakž to často Bůh, bláznovství lidem vytýkáje, připomíná), tuto dílo vtipu lidského. Tam stříbro a zlato, libé očím, tuto moudrost rozumu tělesného, příjemná tělu. — A co, že nejsou knihy ty modlami? komuž pak k vůli Julian cisář Krista opustil? kdo Lva desátého papeže tak zmámil, aby historii o Kristu fabulí býti pravil? čím duchem nadchnut jsa Sadolét kardinál, Bamba, bibli čtoucího, těmi slovy: *Tantum virum non decent istae ineptiae*,*) pamatoval? Co moudré Italy, Hispany a jiné z knih pohanských toliko moudré, na atejství přivodí? O bytí i mezi námi v obnovených církvích nebyvalo těch, jimž Cicero, Plautus, Ovidius, Catullus, Martialis nad příliš voní a od písem po sobě táhnou! — Díli kdo: Jiným pak čtení těch kněh neškodí; pobožnými křesťany přede jsou. Odpovídá apoštol: „Vím, že modla nic není; ale ne všech jest to umění. Protož viz, aby umění tvé nebylo k urážce mdlým“ (1. Kor. 8. 4. 7. 9.). Ačkoli tedy Bůh milosrdný mnohé před pokleskami zachovává, my však vynuleni nejsme jestliže nástrahy takové, lidčem rozličným důmyslů lidských usperkováme, oči a srdce neopatrných jímající a do satanových osidel zaplétající, trpíme. Mlčme; Boží rady raději poslechneme, do domů domnělého stříbra a toho zlata mámiti se nedejme, do domů svých ohavností nevnašejme, osidel sobě

*) Na tak velkého muže nesluší se takové tlachy.

nedělejme! Nečinme nevěrné Hospodinu Bohu svému; slávy jeho (slávy moudrosti) rytinám nedávejme; Dágonu k arše jeho nečtavějme; moudrosti té, kteráž jest s hůry, s tou, která z dola jde, nesměšujme; ale toho, co přikázal nám Hospodin, ostříhejme, nepřidávajce a neujímajce.

9. Naposledy, neposlechnemeli rady Boží, k zahanbení nám budou v den soudný onino Efezští, kteříž, jak je světlo moudrosti Boží obešlo, hned své pohanské všetečné knihy popálili (Skut. 29. 19.). A nynějšího času cirkve řecké, kteréž ačkoli vlastním svým krásným jazykem od pohanských předků svých (filosofů a poetů) sepsané mají knihy, proto však, že ne z ducha Kristova, ale z ducha světa pošly a moudrosti rozumu lidského, porušeného, ne moudrosti Boží pravou naplněny jsou, čisti jich v školách svých nedopouštějí; nýbrž toho tak pilně brání, že dopustiliby se kdo čtení jich, z cirkve vyloučen a teprv, když skutečně napravi a knih těch se zhosti, do cirkve zase přijat bývá. O čemž nás p. Harant v Putování svém svědčí v dílu prvním, na st. 376. Ačkoli tedy cirkve řecké, barbarství a slova Božeho zanedbávání mezi sebe pustíc, v škodlivou při mnohých věcech hloupost a pověry uběhli; skrze to však pohanských knih se vystřihání zachoval je Pán Bůh před velikým Antikristovým svodem, aby se omámiti a tak daleko od apoštolské pravdy zavěsti nedali. Protož v té věci naprosto následování hodni jsou. Nebo vzdálec od sebe pohanství, vzdálíme světské mámení; a přidámeli (nad onyno pěkněji) v Božím slovu cvičení, (nad onyno i všechny jiné) moudrosti a rozumnosti pravé nabývati budeme, protože v Božím toliko světle vidí se světlo (Zal. 36. 10). A protož „vsickni, kteří jste z domu Jakubova, pojedte, a choďte v světle Boha našeho“ (Iz. 2. 5.).

10) Ale rozvažme také, co proti tomu převrácený rozum světa říká, a čím sobě postranni ty pohanské vnady libují.

11) Jest prý veliká v knihách filosofů, oratorů, poetů složena moudrost.

Odpovídám: Hodni jsou oslepení, kdo od světla odvracejí oči. Není sic nová v světě věc, že se sově soumrak svitáním,

10) Odporové proti tomu světa a těla, i odpověď na ně.

11) 1. U phoanů jest moudrost. R.

a tma noční polednem zdá; aleť jiní, jasnějším zrakem obdařeni tvorové, jinak vědí. Ach, člověče marný, kdokolis se do lidských mrárot zahledě! Pozdvihni k Bohu oči a uziříš jiné světo; však jestliže! Bůh lupiny, kteréž zastěnují zrak tvůj, aby pravého blesku neznamenal, sejme. — U Boha toliko pravé jest světo; u lidí blýštívá se co, jiskřičky jsou, kteréž jim v jejich tam tmách svítily a něčím se býti zdály; nám, poněvadž svíce hořící (slovo Boží) do rukou dány, co po jiskrách? Nebo, buď že dišputují o světu a včech přirozených, nic nejsou než povrchní důmyslové, domnění, hádky. Vitrum lambunt, pultes non attingunt, jakž se znají sami. Ale v Písmích sám světa Pán o svých skutcích velebná tajemství vynáší a z nehlubších gruntů všech viditelných i neviditelných tvorů základy odkrývá. Mluvili o ctnostech filosofii a úsilnou o dobré sformování člověka, domu, obce práci vedou, co jiného činí, než co pták se oblepenými křídly, k letu se zdvihaje, a třepá se nikam však nemoha? Ale v Písmích k ctnostem jsou poučování pravá, probuzování mocná, pronikavější nad meč a prostupující až do kosti a mozku, na všecko však příkladové živí. — Pakli ku pobožnosti vésti chtějí pohané, k bezbožnosti, pověřám, slepotě vedou, protože jinak možné není, když ani Boha pravého nepoznali, ani vůli jeho nevyrozuměli, ani jiných cest jeho neznají. „Tma přikrývá zemi, a mrákota národy; nad Sionem toliko vznáší se Hospodin, a sláva jeho vidí se.“ (Iz. 60, 2.) — Protož, ačby zapovědino nebylo nám synům světa k těm synům tmy někdy přistoupiti, a podívajíc se na bídné jejich mrároty, politovati jich: to však nesnesitelné jest, že se u ohně jejich zhrívati a jiskrami jejich svítiti sobě chceme. (Huc apponendum Isidori testimonium e Polyanthea Langii p. 10, 41. in specie pak Aristot. v. iudicium Melanch. in Hypothes. f. 16. 6.)

¹²⁾ Obj. 2. A vždyť nás písmo filosofii neučí; pro theolog dáno jest.

Odpověď: „Studnice moudrosti jest slovo Boha na výsoštech přebývajícího“ (Syr. 1, 5). Pravá filosofie nic není, než

¹³⁾ 2. U pohanů jest filosofie, ne v bibli. R.

známost pravá Boha a všech skutků jeho, kteráž nikdež jinde kromě v Písmích dokonale se nepředkládá.

Což z nemalé částky Joh. Henr. Alstedius in suo Triumpho biblico ukázal, kdež základy omnium artium et scientiarum philosophicarum*) z samé bible vyvedl. A jistě předivně jest Ducha svatého v bibli mistrovství, že nejpřednější sic k známosti a bázní Boží směřující, při tom však i základ všech věcí, přirozených i řemeslných, i formu všeliké dobré zprávy srdce, domu, obce, školy, církve, i pořádek běhů a příběhů světa a příhod rozličných příklady hojně a dostatečně předkládá; čehož všeho stín sotva u filosofů jest. Kdyby jen Bůh Ducha svého svatého v té míře někomu dáti chtěl, aby všechna ta nescísná tajemství dokonale rozvíjeti a jiným ukazovati uměl! Na to však čekati nepotřeba, ačby taková dokonalost byla; proto že i nedokonali v Boží škole dokonalejší jsou nad všecky v světě dokonalosti se chlubicí. A poněvadž moudrý jeden theolog napsal, že moudrost šalomounova záležela v tom, že legem Dei deduxit in domos, scholas, aulas (t. zákon Boží rozvedl do domů, škol, obcí a dvorů); ný budemeli místo pohanských skart zákonu Božimu mládež učiti, ke všemněm povoláním a obchodům odtud regule bráti, co než šalomounovu, to jest pravou a nebeskou moudrost v ně uvoditi budeme?

¹³⁾ Obj. 3. Aspoň tedy Terentia, Plauta, Cicerona atd. propter stylum čistí budeme. Nebo odkudbychom se sic latíně a oratorii učili?

¹⁴⁾ Odpověď: Protoli medle, aby děti naše mluvíti se učily. po krčmách, smetištích, záchodích, hampejsích, voditi je budeme? Nebo kudy sic Terentius, Plautus, Catullus, Ovidius atd. než po takových ohavných místech vodi? co nešprýmy, povyky, žrádla, freje a prostopášnosti všeliké ukazují? či není člověk sám z sebe dosti k zlému klopotný, že mu mrzkosti všelijakých formy ukazovati, podněty v srdce trousiti a tím k peklu předce dostrkovati musíme?

¹³⁾ 3. Knihy pohanské aspoň pro latinskou řeč čistí se musejí. ¹⁴⁾ R. 1. Nebezpečno to, nestojí práce za náklad.

*) všech umění a nauk filosofických.

Díš: Vždyť není všechno zlé v těch autořích!

Odpověď: Ale se zlé vždycky snáze nás chytá; protož mládeže tam pouštěti, kdež zlé i dobré pospíchu jest, nebezpečno, an jed od škůdců života nedává se sám, o sobě těm, jimž se strojí, než co v nejlepším vině, co v nejzdravnějších krmích, neb konfektích; a protož moc svou převedl k záhubě tomu, kdož ho do života dostane. Tak i ďábel, vrah pokoleni našeho, chtěli nás skrásti, pekelné tráveniny své cukrem výmluvnosti a zdvořilosti pohanské obaliti musel; a my o tom věduce nerozvržeme mu předce vražděného jeho krámu?

Dišli: Nevšicknit' tak oplzli jsou: Cícero, Virgilius, Horatius atd. jsou počestní.

Odp.: Ale předce pohané slepí, od Boha pravého k nebohům, k Jupiterovi, Marsovi, Neptunovi, Venusi, Fortuně a jiným (ješto Bůh řekl: Jména Bohů ani nepřipomínejte, aniž bude slyšáno z úst tvých." Exod. 23, 13., čehož David ostříhal, Zalm. 16, 4), též k hadačství a pověrám svou i čtenářů mysl zavozující; toho, což při mládeži kořenem moudrosti býti má, prázdni jsouce, a na prsto jinými věcmi, nežli ducha Kristova minění jest, discipule své naplňující. Kristus volá ku pokoře, tito slávu a pověst osladčují. Kristus chce míti krotké tito činí vypínající se a bujně. Kristus holubí sprostnost přikazuje; tito schyralostem a oskokům učí. Kristus počoucí stydlivost; tito k žertům, šprýmům, prostorekosti cvičí. Kristus dověrně libuje; tito při všem pochybování, discipulaci, hádky strojí. Summou, „jaké jest obcování světa s temnostmi? a jaké srovnání Krista s Belielem? a jaký díl věrnému s nevěrnými? a jaké spolení chrámu Božeho s modlami?" (2. Kor. 6) „Běda každému, kdo pohorší jednoho z maličkých věřících," dí Kristus (Mat. 18, 6). Běda tedy také, kdo pohoršení vzdáliti moha, nechává ústrků takových před nohama maličkých Kristových, ditek křesťanských.

¹⁵⁾ Mezitím, co pak tak krásného jest v pohanských těch knihách, což je tak jímá, a čehož by v nebeských našich nebylo? Zдали sami pohané okrasám slov rozuměli? Ach, Duch

¹⁵⁾ R. 2. Ozdob řečí více v Písmích.

svatý Duch jest mistr nejdokonalejší, jehož slova dražší jsou nad zlato, sladší nad med, ostřejší nad meč na obě strany ostrý, a nad ostny a hřebíky probíjející zeď, a těžší nad kladivo rozrážející skálu, jakž svatí Boží mluvivali, a posavád pobožní pociťují. Samili pohané paměti hodné, utěšené historie měli a psali? Piná jich bibli naše, zvláštějších, divnějších, pravdivějších, nežli oni mají. Samili tropy, allegorie, allusi věsti umějí? Vrch toho jest u nás. Malomocný to soud, který sobě. Abann a Farfar, feky Damasské, na Jordán a vody Israelské libuje (4. Král. 5, 12). Křhavé to oči, kterýmž Olympus, Parnassus, Helikon milejším jest, než Sinai, Sion, Hermon, Tábor, Olivetská hora, divadle. Zalehlé to uši, jimž Orfeovy, Homerovy, Virgiliovy hůle nad Davidovu harfu liběji znějí. Porušený to appetit, kterýž sobě nektar, ambrosiam et fontes castalios¹⁶⁾ nad mannu nebeskou a studnice Izraelské zachutnává. Porušené to srdce, které se více jmény Jupitera, bohů a bohyní, Musarum et Charitum, nežli jménem Hospodina zástupá, angelů a archangelů, knížat a panstva, trůnů a moci kojí. Slepá to naděje, která in campis elysiis raději než v ráji Božím se prochází a rozkoše spasenou prohlídá. Nebo tamto všude fabule, básně, stín pravdy, tuto podstata, jistota, pravda neomylná.

¹⁶⁾ A nechť jest tak, že mají něco bystrého, což se i nám hoditi můž, phrases jadrné a nejedny sentenci mravné. Zdalilž však proto hned k nim musíme? Zдали nemohou synové Izraelští Egyptských obloupiť a jim zlaté jejich klénoty porbrati? Mohou, dovolil Bůh; právem nám synům cirkve delectví všech pohanů náleží.

Diš: Tedyť musíme jíti a bráti ty věci?

Odpovím: Manasses a Efraim, když se ujímati mělo delectví pohanů, šli zbrojně, však sami muži, děti nechavše v místě bezpečném, kteréž jim již byl dal Pán (Joz. 1, 14). Tak tedy i my činme a pro koristi pohanů mdlé mládeže neposýlejme. Nebo co, kdyby nám děti naše nepřátelé zblili?

¹⁶⁾ R. 3. Co v pohanských knihách pěkného jest vybrati se to má a do kněh našich uvéstí.

¹⁶⁾ ambrosii a zdroje kastalské.

se Kristus s ním táhati má? Ach, hrozné jsou to věci! Pro milosrdenství Boží prosím, nechat kněží, vrchnosti, a na komkoli to záleží, prohlédnou a mládež křesťanskou, Kristu zrozenou a na křtu oddanou, k Molochevi voditi nedopouštějí.

Druhé, klam jest, což praví, že Písmo svaté vysoké, subtylné, nesrozumitelné jest tomu věku. Nebo zdali Bůh slovu svému, jak ono vtipu našemu vysoké jest, neb není, nerozuměl, když rodičům, aby je předkládali dítěm svým a o něm s nimi mluvili dnem i nocí, poroučel? (Deut. 31, 11, 12, 13.) Zdali nepraví David, že ono jest „moudrost dávající neumělým?“ (Zalm 19.) Nenazýváliž to Petr svatý „mlékem znovu zrozených dítek Božích, k tomu, aby jim rostli, daným?“ (1. Petr. 2, 2.) Ach, mléko jest slovo Boží, znovu zrozeným dítečkám Božím náležející. Pohanské pak matlaniny co jsou u přirovnání slova Božího? škořepiny, kůry, pecky, kosti, pohlodky, tvrdých, zubů potřebujících, a ještě třeba i ty hmoždící. Protož Duch svatý skrze Davida dítek do své školy volá: „Pojďte dítky, bázni Hospodinové vyučovati vás budu.“ (Zalm 34.)

Naposledy, jsouť hlubokosti v Písmě, pravda jest, ale takové (jakož sv. Augustin řekl), v nichž slonové světa (filosofi) tonou, beránkové Kristovi (pokorné dítky Boží) plynou. A třebaž je po jednou na hlubinu vésti? Zdaž to po stupních jíti nemůž? Nejprv okolo břehu, poučováním je katechismu; potom dál, v známost jim uvozováním historie stvoření, vykoupení, posvěcení; pak jiné historie Pisma; tož morální sentenci, naposledy tajemství víry, z zákona, proroků, zalmů, vše kdy čeho čas. Tak „od dětinství známosti Písem vyučování jsouce, i před nákazami světa zachování budou, i moudří učinění k spasení skrze viru v Krista Ježíše“ (2. Tim. 3, 15). Nebo kdoť tak Bohu oddán bývá, a u nůh Kristových sedě, moudrosti té, kteráž s hůry jest, nastavuje ucha svého, nemožné jest, aby Duch sv. své milosti, pomoci a požehnání k nabývání umění a rozumnosti právě vylévati neměl.

A protož zavírka necht' jest angleskými slovy: Nemůže dílo stavení lidského trpino býti na tom místě, kdež se počíná město Nejvyššího ukazovati (2. Ezdr. 10, 54). A poněvadž

Bůh chce, abychom my slouli „stromové spravedlnosti, štípení Hospodinova,“ proto prý „aby on oslaven byl“ (Izai. 61, 3), nemusejí tedy dítky naše býti strůmkové štípení Aristotelesova, Plautova atd.; sic ortel pohotově jest: „Všeliké štípení, kteréhož neštípil Otec můj nebeský, vykořeněno bude“ (Mat. 15, 13). — Ulekni se, jestliže kdo proti Bohu mudrovati a proti umění Božimu vypínati se nepřestává! (2. Kor. 10, 5.)

Kapitola XXVI.

O kázni škol.*)

1) Pravda to jest: škola bez kázně, mlýn bez vody. Nebo odejmešli mlýnu vodu, stane; odejmešli škole kázeň, oslábne; rovné jako roli nepleješli, chamradí obilíčko hubici roste; strůmek, neklestišli, neokopáváš, neosklubuješ, vřikovati atd. A však z toho nejde, aby škola bití a křiku plná býti musela; než bedlivosti a pozorlivosti že plna býti musí, při učednicích i učitelích. Kázeň zajisté co jest, než kázání, neb poroučení, aby řád ostříhán byl? A však se vůbec rozumí skutečné nad řádem ruky držení a k němu přidržení slovy ostrými neb trestáním přísným. Musí tedy mládeže vůdce troje toto znáti: proč? oč? a jak kázně při dítkách užívati.

2) Kázeň zajisté aneb trestání má se konati při tom, kdož zhřešil; ne proto, že zhřešil, než proto, aby napotom nezhřešil. Protož bez vášně, hněvu a nenávisti, povolně a rozšafně konati se má, aby sám ten, kdož trestání přijímá, že se to z lásky k němu děje, poznati a skrze to tím více se zahanbiti a k výstraže sobě to vzíti musel.

3) Nemá pak v škole kázeň nikdy býti o učení, to jest o nepochopení neb nezpamatování neb neudělání něčeho. Nebo již ukázáno, že se to musí opatřiti, aby učení milé a libé, jako hra mládeži bylo, na čez také grifové napřed ukázání. Neopatřili se toho, aby mysl jich za svou vnadou jdúc, sama s libosti všecko chytala, daremné jest. A jistě cpaní, strká-

*) Pro jaký cíl se vésti má? *) A oč? ne o neučení, než o nectnosti.

*) Srov. Kap. XXIII.

ni, vtlokání v ně toho, od čeho jim mysl odpadá, daremně jest; lépe hned všeho nechati, než tak cvičiti. Protož v té části přivětivosti a mnohé snášlivosti potřeba, zvláště při počátečních; jakéž rozsáfnosti příkladem svým nebeské slunce učí, kteréž ne hned z jara, na mladistvé, outlé zrostliny hřívá, aniž jich z počátku hned pájí a praží, než zahřívá pomalíčku, potom teprv, když dozrají, a simě neb ovoce dozrává, ostřeji dojmá. Podobné opatrnosti zahradník užívá, že na mladé ratoléstky kosíře nepouští, proto že rány ještě netrpí. Aniž muzikant citary, loutny, regálu, že mu trochu skřípí, a pojednou ho natahováním zpravití nemůž, zahazuje aneb naň pěstí bije. A takť jest i každý počáteční v každém umění; než se mu smyslové, rozum, jazyk, prstové s věci seznámí, snášení potřebuje. Potřebali pak i tu při někom ostruh, může se to bez mrskání se a natlókání s discipuly zpravití; někdy slovem tvrdším, pozahanbíc ho před jinými v nedbalství. Někdy říci: Bopomozi tomu neb onomu, on pilně vždycky pozoruje a všecko zpatmatuje: hledělbych také tak! Někdy ho vysmáti: Hanba, tak snadné věci nevěděti, neb neuměti! Item zříditi jim každého téhodne, aneb aspoň každého měsíce, disputaci pro loco*), kdežby každý nižší kohokoli z vyšších vybidnouti a ve všem tom, čemu se před tím učili, examinovatí mohl. A tu uhádáli ho, ať opanuje místo jeho, a druhý s hanbou ať dolů jde; tak jedněm zahanbení pokoutou, druhým pochvala a poctivost odměnou a k další pilnosti podnětem bude. — Jen aby se tím buď hříčky nedělalo neb vášní neprovodilo, než opravdové a vážně postupovalo, preceptor hleděti má. Můž však někdy jednomu hanbu jeho stížití druhého ctnost pochváliti, vše rozsáfně, aby nebylo s popouzením žádného.

*) Naproti tomu zuřivé trestání býti má pro tři věci: 1. Pro nepobožnost, oplzlost, rouhání, a cokoli proti prikázáním Božím čeli. 2. Pro zpouř, když kdo poručením preceptorovým, neb kohokoli ze starších zhrdaje, naschvál nečiní, co činiti má. 3. Pro pýchu a zúmyslnou lenost neb závist, když kdo od spolutovaryše požádán jsa, poučiti ho nechce. První

*) Které nejvíce věci trestány býti mají při mládeži?
*) veřejné hádání o místo.

zajisté ten výstupek Boha uráží, druhý základ všech ctností (pokoru a poslušnosti) podvrací; třetí prospěchu hbitému v uměních překáží. Co proti Bohu čeli, neslechetnost jest, kteráž přísným trestáním vyvraceti se má; co proti lidem a sobě samému, neslušnost, kteráž se zehraním a trestáním napraviti můž; co proti Priscianovi (o čem mnozí nerozumně nejvíce horlí), to maz jest, kterýž preceptor rozumný lehkým strichem (někdy zasmáním) smazati a šetřiti umí. — Kážeť tedy k tomu a taková ať jest, aby uctivost k Bohu, ochotnost k bližním a ku pracem život, ve všem pak tom upřímnost a sprostnost zachována byla.

*) Způsobu pak nejlepšímu kázně učí slunce nebeské, kteréž zrostlinkám země slouží: 1. vždycky světlem a teplem; 2. často deštěm a větrem; 3. někdy toliko hřimáním a blyškáním, ačkoli i to jim k dobrému přichází. Tak tedy i mládeže vůdce ditky zpravovatí a napravovatí má.

1. Příkladem ustavičným, sám na sobě živý toho, co se dělati a nedělati má, obraz vždycky dáváje. Čehož nenilí kde, daremná jest všechna další práce.

2. Slovy milými, buď že napominá, neb poroučí, neb se domlouvá o něco a zehře, neb i kárá a tresce, aby to vše učiněno bylo duchem otcovským k vzdělání, ne k zkáze směřujícím. Necitili takové milosti k sobě discipul, snadně sobě kážeň zlehčí a proti ní se zatvrdí.

3. Pakli kdo zavilý jest, a povolnější taková slovná kážeň nestačuje, teprv se přijíti můž a má k skutečnému trestání metlou neb jinak; však vždy to obmysleje, aby zahanbení vic než rány bolelo, a jini také hanby takové vic než bití aby se báli. Bez toho ani tato přísnější kážeň k užtku nebude. Protož aby discipulům nezvetšela, nečasto ji užívati; než když se užive, opravdové užiti; an lékařství, užívá se často, když se užive, přirození a obráti je sobě jako v pokrm, že potom neopouře.

Summa všeho jest, že pěknými slovy a ostrým trestáním, v bázni zdržována býti má mládež, a že onoho užívati stále, v tomto někdy toliko z přinucené potřeby, však i tu aby přislost vždycky zase v lásku směřovala a všelijaké kázně za-

*) Jakým způsobem kážeň konati?

virku činila. Neb (ať ještě příkladně vysvětlím) kdoby zlatníka viděl samým tepáním a bitím obrázek sličný udělali? žádný nikdá, lépe se leje do formy. Aníž zůstaneš při něm co zbytečného viseti, kladivem opět na to pere, než otlouká kládkem, neb klíšťkami uštíkuje, neb pilníkem odpilovává, vše opatrně; naposledy pak vždycky předce zase hladí.

Těž kdo ryby lapati chce nevodem, nejen z jedné strany olovo přivěšuje, kteréž by jej hřížilo, ale přivěšuje k druhé straně houbu stromovou, kterážby mu zplývati pomáhala. Tak tedy podobně, kdo s mládeží chce loviti ctnosti, z jedné strany je zuřivostí k bázni a pokoře zhýbatí, z druhé přívětivostí k veselé ochotnosti pozdvihovati musí. Šťastný, kdo v to umí trefovati!

Naposledy při všem tom dobře se kázní a počestnosti poslouží, jestliže se pacholata mužům, děvčata ženám rozumným, vážným, počestným k cvičení dávati budou. Protož pro druhé pohlaví školy obzvláštní a pod správou matron rozumných ať jsou; lečby kde v malé obci malý příliš mládeže počet byl; tu by spolu cvičení, však vždy aspoň clasemi od sebe oddělení býti mohli.

Kapitola XXVII.

Rozložení cvičení mládeže podlé stupňů věku lidského na čtyry školy.*)

1) Smýšlejí vůbec, aniž omyl jest, že člověk na těle do dvadacátého čtvrtého neb pátého léta roste, potom se zastavuje, protože na výš postava dále nejde, toliko že oudům ještě síly, tělu pak celému zmužilosti a ukázalosti přibývá. A podlé tohotož zdá se, že velmi případně to, co k zrostu myslí přináležejí, vystihnouti můžeme; 2) jmenovitě, že i ona k vycvičení svému dosti času má do těch let, čas ten dvadecitiletý, jinošství, tak totiž, aby prvích šest let člověk v klně materském strávil, druhých šest let v škole obecní

1) Člověk do 24 let roste na těle, 2) i na myslí. 3) Pro cvičení člověka čtyry školy, každá mající šest let.

* viz předmluvu.

preceptorské, třetich šest let v škole latinské, jazykům cizím a svobodným uměním se uče; čtvrtých šest let v akademii a peregrinacích.*)

Tyto čtyry školy kdoby dobře prošel, nazbyt hojně času má k nashromáždění všelijaké moudrosti a umění, kteráž jej milou Bohu i lidem nádobou, a užitečným církvi neb politii** nástrojem učiní; jen když se dobře sporádá, co se v které té škole dělati má, a jak. — O prvím v této kapitole se promluví, o druhém v jiných didaktiky této kapitolách již ukázáno veřejně, částečně pak in libellis informatoris jedné každé školy a classy její potom se ukáže.

1) Člověku tedy na svět narozenému první škola jest kln materský, první preceptoři jeho matka s chůvou, inspektoři pak otec a pěstounové. Z této školy nešli vyjde člověk, učen a naučen býti má rozumětí materské řeči a též jí výslovně mluvití, pokud totiž vtíp jeho sáhá. V mravích pak cvičen a vycvičen býti má tak daleko, aby uměl přímě státi, rovně choditi, rukama, očima a jinými oudy trů šaškovských se vystříhati, ostýchatí se starsích, báti se kázně, poslouchati rodičů bez provozování vášni a zlosti, a co k tomu podobné- ho; v pobožnosti pak tak daleko zaveden býti, aby Boha na nebi býti poznával, modliti se jemu každý den (a to na kolena klekaje, ruce spinaje, oči zdvižené neb spuštěné maje, i. j. bez sem tam zevlování) zvykal, viru svou vyznávati, i. j. v nejpřednějších artikulích (o Bohu Otci, Synu, Duchu sv., o hříšnosti své a hříchův odpuštění, o smrti a vzkříšení, i. ži- votu věčném) vyzkoumavati uměl, příkázání Boží z paměti jest Pán Bůh? Co jsi ty? atd.), až i versickům některým z písní naučen byl. — To vše zdali tomu věku možné jest? Zdali šestileté pacholátko neb děvčátko tím možným se nemůž? Můž v pravdě lehoučce, povolně, mí- volně tak daleko přivedeno býti. Ale jak při tom postupova- ti, to se na svém místě ukáže.

2) Druhá škola jest městská, neb obecní, kdež nařízení k to- mu mistři a preceptoři shromažďující se mládež v literním

1) I. škola materská, 2) II. preceptorská,

*) cestování, **) státu.

bude rozkvětlému již, očím krásu a chřipím vůni dávajícímu, ústům pak jistě již ovoce slibujícímu stromu. Ve čtyřmécitna létech bude jako ovocem dozrávajícím obvěšený strom, jehož sbírání čas přijel.

Podlé tohoto tedy rozměření musí býti

1) I. škola mateřská v každém domě, kde Bůh dítky dává. Obecní česká v každém městě, městečku, vsi bez výminky (kde pak v městě více far jest, v každé osadě jedna); latin-ská v každém větším městě; akademie v jedné zemi jedna.

2) Musí býti všech prací rozměření takové, aby se každý rok, měsíc, den, hodinu vědělo, co dělají po všech školách.

3. A na všechno mítí zhotovené knihy, pro učitele i učící se, aby všickni každý rok na jisto provedení a dovedení byli k uloženému cíli.

4) 4. A aby se všechno tak dalo, potřebí těch, kteříby dohlédali a nádevším ruku drželi, jmenovitě scholarchů, kteříž také curatores scholarum, t. opatrovníci neb úředníci škol (neb školdozorci) slouiti mohou.

Částečnější všeho rozměření v dalších informatorních knihách se uhlédá.

Kapitola XXVIII.

Uvázení, jak by u nás takové školy šťastně vyzdviženy býti mohly.

1) Kdo až potud věci tyto prohlédaje přišel, nepochybně že, jakby to šťastný způsob byl, kdyby takovými školami naplněna byla která země, vidí. Než jak pak dělají, aby to v mozku neb na papíře nezůstalo, ale k skutku přivedeno bylo? Nebo již ode sta let na neřády škol a metodů nařikáno a od třidciti teď obzvláště, jakby napraveny býti mohly, razeno. A co platno? Zůstaly posavad, jaké byly. Začalli kdo co privatim, nešlo to, ustal hned; a steskná sobě, aneb vy-

2) Kde která ta škola býti má? Jak se spořádati? 10) Úřed- níků škol potřebí.

1) Čeho potřebí, aby obnova škol k cíli přivedena býti mohla?

smán byv, nechal tak, tak že ne bez příčiny Jo. Caecilius horii, tot saeculorum decursu neminem ausum tam barbaris collegiorum academiarmque consuetudinibus meridi, t. že žádný neduhům škol a akademií platného nepodal lékařství. Platného pravím; nebo podával, jakž jsem řekl, ale bez užit- ku, tak jako někdy lékaři snažně léky stroji i podávají, ale bez platnosti. Jakož pak lékař, chce-li nejen hojiti, než také zhojiti pacienta, musí jemu netoliko dobré temperature lék přistrojiti, ale i čas a způsob užívání jeho dokonale přede- psati: protož, co se nám vidí, jakby se naše milá vlast těch- to poskytnutých pomoci ujiti a jich platně k šťastnému za- staralých neduhů svých zhojení užiti mohla, toho v sprost- nosti srdce oznámiti neopomineme.

Všecka pak neschodnost na těchto punktich leží;

2) I. Kdo se toho ujiti, kdo začítí má?

II. Odkud bráti plat na školy a školní mistry?

III. Kde nabrati preceptorů tak rozumných a tak mnoho?

IV. Kde nabrati knih těch nových, novým tím metodem psaných?

V. Jak možné všecku mládež přidržeti ke škole? poněvadž mnozi rodičové chudí jsou, odkud dítek vychovávatí, ovšem na ně nakládati, nemající; jiní jsou robotní, dítek svých doma a na poli ku pracem živnosti potřebující atd.

VI. Kde vzíti rozumné scholarchy, kteřížby na všechno to pozor dávati a nad tím ruku držeti uměli a mohli?

VII. Poněvadž tím metodem nelze než s malými začítí, co pak s odrostlejšími dělají?

VIII. Naposledy, jak opatřiti, aby to vše stálé bylo, a nercili neustalo samo od sebe, alebrž sillo se, a vždycky vic školám našim světla, rádu, síly přibývalo?

Na jednu každou věc se odpoví.

1) I. Komu stráž nad církví poručena, tomu i nad školami, protože ony semeníštěm církve jsou. Poručena pak jest církev kněžím a vrchnostem.

2) Osmera tohoto. 3) Ujiti se této

4) Kněžím a učitelům, aby radili, napomínali, probuzovali k vzdělávání církvi a škol. Protož Eliáš a Elizeus obcházeli a visitovali školy prorocké v Betel, v Jalgala, v Jericho. (2. Reg. 2.) Tak Origenes v Alexandrii hlučnou křesťanům školu začal, z níž velké množství učitelů vyšlo. Tak mistr Jan Hus škol zvláštním milovníkem a vzdělavatelem byl. Tak Dr. Luther léta 1525 stavů říše k vyzdvihování a pilnému opatření škol vůbec vydaným spisem horlivě napomínal. Tak nyní kněží, děkané, consistoři nade všechno největší péči sem obrátiti mají, aby k čemu se z milosti Boží tak mocná brána odvírá, to jejich pobízením šťastně cíle dojiti mohli.

6) Vrchnostem pak poručeno jest vychovávatí církev a školy. Protož chovačkami a pěstouny od Boha samého nazváni jsou. (Iz. 49, 23.) Ukazují pak příkladově, že kdykoli pobožní králové, knížata, panstvo pěstováním tím neobmešsalomounem, Josafatem, Ezechiášem, Zorobabelem atd. bylo. Konstantin císař, když křesťanům po všem světě náboženství osvobodil, osvobodil i chrámy a školy, nýbrž nákladem svým vyzdvihovati poručil. Karel Veliký, kterýkoli národ k víře obrácen byl, hned jim také školy nařizoval, aby víra křesťanská tím mocněji se vkořeňovala, a bylo tak. Po založení od Karla Čtvrtého (otce vlasti) akademie Pražské v nemnohých letech dal Bůh Mistra Jana Husa a jiné nástroje své, kteříž v mráкотách panujícího Antikrista odkryvše, světlo pravdy národu našemu zase rozsvítili. V říši také, když na horlivou žádost a napomenutí Dr. Luthera od knízet a měst škol nemálo vyzdvíženo, rozmnožili se učení lidé velmi k slávě celému národu jejich, a obdržáno tím, že jezuitští svodové a praktiky ne tak prudce jíti mohli. Protož i našich vrchností ta povinnost bude, aby každá na svých gruntech domácí školy vyzdvihla; o obecních celá obec společně raditi bude. Tím Bohu milou věc učiní, církvi pak a vlasti užitek veliký způsobí, nýbrž i sobě; sobě tím způsobem to opatrujíc, aby lidí k službám a úřadům hodných dostatek míti mohli.

4) věci povinni jsou kněží 5) a vrchnosti.

6) Páni tedy a kněží o školách zároveň raditi povinni jsou, proto že od Boha k tomu zavázáni jsou, nýbrž i sami pro sebe, jeden stav pro druhý. Neb žádný na světě stav s druhým spokojenější není, jako učení s urozenými. Obojí zajisté jsou neotoliko jádro lidského pokolení, ale i podpora, poněvadž obojí obcím, městům, národům dáni jsou, aby správu drželi, jedni poučováním, druhí ochranou, jedni radami moudrymi, druzí rozkazy slušnými, obojí příkladem a kázní řád zdržující. Nýbrž i sobě stav tento jeden druhému napomáhá. Nebo učení a zpráva jejich potřebují pokoje, kterýž pod a od vrchnosti mají. Vrchnost pak pod břemenem prací svých potřebuje pomoci, kterouž od lidí moudrých míti mohou. Nebo to jsou ty holi a podpory regimentů (Iz. 3, 1.), to ostnové váznoucí a hřebíkové vbíti (Eccles. 12, 11.), nýbrž mečové ostří a střely vypolerované (Iz. 49, 2). Protož vy, páni milí, nejste sami britvy, býti však máte brusové, ty, kteříž okolo moudrosti pracují, vlivnosti, štědrosti, napomínáním, dohlédáním k jadrnosti brousíci; a budete milí Bohu, jako setník onen, o němž Pán Kristus svědectví slyše, že školu židům vystavěl, zamiloval ho a zázrakem zvláštním k němu lásky dokázal (Luk. 7, 5).

7) II. A z tohož se již rozumí, že otázka o náklad na školy a školmistry nepotřebná jest. Nebo vrchnost je opatřiti povinna. Povinna pravim opatřiti, aby mezi lidem jim svěřeným učení a cvičení bylo, a veřejně bylo pro všechny, a bylo darmo. Tak zajisté Bůh opatřil, aby slunce darmo všemněm tvorem svítilo, oblakové darmo všechny svlažovali, vitr darmo všechny províval; vrchnosti pak na místě Božím jsouce, Boží nástědovnicki býti mají. — A zdaž nevede k témuž i horlivých předků příklad, kteří na kláštery co nenadali? protože teh-dáž v klášterích se dalo v literárním umění cvičení, knih píšování, v ctnostech prospívání. Ciněno-liť jest to, aby někteří toliko zachováni byli pobožní, učení, ctnostní, a knihy aby se množily, neb zachovány byly, což tedy nám z milosti Boží tyto jistí prostředky (ne aby někteří, než všickni broušení byli) majícím, učiniti nesluší? — A však nevelikých nákladů potřeba. Nebo ne to, abychom krmíci pro zahálivé,

6) A to společně, a proč? 7) Náklad na školy odkud býti má?

tučně opět břichy nadělali, obmyšlime; ale toliko, aby ti, kdožby z milosti k Bohu a mládeži práce ty podnikati chtěli, povinnost preceptorskou při čem konati měli. Protož školní mistra ve vsi snadně uživi, když z důchodů svých páni (an je sobě někteří nad slušnost zvýšili) něco uleví, na ně obrátí. A poněvadž nebudou než čtyry hodiny za den práce, bude moci jakýkoli řemeslník, neb pisář, neb zvoník, to jest člověk od jinud již díl vyživení mající, k tomu stačiti, tak aby ne vsudy naschválni rektor chován byl, a na něj celý náklad šel. Staveničko pak k škole vystavil sama třeba vřehnost, což tu velikého bude? Však na ovčírny, pivováry, stodoly, pazderny své víc nakládají. — Díli rozum; To jest jiná, odtud důchody mají! A což odkud Pánu Bohu důchod jde, tu všelijak ruku zavřeme? „Cti Hospodina z statku svého (dí pismo) a z nejpřednějších věcí všech úrod svých; i budou naplněny stodoly tvé hojností, a lisové tvoji mstem oplývati budou.“ (Prís. 3. 9.)

Na školy městské hlučnější, i české i latinské, více bude nákladu potřeby, protože rozdílné classes rozdílné preceptory míti musejí; ovšem pak na akademii. Ale na to již prvé jsou 1. školy na větším díle vystavené, zvláště akademických a jesuitských collegii několik. 2. Důchodové týchž collegii a škol. 3. Důchodové klášterští také ne jinam než in usus sacros*) obrázení býti mohou, t. na školy, na vychování alumnů církevních a na vychování sirotků chudých atd., tak že rozsařné to rozměric, veliká odtud veřejným školám bude pomoc. — Potřebili pak mimo to ještě kde co, nastrojí Bůh ducha některých, že se nebudou líknovati vyliti nardové masti i vlasů k namazání a vytírání noh Páně, jakž příklady v jiných zemích (kde se lépeji, co sapientiae studia jsou**), soudilo) máme. V Frankrejchu zajisté léta 1631 Hugenoté (když jim král, co z nařízení pana otce jeho na studenty vycházelo, odjal) svolili pátý díl důchodů svých dávati jedena každý, jen aby vždy mládež ku potřebám církvi a obci evjeden byla. V Anglii někteří páni, dva neb tři statky mající, jeden na vychování studentů pouštějí; jakž učinil léta 1632

*) na svaté potřeby. **) učení moudrosti jest.

N. N. *) Samuelovi Hartlíbovi, že jemu zámek svůj N. *) i s opatřením z důchodů vyživení, aby tam se s dvacítí urozenými mládenečky bydleje, študii hleděl, pustil. Casté také tam jest, jako v Hispanii a Italii, že bohati páni, neb kupci a měšťané, bez dědiců scházějice, aneb sic dědicům ještě spotřebu nechávajice, díl statku buď na studenty, neb na scientiarum augmenta t. na nové inventa, poručníky na to zřídí, odkazují; jakž i u nás slavně paměti p. p. Petr Vok z Rožmberka, a v Slízku pan Jiří Šejnach atd. učinili. Jesté pak jest tentýž Bůh, kterýž srdce lidská kloniti umí.

*) III. Kde pak nabere preceptorů takový zástup?

Odp. Z počátku snad nesnadnosti něco bude, napotom nic. Nebo v patnácti letech jediná dobře sporádaná škola na sta lidí učených, kteříž se jiným za vůdce hoditi mohou, dá, když každý skrze všecko proveden jsa, všeho povědomosti nabude, a tak z každého učedníka mistr býti moci bude. Mezitim pak udělati, jak na ten čas možné, vzíti jakého-koli mládence, neb muže, neb starce, třeba od řemesla neb od pluhu, jen kdyžby čísti a psáti uměje, zkušený byl (na čež se nejvíc hleděti musí) v pobožnosti a povahách dobrých; půjde to, protože když knihy žákům dobré i o užitečném jich užívání plná zpráva bude, nebude snadné zmýliti se neb chybiti; zvláště kdyžby scholarové i visitorové rozumní byli, aby jim to ukázati a potom přihlédati uměli.

*) IV. Co se knih dotýče, totoť suk největší, proto že to základem všeho; budouli ty zpraveny, o jiné bude tak snadno, jako o zavěšení a natažení hodin, když od mistra dobře udělány jsou. Protož abychom se nezdáli jiným něco nemožného ukládati, co nejtěžšího jest, tomu svá podstavujeme rámena, a takých knih podle metodu naturae sporádání na svou práci berem, silně té ku Pánu Bohu jsouce naděje, že poněvadž ukázal věci takové, požehná, aby dosaženy byly:

*) Kde nabratí preceptorů, zvláště z počátku? *) Kdo a jak zhotoviti má knihy novým tím metodem?
*) V rukopise vynechána tu na řádce delší prostora, stáčící as na jedno neb dvě slova. Chtělť Komenský bezpochyby jména ta později připsati.

skrže nás, jak bývá v počátcích možné, skrže pak potomky a učedníky naše všecko plněji. Načež i regule jisté pohotové máme, aby věděli i jiní po nás všecka tato inventa jak dále vésti, ažby se bohda k dokonalosti té, jaké nám pod nebem přiti chtít bude Pán Bůh náš, přišlo. — To o spisování knih. Aby pak týchž knih dostatek a švárne a correcte tlačeno a všechněm školám dodáváno bylo, v tom impressorská bedlivost, za to máme, nic neobleví, jimž také my reguli a pomocí jistých podati nezanebáme.

¹⁰⁾ V. Jak pak dělají aby všecka mládež k školám obrácena byla? Strany materské a obecní školy nesnáze není. Když sobě každý z rodičů knižičku (o umělem a rozšafněm dítěte až do šestého léta vedení sepsanou, a „Informatorium školy materské“ nazvanou) koupí, dosti světla viděti bude, jak dítě své rozumně vypěstovati má. — Do školy pak obecné, poněvadž preceptorům platiti nebude žádný privatní, cožby neposýlali dítě svých všickni rádi? A zdaž jich před dvanáctým létem k hrubé službě a práci potřebují? A byt' doma je majic. Nadto ve všech, času letního, jestliže kteří děti ku pasení dobytka neb pohánění obracejí, mohou se jim hodině dvě aspoň naříditi, o poledni, aby k školmistru dojdouc poučení byli, a toho, což sobě i na poli čísti a v paměť vkládati mohou, vysvětlení přijali. — Podobně bude s mládeží městskou při škole latinské, že i na lekcí docházeti, i krom hodin těch čtyř rodičům a pánům svým sloužiti mohou.

¹¹⁾ Jeden pozůstává k rozvázání suk: Co s dětmi lidí na prsto chudých, aneb s sirotky chudými dělají? jak ty mistem a stravou, aby při škole držáni býti mohli, opatřiti? Odp. Doufejme Bohu a králi svému, že strany sirotků lepší než před těmito časy rád bude ustanoven, aby tak jako hovádka opuštění nebyli. Co dím jako hovádka? Však hovádko každé má pána, a byt' ztraceno bylo, najde se, kdo by se ho

¹⁰⁾ Jak dělají, aby všecka mládež do škol obrácena býti mohla? ¹¹⁾ Co s mládeží naprosto chudou a sirotky obzvlášt-

ujal; tito pak jako smeti a povrhel bývají. Oznámíme však, jak soudíme, žeby to opatřeno býti mohlo.

¹²⁾ Předně, aby lidé, jimž Bůh stateček dal, dítek nedal, od scholarchů napomináni, vrchnosti pak bylolyby potřeba, přídržní byli, sirotče nějaké neb chudých lidí dítě pro Boží odplatu chovati a do školy posilati. Nebo dávalit páni psy poddaným robotou chovati, proč ne sirotčata raději?

2. Nemáli kdo než jedno dítě, může přivziti druhé chudé k němu, bohati pak kolik synů, tolik chudých pacholat, kolik dcer, tolik děvčat chovati mohou. A to ne nerádi. Nebo toho čtver zvláštní užitek bude. Předně zajisté cti tím Boha z statku svého. Druhé, dobývají tím sobě a svým dítkám Božího požehnání (nebo není možné, aby Bůh takové lásky bez odplaty nechatí měl). Třetí, napomáhají dítkám svým, kteříž vedlé oněch (zvláště bylilyby, jakž často bývá, vtipnější aneb věkem a prospěchem trochu napřed mající) k broušení se dobrou pomoc, k zevntním pak potřebám od nich posluhu míti budou. Naposledy napomáhají samým tím již obci, když synové jejich, hned z mládi služebnyky majic, rozkazovati jim (podlé vyměření, však řádu a ctnosti) zvykají, a k tomu, aby časem svým regiment ujiti mohli, se hotoví. A bude každý takový měšťan, kupec, řemeslník, sedlák z takového schovance svého časem svým buď užitek, buď čest míti moci.

3. Bylolyby ještě chudých dítek něco, ostatek již obec každá at' opatří, částku důchodů obecních na to obrátic. Tak budeli Bůh rádem tímto ctěn (nebo jest Bůh rádu, má v něm zalíbení), poctí zase, dá léta dobrá, pokoj, úrody, zdraví a všelijaké požehnání.

¹³⁾ Co se tkne akademie, tam bude potřeba zříditi, aby chudí študenti darmo měli byt, stůl, šaty, zvláště v theologii a medicině študujících dobrý poet; tolikéž na osoby politické z urozených, kteříž do študii pilně a platně mysl zavedše, kdoby na ně náklad vedl, nemají, peněžitou pomoc. Načež (dřív nežby z štědrost těch, které Bůh vzbudí, stálý plat vyházal) kolekty a sbírky nařizeny býti mohou. Jmenovitě na urozené od stavů aby každoročně něco skládáno bylo, podle

¹²⁾ Troje na to pěkná rada. ¹³⁾ Na akademích študenty chudé odkud vychovávati.

toho, jakby sněmem snešení bylo. Na theologiae candidatos důchod bude z collect cirkvi a zprávů jejich podlé toho, jakby se nařídilo; na mediky, pak z collect měst a obcí cejiého království, jakby se potřeba ukázala. Tak bude bez velikého obtížení veliký počet lidí vychován moci býti.

14) VI. K tomu však bude nevyhnutelně potřeba lidí rozumných, kteřížby za scholarum zřízení jsouce přihlíželi, aby se podlé předepsaného řádu všecko dalo. Ti budou nad akademii vybraní z pánů stavů, academiæ curatores, učení, rozumní, rozsašní, slávy Boží a obecného dobrého horlivé milovní muži; též dva neb tři jim přidání z kněžstva. Nad gymnasium po městech budou dva z senátu a dva z obce, vedlé církevního svého správce. Po městech pak a vseh, v každé osadě zvlášť, farář s staršími církevními. Jichž povinnosti budou takové:

1) Založití v každé osadě (poněvadž některá města víc osad mají, v kraji pak po několika vseh k jedné osadě přináležejí) registra mládeže, a do těch jména vseh tu se rodičů neb vedlé rodičů svých od jinud se dostávajících dítek zapisovati. Napotom pak hnullibly se kteří rodičové s dítkami jinam, aby svědectví brali od správce svého církevního k tomu tam správci, a od úřadu svého k onomu úřadu a tu jména rodičů do knih městských aneb obecných, jména pak dítek do knih školních aby se zapisovala, a bez takového svědectví a zapisování žádný odnikud pouštín, žádný nikde přijímán aby nebyl, na to pozor dávatí.

2) Přidržeti rodiče, aby v každém domě měli a sobě čtli, neb čísti dali knižečku, kteráž sepsána jest, „Informatorium školy mateřské,“ to jest O umělem nemluvnat a dítek až do léta šestého vedení. Tam zajisté zprávy, jak sobě s dítkami svými pěkně, rozumně počínati a dalšímu od preceptorů cvičení užitečně nastrojovati, nabudouc, mohou, aby se podlé toho chovali, na kázáních tytých napominání býti, a od scholarů, dějeli se to, dohlídáním a napomináním přidržán býti.

3) Skoly obecní opatrovatí stavením, aby z obecních důchodů vzdělávány, opravovány a švárně chovány byly. Proč 14) Úředníci škol proč býti musejí? 15) Jaké povinnosti jejich?

tož dohlédati k školnímu stavení každého čtvrt léta nejméně, solenniter.

4. Pěčovati o mládež školní, přidřením totiž rodičů, aby když čas jest, dítky do škol obraceli a je při tom bez odtrhování chovali; též fedrováním chudých dítek k dítkám bohatých lidí, aby se vedle nich živili a broulili; až i sirotkům místa a vyživení obstaráváním.

5. Péče jejich také bude o preceptory a učitele školní,

a) aby byli;

b) aby byli osoby hodné, t. pobožné, ctnostné, umělé a rozumné;

c) aby záplatu svou neb vychování své měli;

d) aby povinnost svou konali a náležitou vážnost u mládeže a lidu měli. Za kteroužto příčinou jim potřeba nejméně jednou v měsíc (však z nenadála) do školy přijíti, a tu hojnu neb dvě posedic, dělali se všecko tehdá a tak, kdy a jak se dělati má, dohlédati, aby při promoci ročních (kdež všickni, neb na větším dile, rodičové a patronové přítomni budou) sami také z nepilného dohlédání hanby neměli.

Tak když se scholarům i v dalších stupních povinnosti jejich jasně ukáží, nebude se bohdá i k tomu nedostávati lidí rozumných a pilných.

16) VII. Reklibly kdo: Ale tímto metodem cvičení býti nemohou, leč kteří nyní v dětinství zastiženi budou. Co pak s odrostlejšími dělati budeme? — Odp.: Kteří tak zanedbání jsou, že ani čísti neumějí, aneb málo, mohou s šestiletými do první classy vzati býti, byť oni v osmi, desíti neb více letech byli. Lépe někdy začítí než nikdy, a vždyť za pět let českou školu projdouc, vic uměti budou, než před tím deset let do ní chodíc. A budouli zatím do latinské školy, kteří chtítí, času dosti, by pak ve čtyřmécitma letech z ní vyjítí mohli; vynesou zajisté z ní vic, než jsme prvé ve třidceti letech z škol a akademií vynášeli. — Co se tkne těch, kteří počátky dobré mají, třeba i latiny, v osmi, desíti, dvanácti i vice letech jsouce, můž se s nimi česká škola od lucidáře

16) Co dělati s mládeží povyroslou?

a grammatiky začít, a zatím hned do latinské. Co se těch, kteříž v letech patnácti, šestnácti a výš jsou, v latině a řečtině dobré počátky položili, dotýče, těm přáti budeme, aby privao studio našich knih užívali, a uzří užitek, poněvadž se tak strojiti bude všecko, aby kdo rozum má, i bez vykladače a vůdce všudy vtípem proraziti mohl, ačkoli exercitací takové, kteréž by jej zmocněným v umění učinily, býti moci nebudou. Summou, když ruky přičiníme, ukáže se na všecko vždy nějaká rada; nyní však nejpřednější a založení nových nastávajícímu novému věku škol vyhledávání jest.

¹⁷⁾ VIII. Aby pak to vše i šťastně začato, i napotom stálé bylo, můž se nejvyšší scholarum visitator*) zříditi, buď akademie Pražské rektor, aneb raději (poněvadž ten při academiích práci hedná, osvícená, pobožná, horlivá osoba, jejíž povinnost bude, na všecky v celém království školy pozor dávat i opatrovat, aby nejen všecko, co jíti má, šlo, ale i rostlo a rozmáhalo se, strany opravdovosti a řádů dobrých věselijakých. — Protož on:

1. Objížděje nařizovati bude po městech krajských i jiných předních rektory, osoby tak rozumné, aby jim nejen domácí školu, ale i okolních všech inspekci bezpečně svěřiti mohl. Ten zas každý krajský rektor bude míti pod sebou partiikulární po městech, městečkách, vseh rektory, a ti zase své subrektory po jiných k své osadě patřících viskách; aby tak (poněvadž fundament hlavní na to jde) žádný v žádném nitoru krajskému, ale i k celému jeho kraji a jeho v něm zprávě dohlédati musí, aneb aspoň na všecko se vyptávat a ze všeho počtu žádati.

2. Cemuž napomůže, aby týž visitator registra všech škol a školek v celém království, i jména rectorů, conrectorů i subrectorů, až i počet (jaký se kdy při visitaci najde) discen-tů za sebou měl. Ač toto poslední můž toliko v latinských školách ostřiháno býti.

¹⁷⁾ Aby to stálé býti mohlo, potřebí naříditi visitátora škol, jehož povinnosti.

*) školní dozorce.

3. Tentýž visitator povinen bude nejpřednější na rozmmžení didaktického umění pozor míti, a to i sám fortelů vyšetřováním, a vyšetřili kdo v čem roku toho jaký grif (žebý snáže, lépe, plněji něco býti mohlo, nežli předepsáno jest), na to se vyptáváním a všeho poznamenáváním, i na cizi práce a inventa nova*) v říši a jinde pozoru dáváním, a cokolí vyjde, pilným všeho uvažováním i jiným k uvázení podáváním. K jakéž potřebě dobrěby jemu bylo, některé osoby míti ku pomoci (k opravování pak metodu v classicis classicke rektory), jimž vyšetřeny nedostatek prednesa, a způsob napravení toho ukáže, společným schválením teprv impressorům k napravení napotom toho a toho, v té a té knize, podá.

4. Za týmž visitatorem kolekty na augmenta scientiarum býti mohou**); však tak, aby curatoribus academiae***) ze všeho počet činil. Pakli za nimi budou, tedy podlé jeho uznání a potreby jimi šafováno buď.

Tak když nejvyšší tento visitator bude obrán, muž osvícený a bohobojný, jemužby sláva Boží a obecné dobré nad jeho duši milejší bylo, a kterýžby všeho svého činění králi, stavům, konsistoři, akademii a curatorům vždycky se zpravovatí hotov byl; nebude moci než akademie s krajskými školami dobře opatřena býti. Krajští pak rektorí s krajskými také scholarchami a kuratory jiné své školy, a těch opět rektorové s svými scholarchami drobné své školky pilně opatrovatí hleděti budou; a všecko v uslechtilém tom spofádání, za Boží a vrchnosti milé ochranou, snadně ostojí.

Kapitola XXIX.

Proč na vyzdvížení a založení v celé zemi takových škol
ihned, bez odkladu mysliti sluší?

¹⁾ Uzřelliby kdo z Jich Milostí pánů stavů neb kněžstva neb učených našich, koho Bůh vysokým rozumem obdařil,

¹⁾ Věci tyto, ač dokonalosti své ještě nemají, začaty však býti mají.

^{*)} nové nálezy. ^{**)} za týmž dozorcem sbírky na rozmnožení vědomosti býti mohou. ^{***)} opatrovníkům vysoké školy.

v těchto od nás podaných věcech ještě nepínost jakou, a žeby dokonalejšího ještě něco žádáno býti mohlo, ten nech ví, že to vidí, co i my vidíme. Nebo dávní Boží rozšafnost známa jest, že nesype a neleje všeho na jednu hromadu v zahradě libeznosti své; aniž toho v přirození nařídil, aby která bylinka, ovšem strom, jednoho dne neb měsíce i vypučiti se, i zkvěti, i ovoce k dozrání přivěsti, i piného svého zrůstu dojiti mohla; po stupních dnů, měsíců, let, dosti dlouho všežích! A mělibychom my o svých předsevzetích něco božstějšího smýšleti? Odstup to. Počátkem toliko pravíme býti své toto navržení toho, čehož se budoucně nadějeme. A však provede vždy počátek mti musí; kterýž by nepatrný byl a mdlý, vždy však začatá dobře věc dalším pilným šetřením k zrůstu vedena býti můž, an z jedinké jiskry, rozvíváním jí a materiíknujeme se, o nejmilejší krajané! rozkřesaných již těchto jisker uchytiti a z nich vlasti své světlo to, kteréž dalším rozhofováním v neskonaly blesk vzjiti můž, zanítiti.

²⁾ Neříkej žádný: Co my tak neobyčejnou věc začítí máme? Nech začnou Francouzové, Angličané neb Němci! Podíváme se, jak se jim zdaří. — Nebudme, nebudme, prosím, tak leniví, abychom po jiných toliko vzdychky hleděli a za jinými zdaleka se plaziti chtěli! Nech nás také někdy v někdý svých, které nám Bůh dal, užijevme! O přemilí krajané, nebudme tak zpozdíli k věcem uslechtilým! Co nám Bůh zároveň s jinými neb před jinými dává, tím od sebe nestrkejme! K čemu máme oči, že co býti má, vidíme, mějme námť jest, nám na tyto věci nad jiné národy mysliti, promimo jiné národy v stínu jsme stáli, a skrže to u cizích v pohrdání a posměchu byli, i ústipky rozličné snášeli, a ne bez ³⁾ Aniž proti tomu či mudrování neb zvyklá nám váhavost platiti má.

příčiny. Nebo nejen jsme žádných slavných scribentů, kteříž by lucubráciami*) svými svět osvěcovati pomáhali, neměli; ale ani k domácím potřebám lidí dosti nebylo, k legacím a úřadům, v politii i církvi. Protož přišlali jaká potřeba, k cizím jsme se obraceli, je do země vábili, penězi přeplacovali, s svou a celého národu hanbou, nýbrž škodou. Nebo cizí se mezi námi osazovali, sebe a ne nás vzdělávali, nás i jazyk náš zastěňovali, nýbrž tlačili. Naši mezitím vtíповé (přimnohých nad cizí oněchno jadrnější) zavozovali se do marnosti, lhostejnosti, bujnosti, zahálek a nefadů rozličných, že vzpomenouti na to, čím panstvo naše, rytířstvo naše, městský i sedlský lid nás čas trávil, hrůza mne podjímá.

A tím co způsobeno? To, co vidíme. Přišly na nás hlavy rozum nosící, Hišpáni, Vlaši i jiní; přemudrovali nás, potlačili nás, rozptýlili nás, poplenili nás, protože jsme byli jako na onen čas Jeruzalém, holi a podpor svých, to jest reků udatných, mužů válečných, soudců a proroků, mudrců a rádců vtípných a výmluvných, nemající. (Iz. 3, 1 atd.) A kdyby Hospodin zástupů nebýl odjinud zavolal udatných reků svých, kteréž sobě jako vypulované střely byl přihotovil a v toulu svém složil, bylbychom v potlačení a pošlapání svém zůstali na věky. — A i tak, ač Bůh rozptýlil vichrem svým nepřátele naše, my však zůstali jsme jako boudka v zahradě tykvové (Iz. 1, 8); pustota ještě dobrých řádů tlačí nás. — Odkud to vše? Jediné, že jsme dobrého mládeže cvičení neměli, aby lidi k osazování obojho regimentu hodných dostali tek byl; a neopatřimeli sobě toho, jisti budme, že k stálému pokoji a bezpečnosti svých věcí my ani potomkové nepřijde-me. ³⁾ Stálost zajisté cirkve i obci na nicem, než na dostatku lidí rozumných podlé Pisma sv. svědectví (Přis. 11, 14, a 15, 22) nenáleží. Tak někdy Kaldejští, tak po nich Peršané, tak Rekové, tak Rimané, tak teď let minulých Hišpanové, tak Rekové, tak dobrou zpravou vítězili; a jini zase, pané moudrosti toliko a ubrániti mohli, ne jinak než rozumem kdo se jim brániti a ubrániti mohli, ne jinak než rozumem a zdravými radami mohli.

³⁾ Zdárný způsob obcí a cirkve na dostatku lidí rozumných záleží.

^{*)} spisý.

Poněvadž tedy všeho světa příkladově ukazují, že sláva národů a rodů, měst a osad, obcí a církvi, toliko na lidech moudrých a rozumných záleží; my opětliž čekati budeme, aby nám lidé takoví, jako v lese dříví, sami rostli? či z kamení jich sobě nebo ze špalků natešeme? či počekáme, až je nám Pán Bůh zázračným nějakým porodem, mimo běh přirozený, vyvoditi začne? O nikoli, nikoli! Naše povinnost jest o to se starati, aby naši bedlivou prací vychovávaní byli; protož starati se začneme již aspoň jednou a to hned bez odkladu.

4) Nebo aby nyní hned opravdově od nás na to myšleno bylo, vyhledává toho

I. vděčnost povinná;

II. potřeba náhlá;

III. příležitost dobrá.

5) Vděčnost, pravím, napřed nás vede a vésti má na ta myšleni, abychom, poněvadž nás Bůh sobě (po takovém hrozném přetřibení) zase obnoviti chce, a to z gruntu, nebyli na-lezení Bohu odporní, nýbrž k tomu ochotní a horlivě napo-máhali. Vidíme, jak hluboko do svých smrdutých močidel Antikrist nás a vlasti naší mládež byl potáhl a pohřžil, že lidsky nebylo spomožení žádného; a aj vychvácení jsme moci Boží! Co tedy nepospíšíme dítě našich, z hrdla Molocha vy-chvácených, obětovati Bohu živému? Odstup ta nevděčnost.

6) A potřeba jest, abychom pospíšili. Nebo naprzněna jsou nebezpečně a napáchla mrzutě Antikristovými ohavnostmi nevinné mládeže srdce; potřeba je solenniter z toho vyvo-diti, aby v nich nešťastní ti kořenové udušení byli, a aby k jiným potom ani puchu smradu toho nepřicházelo, zhájiti. Tak zajisté skrze školy první křesťanská reformaci dobře šla, tak i druhá z Antikristství za Lutera a Filipa. Tak se Antikrist zase těhož grifu proti Kristu chytil skrze jesuitské školy; tak tedy i ostatkové Antikristových podešlých ohav-ností nejinak snáze vykořeněni býti mohou. — O potřebě opatření politie a církve již mlčím, poněvadž málo výš na-

4) Proč hned k tomuto předsevzetí saženo býti má, příčiny tři. 5) 1. Vděčnost k Bohu. 6) 2. Potřeba náhlá.

vrženo, že řádů dobrých ani vzdělání ani zdržeti nelze bez dostatku lidí rozumných, a těch že odjinud míti nemůžeme, než ze škol, kteréž jsou dílny lidí. Jak tedy po takovém zpuštění snázeji vzděláme i církev i politii, jako skrze škol vyzdvížení hlučné?

7) Vede k tomu, abychom k obnovení škol ihned ruku vztáhli, i přezádostivá occasi, kdy hnízda Antikristova vy-prázdňena jsou, školy jesuitské a klášterové mništi; jakož stavení a místa sama, tak i důchodové a opatření, kteréž na vychování i preceptorů i mládeže chudé obrácena býti mohou a mají, tak že učenými, rozumnými, užitečnými lidmi země naplněna býti moci bude. Nyní tedy, poněvadž se za-stkyně (po kruté zimě) tak veselé jaro, orati, kopati, sítí, štěpovati potřebí, abychom brzy hojnou, bohatou, veselou a rozkošnou žeň a veselé vina a ovoce sbírání míti mohli. Necht i tuto při nás napomenuti Kristovo k církvi, choti své, místo má: „Vstaň, přítelkyně má, krásná má a pod; nebo aj zima pominula, prška přestala a odešla! Kvítečko se ukazuje v ze-mi naší, čas prozpěvování přišel, a hlas hrdličky slyší se v krajině naší“ atd. (Cant. 2, 10, 11, 12.) Poslechnemeli, oslaven bude Bůh, zvelebena církev, okrášleny obce, ozdoben celý národ nás před očima všech lidí; požehnání Boží bydliti bude s námi, moudrost pravá založí v nás kořeny své; pa-mátka nesmrtedlná svatých snažnosti našich a slépěje k ná-sledování pozůstanou po nás potomkům našim, jimž poslou-zíme, aby byli „símé to, kteréž miluje Hospodin, synové vy-učení od Hospodina, naporážd všickni, od nejmenšího z nich až do největšího z nich, zající Hospodina, a hojnost pokoje mající atd., (jakž Bůh z zajetí Babylonského navráceným zasluboval. Iz. 54, 13, Jer. 31, 34, atd.)

Neříkejž tedy žádný: Cožby to bylo, aby řemeslnici, sedlá-ci, nádenníci, ženy, dívky učení byli a s filosofováním za-cházeli? Coby dělali? — Odpovídám: Potěšená všickni bu-dou míti myšleni při všech pracech; mezi pracemi budou bibli a jiné užitečné knihy (protože je vnaďa myslí potáhne) čistí i všudy a při všem Boží skutky zpytovati, všudy a

7) 3. Příležitost žádostivá.

vždycky, cokoli hodné a celému zde rozumnému obcování přináležej, vyšetřovati, vsudy ze všeho Boha chváliti a tak v potěšení žvete zde trávití a k budoucímu se radostně strojití. Nebudeliž to ráj rozkoší, jaký pod nebem býti můž?

Kapitola XXX.

Napomenutí všech stavů země k oblíbení rady této
a k živosti horlivé při věci této.

1) Nuže tedy, vy milí dítek rodičové, kterýmkoli Bůh živé obrázky své za klénat světil, o těchto všecech slyšice, rozhorlete se, abyste Bohu za šťastný prospěch a požehnání předsevzetí tohoto vroucně se modlili, u vrchnosti pak, a kde můžete, přimlouvami, prosbami a žádostmi svými napomáhali; dítky pak své zatím pobožně v bázni Hospodinové vychovávajice, tomu obecnému šťastnému mládeže cvičení cestu připravujte.

2) Vy tolikéž, dítek školmistří, paedagogové, a kteří koli v práci mládeže cvičení potřebovati se dáte, žádejtež, aby pomoci tyto vám zhotovené brzo k svému hluchnému užívání přijíti mohly. Nebo co vám na tom světě milejšího a žádostivějšího býti má, jako abyste práce své hojný užitek viděli? K tomu zajisté, abyste štipili nebesa a zakládali zemi (Iz. 51, 16.), povolání jsouce, čeho raději žádati máte, jako abyste umění svého uslechtilý pořádek znáti, a jak to nebe a země štipení šťastně půjde, na to se divati mohli? To tedy nebeské slavné povolání vaše a tolikéž rodičů, nejdražší své klénoty vám svěřujících, k vám důvěrnost, nech vám jest jako oheň v kostech vašich, nedávající vám, a skrze vás jiným, pokoje, dokudž byste neviděli, an hoří ohněm světla toho Božího všeučít se neb přiučovati povinnosti své. I bláznovství sama učít se neb přiučovati taková, i zhoubou a překážkou všeho dobrého. Nebo zdaž kdo z lidí dokonalost sobě přivlastníti můž? Zdali nejsme, pokud na světě jsme, vždycky učedníci? Ad discendum quod opus est, nulla aetas sera videri potest. Ad Augustin: Nam etsi senes magis decet docere, quam dis-

1) Napomenutí 1. Rodičům. 2) 2. Preceptorům.

cere; magis tamen decet discere, quam ignorare. A Seneca: Quid est stultius, quam quia diu non didiceris, non discere? Tam diu discendum est, quam diu nescias; et si proverbio credis, quam diu vivas, ut non alius vivendi, quam discendi, finis sit!*)

3) Vy pak jiní učení, komukoli Bůh osvicený rozum dal, aby o tomto předsevzetí soud činiti a jemu radou, připravěním, připravením napomoci mohli, myslítež také, abyste jiskry své, podněty své, fochary své, k zanicení a rozdmýchání ohně tohoto přinesli. Rozpomeňte se, prosím, jak odplatiti slubuje Kristus Ježíš věrným služebníkům, kteříž podělení jsouce od něho hřivnami, tak těžší, aby co nejvíc jiných hřiven vyzískali! a jak zase na nedbalých sluhách mstiti strojí, že hřivny své na zisk nevynaložili! (Mat. 25.) Bojtež se tedy sami jen učenými býti, jiným pak (třeba všechném) mohouc k témuž nenapomáhati. A zdaž nevíte, co i Seneca, slavný mudrlec, napsal? Cupio, inquit, omnia, quae scio, in alium transfundere. A opět: Si cum hac exceptione detur sapientia, ut illam inclusam teneam, nec enuntiam, rejiciam.***) (Epist. 27.) Protož máte-li i vy od Boha sobě dané umění a moudrost, nezavíďtež ho žádnému, ale říkejte: O by všecken lid Hospodinů proroci byli, a aby dal Hospodin Duchu tvého na ně! (Num. 11, 29.)

Zvláště milé té mládeži a potomkům toho, čehož jsme sami nedošli, oni však ukázáním našim dojeti mohou, i přejme srdečně, i pomáhejme skutečně. Nebo mládež dobře věsti a

*) 3. Učeným vůbec.

*) K učení těm věcem, jichž potřebí jest, žádný věk pozdním se státi nemůže, di Augustin. Nebo ačkoli starcům více přísluší vyučovati, nežli se učiti, přece jim více přísluší učiti se, nežli neuměti. A Seneca: Co jest nerozumnějšího, než že jsí se dlouho neučil, proto se neučiti? Tak dlouho ho učiti se má člověk, pokud je neumělý, ano, jak přisloví praví pokud žije, aby konec života a konec učení se jedno byl. **) A zdaž nevíte, co i Seneca, slavný mudrlec, napsal? „Vše, co vim,“ vece, „do jiného přelíti si žádám.“ A opět: „Kdyby mi s tou výminkou dávana byla moudrost, abych ji zavřenu choval a s nikým se o ni nesděloval, odmítl bych ji.“

zvěsti, větší jest sláva než Troje dobytí, jakž kdesi Filip Melanchton ad Camerarium napsal. Mládež zajisté simě jest, z něhož aneb pšenice zdárná poroste, buďeli se šetřiti, aneb koukol, stoklas, sveřepec, chamrad' neužitečná, nehodici se leč k spálení, zanedbáli se. A tu co Kristus říkáti bude, jestliže se mu z jeho revička nebanlivostí naší trní nadělá? A poněvadž recte adolescentiam curare est efformare quozie et reformare ecclesiam atque rempublicam.*) nám, kteříž tomu rozumíme, slušiliž mlčeti? slušili všeko tak, jak co jde, jíti nechávati? ¹⁾ Ach, prosím, buďme jednoho ducha, abychom, čím kdo můž, rádi napomáhali slávě Boží a obecněmu dobrému! Kdokolí co k věci poraditi a posloužiti může, buď připomenutím ještě neb ukázáním něčeho, neb těch, na nichž to záleží, rozhorlováním, ach neliknuj se, ach drahým se Bohu, církvi, vlasti nedělej!

Byť kdo, sám k školám myslí nemaje, církevními neb politickými neb medicckými pracemi zanešen byl, vyňat však z tohoto společného o vyzdvižení škol usilování býti se nedomnívej. Nebo jsili povolání svému a tomu, kdož tě povolal, věren, povinen jsi nejen sám v něm státi, ale také, aby byl, kdožby po tobě na tvé místo nastoupě, Bohu, církvi, vlasti sloužil, opatrovati. Pro tu příčinu Socratesovi ku poskou zpravovati, volil však v akademii mládeže cvičením sloužiti, pravě, utilorem esse reipublicae, qui multos gubernandae reipublicae idoneos efficeret, quam qui ipse gubernaret.**)

Prosím pak pro jméno Boží, odložte při této věci ohledu na osoby; a poněvadž, oč jest činiti, vidíte, na sprostnost, hloupost a jakékoli nedostatky těch, kdo tím hýbaji nic se neohlédejte. Odkud kdy poučení, ponuknutí, probuzení přichází, daremné jest tím se vázati: „Quod tu non nosti, fortassis novit asellus,“***) řekl Chrissyppus. My před Boží tvár-

¹⁾ Zádný z těchto snažností vyňat býti nemůže.

*) A poněvadž dobře mládež vésti jest vzdělávati a napravovati církev i stát. **) Pravě, ten že prospěšnějším obci, kdo mnohé ke správě její schopnými činí, než kdo jí sám spravuje. ***) Ceho ty nevíš, snad oslik ví.

ří osvědčujeme, že v sprostnosti srdce okolo věci té zacházíme, nic sobě odtud privátně nehledajíc, žádné chvály, žádného užitku, žádného pohodlí (kteréhož bychom lépe užili, práce takové sobě nezačínajíc), než horlivost k Bohu a církvi a k milé vlasti milost vede, pudí, nutí, nás; nemůžem jinak, i často se Bohu za vyjevení, jeholiby to vůle a dílo bylo, modlívajice nic nenalézáme, než ostny ustavičné. Protož osvědčujeme, pohrdneli kdo tím pro osobu, že Bůh, u něhož není přijímání osob, podlé pravdy soud čině, jako o svou při ujímati se bude proti pyšným nadutcům, kteříž Bohu i lidem sami se drahými činice, jiným v dobrých předsevzetích, pro závist a pýchu, raději překážejí než pomáhají.

⁵⁾ K vám se také obracím, kněží Hospodinovi, církve Kristovy zprávcové a stáda jeho pastýři! Vim, že na Vás také záležitosti bude něco, abyste buď překazili svatému předsevzetí, neb napomohli. Nakloniteli se k prvnímu, naplní se, což Bernardus říkával, že „Kristus nemá větších nepřátel, jako kteréž okolo sebe má, a kteříž při něm prvotnost drží.“ Ale jinak jest naděje. Necht' jsou již ošemetní Kristovi přátelé pryč; vy upřími, k dílu Páně zanechani, dělejtež je opravdově, a aby děláno býti mohlo i po vás tím užitečněji, napomáhejte, jakož vám nad jiné přísluší o vzdělávání škol péči vésti. Nejen Petrovi Pán ovce své pásti poručil, také beránky, nýbrž napřed beránky (Jan. 21. 15.), protože snáže jest pastýřům ovce pásti, když beránky pastvám života, řádu stáda a berle kázně přivyklé mají. — Cemuž nerozumili kdo neb rozuměti nechce, hloupost svou pronáší. Kterýž zlatník sobě nepřeje, aby mu havíri co nejčistěji přehnaného zlata dodávali? Který švec nežádá, aby mu co nejhnanější kůže k rukám přicházely? Buďmež tedy opatrní i my, synové světla, v svých věcech, a aby nám školy co nejvyvíčenějších posluchačů dodávaly, toho žádejme.

Závist pak žádnému z vás, o služebnici Boha živeho, ani na mysl nevstupuj! Nebo vůdcové k lásce jste a býti máte. Láska pak nezávidí, nehledá svých věcí, nemyslí zlého atd. Nezávid'te, pravím, vy starci, mladým, že se jim dostati má. Čeho se vám nedostalo. Neneste ani napomenutí téžce vyšší

od nižších, že snad nač mysl vaše nepřišla, o tom vám oni mluví. Vezměte raději sobě Augustinovu mysl všickni, kteříž napsal: Senex a juvenē, et episcopus tot annorum a collega, nec dum anniculo, paratus sum doceri. „Já, prý, stařec od mládence, a po tak dlouhá léta biskup od pomocníka sotva ročního hotov jsem učiti se.“ A za reguli každému z nás buď Rehořovo napomenuti: Omnes fide pleni nitamur aliquid sonare Deo, ut organa reperiamur veritatis. „Všickni,“ prý, „plní víry jsouce snažíme se vydávati vždy nějaký zvuk Bohu, abychom nástrojové pravdy nalezení byli.“

6) K vám přicházím, přemilé vrchnosti naše, kterékoli dochoval Bůh k času tomuto a regiment vám zase v království, krajích a obcích navrátí; k vám se obzvláště vztahuje řeč naše, protože vy jste ti Noelové, kteříž pro zachování dítek svých a všeho semene Božího koráb vzděláti dáti máte (Gen. 6.); vy ta knížata lidu, kteříž k stavení stánku Hospodinova napřed a nejvíc máte skládati, aby řemeslníci, které Bůh naplnil duchem svým k vymýšlení vtipných věcí, meškání nebyli (Exod. 35.); vy ti Davidové a Salomounové, kteříž k stavení domu Hospodinova řemeslníky shledávati a jim bohaté potřebě dodávati povinni jste (1. Par. 29. a 1. Reg. 6.); vy setnikové ti, kteříž, chtěli od Krista mluvíti býti, lidu Kristovu školy stavěti máte (Luk. 7, 5.)

7) Skrze Krista prosím, skrze zapuštěnou náramennou mládež, skrze budoucí naše milé potomstvo, prosím, přiložte všech věc opravdová jest, veliká jest, slavná jest, veřejného všech vzdělání se dotýkající. Smýšlím cele o vás, ó vlasti otcové, že kdyby nyní někdo přijda, místnou radu dáti sliboval, jakby snadným nákladem města naše pro lepší napotom bezpečnost znamenité ohražena, jakby mládež k válečným věcem snadně vycvičena, a k jakékoli potřebě vojsko hned pohotové jmíno, jakby také dobrý politický regiment po všech obcích nařízen, jakby řeky naše všechny plavné a kupectvím naplněné býti mohly atd., žeby slyšení měl, a péče jeho o vaše

6) 5. Vrchnostem: jichž vlastně toto povinnost. 7) Žádný vrchnostem našim nic lepšího a slavnějšího podati ani poraditi nemůže nad toto.

a vaši vlasti dobré žeby oblíbena byla. Ale aj, více jest tuto! Nebo cesta se ukazuje k dosažení lidí takových, kteřížby všílijakých řádů, bezpečnosti, pohodlí, ozdob a ušlechtilosti celé vlasti kořenem a podporou byli, a toho nad nynějši pomýšlení více vymýšleti a vzdělávati uměli. Reklť tedy Dr. Luther (k vyzdvižení škol měst říšských napominaje), že „naložili se kde na stavení a vzdělávání měst, hradů pevnosti, zbrojnic a zbraní proti nepřátelům dukát jeden, sto vynaložiti na vycvičení jediného mládencečka, kterýžby dobrým a osvěcěným mužem jsa, jiných užitečným vůdcem býti mohl, potřebí, proto prý, že pobožný a moudrý člověk nejdražší jest v obci klénot, na němž víc než na krásných domích a hradích, víc než na hromadách stříbra a zlata, víc než na měděných bránách a závorách záleží,“ (čemuž i Salomoun přisvědčuje. Kazat. 8, 13. do konce). Řekli, pravím, ten svatý muž, že pro vycvičení třeba jednoho člověka v moudrosti žádného nákladu litovati nesluší, což řekneme, když se teď k veřejnému a tak mocnému a tak snadnému a libému všech všudy vycvičení brána odvírá! Co díme, když Bůh prameny darů svých jako řeky hojně k nám obrací! Co když sláva jeho zastkvívá se, aby přebývala s námi v zemi naší! Pozdvihněte, o knížata svrchků bran svých, ať vejde král slávy! Pozdvihněte vrat věčných, ať se mezi vámi usadí sláva jeho! (Zalm 24.) Vzdejte, velikomocní, vzdejte Hospodinu sílu a čest! Vzdejte slávu příslušnou na jméno Jeho! (Zalm 29). Buď každý z vás Davidova ducha; „Nevcházej do stánku domu svého nevstupuj na postel ložce svého, nedej usnouti očím svým, ani zdřímati víckám svým, dokudž byste nenašli odpocínuti Hospodinu k utvrzení přibytku jeho!“ (Zalm 139, 3.)

8) Neohlédějte se na nákladíček nějaký! Dejte Bohu něco, a dá vám tisíckrát více zase! Rozpomeňte se, co Bůh lidu svému z Babylona vrátilému sliboval, jestliže na dům jeho něco naloží. „Zkuste mne v tom,“ dí Hospodin, „nezodvirámí vám prūdchů nebeských, a nevyjelí na vás požehnání, že neodoláte“ (Mal. 3, 10). Rozpomeňte se, jaké jste příklady slepě horlivé štědrosti vidáli na modlářství a pověrnou tu a povětrnou marných lidí Boží službu! Pohleďte na samy

8) Potřebali nákladu na to, jak dělati?

třeba jesuitské školy! Co se tu nedávalo, co nesypalo, jen aby novorec neb chytrák jeden za druhým učiněn býti mohl! Měli hle svědčové světa, zkázcové mládeže, zrádcové obci a měst takové štěstí, že pod zámyslem mládeže cvičení přicházejíce, hrady vyzdvihovali, zboží a statky hltali, ode všech ještě k tomu čest a pochvalu měli; a my Kristovi služebníci, Kristu, ne sobě shromažďující, ne vašeho než vás hledající místa najiti moci nebudeme? Nastavěli oni pro Antikristovy mezky paláců takových; a my pro Kristovy beránky jesliček vyzdvihnouti moci nebudeme? „Mé jest stříbro, a mé jest zlato,“ dí Bůh (Hagg. 2, 9.) „Mé jest na jeho službu a poctu všeho vy, nakládati žádný se neliknuj. Nebo šafárem jsa nedáváš svého nic, ale Pánu svému k zalíbení jeho vlastní věci vynakládáš. Sic nám na osvědčení budou v den soudný modláři, a štědrosti svou nám k hanbě budou; kteříž kdyby jinak byli poznali, jinak by byli dělali.

Rozpomeňte se také, jaká jste po ty časy těžká břemena vystáli, jaké daně a contribuce tyranům a modlářům, svým a dítek svých vrahům, dávati museli! Někteří částec, jmění svého, aby ji vám užiti dali, vykupujiíce, a někteří, i to zachování svědomí svého a dítek svých bez poškvrny, i to opouštějice Bůh pak, aj, vzal to tyranům z moci a vrátil vám! A nebudete chtíti i tak předece oběti z toho Bohu dávatí? Hleďtež, aby vás nepostihla nepravost, kdyžby vás z nevděčnosti k Bohu vlastní srdce vaše přesvědčilo! Zvlášť, když Bůh od vás ani desátého dílu nežádá toho, čeho tyrané na vás moci dobývali. Takližby pak lehčké Boží nad hrozné onono a olověné Antikristovo břímě předece těžší se zdálo? Mnozi z vás, zmámeni jsouce od svědců těch, sypali jste jim jměníčka svá a strkali ditky své. Nyni pak, milosrdenstvím Božím vychváčení jsouce, nepospíšíte i dítek svých, z hrdla Molochu vychváčených, obětovati Bohu živému, i k vzdělání stánku jeho snažeti dobrovolných obětí svých?

Vy páni vracíte se k svým dvorům, ovčincům, lukám, chmelnicím, vinicím, rybníkům atd. Přejtež tedy nám, abychom také Boží dvory a ovčince, Boží rybníky a sádky, Boží viničky a zahrádky (v nichž by rostla a množila se jako

kvitkové mládátka Boží) zpravovali a osazovali! A nejen přejte, aby se to dalo, ale pomáhejte, jako „pomáhala knižata izraelská i všecken lid Salomounovi, každý k stavení chrámů přinášeje do pokladu Božího, co nejdražšího měl; tak že se veselil lid, jedni z druhých, vidouc, že tak ochotné obětovali.“ (1. Par. 29, 6, 9.)

Zavírka.

Dež i nyní, Hospodine, v srdce lidu svého a v srdce všech předních v lidu svém ducha dobrovolného k obětování tobě ochotnému darů a oběti k chrámu tvému! Nebo tvá jest, o Hospodine, velebnost i moc, i sláva, i vítězství, i čest, ano i všecko, což jest v nebi i v zemi; bohatství i sláva od tebe jsou, a v ruce tvé jest i to, koho ty zvelebiti a upevniti chceš. Nebo kdo jsme my, abychom mohli moc míti k tak dobrovolnému tobě obětování? I to z ruky tvé jíti musí. Nebo my přichozí jsme před tebou a hosté, jako i všickni otcové naši; dnové naši jsou jako stín, běžící po zemi, bez zástavy. Hospodine, Bože náš, cokoli připravujeme k stavení domu tvého, jménu svatému tvému, to vše z ruky tvé jest, a tvé jsou všechny věci. Salomounům tedy svým dej srdce upřímé pravujeme potřeby! (1. Par. 29, 9. atd.) A poněvadž povstal, Hospodine, a rozprchli se nepřátelé tvoji, utekli odo tváří tvé, kteří v nenávisti měli dědictví tvé, tak že spravedliví se před tebou poskakují, a pesají v chrámě tvém; veselice se před tebou poskakují, a pesají v chrámě tvém; již, tedy Hospodine, deštěm štědrosti hojné skrop dědictví své, a aby neumdlelo více srdce jejich, milosrdenstvím svým zavlaž a očerství je. Dej lidu svému slovo své a zvěstujících je zástupy veliké. Přebývejž na hoře své a osypej dědictví své dobrodiními svými. Potvrď toho, Bože, cožs působiti zavše mezi námi (z Zal. 68.). Budiž zřejmé při služebních čal mezi námi (z Zal. 90, 16.) V tebe jsme doufali, Bože, našich potvrď. (Zal. 90, 16.) V tebe jsme doufali, Bože, nedej nám zahanbenu býti pro milosrdenství své! Amen i

Amen.

Některé osoby v Didaktice jmenované:

Alsted Jan Jindřich, * v Herborně 1588, † tamže jako profesor filosofie a theologie 1638. Zústavil hojně spisů. Nám Čechů jem zvláště tím památný, že byl učitelem Komenského v Herborně.

Andreae Jan Valentin, * 1586 ve Virtemberku, † 1654 jsa prelát. Byl proti všemu mechanismu ve školách, jm. při latině a katechismu. Jeden ze ctitelů praví, kdyby měl moc někoho vzkřísiti z mrtvých, jiného že by nevzkřísil než Andree. Také Kom. ho přede všemi chválí (str. 16) i byl s ním v literárním spojení. Clánek „Komu se poslouží pomocmi těmi“ (str. 12) napsal na požádání Komenského Andreae (latinsky).

Archimedes, slavný matematik a fysik; * v Syrakusách r. 287 před Kr. — V druhé punské válce proslavil se, háje rodného města proti Rimanům; ale město přece padlo, a A. zabit tu jako stařec 75letý.

Frey Jan Caecilius, Badaňan, lékař; zanašel se též filosofii, jsa profesorem předmětu toho v Paříži, kdež i zemřel 1629 morem. Knihy od něho sepsané jsou nejvíce obsahu filosofického, ale též „Milostná didaktička,“ vydaná 1629 v Paříži.

Glaum vydal nějakou didaktiku r. 1629, jak Kom. (str. 15) uvádí.

Helvich Krištof čili Helvicus, * 1581 v Hessensku, doktor a profesor theologie, jakož i profesor východních řečí v Gies-senu. Znal se také v lékařství a měl pověst dobrého grammatika. I v didaktice pracoval, ale vavřínů na tomto poli si nedobyl. Byl jeden z těch učenců, kteří posuzující k rozkazu lantkrabi Ludvíka methodu Raticovou (1612), do nebe ji vychvátili.

Hippokrates, slavný lékař fecký, byl živ ok. r. 400 př. Kr.

Raticch Wolfgang, * 1571 v Holštýnsku. Vymyslil zvláštní didaktický systém, o němž aspoň sám to přesvědčení měl, že všem vědám dle něho učiti lze. Roku 1612 podal říšskému sněmu ve Frankfurtě pamětní spis o této methodě, (De studiorum rectificanda methodo) ale nepotkal se s příznivým výsledkem. Methodu svou nabízel za veliké peníze na prodej, ale nenalezl kupců. Mrtvici byv raněn, † r. 1635 v Rudolstadt. — Zásluhy jeho o školství nejsou nepatrné, a to ne tak budováním něčeho nového a plodného, jako spíše tím, že ukázav na dosavadní nešváry ve školách, na neodkladné odstranění jejich doléhal. Hlavní jeho dílo jest „Nova Didactica“. — V snahách a působení Komenského shledáváme se na třech místech s jménem Raticchovým: r. 1612, 1628, 1642, (viz „Posel z Budče“ 1871, č. 29.).

Ritter Frant., kazatel a matematik ve Falc. Napsal knížku o pedagogice.

Rehoř Nazianský, jeden ze sv. otců, věrný přítel Basilia Vel. a jeho spolužák na slovatné škole Athenské. Má pověst nejslavnějšího řečníka církve fecké; byl velmi horlivým a výmluvným obhájcem víry v božství Kristovo, pročež i „θεολογος“ se nazývá († 390).

Scaliger Josef Justus žil v druhé polovici XVI. a na počátku XVII. věku ve Francii, znal se výtečně v literatuře klasické a orientálské.

Vives Jan Ludvík, španěl, * 1492 ve Valencii, stal se profesorem v Löven a byl od Jindřicha VIII. povolán do Anglie za domácího učitele princezny Marie, † 1510. — Vives, Budaedaus a Erasmus pokládání svého času za triumviry vědeckého světa, zvláště o Vivesovi šel hlas, že v přemýšlení předčil nadě všechny své vrstevníky, ale jini slávy té přáli Erasmusovi. Z přčetných spisů jeho mají obsah pedagogický hlavně tyto: *De ratione studii puerilis epistolae II.* De tradendis disciplinis s. de institutione christiana. — *Satellitium animi s symbola Principum institutioni potissimum destinata* (viz o něm *Paedagogium*, 1886).

Dodatek.

Hlavní data o spisovatelích, jež Komenský uvádí v České Didaktice.

Číslice na konci odstavce značí stránku Didaktiky.

Alsted Jan Jindřich (1588—1638) byl profesorem univerzity v Herborně; vykládal teologii a pansofii. Komenský byl jeho žákem v době od 30. března 1611—1613. — Alsted napsal čtyřdílnou encyklopedii všeho vědění lidského o 27 knihách, pod názvem: *Cursus philosophici encyclopaedia* z r. 1630. Probudil v Komenském zálibu v pansofii a i jinak měl vliv na svého mladého žáka. (175).

Andreae Jan Valentin (1586—1654) děkan a superintendent v Calvu, pak dvorní kazatel ve Stuttgartě. Předchůdce pietismu, básník a spisovatel; pro poměr ke Komenskému jsou důležité spisy: *Menippus*, *Rei publicae Christianae descriptio* a *Theophilus*. (16).

Aristoteles (384—322) největší systematik starověku, filosof a zakladatel logiky, učitel Alexandra Velikého. Jeho spisy a názor světový jsou základy pozdější křesťanské vědy a studium jeho spisů hlavním předmětem na středověkých univerzitách (51, 103, 171, 181).

Bodinus Elias napsal: *Bericht von der Natur und vernunftmässigen Didactica oder Lehr Kunst*, z r. 1621. (Viz předmluva.) (15).

Caecilius Statius (kol 210—168) římský básník komedií.

Cicero Marcus Tullius (106—43), římský řečník doby císařské, vyjádřil i pedagogické myšlenky ve svých spisech filosofických a retorických. (155, 156, 163, 171, 172, 175, 176, 179.)

Epictetos (nar. r. 50 po Kr.), stoický filosof římský a řecký (163—178).

Erasmus Desiderius z Rotterdamu (1467—1536) nejslavnější německý humanista, důsledný racionalista, napsal velikou řadu spisů klasických, satirických, učené traktáty a pedagogická díla (178).

Fortius Joachimus Ringelbergius (1499—1536) holandský humanista, profesor filosofie a astronomie v Paříži, Orleánu, Bruggách, Lyonu a Basileji. Jeho traktát je předchůdcem Komenského: *Fortius redivivus*. (129).

Frey Jan Caecilius, lékař, (zemřel morem v Paříži). Zabýval se filosofií a napsal též r. 1629 *Didaktiku*. (16).

Glaumius vydal r. 1629 *Didaktiku*. (15).

Harant Krištof z Polčic a z Bezdružíce, známý cestovatel, jeden z popravených r. 1621. (173).

Hartlib Samuel, (zemřel r. 1662 v Londýně) německo-anglický sociální reformátor, způsobil zájezd Komenského do Anglie. (193).

Helvich Krištof (nar. 1581 v Hesensku) profesor teologie a východních řečí v Giessenu. Byl jedním z posuzovatelů metody Ratkovy. (15).

Hippokrates z Kosu (460—377), zakladatel lékařství, působil v Athenách i na různých místech Recka i Makedonie. (83, 84).

Horatius Flaccus (65—8) římský básník doby císařské (128, 155, 176.)

Chrysostomus Jan (347—407), církevní otec, patriarcha, slavný řečník své doby. (168).

Isokrates (433—338), nejlepší z učitelů řeckého řečnictví v době makedonské nadvlády. (104).

Karel Veliký (768—814) první poznal vady školské výchovy ranného středověku a postaral se o reformu nejen dvorské školy, ale i o povznesení veškerého školství v říši. (51).

Lactantius Lucius Gálius Firmianus (zemřel r. 330 v Treviru), církevní spisovatel, zvaný křesťanský Cicero. (160).

Luther Martin (1483—1546) humanista a reformátor německý, probudil zájem o školu a má zásluhy o její rozmnožení, hlavně svým: *Posláním* z r. 1524 (62, 165, 190.).

Melanchton Filip (1497—1560), učitel Německa, profesor university ve Wittenberce, přítel Lutherův, autor několika set knih, věhlasný učitel a učenec. (206).

Ovidius Naso Publius (43 př. Kr.—17 po Kr.) římský básník doby císařské, plně čtený ve středověku. (128, 170, 172, 175.).

Platon (427—347), žák Sokratův, pedagogický filosof, provedl první systematiku řecké výchovy. (44, 159, 163.).

Platus Titus Marcius, (254—184), římský básník komedií, jichž napsal 130 (171, 172, 175.).

Plutarchos z Chaironeje (asi 46—asi 125), je posledním z Řeků, zabývajících se výchovou, již pod vlivem Quintilianovým (72).

Ramus Petrus (1515—1572) profesor královské koleje v Paříži, později pronásledován, zavražděn v noci bartolomějské, vášnivý humanista, jenž předložil i reformní návrhy školské. (109).

Ratke Wolfgang-Ratichius (1571—1635), organisátor školy v Köthenu v Anhaltsku, v pedagogických snahách předchůdce Komenského, ovšem bez geniálního ducha Komenského. Skončil s nezdarem. (15).

Ritterus Stephan, kazatel a matematik ve Falci, napsal spisek o pedagogice. (15).

Scaliger Julius Caesar, (1484—1558), vynikající lékař a přírodovědec, psal komentáře k řeckým autorům. (95).

Seneca Lucius Annaeus, (4 př. Kr.—65 po Kr.) filosof a vychovatel Neronův, proslulý řečník své doby. (103, 128, 155, 163, 178, 205.).

Sokrates (asi 470—399), původce metody sokratické, otec definice, jemuž vrcholem moudrosti bylo: „Poznej sebe sama“. (163).

Vegetius Flavius Renatus (kol 375 po Kr.), římský spisovatel. (128).

Vives Ludvík (1492—1540), rodem španěl, působil v Anglii jako vychovatel dcery Jindřicha VIII., žil pak v Bruggách a v Paříži. Jeho činnost literární je nesmírná. Pro pedagogiku je nejdůležitější jeho spis o 12 knihách: De disciplinis. (123).

Zeno Kittieus, zakladatel řecké školy stoiků, žil ve 4. a 3. století před Kr. (51).

J. H.